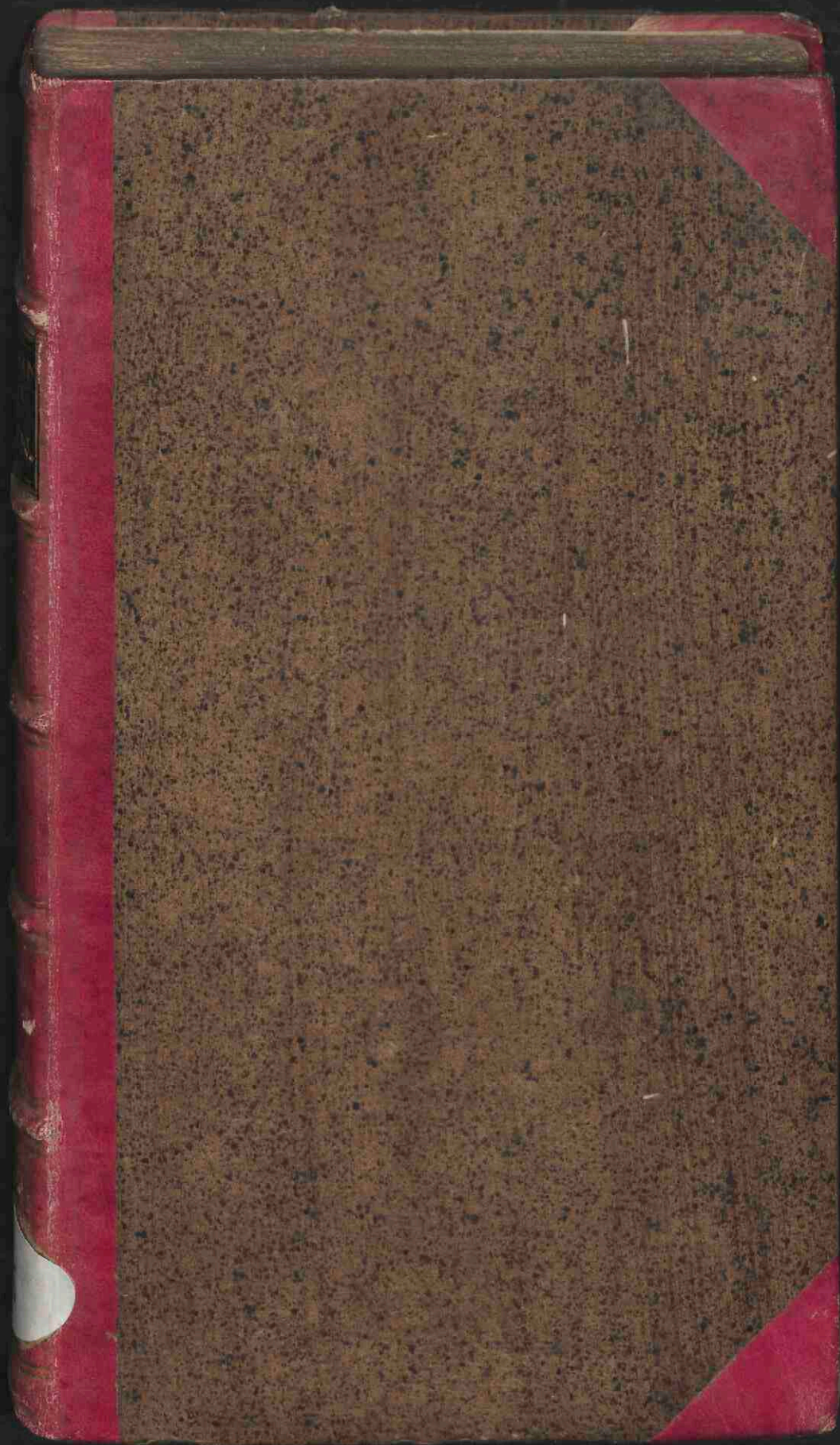

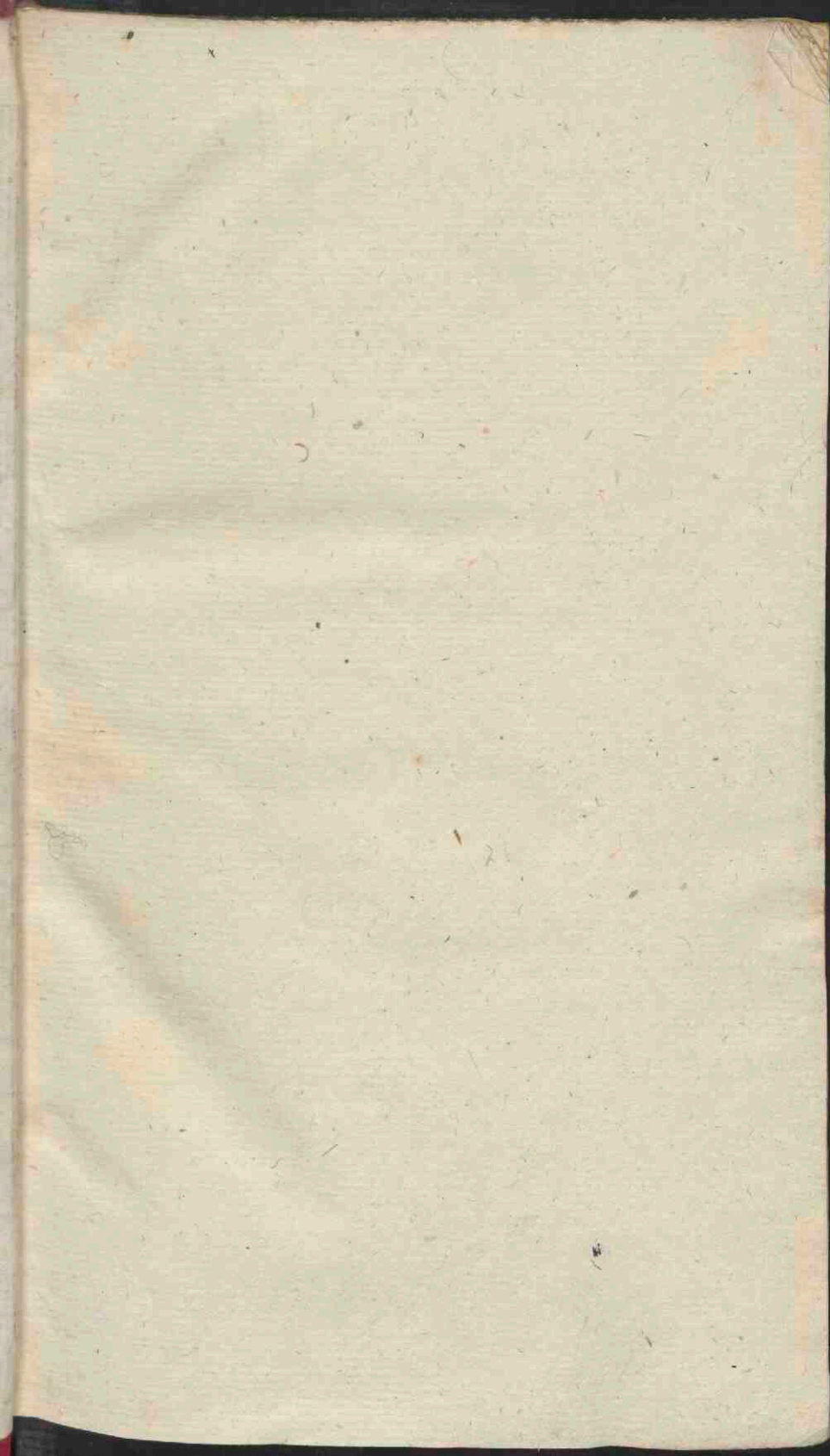
**Hedendaagsche historie van, en reis-boek door Italiën :
vervattende eene naauwkeurige beschryving van den
tegenwoordigen staat, zoo van het land zelve, deszelfs zeeden
en gebruiken, regerings-wyze, handel, huishoudelyk weezen,
oudheden, enz. als byzonder der nutte konsten en
weetenschappen**

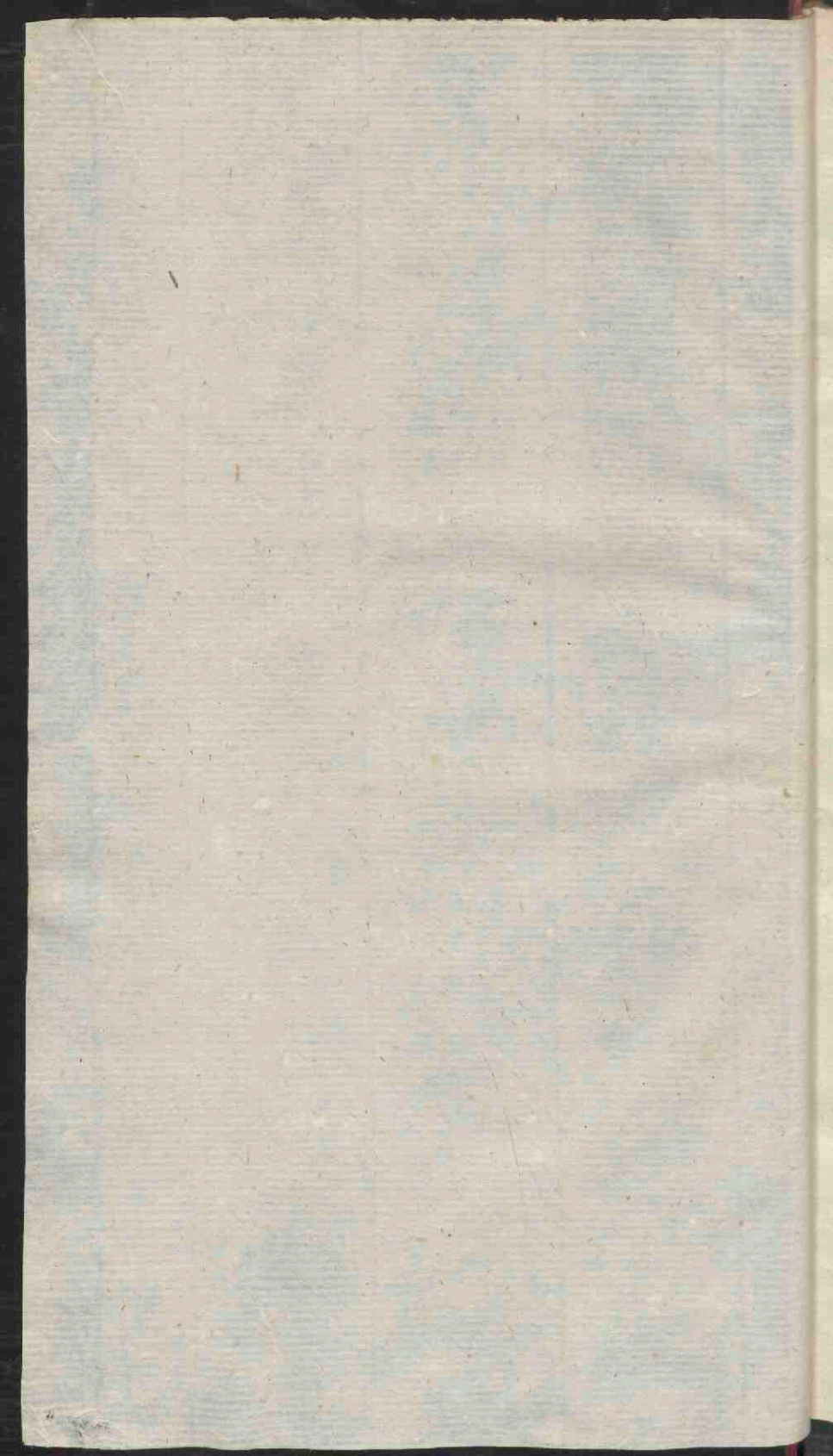
<https://hdl.handle.net/1874/364294>

Geographi et Itineratores

Octavo n°. 405.

WEDDAGSCHE
HISTORIE
REISBOEK
ITALIEN

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

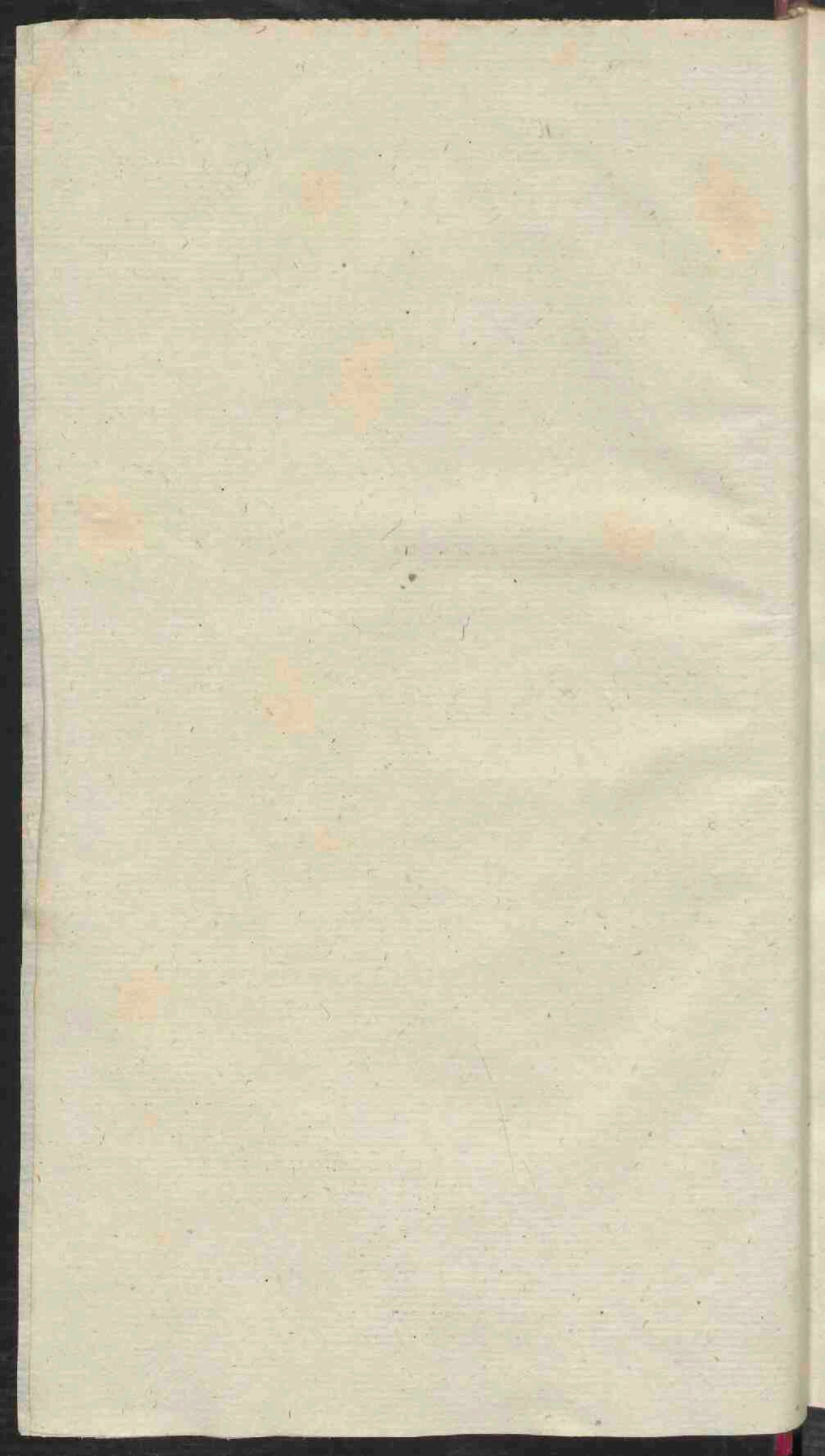
DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

DE WED. J. VAN DER WERF

HEDENDAAGSCHE
HISTORIE
VAN, EN
REIS-BOEK
DOOR
ITALIEN.

Vervattende eene naauwkeurige
BESCHRYVING
VAN DEN
TEGENWOORDIGEN STAAT,
Zoo van het Land zelve, deszelfs Zeeden en Gebruiken, Re-
gerings-wyze, Handel, Huishoudelyk Weezen, Oudheden,
enz. als byzonder der nutte
KONSTEN

EN
WEETENSCHAPPEN.
Uit de nieuwste Reisbeschryvingen, eigene Waarneemingen en Aanmerkingen, zamengefeld
door

D. J. VOLKMAN.
Nu ten dienste der Nederlanders uit het Hoog-
duitsch overgezet, en verrykt met eene geheel
Nieuwe KAART en dertig PLAATEN.
NIEUWE UITGAAF.

TWEEDE DEEL.

Te AMSTERDAM,
By MARTINUS DE BRUYN,
M D C C L X X I X.

HEBERDAASCHE HISTORIE REIS-BOEK VAN A. A. E. W.

BESCHRYFUNG
 VAN DE

TEGENWOORDIGEN STAAT.

 * Zoo van de Land *
 * Biblioth. Rhen.-Traj. *
 * d. d. *
 * Vir. Cl. G. Moll. *

WETENSCHAPPEN.

Het is de bedoeling van de Redactie van de
 Tijdschrift van de Wetenschappen, om de
 wetenschappen te verspreiden, en de
 wetenschappen te verspreiden, en de
 wetenschappen te verspreiden, en de

D. J. N. O. K. M. A. N.

Het is de bedoeling van de Redactie van de
 Tijdschrift van de Wetenschappen, om de
 wetenschappen te verspreiden, en de
 wetenschappen te verspreiden, en de
 wetenschappen te verspreiden, en de

TWEEDE DEEL.

AMSTERDAM,
 BY MARTINUS VAN BRUYN,
 MDCCCLXIX.

I N H O U D

DES

TWEEDEN DEELS.

PIACENZA	Bladz. 1
PARMA	10
Schilders	13
Kerken	14
Hertoglyk Paleis	15
Theater	19
Inkomsten	29
Zeeden	30
Weetenschappen	32
Maaten, enz.	34
Koophandel, Wyn, enz.	35
Colorno	36
Overblyffsels van VELLEJA	37
Guaftalla	43
REGGIO	44
MODENA	47
Zonderlinge bodem	61
Saffuolo	63
Lugtstreek. Weetenschappen	64
BOLOGNA	67

* 2

* 2 Jazz

IV

I N H O U D.

<i>Palazzo Publico</i>	75
<i>Instituut van Bologne, en Schilderschool</i>	78
<i>Akademie der wetenschappen</i>	80
<i>Kerken</i>	90
<i>Paleizen</i>	107
<i>Kerken in den omtrek van Bologne</i>	115
<i>Regeeringsvorm</i>	120
<i>Geleerden</i>	123
<i>Fabrieken</i>	125
<i>Bologneezzer steen</i>	126
<i>Muzick</i>	127
<i>Voetmaat</i>	128
<i>Italiaansche mylen</i>	129
<i>Reis van Bologne naar Florence. Vuur uit de</i> <i>aarde komende by Pietra Mala</i>	130
<i>Heete baden by Porretta</i>	132
<i>Gesteldheid van Toskanen</i>	133
FLORENCE	136
<i>Geslagt van Medicis</i>	137
<i>Groothertogen</i>	139
<i>De stad beschreven</i>	140
<i>Kerken</i>	142
<i>Palazzo Vecchio</i>	148
<i>Groothertoglyke Gallery</i>	155
<i>De Tribune. Venus van Medicis</i>	167
<i>Dansende Faun</i>	169
<i>De Slyper</i>	170
<i>Venus van Titiaan</i>	171
<i>Kabinet</i>	

INHOUD.

V

<i>Kabinet</i>	173
<i>Kabinet van Oudheden</i>	174
<i>Kunstkamer</i>	175
<i>Porcellein vertrek</i>	176
<i>Afbeeldingen van Schilders</i>	177
<i>Kamer van den Hermaphrodiet</i>	178
<i>Medailles en gesteentens</i>	179
<i>Bibliotheek van Magliabecchi</i>	180
<i>Florentynsch werk</i>	181
<i>Paleis Pitti</i>	182
<i>Tuin Boboli</i>	191
<i>Kerk S. Spirito</i>	192
<i>Il Carmine. Noorder deel van Florence</i>	193
<i>Paleis Strozzi</i>	194
<i>Paleis Corsini</i>	195
<i>S. Giovanni di Dio. S. Maria Novella</i>	196
<i>S. Lorenzo</i>	197
<i>Mediceesche grafkapel</i>	199
<i>Bibliotheca Mediceo Laurentiana</i>	200
<i>Paleis Riccardi</i>	201
<i>S. Marcuskerk</i>	203
<i>Kruidtuin</i>	204
<i>L'Annunziata</i>	205
<i>S. Maria Magdalena de' Pazzi</i>	207
<i>S. Croce</i>	208
<i>Or San Michele</i>	211
<i>Hospitaalen</i>	212
<i>Justitie</i>	213

Schouw-

<i>Schouwburgen</i>	214
<i>Gezelschappen</i>	215
<i>Kleedy. Wedloopen</i>	216
<i>Het feest del Calcio</i>	217
<i>Weetenschappen</i>	218
<i>Academia Platonica en del Cimento</i>	220
<i>Academia della Crusca</i>	222
<i>Uitspraak der Florentynen</i>	223
<i>Digitkunde. Dante. Petrarca</i>	224
<i>Improvisatori</i>	225
<i>Geleerden</i>	227
<i>Handel en belastingen</i>	230
<i>Porcellein fabriek</i>	233
<i>Maaten. Geld, enz.</i>	234
<i>Belastingen</i>	235
<i>Omtrek van Florence</i>	237
<i>Poggio Imperiale</i>	238
<i>Weg naar Pisa</i>	243
PISA	244
<i>De Dom</i>	247
<i>Aardsbischofelyk Paleis</i>	250
<i>Il Battisterio</i>	251
<i>Campo Santo</i>	252
<i>Hangende tooren</i>	254
<i>Kerkvergaderingen. S. Stefano</i>	256
<i>Ridderorde van Stephanus</i>	257
<i>S. Matteo</i>	259
<i>Observatorium</i>	260
	<i>Beurs</i>

INHOUD.

VII

Beurs	261
Pontre Mezzo	262
Univerfiteit	264
Toeftand der ftad	267
Lugt. Baden	268
Weg naar Siena	271
LIVORNO	272
Torens by de ftad	278
Slaaven. Olymagazyn	279
Kerken	280
Handel	282
Koraalfabrick	283
LUCCA	285
Domkerk	289
Volto Santo, en andere Kerken	290
Paleis der Republiek	293
Regeeringsvorm	294
Gonfalonieri en Anziani	295
Politie	296
Volkrykheid	297
Gebied van Lucca. Landbouw	299
Maaten. Weetenfchappen	302
Landftreek	303
PISTOJA. Domkerk	304
SIENA	305
Domkerk	309
Hofpitaal	315
Groote plaats	316
Raad.	

VIII

INHOUD.

<i>Raadbuis</i>	317
<i>Theater</i>	318
<i>Toren Mengiana</i>	319
<i>Paleizen. Kerken</i>	320
<i>S. Catarina di Siena</i>	326
<i>Inwooners</i>	328
<i>Weetenschappen</i>	329
<i>Landstreek om Siena</i>	331
<i>Castiglione</i>	334
<i>Reis van Siena naar Rome</i>	335
<i>Radifocani</i>	336
<i>Aquapendente</i>	337
<i>Bolsena</i>	338
<i>Montefiascone</i>	339
<i>Corneto</i>	340
<i>Viterbo</i>	341
<i>Bulicame. Bagnaja</i>	342
<i>Caprarola</i>	343
<i>Meer Vico</i>	344
<i>Ronciglione</i>	345
<i>Storta. Ponte Molle</i>	347

REIS.

R E I S - B O E K

D O O R

I T A L I E N.

P I A C E N Z A.

Piacenza.
Eer men te Piacenzà komt passeert men den Po door middel van eene vliegende brug, of een plat vaartuig, dat aan een over den vloed gespannen touw, zonder verdere hulp, door de kracht van het water van den eenen oever tot aan den anderen gedreeven wordt.

De stad Piacenza heeft haaren naam van de aangenaame en gezonde landstreek, waarin zy ligt. Plinius merkt reeds aan, dat men by eene ondernome telling der inwooneren zeer veel oude lieden in dezelve gevonden heeft. De stad is doodsch, en heeft buiten eene groote jaarmarkt, die, van den vyftienden April af, veertien dagen duurt, niet veel handteering. Heden ten dage rekent men het getal der inwooneren op 24000, waaronder 2000 van den geestelyken stand zyn. Niet ver van de stad vloeit de Trebia in den Po. Piacenza wierd ongeveer vierhonderd jaar voor Christus geboorte als eene Roomsche kolonie aangelegd, en wies tot eene aanzienlyke grootte aan. Zy had een groot amphitheater, het welk in den oorlog tuschen Otto en Vitellius verwoest werd. Van Artilla moest zy in 't jaar 540. eene

Piacenza. gruwzaame belegering, en zulk eenen hongersnood uitstaan, dat de inwoners zelfs menschen vleesch aten. Daarop genoot zy een geruimen tyd de vryheid van eene republiek, en was, gedurende de onrusten tusfchen de Guelphen en Gibellinen, dan in de handen der eene, dan der andere party. In volgende tyden stond zy ten deele onder de hertogen van Milaan, ten deele onder de koningen van Frankryk, ten deele onder de magt der Pauzen, tot dat zy ten laaften met het hertogdom Parma verbonden wierd, en met hetzelfde in 't geheel onder eenen heer stond.

De stad is groot, en zeer aardig gebouwd, maar haare vestingwerken zyn, nevens de citadelle, niet in den besten staat. Zy heeft breede lange straaten, die het maar aan inwoners ontbreekt. Een van de beste paleizen is dat van den Marchese Mandelli. *Il Stradone*, de hoofdstraat, is vyfentwintig schreeden breed, en 1500 in eene regte linie lang.

De plaats voor de Kathedraalkerk, die met slegte huizen bezet is, heeft niets merkwaardigs, dan de groote statuen van de hertogen van Parma, Alexander, en Ranutius Farnese, te paard. Zy zyn van brons, en worden van de meesten aan Johan van Bologna, (*) maar van Cochin en anderen, deszelfs leerling Morca toegeschreeven.

Onder het standbeeld van Alexander, die in Frankryk de party der Ligue heeft gediend, leeft men:

Ale-

(*) Johan van Bologne was eigenlyk te Douay in Vlaanderen ontrend het jaar 1524. geboren; maar ging vroegtydig naar Rome, en vormde zich daar voornaamlyk naar de antieken. Michael Angelo berispte eens zyn werk, het welk hem derwyze verdroot, dat hy dag en nacht arbeide, om deezen grooten kunstenaar te evenaaren, of hem geheel te overtreffen. Hy is ook buiten tegenpraak een der beste latere beeldhouwers geweest, gelyk veelen zyner werken in Italien bewyzen. Zynen ouderdom bragt hy tot aan de 84. jaaren.

Alexandro Farnesio, Placentiæ, Parmæ, &c. Duci *Piacenzæ*.

III. S. R. E. Gonfaloniero perpetuo, Belgis devictis Belgico, Gallis obsidione levatis Gallico, Placentia civitas ob amplissima accepta beneficia, ob Placentinum nomen sui nominis gloria ad ultimas usque gentes propagatum, invicto Domino suo equestri hac statua sempiternum exstare voluit monumentum.

Onder het standbeeld van Ranutio Farnese staat:

Ranutio Farnesio, Placentiæ, Parmæ &c. Duci IV.

S. R. E. Gonfaloniero perpetuo, custodi justitiæ, cultori equitatis, fundatori quietis, ob opifices allestos, populum auctum, patriam illustratam, Placentia civitas principi optimo equestrem statuum D. D.

De beide standbeelden behooren onder de voornaamste werken van kunst in Piacenza. Het eerste heeft meer actie, als het tweede. De zamenstelling, en beweeging, zoo wel van de figuur als van het paard, verdienen lof. De kunstenaar heeft het oogenblik verkoren, op 't welk het paard wil voortgaan. Inzonderheid is de kop zoo schoon, dat men zich verbeeldt het te hooren grinniken. Het beeld van den Hertog is geschikt naar de beweeging van zyn paard. Aan de zyde, daar de mantel is, in dewelke de valling der plooyen uitneemend wel is uitgevoerd, is het beeld schoon, maar van de andere zyde is de stand zoo behaaglyk niet. Men berispt 'er in 't gemeen eene altegroote uitvoerigheid in, waar door ook de maanen van het paard niet natuurlyk voorkomen.

In het beeld van den Hertog Ranutius is de actie minder leevendig, en de zyde by den mantel, als in het voorige, de beste. De piedestallen heeft de kunstenaar met basreliefs van brons, uit het leeven van den hertog ontleend, versierd, en daarby eenen byzonderen inval gehad, dien men anders niet ligt vinden zal. De figuren van den voorgrond zyn op dunne, van den agtergrond afstaande plaaten, gemaakt,

Piacenza. om ze des te verhevener te doen zyn. Het geheel verliest egter daar door alle werking; men kan alleen de beelden, die dicht aan den agtergrond staan, en enkele schoonheden daarin pryzen. (*) Over 't geheel hebben de piedestallen het gebrek, dat ze veel te klein zyn.

De Kathedraalkerk is een slegt gothisch gebouw. Agter in 't koor is een schildery van Camillo Procaccini, van het welke men wegens de donkerheid der koleuren weinig zien kan. Het heeft twee schoone stukken van Lodewyk Caracci tot nabuuren. In het eene wordt een heilige ten grave gebracht, en om hoog is een groep van engelen; op het andere neemen eenige personen de grafdoeken en reliquien in bewaaring. Beide stukken zyn in eene grootfche manier van tekening, en drapery, maar de beelden zyn wat te reusagtig, en doen geene zonderlinge werking. Boven deeze stukken ziet men nog twee andere in het fries, en de agterste ronding van het gewelf, waarin eenige engelen zyn van denzelfden meester. De stellingen zyn daarin buitenspoorig, en de verkortingen mistekend.

Het schilderwerk op natten kalk aan de koepel is van Guercino. Het bestaat uit veele schilderyen naar de verdelingen van het gewelf. De agt middelste verbeelden profeeten met engelen. Onder aan zyn de Sibyllen zeer groot geschilderd. Zy zien 'er zoo frisch uit, als of zy met olie verwen waren gedaan, egter zynze wat al te kragtig gekoleurd; waardoor hun dat heldere en luchtige ontbreekt, het welk in zolderstukken gevorderd wordt. Cochin, die veel met den smaak van Guercino opheeft, houdt staande, dat men geen schooner schilderwerk in fresco door gansch

Italien

(*) Cochin T. I. p. 57. hondze deswegens niet voor het werk van Johan van Bologne: hy pryft egter de statuen zelve, den grootfchen smaak in de kleederen, de schoone koppen, en de kinderen die tot verciering van de piedestallen aangebragt zyn,

Italien vindt, dan van deezen meester te Piacenza en te *Piacenza*.
 Romen. In eene der zykapellen ziet men eene geschiedenis van den Heiligen Alexis van eene onbekende hand, waar in het naakt en de hoofden voortreffelyk uitgevoerd zyn. In den engel om hoog zou men de min natuurlyke houding kunnen berispen. Het schildery is over 't geheel zeer zwart geworden. Op den predikstoel is het crucifix aan een yzeren beweegbaaren arm vastgemaakt, op dat de prediker het zelve naar het de nood vordert, en het pathetische zyner redevoering zulks vereischt, tot meerder sligting zyner toehoorders, zou kunnen omdraayen. Het crucifix is een groot hulpmiddel voor de welsprekendheid der meeste geestelyke redenaaren in Italien. Het is der moeite waard den tooren van den dom te beklimmen, en de heerlyke landstreek rondom de stad te bezigtigen.

De kerk van den Heiligen Augustinus is van Vignola in een dorischen smaak zeer schoon geordineert. Aan elken kant van het lichaam der kerk zyn twee zydgangen, die op zuilen met arcaden rusten, en eene menigte kleiner koepels hebben. Het kruis en de gangen der kerk bestaan insgelyks uit loutere arcaden. Alles wat men in den aanleg zoude kunnen berispen bestaat veeltigt hier in, dat de gewelven al te eenvoudig, en de buitenste zydgangen daaren tegen al te zeer opgeciert zyn.

Voor de liefhebbers der schilderkunst is de kerk *Madonna di Campagna* merkwaardig. In eene kapel aan den in- *di Campagna*. gang ziet men een schildery in fresco van Parmeggiano, het welk een heiligen verbeeldt, die de handen op het oude en nieuwe testament legt. Het is beschadigd, maar van eene schoone tekening en koloriet. De gansche kerk is byna beschilderd; veel komt van de hand van Pordenone voort, veel wordt aan Paul Veronese toegeschreven; maar schoon 'er al iets van de manier van den laatste in

Piacenza. in te bespeuren is, oordeelt Cochin dog te regt, dat het werk deezen meester niet waardig is.

St. Giovanni. Te St. Giovanni wyft men den vreemdelingen by het graf van Lucretia Alziati twee kleine kinderen, die weenen, uit marmer gehouwen. Het schynen egter maar middelmaatige kopyen naar Frans Quesnoy te zyn, schoon men in Piacenza 'er veel werk van maakt.

De kerk St. Sisto werd te vooren wegens een schildery van Raphael bezogt. Men kan 'er egter thans het kopy alleen van aantoonen, nadien het origineel in den Jaare 1753. zoo men zegt, voor 10000 dukaaten in de gallery van Dresden gebragt is. Het verbeeld Maria met het kindeken, dat van Paus Sixtus V. en de heilige Barbara aangeboden wordt. De koorstoelen zyn wel in 't hout uitgewerkt, en twee schoone orgels staan tegen den anderen over. Het groot gedenkftuk van wit en zwart marmer is ter eere van Margaretha van Oostenryk opgerigt geworden. Zy was de natuurlyke dogter van keizer Karel V. Zy wierd eerst aan Hertog Alexander de Medicis, en voor de tweedemaal aan den hertog van Parma, in haar zestiende jaar, uitgetrouwd. Zy nam het stadhouderschap der Nederlanden agt jaaren lang met veel roem waar, en stierf 1586. in het Napelsche gebied: men zegt van haar, dat zy eene meer dan manlyke sterkte bezeten, maar ook een manlyken baard gehad heeft.

Hertoglyk Paleis. Het hertoglyke Paleis is volgens het plan van Vignola aangelegd, maar in lang niet volgens hetzelfde uitgevoerd, en alleen van gebakken steen opgemetseld. Men houdt de bouwtrant voor enigzins te eenvoudig. De onderste verdieping is wel zonder huisraad, daarentegen in een voortreflyken smaak versierd; Cochin stelt het als een voorbeeld ter navolging voor. Inzonderheid bewondert men de kinderjes in de alkove van het slaapvertrek, welken

ken van pleisterwerk, naar de voorbeelden van Algardi, ge- *Piacenza*
maakt zyn. Zy hebben een zeer gevallig, en met de waar-
heid overeenkomstig karakter. Voorheen zag men hier
schoone schilderyen, maar zy zyn in 't jaar 1737. van den
infant Don Carlos naar Napels geschildt. Aan het Paleis
grenst het theater, het welk wel niet groot, egter bekwaam,
en zeer wel aangelegd is. De overige openbaare en by-
zondere gebouwen hebben voor eenen reiziger niets merk-
waardigs.

De adel heeft al in Parma en andere steden van Italien *Casini*.
een zoo genaamd *Casino*, of een openbaar huis voor hun-
ne zamenkomsten tot het spel en onderlinge verkeer, en
daar een vreemdeling zeer ligt toegang vindt. Men ver-
gadert daar des zomers na de wandeling op den Stradone
of de straat, en in den winter tegen den avond. Men ver-
wondert zich over de menigte van equipagien, daar Pia-
cenza, geene groote, maar veeleer eene arme plaats is. De
adel egter zoekt hier, gelyk in andere steden van Italien,
eene groote vertooning te maaken, en behelpt zig in huis
des te soberder. Daarby komt, dat het onderhoud van
koetsen en paarden niet veel kosten baart, en dezelve 'er
dikwils zeer maatig uitzien. Wanneer vreemdelingen maar
eenige adresen hebben, zoo biedt men hun een koets aan,
wyl zy in de kleine steden, geen rytuig te huur kunnen
krygen, gelyk als te Romen en Napels.

De familien Scotti, Landi, Auguscioli, hebben zich in
Italien beroemd gemaakt. De beroemde schilder Lanfranco
was een tydlang page in het huis Scotti geweest, waarom
men weleer den roof van Helena, den brand van Trojen,
en andere groote schilderyen van hem in dezelve vond. On-
der de thans levende Domheeren is Christoffel Poggiali, een
beroemd man wegens zyne kennis in kerkelyke en waereld-
lyke geschiedenissen.

Piacenza.

Buiten Piacenza verdient het Campo morto, of het slagveld, alwaar Hannibal de Romeinen in het begin van den tweeden Punifchen oorlog floeg, bezigtigd te worden. Vermoedelyk heeft het den naam van dit merkwaardig geval bekomen. Sempronius, en trotsch man, ving den slag tegen den wil van zynen ambtgenoot Scipio aan, en dat geenzins in gunstige omftandigheden; maar moest ook zyne blinde overtyling duur betaalen. (*) Niet ver van daar is ook de plaats, alwaar de vereenigde Spanjaards en Franschen in 't jaar 1746. een ongelukkige proef deden, om de Oostenrykers uit hunne verschansingen te verdryven. De Maarschalk de Maillebois had daar toe bevel uit Madrid ontvangen. Men ziet nog de overblyffels van een pragtig gebouw, waarin de Kardinal Alberoni een groot kollegie wilde stigten, het welk egter door het kanon der Spanjaarden in den brand geschooten is. De Kardinaal vlugtte toen ter tyd in de stad. (**)

Tot de natuurlyke voortbrengfelen van het Piazensche
be-

(*) Aardige aanmerkingen over dit slagveld vindt men in de *Mémoires sur l'Italie* van Grosley;

(**) Grosley vertelt op de aangehaalde plaats, dat een zynen vriend, een Fransch officier, den Kardinaal op dien tyd in een vertrek, waarin niets dan een tafel, bed, en eenige floelen stonden, bezocht had. In den schoorsteen kookte een ketel by de geringe hitte van een ongevallen abrikoosboom. Zoo zeer mangelde het dien andersins grooten minister aan geld en credit. Hy was over de tagtig jaaren oud, en sprak nog niet eene groote leevendigheid. Alberoni sproot uit geringe ouders in Piacenza voort, en trok een klein jaargeld uit den dom deezer stad. De hertog van Vendome leerde hem kennen, en maakte hem tot een zynen adjudanten: van deezen trap verheef hy zich tot kardinaal en staatsminister van Spanjen. De laatste jaaren zyns levens bragt hy te Piacenza door, en beleeedde alzyn vermogen tot bovengemelde onderneeming, maar verloor alles in den toenmaalign yeldtoeg.

behooren goede zout- en vitrioolwerken, eenige yzer- en *Piacenza*, kopermolens by het Apennynsche gebergte, waarvan onder by Parma breeder zal gesproken worden. Het ontbreekt 'er ook niet aan in steen veranderde voorwerpen, petrifacta, waaronder de dentales vooral schoon zyn. De hertogdommen Piacenza en Parma brengen eene menigte van wyn, oly, en andere veld- en boomvruchten voort. De wynen zyn meest zeer zoet en sterk, en de anderen van een slegt soort. De wynranken slingerenzich zonder kunst om de olmen, en hangen als festonnen van den eenen boom tot den anderen, ook over den grooten weg heen. De velden liggen in groote vlakten verdeeld, maar ieder boer heeft zyn eigendom met hekwerk en boomen beslooten. Het land schynt daarom boschagtig, of het schoon geen overvloed van hout heeft. Het gewas van graanen is uitmuntend, en de vee-kweekery in den besten staat, gelyk de heerlyke parmezaankaazen bewyzen. (*) Om even deeze reeden is de kweekery van schaapen aanzienlyk, en geeft zeer fyne wol. De bewaterde velden kunnen tot vier of vyfmaalen gemaaid worden; dit voordeel heeft inzonderheid de streek om Piacenza, wegens de menigte van kleine vloed en beeken. Maar even dit voordeel brengt voor dit hertogdom, zoo wel als voor Parma, een groot ongemak met zich. Uit gebrek aan bruggen raakt men over die vloed, welken by zwaare regens plotselyk opzwellen, niet zonder gevaar. Het water, met kragt voortstroomende, veroorzaakt diepe

(*) Men maakt 'er drierleye sorten van. 1) Formaggio di Forma, welke ongeveer agt duim dik is, en een el in de doorsnede uitmaakt. 2) Formaggio di Robiole; en 3) Formaggio di Robiolini. Men geeftze eene aangenaame kleur door middel van saffraan, die 'er egter in eene kleine hoeveelheid toe gebruikt wordt, nadien tot honderd pond kaas van de eerste soort omtrent een lood noodig is.

Piacenza. diepe groeven, daar 'er anders geene waaren, waardoor men op geen zekeren doortogt rekening kan maaken. Wanneer het water verlopen is, wordt men eerst gewaar, wat geweld hetzelfde in de beddingen van deeze stroomen geoeffend heeft. Zoo spoedig als zy aanwasfen, zoo snel verlopen zy ook. In weinig uren ziet men een geweldige stroom gebooren worden, en weder verdwynen. Dit laatste tydpunt zyn de reizigers dikwils genoodzaakt aftewagten, wyl de geringe inkomsten der der landheeren niet toelaaten zoo veele bruggen aanteleggen. Van Piacenza tot aan Reggio rekt men zeven poosten, of agtenvyftig Italiaanfche mylen, en moet men twaalf vlooden pafseeren, het welk een verdrietig ophouden veroorzaakt. Zy ontfpringen allen op het Apenynfche gebergte, en vloeien van het zuiden naar het noorden in den Po.

Aan de andere zyde van deeze groote rivier, komen eene menigte vlooden van de Alpen, die van het noorden naar het zuiden loopen, en, na dat zy zich met hem vereenigd hebben, gezamenlyk in de Middellandfche zee vallen. De veelvuldige vlooden, welke by zwaaren regen, of wanneer de sneeuw op de bergen fmelt, eene ongehoorde menigte van water in den Po voeren, veroorzaaken de menigvuldige overftroomingen van deeze rivier, waarvan beneden by Ferrare zal gehandeld worden.

P A R M A.

Parma.

De stad Parma ligt halfweg tusfchen Milaan en Bologna, aan eenen vloed van deezen naam, die een paar uren verder in den Po valt. Zy is groot en volkryk: men geeft haar omtrend 40000 zielen. Die geen, welke gaarn reden willen geeven, waarom eene plaats zoo en niet anders

dersheet, gelooven, dat deeze stad haaren naam gekreegen *Parma* heeft van het martiaalfch karakter haarer oude inwooners, wyl Parma een rond schild betekend.

Parma is van de oude Toskaanen gebouwd, vervolgens door de Galliers, en daarna door de Romeinen bezeten. (*) In de zesde eeuw was zy reeds in de handen der Barbaaren, maar wierd ras weder door de Exarchen veroverd. Karel de groote bragt ze andermaal aan het Roomfche ryk, en gafze, zoo de Pausgezinde fchryvers willen beweeran, nevens andere plaatzen, aan den Paus over. Nadien tyd heeft zy, gelyk andere fteden van Lombardyen, haare vryheid eenen geruimen tyd fttaande gehouden. De voornaamfte geflagten, als de Scaligers, Vifcontis, Sforzas, zогten zich beurteling van de ftad meester te maaken: de Pallavicinis en Sanvitaies bezaten ze ook werklyk eenigen tyd. Eindelyk gaf keizer Maximiliaan I. Parma en Piacenza, met voorbehouding der keizerlyke rechten, aan den Paus Julius II. in den Jaare 1512. Paus Paulus III. beleende met beide hertogdommen zynen natuurlyken zoon Aloyfius Farnefe, en verhiel daardoor het Farnefifche huis, het welk uit het Florentynfche afftamde, in 't jaar 1545. tot de vorftelyke waardigheid. Keizer Karel V. gaf 1547. zyne natuurlyke dogter aan den zoon van Aloyfius Oſtavius Farnefe ten huwlyk, en bevestigde hem in de bezitting der vaderlyke landen, welken van dien tyd af beftendig by dit huis gebleeven zyn. De koningin van Spanjen, Eliſabeth, als de laaſte prinses van het Farnefifche huis, heeft ook niet eer geruſt, voor dat zy hetzelve op ha-

(*) Varro noemt de wol, die van Parma komt, Gallifche wol. De Emilifche weg (via Emilia) liep van Rimini door Penna naar Piacenza, en werd onder de burgemeefteren Lepidus en Cajus Flaminius aangelegd. Men reift nog heden ten dage over eene taame-lyk lange ſtreek van denzelven: wyl egter voor het onderhoud van deezen weg weinig zorg gedraagen wordt, vervalt hy geheel.

Parma.

haaren zoon gebragt had. Na het afsterven van den laatsten hertog Antonius, verkreeg het de infant Don Carlos, ongeagt de pauslyke tegenbetuiging, wyl men het als een aan de pauslyke kamer vervallen leen aanmerkte, en als deeze in 1736. koning van Napels werd, stond het huis van Oostenryk in de vrede van Aken 1748. beide hertogdommen aan den jongeren zoon van gemelde Elisabeth, den infant Don Philip, af. Het Roomsche hof heeft den infant Don Philip nooit voor een regumaatig Heer erkent, en hem altoos maar den titel van groot Prior van Castilien gegeven. De fiscaal der apostolische kamer doet ook nog alle jaaren op den 29sten junius twee plegtige protesten, eer de connestabel de reile van het koningryk Napels overgeeft, naamelyk één wegens de schatting, welke dit koningryk den paus schuldig is, en één wegens de hertogdommen Parma en Piacenza. (*)

Parma ligt in eene aangename en vrugtbaare vlakte, en wordt door den vloed Parma in twee deelen verdeeld, die door middel van drie bruggen gemeenschap met elkander hebben. De stad heeft breede zuivere straaten. Men sehryft haar eenen omtrek van vier Italiaansche mylen toe; zy kon egter in evenredigheid der inwooneren kleiner zyn. De groote plaats is schoon, en aan beide zyden met arcaden voorzien. Voor het stadhuis, Anzianato genaamd, is een zeer aanzienlyke overdekte gang, alwaar de koorenmarkt by regenagtig weer gehouden wordt. De citadel heeft vyf bastions, en behoort onder de besten van Italien. Voor het overige is de stad omgeeven met eene sterke muur; op zekere afstanden met bastions voorzien, en eene gracht.

Tus-

(*) Over deeze vershillen, en het vermeende recht van het Pauslyke hof kan men het volgende werk nazien: *Regioni della S. Sede Apostolica sopra il Ducato di Parma.*

Tusſchen de ſtad en de citadel is eene aangenaame wandelpaats aangelegd, die in verſcheide laanen beſtaat, en Stradone heet. (*).

Parma is de plaats, die de liefhebbers der ſchilderkunſt inzonderheid bezoeken, wegens de werken van Corregio. Deeze groote kunſtenaar, die eigenlyk Antonius Allegriſ heet, en te Corregio by Modena geboren was, werd groot door zyne natuurlyke talenten, zonder de ouden en Romen gezien te hebben. Hy vormde zich eene eige manier, werd de ſchilder der bevalligheden, en de grootſte koloriſt. Niemand voor hem is zo ſterk geweest in het beſchilderen van koepels, en de daarby noodig zynde verkortingen. Hy zal in dit geval altoos een voorbeeld blyven, dat nog niemand volkomen heeft kunnen navolgen. Als men hem eens een ſchildery van Raphael toonde, beſchouwde hy het met aandagt, en zeide uit overtuiging van eigen kunſtvermogen: *anch' io ſono pittore*, het welk een bekend ſprekwoord geworden is. Julius Romanus vond de vleefchkleur in de werken van Corregio zoo friſch en natuurlyk, dat hy vol verwondering uitriep, het is geen geſchilderd, maar weezenlyk vleefch. Wy hebben groote tekenars onder de ſchilders, maar niemant overtreft Corregio in het heerlyk koloriet, in het malfch en ſmeltend penceel, in bevallige koppen, en betoverende zolderſtukken. Het treurig eind van deezen grooten kunſtenaar is bekend.

Franciſcus Mazzuoli, of naar zyn meer gewoone naam Parmeggiano, wyl hy te Parma in 1505. geboren is, behoort inſgelyks onder de beſte ſchilders van Italien. Boſchini noemt

(*) Liefhebbers van ſchilderyen kunnen zich de volgende beſchryving van Parma, door een ſchilder uitgegeeven, waarin eenige aanmerking over de kunſt voorkomen, laaten bezorgen: *Guida ed eſatta notizia a Feraltieri delle più eccellenti pitture di Parma, ſecondo il giudizio del S. Clemente Ruta, 1752.*

Parma. noemt hem den zoon der bevalligheden. (*) Zyne beelden zyn lugtig, bevallig en geestig, de omtrekken zagt en aangenaam, de kleederen natuurlyk. Jammer is 't, dat een man van zulke talenten op het goudmaken viel, en van gebrek in zyn 36ste Jaar sterven moest. Zyne beide neeven en leerlingen heeten Hieronymus Mazzuoli en Philippus, delle Erbettere bygenaamd, die in 't jaar 1540. stierf.

Johan Lanfranco was ook uit Parma, en stierf te Rome 1647. Zyne grootste sterkte bestond in wydloftige zamenstellingen, in koepel- en zolderstukken. Wy maaken van deeze kunstenaars een weinig wydloopiger gewag, wyl zy door hunne kunst de geestelyke gebouwen van Parma verheerlykt hebben. Wy zullen de kerken zelve, en de andere openbaare gebouwen, in zulk een order doorloopen, als zy het geschikste liggen, om gezien te worden.

Tutti i Santi.

In de kerk *Tutti i Santi* is het schoonste van alle de schilderyen van Lanfranco in Parma. Hy heeft daarin zonder wanorde alle geestelyke opzieners, martelaars, biegtvaders, kluizenaars, dogters, en weduwen afgebeeld. Dit is een onderwerp, waarin de kunstenaar zyne genie vertoonen, en de grootste verscheidenheid uitdrukken konde, even als Michael Angelo in het beroemd laatste oordeel. Een schildery van dit soort is meer waard dan honderd anderen.

Capucynen Kerk.

De Capucynen hebben in hunne kerk Christus aan het kruis met een paar heiligen van Guercino, en een der schoonste schilderyen van Hannibal Caracci, welke zich te Parma zeer naar Corregio gevormd, maar zynen meester in de tekening ver overtroffen heeft. Dit schildery, het welk boven den hoofdaltaar hangt, verbeeldt Maria in onmagt

(*) In zyn gedigt over de schilderyen te Venetien.

magt gevallen in de armen van den engel; Christus zit op *Parma*. het graf, en de heilige Franciscus wyft hem zyne wonden. De uitvinding van het schildery is zonderling; de Franciscus heeft eene gedwonge houding, en de engelen zyn in lang zoo goed niet uitgevoerd, als het beeld van Christus en Maria. Des ongeagt blyft het dog altoos een meesterstuk van Hannibal, en een der beste stukken in Italien.

Men ziet hier ook de begraafplaatzen der hertogen uit het Farnesische huis, en onder anderen die van den beroemden held Alexander Farnese, hertog van Parma, die een tydlang stadhouder der Nederlanden was.

De kerk del Annunciata is wegens haare gedaante merk-*Del An-*waardig. Zy bestaat uit twaalf ovaale kapellen, die alle *nunciata* naar het middelpunt der kerk gerigt zyn. Corregio heeft in de oude kerk op natten kalk eene Maria boodschap geschilderd, welke men van de muer afgezaagd, en in de nieuwe kerk geplaatst heeft, waar door dit werk zeer beschadigd is geworden.

Het Paleis van den hertog is een onregelmatig gebouw, *Het Her-* dat uit veele niet wel zamenhangende stukken bestaat. In *zoglyk Pa-* 't jaar 1754. wilde de gestorven infant een nieuw paleis *leis*. laten stigten, waartoe de bouwmeester Petitot een schoon ontwerp gemaakt had. Maar de uitvoering bleef agter, wegens de kosten. Thans geeft de zyde naar de straat aan hetzelfde nog eenig aanzien; Carlier heeft dezelve ontworpen. Van binnen zyn eenige kamers met schoone tapyten van de Gobelins behangen; anders heeft het Paleis, behalven een eenig schildery, niets byzonders, dat der opmerking van eenen reiziger waardig is. De kostelykheden, waaraan de hertogen van het Farnesische huis weleer verbaazende sommen besteed hebben, zyn niet meer voorhanden. Men zag hier anders over de vierhonderd der beste origineele schilderstukken, een kabinet met zeldzaamheden

Parma.

heden van natuur en kunst, en byzonder eene kostbaare verzameling van oude Grieksche en Romeinsche munten. Deeze schatten liet de infant Don Carlos alle naar Napels vervoeren, toen hy bezit van het koningryk nam.

Het eenige, waarom dit Paleis alleen verdient bezielt te worden, is het beroemde schildery van Corregio, La Madonna di St. Girolamo genoemd, het welk met groote zorgvuldigheid bewaard wordt. Dit stuk draagt deezen naam wyl de Heilige Hieronymus zich by Maria, en de Heilige Magdalena aan haare voeten bevinden. Het ernstig en schraal gelaat van deezen kerkleeraar maakt een uitneemend contrast met de schoonheid van Magdalena. Het kind Jesus speelt met haare haren, en zy lacht hem met eene onnavolgbare bevalligheid toe. (*)

Dit schildery, zegt Cochin, behoort onder de schatbaarste van geheel Italien. Het hoofd van Magdalena is een meesterstuk van Corregio; het koloriet, de bewerking, de frische toon der verwen, alles is 'er voortreffelyk in. Zyn eenige deelen niet al te wel getekend, zoo zyn zy egter allen op het bevalligste uitgevoerd. Het geheel is met een malsch vast penceel geschilderd, en met eene zoo vaardige hand uitgevoerd, dat men zou gelooven, dat de fynste trekken als by geval uit het penceel des schilders gevloeid waren. Het hoofd van Maria is schoon, in de schaduwe egter eenigzins donker gehouden. De uitdrukking van het kindken is vol aanvalligheid, maar het edele ontbreekt 'er in.

Zoo oordeelt Cochin. Wy willen nu ook den abt Gougenot daarover hooren. Het is zonderling, zegt hy, op dit schildery een paar Heiligen, die vierhonderd jaar na den ander

(*) Augustin Caracci had zoo veel op met dit stuk, dat hy het met zyne eige hand geest heeft. Eene kopy kan men in de pauslyke Chalcegrafia te koop vinden.

anderen geleefd hebben, te zamen in een stuk te zien; *Parma*. men trest egter dergelyke fouten tegen de tydrekening in de Italiaansche schilderstukken menigvuldig aan. Zy komen meest van de eenvoudigheid, of eigenzinnigheid der Monniken voort, die ze besteld hebben. (*) Het beste in deeze gevallen is de historische waarheid aan een zyde te zetten, en alleen op het schoone in opzigt van de kunst te zien. In deeze betrekking kan 'er niets natuurlyker en leevendiger zyn dan het koloriet in de hoofden van Maria, van het kind, en Magdalena. De eerste is byzonder schoon: het andere ontbreekt het zoo min aan karakter als aan uitdrukking. Het hoofd van den heiligen Hieronymus in profil is het minst te schatten. Voor het overige heeft de kunstenaar op het onderscheid der gronden, waarop de figuren geplaatst zyn, niet genoeg agt gegeven. Want op de plaats, alwaar de Magdalena staat, kon zy onmogelyk den voet van het kind Jesus kussen. Het ont-

(*) Zoo de beeldendienst der Roomsche kerk iets goeds te weeg gebragt heeft, het bestaat zeker in de menigte van altaar en zoldierstukken, en andere schilderyen en standbeelden van uitnemende verdiensten in hunne kerken en heilige gestigten, welke anders nimmer in de waereld zouden gekomen zyn. Jammer is het maar dat de eigenzinnige bygeloovigheid dien valschen smaak, die zy in 't godsdienstige heeft, ook tot de kunst heeft overgebragt. Al wyt men dit aan de grilligheid der monniken, men zal zich echter altoos beklagen, dat die groote meesters niet meer hunne onderwerpen uit de ryke bron van kerkelyke en waereldlyke geschiedenissen ontleent, maar zich veelal met Heilige families, en dergelyke verkiezingen, die voor eene enkele reize zecker een treffelyk onderwerp waren, hebben opgehouden. Hoe veel te meer — datzy zulke aanstootelyke fouten tegen de tyden, de wyze van kleding en andere gewoontens, begaan hebben.

Parma.

ontbreekt ook dit stuk, gelyk byna alle van Correggio, niet aan feilen in de tekening. Intusfchen wordt het voor een der fchoonften gehouden, die uit zyn penceel zyn voortgekomen. Eenige kenners willen, dat het ter verbetering eene ovale figuur behoorde gegeven te worden, waardoor de fouten en verkeerde ftellingen zouden wegraaken, en dit stuk onder die van den eerften rang zou kunnen geplaatst worden.

Dit beroemde stuk werd voor eene Dame uit den huize Bergonzi del Borgo St. Giovanni gefchilderd, die het aan 't klooster van den H. Antonius fchonk. De goede Nonnen, welke thans dit klooster bewoonen, waarfchynlyk niet veel van de kunst verftaande, hadden veel liever een stuk geld. De Infant liet het derhalven in zyn paleis plaatzen. Het is in allen geval te pryzen, dat een landheer daarvoor zorgt, dat dergelyke fchatten niet uit het land gaan, terwyl zy niet alleen de nieuwsgierigheid van vreemdelingen gaande maaken, maar ook veel tot vorming van den fmaak zyner onderdaanen toebrengen.

De Infant heeft in zyn paleis, en wel in de gallery, alwaar dit fchilderftuk hangt, naar het voorbeeld van Rome en Bologne eene akademie der teken- fchilder- en beeldhouwkunst aangelegd. De leerlingen oefenen zich naar modellen en origineelen. Jaarlyks worden 'er pryzen uitgedeeld. Die van de fchilderkunst beftaat in eene goudene medaille van vyf onzen. Eer dezelve toegekend wordt, ftelt men de ftukken ter beoordeeling van de kunstkenners eenigen tyd openlyk ten toon. Schoon deeze akademie nog geene Correggio's en Parmegiano's gevormd heeft, behoort zy dog onder de befte inrigtingen, welke men van dien aart in Italien vindt. Men ziet hier voorts eene in crayon gefchilderde Carita Romana van de over-

lede

lede keizerin, toen prinses van Parma, nevens een klink-*Parma-*
 dicht daarop gemaakt door den Abt Frugoni. — De op-
 voeding van Achilles door Pompeo Battoni van Rome, *Parma-*
 dat voor eenige jaaren den prys heeft behaalt, enz.

Men treft in dit paleis ook eenige oude standbeelden aan,
 welke in de puinhoopen van de oude stad Velleja, waar-
 van wy onder meer zullen zeggen, zyn opgegraaven. In
 eene voorraadkamer onder het theater staan 'er dergelyken
 levensgrootte, die men op dezelve plaats ontdekt heeft.

De groote schouwburg behoort onder de merkwaardig-*Het Thea-*
 heden, waarmede de hertogen van het Farnesische huis *ter.*
 hunne residentie verschaft hebben. Men vindt 'er geen in
 Italië, de welke met deezen kan vergeleeken worden, en
 naar het oordeel van Cochin is het ook de eenigste onder
 de nieuweren, die van binnen met egte versieringen
 der bouwkunst voorzien is. Vignola is 'er de bouwmeester
 van: maar wanneer men voorwendt, dat 'er 12000 aan-
 schouwers in zouden kunnen geplaatst worden, zoo gaat
 men tegen de openbaare bevinding aan, wyl de helft van
 zoo veel menschen het reeds bekwaamlyk zouden kunnen
 volmaaken. De langte van het gebouw is honderd en ne-
 gentig, de breedte vyftig, en de inwendige hoogte onge-
 veer vyf en twintig ellen. Het theater op zich zelf is
 zestig ellen diep, en van vooren agttien ellen wyd, welke
 wydte niet toereikende schynt te zyn; maar men zegt dat
 dit veel tot voortzetting van den klank toebrengt. Het
 voorste gedeelte van het theater (*proscenium*) is met groo-
 te korinthische zuilen, die zo hoog zyn, als de zaal
 zelve, versierd. Rondom de zaal gaan twaalf boven elkan-
 der verheve ryen van zitplaatsen, naar de wys der oude
 Romeinsche amphitheatres, en het Olympische te Vicenza.
 Deeze ryen zyn in de rondte honderd en agt ellen lang, en
 van vooren is 'er eene leuning met genien versierd, welke

Parma.

fakkels draagen tot verlichting der zaal. Zy maaken eene hoogte van vier en twintig voeten uit, en dienen genoegzaam tot een voet voor eene dubbelde ry van zuilen, die rondom de zaal loopt. De onderste is van de dorische, en de bovenste van ionische orde; beiden maaken eene hoogte uit van zesendertig voeten. In de tuschenruimten der zuilen heeft Vignola de loges, en op de balken eene leuning met statuen gebragt. De zydingangen bestaan uit twee triumphbogen, die met standbeelden te paarde versierd zyn. Het parterre is zestig ellen lang en zevenentwintig breed. Men kan hetzelfde drie of vier voeten hoog onder water zetten, om naar de manier der oude *Naumachien* ook kleine zeegevechten daarin te houden. (*) Het dak is plat, het verband der balken verdient opgemerkt te worden, wyl het op eene kunstige, en sterke wyze gemaakt is. (**)

Hoe groot deeze Schouwburg ook is, vervuld het geluid denzelven nogthans met eene verwonderenswaardige gemakkelykheid. Wanneer twee perzoonen geheel agter op het theater zagt met elkanderen spreken, verstaat men ze egter duidelyk waar men zich ook bevindt in de balk, of eene der afgelegenste loges, waardoor het geluid der zangeren weinig moeite kost. Heeft de bouwmeester deeze uitwerking door een aanleg, die op zekere regels steunt

(*) In 't jaar 1670. by het huwelyk van den prins Odoardi met Dorothea Sophia uit het huis van Palts-Nieuburg werd geduurende de opera dergelyk gevegt tuschen twee chaloupen daarin gehouden. Ten dien einde werden eenige gewelven aan beide zyden van het theater met water aangevuld, en de beide ingangen van het parterre toegemuurd. Men kan egter niet ontkennen, dat de plaats tot die einde veel te bekrompen is, schoon de vaartuigen nog zoo klein zyn.

(**) De Fransche bouwmeester Patti, door veele nitgegeeven werken bekend, heeft zeer nauwkeurig alles opgenomen, en 'er afscheffingen van gemaakt, welke hy zal nitgeeven. In 't jaar 1765 heeft Pattini in Parma insgelyks dergelyken in 't koper gesneden.

te weeg gebragt, zoo behoort dit gebouw in 't geheel als *Parma*. een meesterstuk in zyn zoort aangemerkt te worden. Maar vermoedelyk is het buitengewoone in deeze zaak maar aan een louter geval toeteschryven. Ten minsten heeft de bouwmeester Vigarani, welken Lodewyk XIV. naar Parma zond, om de oorzaak te onderzoeken, en was het mogelyk dezelve uitwerking in een nieuwen schouwburg te Parys te weeg te brengen, hier vergeeffche moeite omtrend gedaan.

In 't jaar 1733. is voor de laatste reize in deezen schouwburg gespeeld. De kosten tot het verlichten deszelven zouden te hoogloopen, en de schouwburg zelf zou veel te ledig schynen, wanneer geene byzondere plegtigheden veele vreemdelingen naar Parma lokken. Behalven dit moest 'er eerst veel aan verbeterd worden. Men heeft deswegens een kleinen schouwburg, welke ongeveer een paar duizend aanschouwers bevatten kan, en van eene aartige bouwkunst is, 'er neffens opgerigt. In denzelven worden zoo wel opera's als toonneelftukken uitgevoerd. De opera begint hier, als in de meeste Italiaansche steden, tegen agt uren, en duurt tot middernagt. Zy wordt meest in mai en juny gehouden, daarna worden 'er blyspelen, en in het carneval opera comiques vertoond. De Hertog betaalt een gedeelte der kosten, wyl de inwoonders niet in staat zyn dezelve optebrengeu.

De overleeden Hertog Infant heeft ook een schoon Casino of openbaar Assembleehuis laten timmeren; het hof geeft 'er licht en kaarzen toe, en een paar Cavaliers van het hof hebben 'er het opzigt over, en stellen order op het spel. Wanneer 'er geene schouwspelen zyn, verzamelt zich de adel aldaar driemaal in de week. Dergelyke gelegenheden zyn, in eene stad waarin de Adel niet ryk genoeg is om zelf byzondere Assembleën te geeven, zeer loslyk.

De stal van den Hertog is een schoon gebouw. Zy segt by de stadswal, en de hoopzolders zyn boven de plaats, daar

Parma. daar de paarden staan, zoo ingerigt, dat men van de wal met de wagens 'er regtuit in rydt. De voorige Hertog hield driehonderd paarden, en eene uitgestrekte jagtequipage, welke de jonge Prins op raad van zyn waardigen minister, de Heer van Tillot, meest afgeschafft heeft.

St. Paolo. Te St. Paolo ziet men in de derde kapel aan de regterhand een stuk van Augustyn Caracci, het welk van de kenners zeer hoog geschat wordt: het verbeeldt eene Madonna met de Heilige Nicolaus, Johannes en Margaretha. Het kleine schilderstuk van den hoofdaltaar, waarin men Christus in eene glorie nevens den Heiligen Paulus en Catharina ziet, is van Raphael. Het is doot kwaade behandeling van onkundigen, die het zouden verhelpen, zoo bedorven, dat 'er niets goeds meer aan is, dan de zamenstelling, welke de lompert niet bederven kon. Men heeft 'er eene plaat van door Marc Antonio gesneden.

De kerk van Madonna della Steccata is de schoonste onder allen in Parma, en in het kruis met vier armen gebouwd, die aan het eind de gedaante van eenen cirkel hebben. Zy wierd in 't jaar 1539, voltooid. De krooning van Maria boven den altaar aan haar gewyd is van Michael Angelo di Siena; maar de drie Sibyllen boven het orgel, Mozes onder de arcade, nevens Adam en Eva met eene couleur geschilderd, zyn van Parmegiano. Deeze meester heeft hier nog meer gearbeid, maar hy wischte zyn werk uit, wanneer hy naar Casal Maggiore vlugtede, wyl de Monniken hem wegens zyne traagheid hadden verklaagd. Gemelde schilderstukken, die men, wegens hunne slechte plaats, niet wel kan zien, zyn byna de eenigsten, die men van hem in zyne vaderlyke stad kan aantoonen. Anders was de zoogenaamde Madonna del collo longo beroemd, maar zy is naar Floren-

cen.

cen, en van daar naar Weenen geraakt. In 't gemeen *Parma*. treft men niet veele schilderyen van deezen Meeſter aan, wyl hy niet vlytig was, en jong ſtierf: zy worden des te greetiger gezogt, wyl hy onder de beſte kunſtenaars der Lombardsche ſchool gerekend word. Agter in 't koor vindt men de verlooving van Joſeph, een groote ſchildery van Procaccini. Het koloriet is ſiſch, maar de houding eenigzins byzonder, want de hoofden zyn ongemeen licht, en de kleeden zeer duifter gehouden. Het marmeren beeld van Genoveva van Franciſcus Baratta verdient van wegens de goede vinding beſchouwd te worden, ſchoon de uitvoering hier en daar gebrekkig is.

In den Dom ziet men de beroemde koepel van Corregio, waarvan alle ſchryvers, die over de kunſt handelen, zoo veel ophef maaken, maar die door langheid van tyd veel geleeden heeft. (*) Hy heeft daarin het meeſte vuur zynner inbeeldingskracht, en eene ongemeene kunſt in ſtoute verkortingen betoond. Eenige zeggen dat deeze koepel hem het leeven gekoſt heeft; hy droeg het daarvoor ontvangen geld naar zyne behoeftige familie te Corregio, en werd dermaate daardoor verhit, dat hy in eene krankheid viel, waaraan hy in 't jaar 1530. ſtierf. Dit meeſterſtuk, het welk Maria in eene glorie verbeeldt, veroorzaakt, dat men de overige werken van Michael Angelo van Siena, Orazio Zamacchini, Girolamo Mazzuoli, en van andere goede meeſters, welke egter hunne waarde hebben, niet

200

(*) Zy is van Giov. Bapt. Vanni in vyftien groote bladen in 't koper gebragt, en wordt in de Pauslyke chalcographie te Romen verkogt. Men moet zich egter voor de hedendaagſche afdrukken wagten, wyl de platen geheel afgebruikt zyn. Het werk voert den titel: *La cappola di Parma, cioè la Vergine affunta in gloria con cori d'Angeli e Santi. &c.* Op zes byzondere platen heeft Sisto Badalocchio, gli Apoſtoli & Angeli con candelieri, welke daartoe behooren, geëſt.

Parma. zoo zeer in agt neemt. Hier bevinden zich ook de grafplaatzen van twee beroemde schilders, Augustyn Caracci, die in 't jaar 1601, en Leonello Spada uit Bologne, die 1622. te Parma gestorven is. In een onderaardsch gewelf is het prachtig marmeren graf van den Heiligen Bernhard degli Uberti, een Florentyner, en wel eer bisschop van Parma. Prosper Clemens Modenese heeft het omtrend het jaar 1560. vervaardigd.

St. Giovanni. St. Giovanni is zoo wel als de Dom wegens het schilderwerk van Correggio in fresco beroemd. De heerlyke koepel met de vier hoeken zyn van zyne hand, maar de eene zoo wel als de andere beschadigd. Hy was toen twee en dertig jaaren oud, en schilderde met opzet groote beelden en in eene grootsehe manier, wyl men zyn schilderwerk in den Dom een *Guazzetto di Rane* genoemd had. Boven den hoofdaltaar heeft hy de krooning van Maria verbeeld, maar als de monniken het koor verwyden wilden, lieten zy het geheele werk van Hannibal en Augustyn Caracci in olyverw kopieeren, en naar deeze heerlyke kopy, (welke met de overige kostelykheden naar Napels vervoerd is,) is het door Cesare Aretusi met veel kunst en behouding van de manier van Correggio tegen het nieuwe verwulf op natten kalk geschilderd. Even deeze kunstenaar heeft ook op eenen altaar by de vyfde kapel een schoone kopy naar den beroemden nagt van Correggio in de gallery van Dresden geschilderd. In dezelfde kapel aan de regtehand ziet men met verwondering den van het kruis genomen heiland en de marteling van den Heiligen Placidus, een paar origineele stukken van Correggio. De uitdrukking in het eerste stuk is schoon, en de houding wel waargenomen, maar het is niet vry van fouten in de tekening. In de eetzaal van het Benedictyner klooster aan deeze kerk behorende, treft men een middelmaatig schildery

van Parmegiano aan, maar is met zuilen van de dorische orde omgeeven, welke Corregio voortreffelyk en in een schoone perspectief geschilderd heeft. *Parma.*

By de kapueyner nonnen is het stuk van den hoofdaltaar van de tweede manier van Guercino. Het verbeeldt Maria met het kindeken, en voor haar de Heilige Franciscus en de H. Clara.

In de kerk St. Sepolero vindt men eene der beste schilderyen van Corregio, namelyk de vlugt naar Egypten, of de zoogenaamde Madonna della Scodella. Maria heeft eene schaal in de hand, waarom men dit beeld zoo genoemd heeft: zy heeft het kind Jesus op haaren schoot, Joseph reikt hem dadels van eenen palmboom toe, wiens twygen door eenige Engelen nedergeboogen worden. Het hangt in een schoon licht. In 't geheele stuk heerscht veel overeenstemming en bevalligheid, schoon het al niet van zulk een leevendig koloriet is als veelen van deezen meester. Het voorheen gemelde schildery, dat in het hertoglyk paleis hangt, overtreft dit verre. *St. Sepolero.*

St. Rocco behoorde anders den jesuiten. De kerke is van de romeinsche orde, en behaagt by 't eerste aanzien; maar onderzoekt menze naauwkeuriger, zoo is de smaak wegens de menigvuldige tribunen zeer tooneelagtig, om niet te melden, dat het dikwils afgebroke balkwerk zich slegt vertoont. Het schildery van St. Rochus en Sebastiaan van Paul Veronese op den hoofdaltaar wordt geheel zwart. In eene kleine kapel aan de regte zyde van den hoofdaltaar, hangt eene Heilige familie van Leonello Spada. Het schilderwerk is zeer schoon, maar door de zilveren kroonen op de hoofden der beelden bedorven. Men kan zich niets onzinniger verbeelden, dan de Italiaansche wys van den beelden in de schilderstukken kroonen van goud en zilver optezetten. Eene *St. Rocco.*

Parma. kwalyk gevestigde aandacht, en het belang der geestelyken is oorzaak, dat meenig heerlyk stuk door de gaten ter vasthegting der kroonen gemaakt, of geheel en al bedorven of ten minsten zeer geschonden worden. In den middelsten gang vindt men een groot schildery van Spagnolet. De heilige Lodewyk van Gonzaga en Ignatius smeeken het op de knien zittende kind Jesus zoo vuurig, dat het niet weet, naar wien van beiden het de handen zal uitsteeken. Dit heeft de schilder schoon uitgedrukt, niettegenstaande de houding van het kind eenigzins gedwongen is.

Met deeze kerk was te vooren het jesuiten collegie, en het zoogenaamde Collegio di nobili verbonden, het welk eene voortreffelyke inrigting van Hertog Rainutius is; hy stigtte hetzelfde in den jaare 1601., nadat hy een paar jaaren te vooren ook de hooge school te Parma vernieuwd had. Het aantal van jonge edellieden, die allen uit oude geslagten moesten zyn, strekte zich zomwylen tot twee of derdehalf honderd uit. Zy werden hier voor een geruigen prys in alle weetenschappen, de wiskunde, de historien, en het geen een jong heer van geboorte nuttig kan zyn, als lichaamsoeffeningen van ryden, schermen enz. onderweezen. De hertog geeft 'er de paarden toe; den herfst brengen zy op een lustslot in het land gelegen door, alwaar zy zich met de jagt, de vischery, of met andere nuttige uitspanningen verlustigen. Twaalf hebben altoos een geestelyken tot hun opzigt, en een bediende. In de stad gaan zy in het zwart gekleed. Op het tooneel, dat zich binnen het gebouw bevindt, vertoonen zy in den tyd van het karneval onder elkander blyspelen. Die zich hier het best gedraagt, voert den titel van Principe, en draagt eene medaille aan een lint op de borst. Het collegie is met een ster.

sterrekundig observatorium, en goede wiskundige, en phy-*Parma*.
fische instrumenten voorzien.

St. Michele is alleen merkwaardig wegens het schildery *St. Michele*
op den hoofdaltaar, het welk Maria en den Heiligen Mi-
chael, eene ziel wiegende, verbeeldt. De meester, een
waardig leerling van Corregio, heet Lelio Orsi, en ver-
dient meer bekend te zyn. (*)

Madonna della Scala. Op den hoofdaltaar van dit klei-
ne bedehuis ziet men eene schoone Maria op natten kalk
van Corregio. De kunstenaar had ze tegen den wand van
het huis van zynen vriend geschilderd: maar wyl menze
voor verwonderlyk hield, werd dit bedehuis gebouwd, en
dit schildery boven den altaar geplaatst. Het is maar jam-
mer, dat men van de schoonheid van het hoofd niet regt
oordeelen kan, wyl de zilveren kroon, zoo gek geplaatst,
alles bederft.

De kerk en het klooster van St. Quintino is in 't jaar *St. Quinti-*
1404. derwyze geplunderd en verwoest, dat men nog in *no.*
Parma van een mensch, die verarmd is, of zich anders in
ellendige omstandigheden bevindt, tot een spreekwoord
gewoon is te zeggen: *e miserabile come St. Quintino*. De
kerk is eger ten vollen weder hersteld, en met goede
schilderyen voorzien. Daartoe behoort in de eerste kapel
aan de regtehand een doop van Giovanni Fiamingo, en in
de derde kapel aan de linke hand de hemelvaart van Ma-
ria door Spagnolet. Het schildery van den Heiligen Bene-
dictus en Quintinus op den hoofdaltaar wordt voor het
werk van Lanfranco opgegeeven. Ruta houdt het op de
aan-

(*) *Rota pitture di Parma* p. 62. stelt hem onder de groote mee-
sters, en roemt dit stuk buiten gemeen. Orsi, met den bynaam da
Novellara, was 1510. geboren, en stierf 1585 in zyne vaderlyke stad.
Hy heeft het koloriet van Corregio zeer gelukkig nagevolgd, en hem
in de tekening byna overtroffen, wyl hy zich onder Michael Angelo
daar vlytig in geoefend had.

Parma.

aangehaalde plaats wegens de tekening, en den smaak in de beelden, voor een stuk van Badalocchio.

Eene Italiaansche myl van de stad ligt het karthuizer klooster. In de aanbidding der drie koningen op den hoofdaltaar heeft Hieronymus Mazzuoli de manier van zynen meester en neef Parmegiano zoo gelukkig nagevolgd, dat men meenen zoude, dat het van den laaften was, indien 'er niet te gelyk iets van de manier van Corregio en Paul Veronese in gevonden wierd. Een bewys hoe gelukkig Hieronymus in de navolging was.

Palazzo del Giardino is een oud paleis aan het eind der stad. Het draagt den naam van den daarby gelegen uitgestreken tuin, welke de overleden Hertog door Petitot in eenen zeer goeden smaak heeft laten aanleggen. De meeste muuren van het gebouw zyn door middelmaatige meesters beschilderd. Maar in een vertrek heeft Augustyn Caracci de zolder vervaardigd, hoewel in eene eenigzins drooge manier. Tegen de drie muuren ziet men de triumph van Venus, de Europa, Bacchus en Ariadne van Cignani. De zamenstelling in deeze stukken is zinryk, het karakter der hoofden, en het koloriet bevallig. Maar zy zyn niet frisch genoeg geschilderd, en kunnen daarom niet onder de beste werken van deezen meester gerekend worden. (*)

In

(*) Voor eenige jaaren had de Hertog in dit paleis een kunstenaar, Joseph Cattrani, eenige vertrekken ingerijmd. Dezelve is de uitvinder van eene aartige kunst, om met zyle te schilderen, het welk het schilderwerk in crayon zeer gelykt. De zyde van ieder kleer wordt tot stof gemaakt, en vervolgens met een sterke gom op een grond van linnen gebragt. Men kan deezen arbeid eenigermaten met het gedrukte Engelsche papier vergelyken, dat tot behangtels gebruik wordt. Zyne kinderen hielpen hem daarin. Een schildery van dit soort kostte, naar dat het groot was, vier, vyf, en meer dukaaten. Hy miste dikwils in de tekening, anders waten de koleuren zeer wel in elkander verdoeven.

In de nabijheid van deezen hof wonnen de Franschen *Parma*. en Sardiniërs den 29. Juny 1734. een slag, waarin de Keizerlyke general Mercy bleef. Deeze overwinning, en de daarop volgende op den 19. september by Guastalla, veroorzaakten den vrede van Weenen, waar door Lotharingen aan Frankryk kwam.

Tot de overige aanzienlyke gebouwen in Parma behooren la Pilotta agter het slot, de paleizen San Vitale, Rangoni, Gian de Maria, en anderen. Het ontbreekt de stad ook niet aan bronnen, en eene aanzienlyke waterleiding, waartoe het noodige water te Malandriano vyftig mylen van de stad ontspringt.

De Hertogdommen Parma en Placenza grenzen tegen *Inkomsten* het noorden en westen aan het Miſaaneſche, tegen het *des Lands*. zuiden aan het Genueeſche, en tegen het oosten aan het hertogdom Modena. Men geeftze ongeveer 300000 inwoners, en ſchat de inkomsten daarvan op twaalf millioenen lire, of tegen een millioen dalers. De eene helft komt uit de tollen, en de beſtellingen op het zout en de tabak, welke verpakt zyn; de andere helft van de landeryen, het geſtompeld papier, de beſtellingen op het leer, en meer andere zaaken.

De overleden Hertog gedroeg zich zeer minzaam, zoo wel jegens vreemdelingen, als zyne eige onderdaanen: hy was een groot vriend van de jagt, maar bekommerde zich weinig om de regeering, alles aan zynen eerſten Miniſter overlatende. (*) De tegenwoordige Hertog, die 1751. ge-

(*) Het was een geluk voor dat land, dat hy zyn vertrouwen op een der waardigſte mannen geſteld had. De gansche laſt der regeering lag op den Heer van Tillot, een Franſchman, welke alles waarnaar met de grootſte naarſtigheid, zonder eenige eigenbaat. Dat orde en goede inrigting overal heerſchen, hebben de inwoners aan hem te danken. Hy heeft de kunſten en wettenſchappen trag-

Parma. gebooren, en na zyns vaders overlyden in 't jaar 1765, mondig verklaard is, geeft groote verwagting van zich, en heeft by den aanvang zyner regeering de zaaken in handen van den Heer Tillot gelaaten.

De stadhouder van Parma heeft twee *Auditores* onder zich: den eenen voor het burgerlyke, den anderen voor het lyfstraffelyke. Schoon nu de geregtshofkamers wel voorzien zyn, klaagt men egter hier, gelyk aan de meeste plaatsen, over de langwyligheid, en kostbaarheid der processen, en over het beurzenfnyden der advokaaten.

Het financie Collegie (*il Magistrato supremo delle finanze*) bestaat uit een president, vier raadsheeren, een advocaat, en een procurator. De raad van de stad heet *Anzianato*, vermoedelyk wyl hy uit de oudste en voornaamste burgeren verkooren wordt.

*Zeden der inwoon-
ren.* De voornaamste geslachten in Parma heeten Rozzi, Pallavicini, San Vitali, Mellilupi, Soragna, Terzi, Siffa, enz. De adel leeft op den Franschen voet. De dames zyn aangenaam in den ommevang, en hebben wel naar de Italiaansche mode hunne Cicisbeen, maar binden zich niet slaafagtig aan deeze gewoonte. De burgerlyke gezelschappen zyn niet zoo aangenaam en onbedwongen: zy kunnen zich niet zoo ligt aan de verkeerung met Franschen, en aan hunne zeden gewennen. De gemeene man is loom, koel,

en

ten optebeuren. De bergwerken heeft hy aan den gang gebracht, den koophandel bevorderd, en verscheide manufactuuren van laken, zeep, porcelein, wasch, papier, en dergelyken laten aanleggen. Hy is van Bayonne geboortig, maar heeft zyn vaderland verlaaten, en zich geheel aan het belang van zynen vorst overgegeeven, zonder nogthans naar het voorbeeld van zoo veel ministers het land te drukken. Hy is niet gehuwd, maar heeft door den onvermoeiden arbeid zyn lighaam zeer verzwakt. In 't jaar 1765, schonk hem de Hertog tot belooning zyner diensten het Marquisaat Felino niet verre van Parma.

en min yverzugtig dan in andere ſteden. Men hoort *Parma.* daarom ook niet veel van moorden of ponjaardſteeken in Parma, offchoon de ſtad volkryk is. Scaliger zegt, dat de inwooners moedig, goedhertig, en gevallig zyn. (*) De gemeene burgervrouwen en de boerinnen draagen hoeden met een kleinen rand, en behangen denzelven met veele linten en kwasten. De buitenspoorigheden zyn in Parma veelligt zeldzaamer, dan in andere Italiaanſche ſteden, waartoe de overlede Infante, eene Franſche priñſes, veel heeft toegebracht, wyl zy dezelve heeft zoeken te onderdrukken, ten minſten de openlyke aanſtootelykheden te beletten.

De lucht van Parma heeft men van oudsher voor gezond gehouden. Plinius verhaalt, dat men daar by de volkstelling, onder keizer Veſpaſiaan verrigt, drie mannen van 120 en 130 jaaren heeft gevonden. De dampkring is er lang zoo heet niet als in het beneden deel van Italiën. Men heeft zomwylen geſtrengte winters, en veel ſneeuw, zoo dat dezelve ſomtyds drie à vier voeten hoog liegt, hoewel dit zeldzaam gebeurd. In 't gemeen heeft het klimaat veel overeenkomt met het Milaaneeſche.

Wy hebben reeds melding gemaakt van de hooge ſchool door den Hertog Rainutius te Parma opgerigt: anders was de *Academia de' innomiati*, voor meer dan tweehonderd jaaren geſtift, beroemd. Derzelver opzigter, Julius Smag-

lieti

(*) *Inventum mediis præclarum nomen in armis,
Prædita quo fit gens ignea Marte, docet,
Ingenium rapidum facili flammatur ab ira,
Sed viget in patulo pectore purus amor;
Magnanimo pretium est non displicuisse pudori,
Hoc satis officio cedere turpe putat.*

Parma. liet gaf haar deezen naam, wyl Tasso op deeze nieuwe inrigting een klinkdicht maakte, het welk begon *Innombrata ma famosa sciera.*

Toestand der weeten-schappen. Parma heeft eenige beroemde dichters voortgebragt, als Pomponio Torrelli, auteur van eenige schoone treurspelen, Rossi, Marmita, Basinio, enz. De Marquis Manara heeft in 't jaar 1766. de Idillen van Virgilius overgezet. De Abt Frugoni, een Genuees van geboorte, maar die sedert veele jaaren te Parma woont, en secretaris van de academie der kunsten is, wordt voor den besten der hedendaagfche dichters gehouden, nadat Metastasio naar Wenen gegaan is. Hy heeft weinig tooneelstukken, maar voortreffelyke kleine losse gedichten gemaakt. Men vindt dezelve in eene verzameling van verzen van drie hedendaagfche dichters te Venetien uitgegeeven. (*) De verzen zyn zonder rym, gelyk de Virgilius van Annibal Caro, en de Lucretius van Marchetti; maar even daarom trest men in dezelve dikwils des te schooner gedagten, en meerder harmonie aan. De maat der lettergreepen is in de Italiaanfche poëzy de hoofdzak, gelyk by de Latynen. Het maakt het bevalligste deel der dichtkunst uit, wyl de Italiaanen dezelve naar de wyze der oude Grieken, als iet muzikaalsch aanzien, en het rym zoo zeer niet agten.

Parma kan ook in andere weetenfchappen groote luiden aantoonen. Daartoe behooren uit vroeger tyden de bekende abt Panormitanus, Acneas Vico, een der eerften die de oudheidkunde in zwang bragt, de Abt Bacchini, welke

(*) De titel is: *Versi scelti dell' Abbate Carlo Innoc. Frugoni, del Conte Francesco Algarotti, e del Padre Xaverio Bettinelli con la lettera di Virgilio degli Elisi in Venetia 1766.* in 4to. de tweede druk. De uitgever zegt, dat hy de beste voorbeelden der laater dichtkunst heeft verkooren, om de jonge Italiaanen een regten smaak te doen erlangen in eene poëzy, die vol van edele gedagten, en overeenftemming is.

behalven andere geleerde werken in den beginne van dee- *Parma*
ze eeuw, een der eerste geleerde maandschriften in Italien
heeft uitgegeeven; Rossi die eene geschiedenis van Raven-
ne heeft geschreeven; de beide rechtsgeleerden Bottari en
Bayardi; eenige geneesheeren, Sachi, Sachini, Cerci en
Venturi, van welken de beide laatste koninglyke Spaansche
lyfartsen geweest zyn.

De Jesuïet Zucchi te Parma was in 't jaar 1616. de eerste
die zyne gedagten liet gaan over eene terugkaatsende tele-
coop, (*) welke uitvinding Gregori en Newton naderhand
meer volmaakt hebben. Voor 't overige was de Jesuïet Bel-
grado, biegtvader van den overleeden Infant, een geleerd
man, die zich niet alleen in de verheve meetkunde,
maar ook in de oudheden eenen naam gemaakt heeft. (**)
Van hem komt het observatorium, en de verzameling van
proefondervindelyke instrumenten in het Collegio de Nobili.
De graaf Rezzonico, uit Como gebooren, arbeidt aan een
commentarius over Plinius den ouden, welke nit eenige
banden in folio bestaan zal. De pater Paul Maria Paciau-
di werkt (***) aan eene beschryving der oudheden te
Velleja, en laat veele plaaten daartoe snyden. Hy is te
gelyk bibliothecarius, en houdt zich sedert eenige jaaren,
op bevel van den Hertog, op met aanleggen van eene voor-
treffelyke boekverzameling, welke voor ieder een ten ge-
bruike zal openstaan. Men geeft zeer naauwkeurig agt op
eene verstandige keuze der beste schriften. Het getal be-
loopt reeds 25000, die alle zeer zinlyk gebonden zyn, en

200

(*) Men zie zyne *Philosophia optica*. 1652.

(**) Tot de eerste wetenschap behoort zyn werk *de usu analysae*
in re physica, en tot de andere de verhandeling van den thron van
Neptun op een basrelief te Ravenna.

(***) Hy woonde anders in het Theatiner klooster te Romen, en
heeft zich door verscheide verhandelingen over oudheden en munten
in de geleerde wêrld beroemd gemaakt.

Parma. 200 handschriften, waar onder eenige van zeer grootte waarde. Deezen aanleg heeft Parma ook aan den Heer Tillot te danken. De pater Fourcaud, een bekwaam natuurkundige, welke te Macon eene schoone verzameling van vogelen heeft aangelegd, is door den Hertog op eene aanzienlyke wedde naar Parma beroepen, om een kabinet van natuurlyke zeldzaamheden aan te leggen, het welke met den tyd zeer aanzienlyk zal worden.

Maaten en gewigten. Men heeft drieerley ellen in Parma: *il braccio di legno*, naar welke meest in den dagelykschen handel gemeeten wordt, is tot den Paryschen voet als 1669. tot 1000, houdende ongeveer twintig duim; hy wordt in twaalf oncie verdeeld. (*) De *braccio di seta*, waarnaar de zydenwaaren gemeeten worden, houdt eenentwintig Parysche duimen, agt linien; en de *Braccio di filo*, welke tot een maat voor lynwaaden dient, houdt drieentwintig Parysche duimen, en zes linien.

De wynmaat heet *Brenta*, en weegt agt *Pesi*, elk tot vyfentwintig Parmezaansche ponden. Eene *Brenta* houdt zesendertig pinten, waarvan elk omtrend tweemaal 200 groot is als een Parysche pint. Het graan verkoopt men volgens het *staio* of *staro*, welk in zestien *quartorale* verdeeld wordt, en ongeveer 102 pond te Parma weegt. Een Parmezaansch pond maakt maar twee derdedeelen van een Parysch pond uit.

Muntten. De Fransche Schildlouisd'ors doen in Parma vyf en negentig *Lire*, en gevolglyk eene *Lira* maar vyf Parysche stuivers; maar men rekt meer met *Paoli*, van welke drieenveertig een Louisd'or, en omtrend twintig een ducaat uit-

(*) Zes braccia maaken eene roede (*persta*) vier vierkante roeden of 144 *quadrato braccia* maaken eene *tavola*, twaalf *tavole* een *staro*, en zes *stari* eene *Biola*, welke iets kleiner is dan een arpent in Parys.

uitmaaken. In aanzien van het zilvergeld is het in Parma *Parma* niet veel beter dan in Milaan, alwaar alles door den ander geldt.

Parma is van oudsher wegens haare voortreffelyke wol *Koophan* beroemd. (*) De hoofdhandel van het land bestaat in zy. *del en pro-* *ducten.* de, die zoo wel ruw, als gesponnen en getweerd verkogt, of ook verwerkt wordt. De meeste zyde gaat naar Lyons en Engeland. De veekweekery is voortreffelyk, en 'er worden veele osen en zwynen buiten 's lands verkogt. Het land heeft een overvloed aan olyf- en kastanje-boomen, daarentegen reikt het gezaaide niet toe, en wordt uit het Milaansche gehaald. De *staro* of centner van honderd pond geldt aldaar tweeëntwintig *lire*.

De zoutwerken te Salso liggen vierentwintig Italiaansche mylen van de stad, en leveren jaarlyks over de 150000 ponden zout, het welk ongeveer twee derde deelen bedraagt van 't geen het land gebruikt. Het overige wordt van de Adriatische zee den Po langs gebragt. Men bedient zich te Salso van geene graderhuizen. Het zoute water wordt uit twaalf zeer diepe bronnen in groote ketels geschept; hierin laat men het zoo lang uitdampen, tot dat het zich begint te zetten. Dan kookt men het met osen- of ander bloed, schuimt het af, tot dat het wit en zuiver genoeg is, en dan laat men het droogen.

De wynteelt is aanmerkelyk; inzonderheid wordt in de *Wyn,* streek om Firenzuola veel wyn gebouwd, welke een aan- *steenol.* genaamen zoeten smaak heeft, maar zoo sterk is, dat hy zonder water niet wel kan gedronken worden. Op ver- scheidē

(*) Martiaal zegt:

Tondet & innumeros Gallica Parma greges.

Aan eene andere plaats stelt hy de wol van Parma boven die van Anino, welke te Rome in groote waarde gehouden wierd.

Velleribus primis Apulia, Parma secundis

Nobilis, Altinum tertia landat ovis.

Parma. scheidt plaatzen wordt steenolij, *Petroleum*, verzameld; ten deele zonder middel van water, als te Miano en Vizole; ten deele op het water dryvende, als te Fornovo, Rubiano, Lisignano, en andere plaatzen. Te Lisignano, tien mylen van Parma, treft men mineraalwateren aan.

Colorno. Colorno is een oud lustslot, van de hertogen uit den huize Farnese gebouwd, een paar uren van de stad, aan den vloed Parma, alwaar de overleden Infant zich den meesten tyd om te jaagen plagt optehouden. De vertrekken zyn niet kostbaar gemeubileerd: men vindt 'er egter een heerlyk vercierde zaal naar het ontwerp van Petitot, en een klein aartig theater voor het Hof. Door deezen zelfden bouwmeester zyn de tuinen, welke in grootte voor de Tuilleries te Parys niet behoeven te wyken, en reeds door Hertog Franciscus in goeden staat gebragt waren, naar den Franschen smaak veel schooner ingerigt. Over eene pragtige overdekte laan van oranjen en citroenboomen, die in den grond staan, wordt 's winters een houten huis opgeslagen; aan 't eind van deeze allee ligt een aartig groot werk. In den tuin staan antieke standbeelden van Hercules en Bacchus zes ellen hoog, die in den tuin van Farnese te Rome (*) zyn opgegraaven. Zy zyn van hard graauw marmer, zeer beschadigd, en van geene zonderlinge kunst. Aan den tuin grenst het perk, waarin egter gebrek aan wild is.

By de puinhoopen van de oude stad Velleja treft men een paar merkwaardige bronnen aan: de eene springt met een sterk geblaas, zonder dat het water warm is; en de andere ontvlamt op de oppervlakte, wanneer men dezelve met een brandend licht nadert, en gaat niet weer uit, dan door een

(*) Alwaar voorheen het Paleis der Roomsche keizers lag. Men vindt ze ook deswegens in het werk van Bianchini: *il palazzo de' Cesari*, in koper gegraveerd.

een sterken wind. Niet ver daar van daan is eenē kleine *Parma*,
 streek lands, alwaar zomwylen, voor al by betrokke lucht,
 vlammen uitscherpen.

DE OVERBLYFSELS VAN VELLEJA.

Eer wy *Parma* verlaaten, moeten wy nog iets van de
 meergemelde stad *Velleja* zeggen. De puinhoopen van de-
 zelve liggen eenige mylen naar het zuiden van *Piacenza*, en
 vier mylen zydwaards van den ouden *Aemilischen* heirweg
 af, aan den vloed *Chero*, en aan den voet van de *Moria*,
 en *Ravinasso*. De instorting van een gedeelte van deeze
 beide hooge bergen, welke tot het *Apennynsche* gebergte
 behooren, veroorzaakte den ondergang van *Velleja*.
 Men ziet zeer duidelyk, dat de brokken der steenrotzen,
 die op de stad gestort zyn, van een zyn gebroken. De
 zuilen liggen met het bovenste gedeelte van de bergen af,
 insgelyks de muradien; ten bewyze dat de rotzen dezelve
 in het vallen omgeworpen hebben. Men vindt niet ver
 van *Velleja* eene hartsagtige aarde, die, ook zelfs als ze
 nog vogtig is, op de nadering van vuur ligt in brand vliegt,
 en men heeft daaruit willen besluiten, dat *Velleja* door ee-
 ne vuurbraaking verwoest zou zyn geworden, vooral wyl
 men zwarte half verbrande stoffen, en eenige gesmolte muu-
 ren gevonden heeft. Maar men treft verder geene genoeg-
 zaame blyken van vuur aan, die dit bewyzen kunnen:
 men mag daaruit op 't hoogst alleen maar besluiten, dat
 'er by dit ongeluk eenige huizen in brand geraakt zyn.

De groote menigte doodsbeenderen, en de menigvuldige
 munten, die in de puinhoopen gevonden zyn, strekken
 tot een duidelyk bewys, dat de inwoners geen tyd ge-

(*) Eene dergelyke plaats vindt men ook in 't *Dauphine*. Zie
Memoires de l'Académie des belles lettres pour l'An. 1729. T. 6.

Velleja, had hebben, om zich met de vlugt te redden. Zy wierden met alle hunne bezittingen overvallen, en van de aarde verslonden, gelyk die van Tripergole by Napels in 't jaar 1538. Zy waren by gevolg niet zoo gelukkig, als de inwoners van Herculanium en Pompeji, die tyd hadden om zich te redden, en hun kostbaarste zaaken in zekerheid te brengen. De eigenlyke tyd wanneer Velleja is vernield geworden, kan men niet wel bepalen, vermoedelyk is het in de vierde eeuw geschied. De oudste ontdekte overblyffels zyn van de tyden van keizer Probus, die in 't jaar 282. stierf; 'er bevinden zich egter munten van keizers die Constantyn zyn opgevolgd, van 387 en volgende jaaren. Vermoedelyk is derhalven het ongeluk eenige jaaren na den dood van Constantyn voorgevallen.

Het begin tot opspoorling der oudheden werd op bevel van den Hertog in 't jaar 1760. gemaakt. Men is 'er eger, weegen veele daarmede verzeld gaande zwaarigheden, niet ver mee gevorderd. 'Er liggen ten deele op de gebouwen rotzen van tien ellen hoog; door wier last de standbeelden en andere zaaken derwyze verpletterd zyn, dat het niet veel baaten zoude, schoon men al deeze ongehoorde zwaarten wegruimde. Deeze zwaarigheden neemen toe, naar maate men digter aan den berg komt, waarom men sedert 1764. in 't geheel met deeze naspooringen is uitgescheiden.

De verscheide laagen van aarde en steenen, die men op elkander aantrest, zyn een bewys, dat 'er tot herhaalde reizen stukken van de bergen neergestort zyn, en uit de menigvuldige bouwsteen en marmers, die men in den vloed Chero in de uitgebreidheid van een uur gaans aantrest, mag men besluiten, dat de geheele stad niet op eenmaal is ingestort, maar dat de steenen van tyd tot tyd op zalkander zyn opgehoopt. Het grootste gedeelte der stad

lag aan eenen heuvel; de huizen stonden enkel en vry in *Velleja*. het rond, en maakten een amphitheater uit; van de eene hoogte klom men door middel van trappen op de andere. De vloeren der onderste vertrekken rusteden op pilaaren van gebrande potaarde, op dat de lucht eenen vryen doortogt hebben, en dezelve dus tegen de vogtigheid bevryden konde. De huizen schynen maar eenvoudig gebouwd te zyn geweest, eenige hadden marmeren, andere met mosaïk ingelegde vloeren. Men heeft 'er verscheide schilderyen, marmeren borstbeelden, baden, cieraadien in een goeden smaak, vaaten van brons met zilver ingelegd, allerlei aartig huisraad, en zeer sierlyke gebakke potten gevonden; in een gebouw was een muur eeniger maate in den Chineesch en smaak geschilderd. Dergelyke grotesken, over wier misbruik Vitruvius reeds klaagt, waren by de Romeinen zeer gewoon, en die van Raphaël zyn als vrye navolgingen van de oude Romeinsche aanzien. Men heeft voorts een basrelief van marmer in den Egyptischen styl, een paar Egyptische kapiteelen, waarop in plaats van voluten en bladen, beelden zyn uitgehouwen, uit de ruinen voor den dag gehaald. Wy weten dat de Romein en den smaak der Egyptenaaren beminden, en dikwils navolgden.

Van het doorgezogte gedeelte der oude stad is eene grondtekening opgemaakt, welke in de gallery van het slot te Parma vertoond wordt. Ongeveer in het midden lag eene opene wel vercierde plaats. Uit een daar gevonden opschrift blykt, dat zy op kosten van een burger van *Velleja*, met naame Lucius Lucilius, is geplaveid geworden. Op dezelve stond een altaar den keizer Augustus toegewyd, en rondom zuilen van *Marmo cipollino*, waarvan 'er nog eenige liggen. Het water liep door middel van een kanaal, dat ter zyde gegraven was, af. Voorts bevonden zich op de plaats zitplaatsen van marmer, die op

Velleja.

leeuwen rusteden; men heeft hier ook eene gevlengelde Godin der overwinning van brons met opgeheve handen ontdekt, als of zy iets droeg. Onder de aanmerkelyke gebouwen van Velleja was ook, als in andere groote steden, een Chalcidium, het welk ten deele tot openbaare vergaderingen, of geestelyke gebruiken, ten deele tot plechtige maaltyden gebruikt werd. — Bebia, eene dogter van Titus, heeft het zelve voor haare medeburgers (*pro municipibus suis*) gebouwd. Een ander opschrift meldt van eene Basilica, (*) welke de tweeman en hoogepriester C. Sabinus heeft gebouwd.

Velleja maakte een gemeenebest uit, het welk omtrent dertig steden en dorpen in de omliggende streek onder zich had. De inwoners wierden onder de Anamani gerekend, en behoorden nevens deezen tot de Liguriërs. Die van Velleja namen maar eene kleine streek van Ligurië in, het welk waarschynlyk de oorzaak is, dat wy zoo weinig sporen van hun by de oude geschiedschryvers vinden. Op eene tafel van brons in de gallery te Parma staan de voornaamste plaatsen van hun gebied gemeld: veelen daaronder voeren nog denzelfden naam tot op den huidigen dag, uitgenomen, dat zy eenigzins anders worden uitgesproken. Het opschrift heeft zyne betrekking op eene inrigting van keizer Trajan, en is het aanmerkelykste van allen. (*) Op eene andere tafel van brons staan eenige Romeinsche wetten uit den *Codex*, met byvoeging, dat dezelve in gansch Gallia Cisalpina moesten waargenomen worden.

(*) Het is bekend, dat de *Basiliken* tot verscheide oogmerken dienden, maar voornaamelyk werd 'er het gerecht in gehouden. Vitruvius beschryft ons detzelver inwendige inrigting.

(*) Terrasson heeft hetzelve in zyne geschiedenissen der Roomsche Rechtsgeleerdheid 1759. laten afdrukken, alwaar het byna 16 bladen in folio beslaat.

genomen worden. Andere stukken van marmer en brons *Velleja*. behelzen eenige openbaare verordeningen. Men heeft onder de puinhoopen veele afgodsbeelden van marmer, en potaarde gevonden. Verder een reusagtig standbeeld van keizer Hadriaan, waarvan niets geheel is dan het hoofd, eene hand, en een voet: — het standbeeld van den jongen Nero met de *bullæ* aan den hals: Galba gewapend en in krygskleederen, en eenige burgermeesterlyke standbeelden. Veele zyn zeer goed gewerkt, en een worde voor een Grieksch maakfel aangezien. Verscheide standbeelden van brons zyn verguld. De opschriften zyn ten deele ter eere van Germanicus, Vespasianus, Aurelianus, Probus, Agrippina, Drusilla, Julia Mammea, Tranquillina, en meer anderen, opgericht geworden. In een opschrift wordt van het gild der handwerksluiden in de stad melding maakt, en in een ander van een congregatie of broederschap van Hercules, (*Sodalitium cultorum Herculis*.) De beste van de opgegraave schaaen en gewigten, maskers, en andere huis- en offergereedschappen, wordt in het kabinet van ouden ten toon gesteld.

Tot dus ver heeft men geene sporen van tempelen of schouwburgen gevonden. Men mag derhalven vermoeden, dat dezelve in het opperste deel der stad gelegen zyn geweest, het welk men wegens de over groote last der daarop liggende rotsen tot nog toe niet heeft kunnen opruimen. Men heeft 'er egter overblyfsels van eene waterleiding, en een gebouw ontdekt, dat het water door de stad verdeelt, en niet ver daar van daan baden en vertrekken, welke vermoedelyk tot badstooven gediend hebben.

Van de stigting der stad Velleja, en haaren voormaalggen toestand, kan men niets dan onzekere gissingen maken. Zoo veel weet men, dat zy, na dat ze onder de

Velleja. heerschappy der Romeinen gekomen is, van Tweemasten is bestierd geworden, gelyk een schoon opschrift in de gallery van Parma bewyft. Zy wierd voor eene *urbs municipalis* verklaard, en had haare patroonen in Rome. Dit blykt onder anderen uit een gedenkstuk, dat de inwoners voor Festus als Consul, Prætor, en Proconsul van Pontus en Bithynien hebben opgerigt. Voor eenige jaaren is de stad Velleja in de maandschriften menigvuldige maalen gedagt, maar de narigten waren meest ongegrond en verkeerd. De voorheen reeds gemelde geleerde pater Paciaudi is dikwils by het opgraven tegenwoordig geweest, en heeft daarvan een omstandig berigt in 't licht gegeven. (*) Het meeste, dat wy 'er van bygebracht hebben, is daaruit ontleend, en des te merkwaardiger, wyl geene andere reisbeschryvingen tot dus ver eenige melding hier van gemaakt hebben.

Den overleden Costa, Domheer te Parma, was het opzigt over het graaven in de puinhoopen opgedragen; hy had reeds veele overblyffels beschreeven, en was voornemens dezelve uitgeeven. Na zyn dood is den pater Paciaudi dit werk aanbevolen, welke thans aan een wydlooppige verhandeling daarover werkt. Onder de platen zal men eene grondtekening der stad met alle gebouwen, plaatsen en straten, zoo ver men dezelve heeft kunnen opruimen, aantreffen. Men zal wel geene zulke menigte van zaaken daarin vinden, als in de oudheden van Herculaneum; egter veelligt verscheide zoodanige stukken welke voor de liefhebbers van oudheden van veel gewigt en nut zyn.

(*) Een uittreksel daarvan kan men in het 4de deel der *Gazette Littéraire d'Europe* van 1765. vinden. bl. 353. en volgenden.

REGGIO.

Eenige reizigers beziën na Parma eerst Genua, het *Reggio*, welk zeven posten verder ligt. Maar de gewoonlykste weg strekt langs den ouden Aemilischen heirweg van Parma over Reggio, en Modena naar Bolognen. De zes poststruifplaatsen zyn Parma, St. Ilario, Reggio, Solde-
rabiera, Modena, Sammoggia. De laatste post van Sammoggia tot aan Bologna maakt eene en eene halve uit. S. Ilario is reeds Modeneesch. Reggio ligt regt in 't midden tuschen Parma en Modena. Te Sammoggia, als de eerste panslyke plaats betaalt men, gelyk in het geheele middel- en beneden-deel van Italiën, maar agt Paoli, of omtrend een daaler voor elke post. De gansche weg zeer is aangenaam, en bestaat uit loutere alleën van wyngaarden en vrugtboomen, en aan beide zyden ziet men de vrugtbaarste vlakten.

Tuschen Parma en Reggio laat men op de verte van *Guaftalla*, twee mylen aan de linker hand de stad Guaftalla liggen, welke slegt gebouwd, en van een oud Hertoglyk paleis voorzien is. De plaats is wegens de veldslag die hier den 19. september 1734. tuschen de Keizerlyken en de Franschen, tot voordeel van de laatsten, voorviel, eenigzins aanmerkelyk. Ter rechter zyde ziet men het oude slot Canossa aan den vloed Lenza, het welk der graavin Mathildis, de beminde van Paus Gregorius VII. toebehoorde. Hier liet deeze trotsche paus den keizer Hendrik IV. in den jaare 1077. drie dagen lang met wollen kleederen en bloote voeten op de voorplaats van het slot staan, en honger en dorst lyden, eer hy hem van den banblyfsem ontsloeg, en weder in den sehoor der kerke ontving. Tuschen Reggio en Modena komt men dicht by
Cor-

Reggio.

Correggio voorby , de geboorteplaats van een der grootste schilders. Vyf mylen aan deezen kant Reggio trekt men door middel eener lange houten brug over de Lenza, welke het Modenezisch gebied van het Parmezaansche scheidt.

Reggio, in het Latyn Regium Lepidi, de hoofdstad van het hertogdom van deezen naam, was eertyds eene Romeinsche volkplanting. Zy werd in 't jaar 409 van Alaricus den koning der Gothen, en vervolgens van andere Barbaarsche volken, meermaalen verwoest. Karel de groote bragtze weder in een goeden staat. In het vervolg maakte zy zich onafhangelijk, en had zoo lang haare vryheid tot dat zy nevens Modena in het geweld van het huis van Este kwam, waarin zy tot op den huidigen dag gebleeven is, maakende die twee steden deezen kleinen staat uit. Men telt in de stad 20000 inwoners, die ten deele van de groote jaarmarkt, die hier alle jaaren onder een grooten toevloed van vreemdelingen gehouden wordt, hun bestaan hebben. De vestingwerken zyn regelmatig; over 't geheel schynt Reggio beter dan Modena gebouwd, inzonderheid heeft de straat, waarin de kraamen gedurende de kermis opgeslagen worden, een grootsch aanzien wegens haare lange en breedte.

De kathedraalkerk, wier bisschop onder den aartsbischop van Bologne staat, heeft met opzigt op het schilderwerk niets byzonders dan het schildery agter in het choor, waarop Hannibal Caracci Maria met het kindeken verbeeld heeft. De tekening is voortreffelyk, maar het koloriet zoo zwart geworden, dat men 'er byna niets meer van bekennen kan. De hoofdaltaar heeft vier marmeren statuen van Clemens da Reggio. Onder de gedenktekens munt dat van Ugo Rangonius, die als Nuncius van paus Paulus V. aan vele hoven geweest is, uit: het praal-graf van Horatius

Ma-

Malegutus, die het leeven van paus Pius V. beschreef *Reggio.* 30
 ven heeft, en in 't jaar 1583. gestorven is, verdient insge-
 tyks opmerking.

S. Prosper heeft een goed portaal. Het meeste schilder-
 werk in fresco is van Terrini. Men ziet in de Kerken te
 Reggio veel werken van deezen meester, van wiens leeven
 men anders in 't geheel niets weet. Hy geeft zyne hoof-
 den en goed karakter, maar verstaat de bekwaame verdee-
 ling van licht en donker niet regt, waar door zyne schilde-
 ryen de behoorlyke werking niet doen.

La Madonna della Giarra is eene kruiskerk, die eene
 groote koepel in het midden, en op de vier hoeken even
 zoo veel kleinere heeft. Aan het gewelf en aan de koe-
 pels hebben verscheide meesters gearbeid: waar onder dat
 werk, het welk van de hand van Terrini is, meest is te
 schatten. Van deezen zelfden meester ziet men in de
 kapel aan de regte zyde een schon stuk in olyverw: het
 verbeeldt Maria in de wolken en een engel, die het kind
 eenen monnik overgeeft. De hoofden zyn, gelyk alle van
 deezen schilder, bevallig, maar de donkere partyen onna-
 tuurlyk. In de kapel des linker arms van het kruis der ker-
 ke hangt een voornaam stuk van Guercino. Men ziet
 op hetzelfde Maria aan de voeten van den gekruicig-
 den heiland neerzinkende, en van twee vrouwen onder-
 steund. De uitdrukking is sterk, en het beeld van Chris-
 tus voortreffelyk getekend; het was alleen te wenschen,
 dat 'er meer degtigheid in de trekken der wezens uitblonk.

In de Capella della morte vindt men behalven veele
 groote schilderyen, die ten deele maar kopyen, of uit de
 Caraccische school zyn, aan den boog voor den hoofdaltaar
 de boodschap aan Maria van Guercino zeer kragtig, maar
 te zwart geschilderd.

De Augustiner kerk is naar de ionische orde, en ver-
 dient

Reggio. dient wegens de architectuur bezigtigd te worden, schoon het werk eenigzins te zwaar is.

De schouwburg is een langwerpig vierkant, de loges maaken tegen over het toonnel eene rondte uit; elk der zelve heeft eenen buik naar de bak toe, waardoor zy veel naar een badkuip gelyken. Naar maate zy verder van het toonnel af zyn, liggen zy eenige duimen hooger. Men ziet wel, dat de bouwmeester een goed oogmerk gehad heeft om alle de aanschouwers uit de loges een goed gezigt te verschaffen, maar het is jammer, dat het te zeer ten nadeele van den welstand is geschied, wyl deeze inrigting eene geheel verkeerde werking met opzigt op de bouwkunde doet. Het voortoonnel (*proscenium*) heeft eene opening van dertig voet, en loopt ver in de bak uit. Men hoort daarom de stemmen ligtelyk, zonder dat de zangers noodig hebben te schreeuwen.

Te vooren was Reggio wegens de sporen en allerley been- en yvoor-werk, dat in groote menigte daar vervaardigd wierd, beroemd. Deeze handel is egter merkelyk vervallen, sedert men dergelyk draaiwerk veel schooner te Dieppe en St. Claude in het Franche Comté maakt.

Eenige reisbeschryvers maaken melding van een oud basrelief, het welk men den vreemdelingen, als de afbeelding van den ouden Gallischen generaal Brennus, die ontrend vierhonderd jaaren voor Christus geboorte naar Italiën kwam, vertoont. Men kan het zien op den hoek van eene straat, maar het verdient niet gemeld te worden.

Reggio heeft een der grootste en beroemdste Italiaansche dichters, naamelyk Ludovico Ariosto, voortgebracht. Hy wierd 1474. gebooren, en was de zoon van den toenmaligen stadvoogd. By gelegenheid van zyn graf te Ferrara zal

zal men onder meer gewag van hem maaken. De beken-*Reggio.*
de schryver en rechtsgeleerde Guido Pancirollus werd ins-
gelyks te Reggio in 't jaar 1523 gebooren, en stierf te
Padua.

Rubiera, anders Solderabiera, ligt halver weg naar Mo-*Rubiera.*
dena. Het slot heeft oude toorens, en ziet 'er uit als een
gevangeniss. Voor de poort gaat men niet een veer over
den vloed Rubiera, waarna dit stedeken genoemd is, en
een weinig verder rydt men door middel van eene lange
brug over de Secchia.

M O D E N A.

Modena, (in 't Latyn *Mutina*) ligt, onder eene breedte *Modena.*
van vierenveertig graaden en agtendertig minuten, in eene
aangenaame vlakte tusschen de Secchia en den Panaro, uit
welken een canal in de stad geleid is. Men geeft
haar ongeveer 20000 inwoners. Zy is de residentieplaats
en hoofdstad van het hertogdom van deezen naam, het
welk van keizer Frederik III. tot deeze waardigheid ver-
heven wierd.

De stigting deezer stad moet men in zeer vroege tyden
zoeken. In 't jaar 184 voor Christus maakten de Romei-
nen ze reeds tot eene volkplanting. Onder het opzigt
van Brutus, den moordenaar van Caesar, stondze eene vrees-
lyke belegering uit van Antonius, (*) welke in het vol-
gende jaar, of in het vyfenvestigste voor Christus geboorte,
een grooten slag tegen de burgermeesters Hirtius en Pansa,
eene myl van de stad af, won.

By

(*) Lucanus spreekt 'er ten minsten van, als van eene schrikkelyke
zaak:

Mis Caesar, Parvina famae, Mutinaque labora.

Modena.

By de verhuizingen der volken werd zy eenige reizen van de Gothen en Lombarden verwoest. Veelen gelooven, dat Modena niet op de oude plaats, maar een weinig daar van af ligt, wyl men by het graaven nog waterleidingen, nog eenige andere sporen van outheden, gevonden heeft. Onder Pipyn, den zoon van Karel den grooten, wierd Modena eene aanzienlyke plaats, en in de volgende eeuwen moest zy, dan aan de heerschappye der pausen, der keizeren, der Venetiaanen, der hertogen van Milaan, Mantua of Ferrara zich onderwerpen, dan hadde weder haare eige Heeren, tot dat zich de vorsten uit de huize Este in de dertiende eeuw in 't bezit van dit hertogdom stelden, die hertelven tot op den huidigen dag behouden hebben. Zy regeerden toen te Ferrara, en hebben zich door de bescherming, welke zy den geleerden en kunstenaaren beweezen hebben, beroemd gemaakt. Inzonderheid waren Tasso en Ariosto aan hun hof zeer gezien. Het is daarom niet te verwonderen, wanneer men, zoo wyl in het verlost Jerusaleem als in Roeland, veele lustuigen op den toenmaaltigen Hertog aantreft. (*)

In den jaare 1288. gaven de gezanten van Modena aan Obizzo den tweeden, marquis van Este, de sleutels en tegelyk de opperheerschappy der stad over. In het vervolg werd het huis van Este dan door de keizers en pausen, dan door de oproerigheden der inwooneren, in

(*) Over den oorsprong van den naam Este vindt men in Ariosto C. 41. ott. 63. eene zonderlinge etymologie. Een Eremiter voer zeide: dat Bradamante een zoon zoude gewinnen, welke den keizer Karel den grooten tegen de Lombarden zou bystaan, en dat door een land ter belooning ontvangen. De keizer zou het hem met deeze woorden schenken: *Este hic Domini*, en het geslacht dan van den naam verkrygen.

E perche dira Carlo in Latino, Este

Signori qui, quando faragli il dono.

Nel secolo futur nominato Este, &c.

geruſte bezitting geſtoord, tot dat Karel V. Modena in den *Modena*.
Jaare 1530. tot een ryksleen verklaarde, waarmede de
Hertog Alphonſus regtmatig is beleend geworden. (*)

De hertogen uit den huize Eſte hebben zich alle toege-
legd om de ſtad Modena te verbeteren, waardoor zy thans
welgebouwd, en voorzien is met ſpringbronnen en gewelf-
de gangen, onder welke men gevoegelyk voor de zon en
den regen beveiligd gaan kan. Inzonderheid verdient de
Strada Maeftra, wegens de ſchoone gebouwen, hospita-
len, het ſtadhuis en meer andere, die in dezelve ſtaan,
zeer geroemd te worden. Herkules II. bragt de veſting-
werken in goeden ſtaat, en trok het gedeelte, het welk
nog *Terra nuova*, of *Addizione Erculeſa* heet, aan de ſtad.
Franciſcus I. lag de citadel aan; Franciſcus II. ſtigtede de
bibliotheek, nevens het kabinet van munten en oudheden;
hy vernieuwde en verbeterde ook de hooge ſchool. Het
zou te wydloopig zyn alle verbeteringen uitdrukkelyk te
melden, welke Modena aan de vorſten uit dit huis te
danken heeft. De thans regeerende Hertog Franciſcus III.
is in de voetſtappen zynor voorvaderen getreden. Hy
heeft eene ſchoone artillery aangelegd, en het krygſwezen
op een beteren voet gebragt; de voorgevel van het Her-
toglyk paleis, de kapel en de bibliotheek in ſtaat geſteld,
en de laaſte tot elks gebruik opengezet, zeer vermeerderd
en met ſchoone phyſiſche instrumenten laaten voorzien.
Hy heeft een paar hoogleeraars in het gemeen, het na-
tuurlyk, en het lyſtraffelyk recht beroepen, pryzen voor
de ſchilder- en beeldhouwkunſt vaſtgeſteld: twee hospita-
len, een voor de ſoldaaten, en een voor de armen (*Al-
bergo grande*) geſtig; de ſtallen door een gebouw van
ſchoone

(*) Deeze handeling is het beſt te vinden in de *Antichita Eſtenſe*
van Muratorius.

Modena.

schoone architectuur vergroot, waarin de *Magistrato degli Allogi* (*) vergadert. Hy heeft de zoogenaamde *Via Maestra*, welke van de Bologneser poort, naar die van Reggio loopt, laten verbreed en verfraayen, der kerke van den heiligen Vincentius een pragtigen marmeren voorgelvel gegeven, met een woord, hy heeft overal zoo veel verbeteringen gemaakt, dat de stad onder zyne regeering een gansch ander aanzien heeft gekreegen.

De Erfsprins van Modena heeft in 't jaar 1740. de eerste dogter van het hertogdom Massa, uit den huize Cibo-Malpina, getrouwd, met welke hy geene princen, maar alleen eene prinses, met naame Beatrix, in 't jaar 1750. geboren, heeft overgewonnen. Deeze prinses wordt onder het opzigt van haaren grootvader, den regeerenden Hertog van Milaan, opgevoed. De aanzienlyke landen, van welke zy de toekomstende erfgenaame is, hebben gansch Italien op haare uithuwelyking opmerkzaam gemaakt. Zy wierd nog zeer jong zynde aan den tweeden Aartshertog, thans Groothertog van Toskaanen, en daarna aan den derde verloofd. De erfsprins, haar vader, stelde zich in den beginne, wegens den tederen ouderdom van de prinses daartegen, waarover tusschen hem en den Hertog groote oneenigheden ontstonden.

Het Hertoglyk paleis is het schoonste gebouw in Modena (**). Het ligt in het beste gedeelte der stad, van alle kanten

(*) De *Magistrato degli Allogi* heft zekere belastingen op de vastgoederen, welke bestemd zyn tot aflossing der schulden in den laatsten oorlog gemaakt. De geestelyke goederen betaalen daartoe half zoo veel als de anderen.

(**) Men ontbreekt nog eene beschryving van de schilderyen, en andere merkwaardigheden van Modena, dergelyke men anders byna van alle de voornaame Italiaanische steden heeft. Een zeker Doctor Pagani werkt hier aan: Vedriani heeft het leeven der schilders van Modena in 4to. beschreeven, en verscheide andere boeken in hetzelfde

kanten vry en op eene groote plaats. Avanzini heeft 'er *Modena*, een sierlyken, en grootschen smaak aangegeeven; de uitgestrekte tuin is met zuilen omringd, die eene schoone werking doen. De hoofdtrap is pragtig. In de eerste verdieping trest men behalven zes ryk getapisfeerde kamers, en een spiegelkabinet met schoon verguldsel naar de tekening van Salvatori, de heerlyke hoofdzaal aan, die by het eerste aanschouwen iets verrukkends heeft. Rondom loopt eene gallery, welke op gedraaide zuilen rust. De vercierezen zyn egter te menigvuldig en geeven de oogen geene rust; het is ook een gebrek, dat 'er geen voorvertrek aan aan de zaal is. De zolder is wel geen meesterstuk, en ook niet in een kragtige manier, egter van Franceschini in een aangenaamen smaak in olyverw beschilderd. De groepen hebben geene goede overeenstemming met malkander. In het vertrek, daar de thron is, ziet men den heiligen Petrus martyr, een Dominikaan van Anton Cosetti, een Modenees; Judith in eene kragtige manier van Guercino, zy gelykt egter meer naar eens man- dan naar een vrouws- persoon. Eene aanbidding der herders wordt voor het werk van Corregio opgegeeven, maar 'er is te veel onzerheid in de hand van den meester. Intusschen is de samenstelling goed, en de manier bevallig; vooral verdient het schone hoofd van Maria veel lof. Aan de zolder zyn vier medaillons van Tintoret kragtig geschilderd, maar niet goed getekend.

In

zelfde formaat over de geschiedenissen van Modena uitgegeeven. In 't gemeen heeft men enkele werken over de Modeneesche historie, maar tot nog toe geen een geheel werk, dat zo wel de burgerlyke geschiedenis, als die der geleerdheid grondig verhandelt, daar men toch van Modena in beide opzigten veel aanmerkelyks zeggen kan. De reeds aangehaalde *Antichita Estensi* van Muratori zyn de gewigtigste.

Modena.

In het slaapvertrek hangt een schoon schildery van Jakob Bassano. Het beeld van den Samaritaan is te academisch. Men ziet ook hier het algemeen gebrek van den meester, namelyk, dat de beelden geen edel aanzien hebben, maar 'er uitzien als boeren. De verlooving van de Heilige Catharina in de laatste manier van Guercino, die iets van Guido heeft. Maria, de hand van een dooden Christus houdende. Het hoofd van Maria is voortreffelyk, en veel schooner dan het beeld van Christus. Het schildery wordt, zonder dat men het uit de manier merken kan, voor het werk van Guido opgegeeven. Cimon, van zyne dogter gezoogd wordende, (*) van Andreas Sacchi. Het hoofd van de dogter heeft een frisch koloriet, dat van den ouden is integendeel niet kragtig genoeg.

In een ander vertrek ziet men Christus op den olyfberg van Jakob Bassano. In het paleis Brignolet te Genua hangt hetzelfde beeld veel kragtiger geschilderd, waardoor men het Modencefche byna voor eene kopy van Leandro Bassano, naar zyn vaders werk geschilderd, houden zou, vooral daar het eene bekende zaak is, dat de zoons van Jakob Bassano verbaazend veel naar hunnen vader gekopieerd maar hem in de kragt van 't koloriet niet geevenaard hebben. De verloore zoon van Leonello Spada; een schildery vol geeft een uitdrukking, vooral in het hoofd van den zoon. Drie stukken van Julio Romano, de overgang over eene brug, een veldslag, en een zegepraal zyn

(*) Wy herinneren hier eens voor al, dat dit onderwerp van de schilders zeer dikwils verkooren, in de Italiaansche en Fransche schriften, die van schilderyen handelen in 't gemeen *Carita Romana*, *charité Romaine*, genaamd wordt. Daar deeze benaaming zonderling en ongegrond is, willen wy dergelyke schilderyen liever naar de onderwerpen benoemen, die zy verbeelden.

zyn schoon getekend, maar kwaalyk geordineerd, en ge-*Modena.*
koloreerd. In het schildery van Potiphars vrouw door
Terrini is de uitdrukking in haar hoofd bevallig, maar
het stuk valt over het geheel te zeer in 't graauwe. De
echtbreekster van Titiaan is half naakt, en zeer schoon.
Het schildery bestaat uit twee en twintig beelden leevens-
grootte, maar alleen halver lyf. Alle de koppen zyn voor-
treffelyk, de eene schooner, dan de andere. Het is maar
jammer, dat dat schildery geene houding heeft, en dat in
aanzien van de plaatsing der beelden het 'er uitziet als een
antiek basrelief. Maria met het kind en den heiligen Pau-
lus is eene andere voortreffelyke Titiaan. In het beeld van
het kindeken straalt een edel wezen door; het hoofd van
Maria is vol aanvalligheid en bescheidenheid; maar het
schynt te groot, wyl het lichaam naar evenredigheid klein
is. De Heilige Paulus is niet goed getroffen. Een engel,
die den heiligen Rochus eene kroon in de gevangenis
brengt, van Guido voortreffelyk getekend, maar te graauw
geschilderd. De marteling van den heiligen Petrus, kragtig,
en in eene grootfche manier, is door langheid van tyd te
zwart geworden. De vier elementen van Caracci; Abra-
ham, en Psyche, twee schoone stukken van Guercino.
Eene goede kopy van het heilig Avondmaal naar Paul Ve-
ronese van Boulanger. In deze zelfde kamer staan drie
kostbaare tafels, eene van porphyry, en de twee andere
van zeegroen marmer. In 't jaar 1767. zyn de schilde-
ryen uit het lustslot Saffuolo in het hertoglyke paleis ge-
bragt. Zy kunnen egter het verlies der voorgaande schil-
deryen, en inzonderheid der meesterstukken van Corregio
niet vergoeden, (*) welke de Hertog aan de overlede Ko-
ning

(*) Daaronder bevinden zich inzonderheid eene liggende heilige
Magdalena, in een lyf met kostbaare steenen ingelegd, en de beroem-

Bologne.

ning van Polen, Augustus den derden, verkogt heeft, die thans een der voornaamste cieraaden van de gallery van Dresden uitmaaken.

In de hertoglyke gallery zyn zeer veele kunstzaaken, en andere merkwaardigheden te zien, welke onder het opzigt van den Heer Zerbini staan. De verzameling van tekeningen van groote meesters, als van Corregio, Guido, Titiaan, del Sarto, de drie Caracci, Parmegiano, Julius Romanus, Tintoret, Vignola, Franceschini en anderen, strekt zich uit tot vyf of zesduizend stuks. De prenten der beste meesters, inzonderheid der Italiaanen, belooopen over de 12000 stuks. Men treft hier verder veele merkwaardige stukken van natuur en kunst, veele afgodjes en andere kleine standbeelden aan. Daartoe behoort een Canopus, eene Egyptische godheid, agt duim hoog en vier breed; het hoofd van Adrianus, en het borstbeeld van zyne gemaalin Sabina, beide in brons, en levensgrootte; eene vrouwenhand van wit alabaster, zoo voortreffelyk gearbeid, dat eenige kenners gelooven, dat dezelve van een Grieksch kunstenaar enkel tot een model gemaakt is. Andromeda, drie voet hoog in marmer, van eene Grieksche hand. Zy leunt over de linke zyde met een treurig gelaat, dat haare schoonheid nog vermeerdert. De stand is wel verkooren; het is zoo teder bearbeid, en in 't geheel zoo veele uitdrukking, dat men niets schooners zien kan, — Hercules, als een worstelaar, een halve elle hoog, zoo als

hy

de nagt van Corregio, of de geboorte van Christus, een der heerlijkste kunststukken in de waereld. Eene wydloopige lofieden van hetzelfde, uit een brief van den Préfident de Brosfles ontleend, kan men vinden in de beschryving van de la Lande naar Italien I. Deel. bl. 538. Wy brengen daarnit maar alleen by, dat de Hertog aan gemelden Préfident verhaald heeft, dat hy nog het schriftelyk contract met Corregio gemaakt bezat, uit kragt van 't welk de schilder voor dit heerlyk stuk niet meer dan 150 daalers heeft bekomen.

hy Cacus by het eene been uit het hol trekt. Beide *Modena*. beelden zyn uit een stuk marmer, en het hol nevens een gestolen os ook uit een stuk. De groep is in den Griekschen styl en meesterlyk bearbeid. — Het borstbeeld van Hertog Franciscus I. van Bernini met een kuras en mantel voorzien; de laatste is zoo ligt en teder uitgewerkt, dat hy in de lucht schynt te vliegen.

In het muntkabinet worden drie schoone volgreekfen van *Muntkabin-* oude keizerlyke munten bewaard. De eerste behelst de *net*. zeldzaamste en best bewaarde stukken, waaronder een van Pescennius, welke Spanheim voor egt houdt. (*) De tweede verzameling bestaat insgelyk uit zeldzaame stukken, uit de dubbelden der vorige, en kleine medailles. De derde maakt de zilveren munten der keizeren uit, waaronder veele zeldzaame stukken voorkomen. De medailles van brons, (**) de burgermeesterlyke munten, de Grieksche, zo wel van koningen, als van volken en steden, zyn 'er insgelyks in een groot aantal voorhanden.

De voorraad van gesneede steenen strekt zich uit tot drie of vierduizend stuks, waarvan de meeste cameen zyn. Eene camee van Oosterfch agaat met vyf beelden is van verscheide kleur; het eene beeld houdt een kind aan de borst, ter zyde staat de god Terminus met een zwart gezigt, en voor hem een altaar, waarop heilig vuur brandt. Vermoedelyk verbeeldt het eene offerhande ter eere van Ter-

(*) Tom. 2. diff. 5. ed. Lond. 1717. de usu & praestantia numism.

(**) Daaronder is 'er eene aanmerkelyk, aan de eene zyde staan de hoofden van Antonius en L. Verus met het randfchrift. *M. Antonius Aug. cos. III. imp. L. Verus Aug. cos. II.* Aan de andere zyde ziet men eene gevleugelde godin der overwinning, op eenen wagen met vier paarden staande, agterwärts ziende, en in de rechte hand den toom houdende, met het omschrift: *Imp. VI. Cos. III. Vit. Germ. Patin* spreekt in zyn 19 hoofdst. van deeze penning.

Modena.

Terminus, eene der oudste Romeinsche godheden, die voor de bewaaring der grenzen zorg droeg, en stout genoeg was aan Jupiter, als hem Tarquinius Superbus eenen tempel bouwen wilde, de plaats te betwisten.

De Hertoglyke boekverzameling bestaat ongeveer uit 30000 banden. In eene groote voorzaal wordt eene schoone verzameling van natuur- en wiskundige gereedschappen aangelegd. In de hoofdzaal is het werk van noteboomenhout zeer sierlyk; rondom loopt een yzeren sterk vergulde leuning. Zes geschilderde zuilen schynen de drie boogen van het gewelf te draagen. Zy zyn van Bossellini, een goed Modeneesch meester, zoo natuurlyk geschilderd, dat zy het oog bedriegen. Van hem komt ook het perspectief aan het gewelf voort.

In de bibliotheek vindt men een voortreffelyken voorraad van de schoonste uitgaaven der Grieken en Romeinen van Stephanus, Aldus, Elzevier, enz. insgelyks de beste nieuwe Hollandsche, Engelsche en Fransche uitgaaven. Eene verzameling van in Petersburg gedrukte boeken, welke de kancelier van Rusland, na dat hy in Italië geweest was, aan den Hertog heeft geschonken. De handschriften beloopt omtrent de vyftien honderd, en worden nevens meer dan tweehonderd zeldzaame drukken van de vyftiende eeuw, welke genoegzaam zoo hoog als handschriften geschat worden, in een byzonder vertrek bewaard. Onder de eerste bevindt zich een nieuw testament van de agtste eeuw; de Mengelingen van Theodorus, die nog nimmer gedrukt zyn, in het Grieksch van de vyftiende eeuw; de Dante van de veertiende eeuw op pergament, elke bladzyde is met miniatuur-schilderwerk, dat uit het gedicht ontleend is, in den smaak van Giotto verclerd. De drie Jesuïeten Zaccaria, Troili en Gabardi zyn opzieners over de bibliotheek, en arbeiden aan eenen

be-

beredeneerden catalogus van de boeken en handschriften, *Modena*, welke gedrukt zal worden.

Offchoon *Modena* geene groote stad is, en maar om-*Kerden*. trend 20000 inwooners telt, heeft men 'er egter vyftig kerken.

De dom is een flegt gothifch gebouw. Een bewys *Dom*. van den ellendigen fmaak van die tyden levert de hoofd- altaar op, waaronder het lighaam van den H. Geminianus rust. In de eerfte kapel aan de regterhand ziet men Si- meon in den tempel van Guido. Eene aartige groep in dit ftuk maakt een kind uit, dat met de duiven speelt, die in den tempel gebragt zyn; de fchilder heeft aan dit kleine beeld eene zeer naïve uitdrukking gegeven, anders is het fchildery te droog en te graauw behandeld; de hoof- den egter zyn fchoon. De kerktooren heet *Guirlandina*, hy is van marmer en een der hoogften in Italiën, vierkant, en fpitstoeloopeude, gelyk de klokketoorens. Men gaat onder in den toorn, om zich een oude houten water- emmer met drie yzeren koepels, die aan een ketting op- gehangen, en met zorgvuldigheid bewaard is, te laaten wyzen. Van de gefchiedenis van deezen emmer is zoo veel gefchreeven, en gefprooken, dat zy daardoor aanmerke- lyk genoeg is, om 'er den Leezer een kort narigt van te geeven. (*)

Ten

(*) Vooral daar de fchryvers, en overzetters van onze tyden (b. v. van de *navigten van twee Zweeden over Italiën* van Grosley) 'er van gemeld hebben, die uit gebrek aan kennis van de Italiaanfche taal, en litteratuur, van het zeer bekend gedicht van *Taffoni*, op den roof van deezen emmer, als van een geroofd zegel fpreken, wyl *dean* in 't *Franch* ongelukkig niet alleen een emmer, maar ook een zegel beduid. Dit gedicht is ook daarom merkwaardig, wyl het eene epoëe in de gefchiedenis der dichtkunde maakt. Men kan *Taffoni* als den eerften uitvinder van dit foort van gedichten aan- zien; in laater tyden is dit van zommigen nagevolgd, waaronder de

Modena.

Ten tyde dat Lombardye door bestendige partyfchap pen, en onderhandelingen ontruft werd, voerden de Modeneezers een paar kleine oorlogen met de Bologneezers welke aan Alexander Tassoni slof tot zyn schertsend heldendicht *la Secchia rapita*, of de roof van den emmer, gegeven hebben. De dichter heeft daarby de vryheid genomen, de omstandigheden, de plaats, de tyd, de personen onder elkander te vermengen, om meer eenheid en verband in zyn plan te brengen. Hy heeft dit op eene aangename wyze zoo gelukkig gedaan, dat ook die geen, welke van de historische waarheid naauwkeurig onderrigt zyn, zyn gedigt met genoegen leezen. De dichter stelt by voorbeeld, dat de eene kryg gelegenheit tot den anderen heeft gegeven, en dat zy aanstonds op elkander gevolgd zyn, daar zy toch eigenlyk twee verschillende oorzaaken gehad hebben, en zes en zeventien jaaren na den anderen zyn gevoerd. Hy beschryft den oorlog, die werkelyk de eerste was, en in 't jaar 1248 eenen aanvang nam, als den tweeden. Na dat keizer Friedrich II. onder de muuren van Parma eenen slag verloor had, won hy kort daarop in 't jaar 1249. een anderen tegen die van Modena in dat gedeelte der stad, het welk Fossalta heet, waarin koning Enzo van Sardinien gewonnen wierd; deeze is de eerste kryg. De andere begon ontrent het jaar 1325. In deezen wierden de Bologneezers na het verliezen van den slag zoo heevig vervolgd, dat

lessenaar van Boileau, en de geroofde hairlok van Pope bekend genoeg zyn. Querengo, een vriend van Tassoni, een dichter uit Padua, schryft daarvan zeer aartig Hexam. carm. I. V.

Pugnataque sevis

*Proelia diffidit, Rhenumque Padumque tumentes
Caedibus ob raptam lymphis putealibus urnam
Concinit, immixtis fœco vidente cothurnis.*

de overwinnaars met de vlugtenden in de stad drongen. Zy *Modena*. moesten wel terug trekken, maar namen tot een teken van hunnen zege de ketting van de stadspoort, en eenen emmer uit eene der stadsbronnen met zich. Dit laatste gevegt, en den roof des emmers, verhaalt Tassoni in het eerste gezang van zyn heldendicht, en neemt dezelve aan als de oorzaken van den grooten kryg en den slag van den jaar 1249, om iets belacchelyks en iets ernstigs tot een grondslag van het voornaame onderwerp in zyn gedicht te hebben, en deezen toon behoudt hy in alle zyne gezangen. Hy begon zyn gedicht te *Romen* in den jaare 1611. en bragt het 1614. tot volkomenheid. Eerst wierd het alleen in schrift geleezen, wyl niemand het wagen wilde te drukken. In den jaare 1622. verscheen het voor de eerstemaal te *Parys* in druk. (*)

In *S. Bartolomeo*, eene kerk der Jesuïeten, is de archi-*S. Bartolomeo*-tectuur zoo voorteffelyk volgens de natuur en doorzigt-kun-*meo*. de geschilderd, dat het oog bedroogen wordt, en niet onderscheiden kan, of de zolder plat dan gewelfd is. Hoe menigvuldig men ook dergelyke schilderwerken aantreft, fryden zy toch tegen de gezonde rede. Op een zolderstuk past geene architectuur, maar alleen zulke onderwerpen, die tot den Hemel eenige betrekking hebben, als glorien van engelen, en dergelyke; behalven dat, hebben zy de onvoeglykheid, dat zy alleen uit een gezigtspunt de behoorlyke werking doen; op eene andere plaats houdt de verleiding der kunst op, en het gebouw schynt te zullen instorten. Maar de schilder heeft hier ook nog daarenboven

(*) De beste uitgaave met aanmerkingen hebben *Barr. Soliant* 1744. te *Modena* eene andere die zeer zinlyk is in 2 deelen in 8vo te *Parys* 1766. met schoone koperen platen uitgegeeven. In *Italien* is het dikwyls, en te *Parys* met een Fransche overzetting in drie deelen gedrukt.

Modena. ven de fout begaan, van zyne geschilderde, met de wer-
kelyke architectuur niet behoorlyk te verbinden, en te doen
overeenstemmen, dat het gezigt beledigt. De beelden in
het zolderstuk zyn slegt getroffen.

S. Giorgio. S. Giorgio is in een zonderlingen smaak naar de con-
stithische orde gebouwd, en ziet 'er meer uit als eene re-
doutezaal, dan als eene kerk. In de vier hoeken zyn vier
tribunen aangebragt, die op zuilen rusten.

'Er zyn nog verscheide kerken, die een reiziger bezien
kan, wyl zy eenige merkwaardigheden in de kunst heb-
ben, als la Chiesa Nuova, il Voto, S. Carlo, S. Pietro
waarin een schildery, dat aan Corregio wordt toegeschree-
ven; S. Vincenzo, S. Agostino, S. Domenico, S. Fran-
cesco, welke eene schildery van deezen Heiligen door
Guercino bezit. In het stadhuis (*Palazzo publico*) treft
men ook goede schilderyen aan, desgelyks ook in eenige
byzondere huizen, als by den Marquis Rangoni, by den
Graaf Fontana en Staffa.

In het groote Operahuis zyn de toonneelen tegen over de
zitplaatsen trapswyze als een amphitheater aangelegd. Het
is voor het overige wel verciert. De andere schouwburg
in de stad is slegt.

Men ziet te Modena het begin van een schoon kanaal,
hoewel het eenigzins smal is, waardoor men te water in
den Panaro en zoo verder naar Venetien komen kan. De
Hertog heeft de zoogenaande haven van het zelve met yzer-
ren deuren tot meerdere veiligheid der stad laten verzekeren.

Het plein tusschen de citadelle en de stad is zeer ruim,
en dient tot eene exercitieplaats voor de soldaaten. Wyl
de Hertog een liefhebber van het krygswezen is, houdt hy
schoone welgekleede soldaaten, die op den Prussischen voet
zeer naauwkeurig in den wapenhandel geoeffend worden.
Zy zullen omtrend agtduizend, reguliere, en welgeoeffende
man-

manschap beloopt; in noodzaakelykheid zegt men kan de *Modena*. Hertog twintigduizend man op de been brengen.

De voornaamste geslachten te *Modena* heeten *Raugoni* en *Inwooners*. *Montecuculi*; van de kleine tirannen, die zich beurtelings de een na den anderen tot heeren van *Modena* opwierpen, eer de stad aan den huize van *Este* kwam, zyn geene nakomelingen meer overig. Men houdt de inwooners in 't gemeen voor listig, leevendig, en liefhebbers van vermaanklykheden; men geeft hun ook na, dat zy geboore pantominen zyn, wyl zy hunne reden altoos met eene sterke gebaarmaaking verzellen.

Het andere geslacht heeft weinig bekoorlykheids, maar is egter niet vry van coquetterie. Vrouwen van aanzien kleeden zich op zyn Fransch; de burgervrouwen bedekken, als die van *Bologne*, het hoofd tot op de schouders, met een soort van sluier, *Zendado*; eenige laten eene opening in denzelfen, op dat men een gedeelte van haar aangezigt zou kunnen zien. De vrouwen van het platte land draagen neteldoeksche lappen op het hoofd, die in de lucht heromsladderen.

De landstreek rondom *Modena* schynt in het diepste van *Zonderlin-* den grond, eene groote verzamelpplaats van water te zyn, *gebodem* waaruit de bronnen in en buiten de stad, die ook by groo- *van het* *Modence-* te droogte nooit ledig raaken, aangevuld worden. (*) *sche*. Deeze onmeetelyke vergadering van water strekt zich zeven mylen ver oostwaards uit, en vier mylen zuidwaards; men graaft overal aan geene zyde van den *Panaro* zulke bronnen. Men moet eerst drieenzestig voeten diep in de aarde

(*) Men kan over deeze merkwaardige omstandigheid in de natuuryke historie van Italien *Ramazzini de Fontium Mutinentium admiranda scaturigine* naleezen. Dit werk is op zich zelf gedrukt, en ook in zyue andere werken, 1717. te Geneve uitgekomen, te vinden.

Modena. aarde zyn, eer men goed water vindt. Maar heeft men het eindelyk aangetroffen, zoo is het overal aanstonds helder en gezond, en de beddingen (*strata*) zyn even zoo gesteld, als of zy door kunst vervaardigd waren.

In eene diepte van veertien voet vindt men overblyfsel van muuren en gebouwen, waaruit men besluiten moet, dat de stad eertyds zoo veel lager gelegen heeft; dan komt men aan een harder bodem, waarop de gebouwen gezet worden, en welke men voor een maagdenaarde (*terra vergine*) die nooit omgegraaven is geworden, houden zoude, indien men niet een weinig dieper eene zwarte moerasige, en met riet en takken aangevulde aarde vond. Men heeft dus zelfs in eene diepte van vierentwintig voeten koornairen ontdekt. Zoo diep als deeze moerasige laag loopt, waaruit onzuiver water voortzypelt, moeten de bronnen met een muur wel voorzien worden, welke ter diepte van agtrentwintig voet, zynen aanvang neemt. Hier op volgt eene laag van krytaarde met schulpen vermengd, welke elf voeten dieper ligt, en den arbeiders aanwyft, dat zy van een stinkend water niets meer te vreezen hebben. Voorts ontmoet men andermaal twee voet diep eene moerasige aarde met riet en bladen vermengd, en weder elf voeten diep eene krytagtige aarde. Tot hier toe is men van de oppervlakte tweenvyftig voeten af. Daaronder ligt weder twee voet moerasige grond, als de voorige, en de derde krytagtige laag, die egter niet zoo dik, als de beide eersten is. Daarop vertoont zich verder eene moerasige strook, en eindelyk maakt een zandige keizelagtige met schulpen vermengde grond het besluit. Men behoeft daarin alleen eene kleine opening met de aardboor te maaken, wanneer 'er aanstonds eene menigte water uitberst, het welk in korten tyd in de hoogte klimt, en de gansche bron vervult. Vermoedelyk is deeze laatste

vaste

vaste bodem by den aanvang der waereld de eerste oppervlakte geweest. Uit de bronnen der stad wordt het water door pypen in de huizen verdeeld. Wyl de straaten weinig afhellen, heeft het water vooral in den winter geen afloop genoeg, en maakt dezelve slykerig, weshalven Tassoni Modena *una città fetente* noemt. De heuvels welke een weinig van de stad af liggen, voeren ook water in kanaalen naar de stad, te vooren waaren de kanaalen open, waarvan de straaten nog ten deele Canal grande, Canal chiaro, enz. heeten, maar thans zyn zy meest overdekt, en vloeyen buiten de stad in het kanaal Naviglio te zamen, door het welk men in den Panaro, en voorts in den Po komen kan, eene gelegenheid, die voor den handel van Modena ongemeen gunstig is.

Niet ver van de stad heeft men sedert eenige jaaren een paar minerale bronnen ontdekt. De eene te S. Faustino by Sassuolo smaakt bitter, en geeft een goed openend zout, als het Engelsche; de andere is yzeragtig, en ligt eene halve myl van de stad aan den gemeenen weg naar Bologna.

Te Bagnonero, naby Modena, zyn waterbronnen, waarop de steenoly dryft. In het gebied van Modena vooral in de streek rondom Sassuolo, treft men eene menigte versteende zaaken aan.

Het lustslot der Hertogen Sassuolo ligt in eenen aangenaamen oord, etlyke Italiaansche mylen van de residentieplaats, by eene kleine stad van gelyken naam, aan de Secchia. Het moet te vooren een sterk slot geweest zyn, gelyk men uit de vervalte vestingwerken besluiten kan. De voorgevel is regelmaatig gebouwd, en heeft eene overdekte gaandery van de dorische orde met een enkel karnis, zonder fries en architraaf. Zy bestaat uit drie arcaden, in de middelste is de ingang, en onder de twee andere ter zyde

Modena.

zyde staan een paar slegte reusagtige standbeelden van Neptuun en Amphitrite. De tuin heeft vyf Italiaansche mylen in den omtrek, maar in den aanleg is niets byzonders. In het slot waren voorheen goede schilderyen, maar zy zyn gelyk boven reeds gemeld is, voor een paar jaaren naar Modena gebragt. Eene zaal en eene gallery heeft Boulanger (*) in eene aangename en losse manier geschilderd, schoon in 't koloriet, en de tekening hier en daar eens teil is.

*De lugt-
streek van
Modena.*

De landstreek om Modena bestaat in eene vrugtbare vlakte, die veel zaigewas en wyn voortbrengt. De wegen zyn doorgaands, gelyk in gansch Lombardyen, met ooft en andere groote boomen, om welke zich de wyne stokken slingerden, bezet. Hoe schoon het klimaat ook zy, regent het 'er buitengemeen sterk. In Parys valt volgens het middelgetal ongeveer negentien duimen regenwater in het jaar, en het is nooit boven de vyfentwintig geklommen, daar men in het Modeneesche jaaren heeft, waarin dertig duim water valt. Dat het in 't gemeen in Lombardyen sterk regent, hebben wy reeds over Milaan aangemerkt.

*Staat der
weeten-
schappen.*

Naar de evenredigheid der grootte is 'er niet ligt een stad in Italien te vinden, die in de tegenwoordige, en voorgaande tyden, zoo veele geleerde mannen kan aanwyzen, als Modena. Tot de wiskundigen der laatste klasse behoren Guarini, de beroemde sterrekundige Geminianus Montanari, Hoogleeraar te Bologne, Dominicus Corradi, die over de *calculus integralis* heeft geschreeven, Vandelli, Contelli, enz. Tot de geschiedschryvers en oordeelkundigen

(*) Jan Boulanger is niet zeer bekend, ofschoon 'er veel naar hem gescreeden is. Hy was uit Champagne, ging in de school van Gindo Reni, en wierd hofschilder te Modena, daar hy 1660 gestorven is. Felibien pryft hem als een goed historiefschilder.

digen behooren de kardinaalen Jacob Sadoletus, en George Modena. Cortesi; voorts Karel Sigonius, Antonio Fiordibello, Joh. Petr. Tagliazucchi, Fulvius Testi, die wel eigenlyk uit Ferrara geboortig, maar lang in dienst van den Hertog Francois I. geweest, en in de gevangenis op zyn bevel gestorven is. Onder de geneeskundigen rekt men Gabriel Fallopius, die als hoogleeraar te Padua 1569. in het 39ste jaar zyns ouderdoms stierf. Van hem komt de in de ontleedkunde bekende Tuba Fallopiana voort. Van Bern. Ramazzini is reeds boven by de gronden in het Modeneesche melding gemaakt. De twee groote kunstenaars, de schilder Corregio, en Jacob Barozzi da Vignola, een der grootste bouwkundigen, zyn wel eigenlyk niet uit de stad, egter niet ver daar van daan in het Hertoglyk gebied gebooren. In Tarquinius Molza heeft Modena in de zestiende eeuw eenen beroemden dichter gehad. Zyne kleindogter Tarquinia Molza is insgelyks door haare gedichten bekend. Van den schertsenden heldendichter is boven reeds wydloopig gesproken.

Wie zich maar eenigzins met de wetenschappen bemoeit, zal Ludov. Ant. Muratori kennen. Italien over 't geheel kan weinig mannen aanwyzen, die zulke uitgebreide kennis gehad, en zoo veel geschreeven hebben. Hy was te Vignola, niet ver van Modena, in den jaare 1671. gebooren, en stierf 1750. als Hertoglyke Bibliothecarius te Modena. (*)

In zyne plaats zyn drie Jesuïeten gekomen. Franc. Ant. Zaccaria, een zeer geleerd man, byzonder in de taalen, en

(*) Zyne merkwaardigste geschriften zyn *Antichita Italiane ed Eftenfies* deelen in Folio, *Novus thesaurus vet. inscriptionum*, vier deelen. *Rerum Italicarum scriptores*, agtentwintig deelen in folio, en de voortreffelyk geschreeve *Annali d'Italia* tot aan den jaare 1750, 12 deelen in 4to.

Modena. en in de geschiedenissen. Domin. Troili, die insge-
lyks eene uitgestrekte kundigheid bezit, (*) en veel ge-
schreeven heeft, en Joachim Gabardi, een wysgeer en
dichter. Deeze geleerden arbeideden eenige jaaren aan een
journaal, het welk den titel voerde, *Annali Letterali d'I-
talia*, en te vooren *Storia letteraria d'Italia* heette. Het
bleef egter agter, en twee hunner hebben thans weder elk
een byzonder tydskrift aangevangen, namelyk P. Zac-
caria in 't jaar 1766. de *Bibliotheca antica e moderna di
storia letteraria, o sia Giornale critico de' libri che alla
storia letteraria appartengono*, waarvan jaarlyks een deel
uitkomt. En de P. Troili geeft alle drie maanden uit *Bi-
bliotheca Filosofica*, waarin kleine wysgeerige verhandel-
ngen, ten deele van hem zelfs, ten deele van anderen met
zyne aanmerkingen, zich bevinden.

Tot de overige thans leevende geleerde luiden behooren
de Jesuïet Joh. Granelli, een dichter en redenaar, die eeni-
ge treurspeelen vervaardigd heeft; de Abt Lazarus Spallan-
zani, (**) een geoëffend natuurkundige, en Franciscus

Van-

(*) Hy gaf 1766. een geschrif *della Caduta di un sasso dall'aria*
uit. 'Er was by Modena een steen uit de lucht gevallen: de schry-
ver toont, dat dit niets nieuws is en dat hy zeer wel drie Italiaansche
mylen door de lucht zou kunnen gevoerd worden zyn. De be-
kwaame natuurkundige, pater Beccaria in Turin, schryft dit phaen-
omenon aan de elektrifche kragt van het weder toe, welke het water,
waarin de steen zich bevond, met zulk een geweld heeft uitge-
dampt, dat hy op zulk eene verte is voortgeworpen geworden. Dee-
ze gedagte wederlegt de pater Troili.

(**) Hy heeft verscheide aartige verhandelingen over de voort-
teeling, over de afstuiting der schuins op het water geworpene (ge-
keilde) steenen, en van den nieuwen aanwas van eenige afgesneede
dieren, vooral in slakken. Hy werkt thans aan een uitgestrekt werk
over de laatste stof, met verscheide proefneemingen voorzien. Van
zyne kleine verhandelingen is in den jaare 1769. eene verzameling
te Leipzig overgezet.

Vandelli, een wiskundige. Het ontbreekt ook niet aan *Modena*, goede digters, b. v. Giulano Cassiani, en de Marquis Andreas Cortesi. Victoria Tagliazucchi, eene dichteresse, heeft een schoon treurspel vervaardigd; haar man, insgelyks een goed dichter, is 1767 Podesta van Reggio geworden. De tegenwoordige Bisschop Joseph Fogliani, bezit een schoon kabinet van natuurlyke zeldzaamheden, en de Marquis Fontanella eene voortreffelyke verzameling van boeken.

B O L O G N A.

Van Modena kan men sederd een paar jaaren door middel eens nieuw aangelegden straatwegs, die niet ver van de *Bologna* marmergroeven te Massa en Carrara voorby gaat, in het Groothertogdom Toscaanen komen, de gewoonlykste weg is egter tot dus ver over Bologne.

Men rekent van Modena naar Bologne twee en eene halve post of zesentwintig Italiaansche mylen. Vyf mylen van de stad gaat men over den Panaro, den grensstroom tusfchen het Hertoglyk en Pauslyk gebied, en veertien mylen aan deezen kant van Bologne aan de Pauslyke fortres S. Urbino. (*) Niet ver daarvan dan ligt Castelfranco, alwaar Marcus Antonius de beide burgermeesters, Fulvius en Panfa, sloeg. Een weinig nader aan Bologna, ter linker zyde van den weg, bevindt zich, by den samenloop van den Lavino en de Ghironda, een klein half eiland

(*) Paus Urbaan VIII. leide ze met vyf bastions aan, als een sleutel voor den kerkelyken staat. Op een aldaar opgerigten steen leeft men dit Martiaalsch opschrift:

Bologna. eiland Forcelli, (*) alwaar Augustus, Antonius en Lepidus, vierenveertig jaar voor Christus geboorte, het beroemde driemanschap zouden geslooten hebben. Digt by Bologna trekt men over den Reno, welke wel den meesten tyd des jaars klein is, dog egter eene brug van tweeentwintig boogen heeft, die eene lengte van 470 schreeden bedraagen. Zy stoorste 1530, als keizer Karel V. zyne intrede om gekroond te worden daarover hield, door de menigte volks in, waaruit eenigen doe voorzeiden, dat geen Keizer van den Paus meer zoude gekroond worden.

Bologna is na Romen de grootste en volkrykste stad van den kerkelyken staat, alwaar de kunsten en weetenschappen bloejen. Men geeft haar tegen de 80000 inwooners, en noemtze *la Grassa*, wylze aan alles overvloed heeft. Zy ligt onder eene breedte van vierenveertig graaden en 30 minuten. In de allereroudste tyden heette zy Felsina naar haar stigter, een Toscaansch koning, en naderhand Bononia, naar een zyner opvolgeren Bonus, of gelyk anderen willen naar de Boji, die zich van dezelve meester maakten, waaruit in 't vervolg Bologna geworden

Viator

hic est limes agri Bononiensis

& Ecclesiastica aitionis initium;

Quod ut

Urbanus VIII. Pont. Max.

Tectum sartumque redderet

arce munitissima, ut mox videbis, excitata,

Sic Pontificia majestati, sic subditorum

securitati consuluit.

Ut exinde clavibus imperterrite ovilis

dominici gereret curam

& gladio truculento arceret laperum rabiem.

(*) De plaats is onzeker. Plutarchus spreekt op twee plaatsen van een halfeiland, en Dio zegt, dat het in den vloed by Bologna's stroomende, naamelyk den Reno, ligt.

den is. Als de Romeinen zich verder uitbreidden ge-*Bologne.* raakte zy onder hun geweld, en wierd met eene Romeinsche volkplanting bezet. Onder den Keizer Theodosius werd de stad geplunderd, en alle inwoners moesten over de kling springen. De jonge Theodosius lietze grooter weder opbouwen, en leide de hooge school aan. Vervolgens had Bologne een gelyk lot met de andere steden van Opper-Italien, zy kwam namelyk in handen van de Lombarden, tot Pipinus Koning van Frankryk, deeze barbaaren verjoeg, en de stad nevens het exarchaat van Ravenna aan den heiligen stoel schonk. De Bologneezers waren daarop dan eens onafhankelyk, dan weder stonden zy onder den Keizer, of de Pauzen. Van den jaare 1118. tot 1274. maakten zy een magtig gemeenebest uit, en speelden eene groote rol in Lombardyen, tot dat 'er innerlyke beroeringen tuschen de Lambertazzi en Gremei ontstonden. De laatsten zогten de bescherming van den Paus, en ruimden 1278. aan Nicolaus den derden de opperheerschappy over de stad onder zekere voorwaarden in. Het duurde egter niet lang, of 'er ontstonden weder op nieuw geduurige beroerten, waar in zich de Bentivogli meermaalen tot opperhoofden opwierpen. Wy gaan dezelfde korthedshalven voorby. Na dat deeze omwentelingen lang geduurd hadden, bemagtigde de krygzugtige Paus Julius II. de stad; joeg de Bentivogli 'er uit, en verbond Bologna voor altoos met den Pauslyken stoel. Hy begaf zich zelf daar heen, en rigtte een raad van veertig personen op. Daar deeze onderwerping eenigerwyze vrywillig geschiedde, bedongen de Bologneezers daarby, dat de Paus hun nog een citadel geeven, nog hun goederen ooit confisceeren zoude, waarom men als iets byzonders van Bologna zegt, dat zy *senza fisco e senza cittadella* is. Zy maakt een soort van gemeenebest uit, en heeft van de

Bologna.

pauslyke steden alleen het recht een gezant en een auditor in de Rota te Rome te houden. Om andere voorregten te zwygen, zoo heeft de Paus maar eene belasting van den wyn, de overige aanmerkelyke inkomsten ontvangt de Raad der stad.

Men rekt den omtrek der stad Bologna op zes Italiaansche mylen. De doorsneede van het noorden naar het zuiden, of van de Porta di Galliera tot aan die van S. Stefano is 3600 schreeden; en van het oosten naar het westen, of van de Porta Saragozza zyn ongeveer even zoo veel. (*) De stad wordt in vier kwartieren gedeeld, welke naar vier oude stadspoorten, schoon dezelve thans een anderen naam draagen, benoemd zyn. Het eene naar het oosten heet het kwartier van Porta Piera, het tweede noorden van Porta tegens het Stiera, het derde tegens 't westen is dat van Porta Procula, en het laatste tegens het zuiden Porta Ravegnana.

(*) Philippus Gnudi heeft 1702. een groot plan van de stad op negen blaaden uitgegeeven. Men kan wel eenigermaten de gebouwen daarin erkennen, wyl het naar de perspectief getekend is; het doet zich egter slecht voor. Dat van Scarfelli op vier bladen is beter voor het gebruik. Van de schoonste schilderyen in Bologne zyn veel enkele plaaten in 't licht, die zoo wel van de schilders zelfs geschilderd als van oude en nieuwe meesters in 't koper gebragt zyn: het zou veel te wydloopig zyn dezelve alle aan te haalen. De fresco schilderyen welke boven de schoorsteenen in de paleizen hier en daar door de drie Caraccis vervaardigd zyn, heeft Pisarti op agtien bladen zeer middelmaatig gesneeden. Het kleine boek van G. Pietro Zanotti *le Pitture di Bologna* 1755. in duodecimo, is tamelyk rigtig en goed voor 't gebruik. Het behelst eene aanwyzing van de schilderyen in de kerken, en frescosukken in de paleizen: daarentegen ontbreken 'er in de voorrekyke verzamelingen van schilderyen in lyfsten, waar van men in Bologne groote galleryen aantreft. De schoonste stukken zyn tot meer gemak der liefhebbers met een sterretje getekend. Cochin heeft denzelfden voet behouden, en de konstwerken met zeer vry en onpartydig beoordeeld.

De vloed Avesa geeft aan de stad een grooten voorraad *Bologne* van water, en de door de stad loopende kleine arm van den Reno brengt veele zymolens aan den gang. Bologne is wel goed bebouwd, maar heeft geen goed aanzien, wyl men meer op het gemak, dan op den welstand bedagt is geweest. In de meeste straaten zyn bedekte gangen onder opene arcaden aan beide zyden aangelegd, en met vierkante steenen bevloerd, waardoor de voetgangers voor den regen, en den zonneschyn bedekt worden. Aan dit voordeel en deezen bouwtrant moet de architect alles opofferen, en hy is niet in staat aan de grootste gebouwen een schoonen voorgevel te brengen; en om niet te melden, dat zy 's avonds veel tot onveiligheid van een plaats toebrengen, zyn zy oorzaak, dat 'er voor de zuiverheid der straat en des te minder zorg wordt gedraagen.

Onder de gebouwen van Bologna valt de tooren *degli Asinelli* wegens zyne hoogte, het meest in 't oog. Hy is in 't jaar 1109 gebouwd, 263 Bologneefche of 307 Parysche voeten hoog, zonder de koepel te rekenen, en hangt drie en een halven voet, Parysche maar, buiten de lootlyn. De daarby staande tooren Garisenda heeft maar eene hoogte van 144 voeten, en helt meer dan agt voeten over. Men heeft meer scheeve toorens in andere Italiaansche steden; het is egter niet waarschyntlyk, gelyk veelen gelooven, en zelfs uit de inwendige inrigting besluiten willen, dat zy met voordagt zoo scheef gebouwd zyn. Welk een bouwmeester zou, bid ik, een zoo dwaazen roem zoeken, dat hy zyn gebouw met opzet, min vast en duurzaam zou bouwen, vooral daar het buiten dat eene slegte kunst is, een muur iets overhangende te metzelen, en hem derwyze van binnen te verbinden, dat hy staan blyft? Van den eersten tooren heeft men een schoon uitzigt over de omliggende landstreek, en plaatzen. Men ziet de

Bologna. kleine stad Cento, het vaderland van Guercino, en vyf andere, waarom men schertfender wyze pleegt te zeggen, dat men van den tooren *Cento e cinque Città* zien kan. (*)

De Dom. De Domkerke aan den Heiligen Petrus toegewyd, is in 't jaar 1600 naar 't ontwerp van een Barnabiter Magenta, gelyk anderen willen, van Torregiani, gebouwd. Het portaal heeft iets majestueusch, maar geene schoone bouw-orde. Van binnen is de kerk groot en naar de korinthische orde geschikt; de kapellen, het schip, en het choor zyn van eene goede evenredigheid. Het laatste is naar de Italiaansche manier eenige trappen hooger. Het ontbreekt de kerk niet aan allerleye gedenkgraven, waaronder men ook dat van den rechtsgeleerden Tancredi aantreft. Boven den hoofdaltaar ziet men het laatste schildery van Lodewyk Caracci, de boodschap aan Maria, met beelden meer dan levensgrootte. In 't geheel heerscht die grootfche manier, waardoor de stukken van deezen meester zich onderscheiden; intuschen is de beweeging van den Engel niet wel verkooren: hy ziet 'er uit, als wilde hy den boezem van Maria met beide handen ontblooten. In de agterste ronding heeft Cæsar Aretusi Petrus, van Christus de sleutels ontvangende, geschilderd, naar de tekening van Fiorini. De beelden zyn te hard, en hebben geene goede houding onder elkanderen.

S. Petronius. De kerk van den Heiligen Petronius is de oudste van Bologna, een groot gothisch gebouw. Deeze beschermheilig kwam in 't jaar 430. van Konstantinopel hier naartoe, en bragt veel by tot vergrooting en welvaart der stad. Keizer Karel V. werd in deeze stad van Clemens de VII. gekroond, welke plegtigheid Brizio in een groot stuk heeft

(*) Zoo zegt men van de kerk Notre Dame te Parys, dat zy *trois clochers, & deux cens cloches* heeft, wyl twee toorens zonder klokken zyn.

afgebeeld; en als het Concilie van Trenten, wegens de *Bologna* pest, in 't jaar 1574. naar Bologna verplaatst wierd, hield men hier eenige kerkverzamelingen.

In de geschiedenis der sterrekunde is deeze kerk wegens de middaglinie, welke Cassini daar getrokken heeft, beroemd. Zy is ongeveer een vinger dik in marmer ingelegd, en heeft ruim tweehonderd en zes Parysche voeten in de lengte, het welk gelyk een daarby zich bevindend Latynsch opschrift aan een pilaar zegt, het 600000ste deel van den omtrek des aardkloots uitmaakt. Het zonlicht valt daarop door middel eener opening van een duim diameter, welke in eene hoogte van drieentagtig Parysche voeten door het gewelf der kerke gaat. De oorzaak van 't trekken deezer linie was de volgende. De Paus had reeds voor de verbetering des kalenders van de wiskundigen te Bologna begeerd, dat zy den dag van de nagtevening, waarvan de beweeglyke feestdagen afhangen, en het onderscheid van het eene jaar tot het andere naauwkeurig bepaalen zouden. Een zeker Dominicaan Dantè trok ten dien einde in 't jaar 1575. de middaglinie niet ver van de tegenwoordige, en verveerdigde nog een paar andere in twee kerken van Florencen, waarvan onder meer zal voorkomen. In 't jaar 1653. en 1655. onderzocht Cassini dezelve van nieuws, en verbeterde ze. Maar wyl de opening in het gewelf zonk, en de vloer der kerke ongelyk geworden was, moest hy dezelve 1695. andermaal verhelpen, en zoo is ze gebleeven. Te gelyk werden de tekenen van den dierenriem, en andere sterrekundige merktekenen in den vloer uitgehouwen, en aan het eind een pragtig opschrift ter eere van Cassini in marmer opgerigt. (*)

Op

(*) De middaglinie, welke le Monnier voor eenige jaaren in de kerke S. Sulpice te Parys getrokken heeft, verdient den voorrang, inzonderheid wegens een voorwerp glas (*objetsif glas*) met een brand-

punt

Edoena. Op de plaats agter deeze kerk ligt het gebouw der hoo-
ge school, (*il Studio*) het welk Vignola heeft geordineerd;
het is tweehonderd en dertig schreeden lang. Hier worden
lessen gehouden in de drie Faculteiten, en in de wysgeerte.
Het schilderwerk in fresco in de kapel heeft enkele schoon-
heden. De wyze op welke Cesi de Godsdienst in een
hoek voorgesteld heeft, kan men niet genoeg bewonderen.
Zy is naakt, maar met een doorschynenden sluyer zoo
kunstig bedekt, dat men bezwaarlyk dergelyken vinden
zal. Bovendien wordt het beeld door de uitdrukking
van bescheidenheid voortreffelyk gekarakterizeerd. Behal-
ven veele buitenlands onbekende geleerden, welken hier
gedenktekenen opgerigt zyn, trest men 'er ook veele van
grooten mannen aan, als ten bewyze, dat van Malpighi en
den Kardinaal Vidoni.

De groote plaats (*Piazza Maggiore*) is honderd en ne-
gentig schreeden lang, en honderd en vyftig breed. Haa-
re voornaamste cieraad is de prachtige fontein door Tho-
mas Laureti geordineerd. De beelden zyn alle van brons,
en hebben den beroemden Johan van Bologna, die het ge-
heele werk in 't jaar 1563. afgemaakt heeft, tot meester.
Men ziet Neptunus staande met den eenen voet op een
dolfyn, in de eene hand houdt hy den drietand, en de an-
dere strekt hy op eene stoute gebiedende wyze uit, hoe-
daanig eene houding hy by het *quos ego* van Virgilius heb-
ben moest. Aan de hoeken der tafel, waarop het beeld
rust,

punt van tagtig voet door het welk, in de opening van het gewelf
vastgemaakt, het brandpunt op de linie valt, en het punt veel scher-
per aanwyft. Maar die van Cassini blyft wegens de daarby van hem
gemaakte aanmerkingen altoos gedenkwaardig. 'Er werd eene me-
daille ter zynen eere geslagen, die op de eene zyde zyn beeldtenis
en naam, en op de andere zyde de kerk doorgesneden, nevens de
linie, vertoont. Rondom leeft men *falsa copia coeli*. Bonon MDCVC.

1881, zijn vier kinderen met dolfynen geplaatst, die water *Bologna*
 uitspuwen, en aan de andere hoeken van den piedestal vier
 op dolfynen zittende Sirenen, die het water uit haare
 borsten spuiten. Aan de vier zyden van het voetstuk zijn
 schelpen, uit welke het water in de onderste grootste bak
 valt, welke drie trappen boven den grond verheven is.
 De stand van Neptuun is edel, het karakter grootfch en
 vol uitdrukking. De kunstenaar heeft de fchone natuur
 uitgekoozen, en Neptuun afgebeeld als een man, die wel
 eenigzins oudachtig, egter frifch, en in zyné volle kragtén
 is. De muskelen zijn zonder te fterk te zyn, behoorlyk
 aangewezen. *Cochin* berispt er alleenlyk in, dat het
 beeld eenigzins gemaniërd, en niet genoeg uitgewerkt is.
 Deeze Neptuun wordt in Italien zeer hoog gefchat, daar-
 om vindt men'er overal kopyen van, als van een meester-
 stuk der hedendaagsche kunst. De Sirenen maaken we-
 gens haare bevallige hoofden, haare natuurlyke, hoewel ee-
 nigzins welluftige houdingen, en de tederheid van het
 vleefch, met de hoofdfiguur een zeer goed contrast uit.
 Over't geheel zien het piedestal'er omtrent uit als een
 praagrat, en is te klein. Het beeldhouwwerk is te naby
 aan elkander, en vertoont zich daardoor in geene goede
 orde. In de houding der kindertjes heefcht geené ver-
 fcheidenheid genoeg. Met opzigt op het water heeft dee-
 ze fontein het gewoon gebrek der Italiaanfchen, namelyk
 zy geeft niet genoeg, en de ftraalen zyn in evenredigheid
 van't geheel veel te dun, gevolglyk doen zy ook geene
 goede uitwerking voor het oog. *De fontein is in gelykheid*
 en De Palazzo publico is een oud gebouw van gebakken *Palazzo*
 fteen, waarin de Kardinale Legaat, en de Confaloniere woon- *Publico.*
 nen, en de raadsvergaderingen gehouden worden. Het
 heeft niets merkwaaardigs ten opzigt der bouwkunst, boven
 den hoofdingang ftaan Paus Bonifacius VIII. en Gregorius
 XIII.

Bologna.

XIII. in brons verbeeld. De laatste is te kort, en eenigzins plomp. Cochin keurtze af, en anderen houdenze voor goed. Dit is zeker, dat de werkmeester Alexander Minganti maar een middelmatig kunstenaar was, en den titel van den onbekenden Michael Angelo, die Augustie Caracci hem gaf, niet verdiende. Van binnen is dit paleis wegens eenige voortreffelyke schilderyen merkwaardig. Daaronder behooren twee stukken van Donato Creti, nemelyk Mercur aan Juno het hoofd van Argus overreikende; en dezelfde God, daar hy den appel van Paris ontvangt, om hem aan Juno te overhandigen. De zamenstelling, tekening, en kleeding zyn in beide te pryzen, en de uitdrukking is bevallig, alleen is het naakt wat te geel. — Simson, die een Philistyn met voeten treedt, en water uit het ezelskinnebakken drinkt. In dit heertyk stuk van Guido zyn de beelden leevensgrootte. De Simson is in aanzien van den omtrek, en de nauwkeurige tekening onverbeterlyk; het koloriet valt te zeer in het donkere, wegens de sterke schaduwen. Eenigen vinden de manier wat te droog. Een ander schoon stuk van Guido verdient ingelyks beschouwd te worden, offchoon het iets minder dan het voorgaande is. Men ziet op hetzelfde Maria met het kindeken in eene glorie van engelen, en onder eenige beschermheiligen van Bologna, welke haar aanbidden. — Johannes in de woestyne, van Raphael. De tekening en uitdrukking zyn in dit stuk onverbeterlyk, daarentegen is het koloriet niet al te natuurlyk. Men ziet deeze zelfde afbeelding in de Groothertoglyke gallery te Florence, en in het Koninglyk paleis te Parys. Twee daarvan zyn dus vermoedelyk kopyen, in welke de schilder egter by de behandeling zo veele origineele trekken heeft weeten te brengen, dat elk deezer stukken voor het oorspronglyke gehouden wordt. Veelligt kon men het, wanneer menze

alle drie met elkander vergelyken kon, eenigzins naauw- *Bologna*
wer bepaalen. De heilige Hieronimus van Simon da Pe-
saro is schoon getekend, maar te zwart geschilderd.

Voorheen werd alhier de verzameling van natuurlyke
zaaken van den beroemden Ulysses Aldrovandus bewaard,
maar zy is nu in het instituut gebragt. In de Salone
d'Ercole staat het schoone standbeeld van den held uit
terra cotia van Lombardo gemaakt. In eene kleine
zaal zyn de beroemdste daaden der Bologneezer op nat-
ten kalk geschilderd; onder staan telkens Latynsche ver-
zen, men ziet daaronder ook de overwinning over den
Koning van Sardiniën Enzio. (*) Boven deeze zaal is
de Sala Farnese, alwaar het standbeeld van Paus Pau-
lus III. uit dit huis oorspronglyk, aangetroffen wordt.
Aan de muuren ziet men insgelyks eenige merkwaardige
gebeurtenissen te Bologna voorgevallen, als de intrede
van deezen Paus, de krooning van keizer Karel V. en
den aanleg aan de waterleiding te Bologna, waardoor de
kardinal Alburnos zich vereeuwigd heeft.

(*) Enzio was een onegte zoon van Keizer Frederik II. dien hy
by Bianca Marquisin van Lanze gereeld had. Hy huwde met de
Sardiniësche vorstin Adela, en zocht dit koningryk tegen de Pisaaenen,
aan welken de Paus hetzelfde geschonken had, te behouden. Hy
wierd in het jaar 1249. van de Bologneezer gevangen, en bleef tot
aan zyn dood in 1272. in gevangenis. In het Paleis is nog de toe-
ren, waarin deeze ongelukkige prins zoo veele jaaren heeft doorge-
bragt.

Bologna.

*Van het Instituut te Bologna, en de Bologneefche
Schilderschool.*Het Insti-
tuit.

Het Instituut is niet alleen het merkwaardigste in Bologna, maar ook eene der voortreffelykste inrigtingen in geheel Italië. (*) Het gebouw, dat deezen naam voert, is door Pellegrino Tibaldi gebouwd, en zoo wel van binnen als van buiten wel ingerigt. De Senaat kocht dit paleis in den jaare 1714. van het gellagt Cellefi, om alle merkwaardigheden van natuur en kunst, die de graaf Marfigli (**) aan de stad geschonken had, hier ten toonteffelen. Naderhand is 'er nog zoo veel bygekomen, dat men over den voorraad van alle merkwaardigheden van

(*) Een uitvoerig natigt, nevens de aftekeningen van dit gebouw treft men in een klein werk aan: *del origine e de' progressi dell' istituto delle scienze di Bologna* 1751. 8vo.

(**) De graaf Marfigli was in 't jaar 1650. geboren, en leide zich toe op de weetenschappen, waarvan zyn pragtig werk van den Druknaafstroom in zes deelen in folio, en zyne *Histoire Physique de la mer* het beste bewys geeven. Hy trad in den keizerlyken dienst. In 't jaar 1703. werd hy, wegens zyn lachhartig gedrag te Brisak, voor oerleerlyk verklaard, en zyn degen aan het hoofd van het regiment wondt de voeten gebrooken. Na dien tyd vertrok hy naar Bologne, en lag al zyn vermogen aan den aanleg van dit Instituut te koste. Om bescheidenheid wilde hy niet toestaan, dat hem een standbeeld of opschrift in het gebouw opgerigt wierd. Niet tegenstaande zyne groote geschenken agtte men hem in Bologne niet veel, maar begreepende hem veel eer ondankbaar, en berokkende hem ontallyk verdriet en zwaarigheden. Hy stierf 1730. De hoofdoorzaak, waarom door hy zich den haat zyner medeburgen op den hals gehaald had, was, wyl hy het daarheen had gerigt, dat de Paus verscheide geestelyke preuen, die jaarlyks eenige duizend dalers beliepen, tot onderhoud van deeze heerlyke inrigting bestemde,

baasd moet staan. Boven den ingang van het paleis leeft *Bologna* men

Bononiense scientiarum & artium institutum, ad publicum totius orbis usum.

In dit Instituut treft men eene Academie der wetenschappen, eene bibliotheek, een observatorium, een schoon kabiner van natuurlyke zeldzaamheden, veele werktuigen, modellen, outheden, eene schilder-akademie enz. aan. Elke wetenschap heeft haare Leeraars, die op bepaalde tyden van den dag les geeven; en by een middelmaatig inkomen hier hun eer instellen. De inkomsten van het Instituut belooopen niet veel boven de tweeduizend vyfhonderd daalers. Over de gansche inrigting is eene vergadering van zes raadsheeren gesteld, welke de Assunteria genoemd wordt. Benedictus XIV. heeft groote sommen aan dit Instituut besteed, ten deele uit eene algemeene liefde voor de wetenschappen, ten deele uit zugt voor zyne vaderstad.

De tegenwoordige Voorzitter in het Instituut heet Zanotti, na dat de in de chymie beroemde Jacob Barth. Beccari (*) overleeden is. Sedert eenige jaaren heeft men ook een hoogleeraar in de heilkunde aangesteld, welke aan doode lichaaamen allerleye operatien moet doen. De eerste, die Benedictus XIV. daartoe benoemde, was Molinelli. Het Instituut is van de hooge school onderscheiden. Op de laatste wordt alleenlyk de letter- en redenkunde, de wysgeerte, godgeleerdheid, geneeskunde en rechtsgeleerdheid

(*) Beccari was te vooren Leeraar in de natuur- en ontleedkunde op de hoogeschool, maar werd tot Leeraar in de Chymie by het Instituut verkoren. Zyne verhandeling van den Phosphorus doet ons wenschen, dat hy meer geschtreeven had. Eenige kleine verhandelingen treft men van hem aan in de *Commentaria Bononi.*

Bologna. heid onderweezen. Zy is thans de beroemdste, en ook de oudste in Italiën.

Akademie der wetenschappen. De akademie der wetenschappen is met het Instituut verbonden, en ook onder geen anderen naam, dan van de akademie van het Instituut bekend. De eerste aanleiding daartoe gaf Eustachius Manfredi omtrent het jaar 1690. Hy was toen zestien jaaren oud; verscheide jonge lieden, die liefde tot de wetenschappen hadden, vergaderden weekelyks by hem, om over allerleye geleerde stoffen te spreken; daaruit ontstond allengkens eene akademie, welke Marigli in 1705. in zyn paleis verplaatste, alwaar reeds een soort van schilderakademie opgericht was. Als Marigli nu met behulp van den Senaat het Instituut oprigtte, zoo bragt hy dit geleerde gezelschap ook in het daartoe geschikt gebouw. In 't jaar 1714. ving zy haare vergaderingen aan, en heeft dezelve tot hier toe onafgebroken voortgezet; ook heeftze reeds van haare verhandelingen, waaronder zeer veele grondig geschreeven zyn, zes banden in quarto in het Latyn uitgegeeven. Zy verdient nevens de Akademien van Londen en van Parys geplaatst te worden.

Boven het Paleis is een observatorium, het welk uit een hoogen, gevoeglyk ingerigten tooren bestaat, welke van boven rondom luiken heeft, die geopend kunnen worden, en eene opene gallery. De Senaat had groote sommen daar aan te koste gelegd, maar Benedictus XIV. schonk 'er nog voor duizend ducaaten aan beste Engelsche instrumenten toe, zoo dat men bezwaarlyk eene dergelyke plaats met betere instrumenten voorzien vinden zal. Het opzigt daarover heeft de bekende Eustachius Zanotti, welke zich, behalven andere sterrekundige waarneemingen, door zyne Ephemerides bekend gemaakt heeft.

De bibliotheek wordt reeds op 100000 boeken geschat, *Bologna* en heeft door Benedictus XIV. den grootsten aanwas verkreegen. Sedert 1741. heeftze drie nieuwe zaalen bescreegen, wyl de voorige plaats 'er te klein toe wierd. Zy staat alle voormiddagen, behalven 's woensdags, eenige uren voor een ieders gebruik open, en wordt sterk bezocht. By de trap, en in de voorzaal, ziet men reeds verscheide opschriften. Men vertoont in de bibliotheek vierhonderd banden met handschriften van den beroemden Aldrovandus, waaronder veertien folianten met aftekeningen van planten en dieren opgevuld zyn; de handschriften van Benedictus XIV. en den Graaf Marfigli; de voorraad van de oudste zeldzaamste uitgaaven der Latynsche en Grieksche schryveren is zeer groot. Liefhebbers van konstpren-ten vinden hier eene prachtige verzameling. Aan de muu- ren hangen de afbeeldingen van die geenen, welken deezen boeken-schat aanmerkelyk vermeerderd hebben, als de graaf Marfigli, de kardinaal Monti, en voornaamlyk Benedictus XIV. welke 'er twintigduizend boeken aan geschonken heeft. Tot onderhoud van deeze bibliotheek zyn niet meer dan honderd ducaten gesteld.

Eene byzondere zaal is voor de vroedkunde geschikt. Johan Antoni Galli, hoogleeraar der heilkunde, heeft tot zyne voorlezingen en voor zyne toehoorderen veele modellen, en opgespoote gedeelten van den baarmoeder, en het kind, op alle mogelyke gevallen en liggingen laten maaken, om de verloskunde zoo wel voor zyne leerlingen, als voor de vroedwyven, welke hy onderrigt geeft, op te helderen. Deeze heeft de Senaat gekogt, en den Heer Galli zelf tot Hoogleeraar over dezelve aangesteld. Veele modellen zyn door Anna Manzolini in was geboetzeerd. (*)

Het

(*) Anna Manzolini behoort onder de geleerde kunstenaarsessen.

Boligne.

Het getal van dezelve is aanmerkelyk; de zeldzaamste gevallen en ongemakken vindt men 'er afgebeeld. Men ziet een geheel vrouwenbeeld op den kraamstoel, in zulk eene houding, als by de verlossing gevorderd wordt.

Chymie.

In de zaal voor de Chymie is een groot laboratorium, waaroe de Graavin Caprara de kolven, *retorten*, blaazen, en andere werktuigen geschonken heeft; de ovens komen van de milddaadigheid van anderen voort.

Het voortreffelyke kabinet van natuurlyke zeldzaamheden bestaat zes vertrekken. Alles is in de beste orde, en elk stuk genummerd, op dat men deszelfs naam aanstonds op de lyst moge nazoeken. Hier treft men schatten uit alle drie de ryken der natuur aan. Het geheele Musæum, van Ulysses Aldrovandus is in deeze verzameling ingelyfd. Het zou te wydloopig zyn alleen het merkwaardigste daaruit te melden: wy wyzen de liefhebbers der natuurlyke geschiedenis naar de in brieven te Parys uitgekomene reize: *Voyage en France, en Italis & aux Isles de l'Archipel*, alwaar men eenige brieven daarover vinden kan.

De kruidtuin behoort tot het Instituut, en behoeft voor

Zy vervaardigd alle deelen des menschelyken lighaams, met eene buitengewoone kunst, in was, en weet elk hun eige koloriet te geven. De inwendige aderen, peezen, en andere deelen, zyn met letters getekend, zoo dat men volgens de daartoe behoorende lyst de ontleedkundige naamen daarvan kan vinden. Tot meerder klaarheid vervaardigt zy sommige deelen, als het oog of het oor, twee- of driemaal zoo groot als de natuurlyke. Zy laat zich voor haaren arbeid durt beraalen, en veel deelen kosten naar de grootre tien en meer ducaaten. Intuschen zyn deeze zaaken meer als een geleerd speclwerk aantezien, want om eene grondige kennis van de ontleedkunde te verkrygen, zyn ze niet toereikende. Veel van haare modellen zyn naar Turin en Petersburg vervoerd. Zy verhandelt somwyl de gansche ontleedkunde in eenige lessen, en verklaart het geheele menschelyke lighaam aan jonge luiden.

den van Pisa en Padua geenzins te wyken. Men treft 'er *Bologna* veele zeldzaamheden in aan, als den Vanilleboom, den Papyrus uit Sicilien, van welken by de Toskaansche Meeren meer zal voorkomen. Voor de planten, welke den winter te Bologne, die daar dikwils even zo fel als te Parys is, niet kunnen doorstaan, zyn stookhuizen aangelegd. De Heeren Monti en Baffi houden hunne voorlezingen in dezelve.

In een byzonder vertrek worden alle mogelyke gereedschappen voor den draibank bewaard, waaronder veele kunstige zyn, om beeldewerken en dergelyke te draaien, welke de Graaf Marfigli met groote kosten bezorgd heeft.

Voor de natuurkunde is eene aanzienlyke zaal geschikt, *Natuur-* Veele instrumenten zyn onder het opzigt van Musfchen, *kundige* broek en 's Gravesande bezorgd. Men vindt hier alles, *Instrumenten.* wat tot de proeven van de electriciteit, het licht, het vuur, de lucht, de beweging van vaste en vloeibaare lichamen, enz. behoort, allerleye uitvindingen van weerglazen, enz.

Onder anderen ziet men hier ook de voortreffelyke verrekkykers van Joseph Campani, die te beroemd zyn, om 'er ons niet een weinig by optehouden. Een der voorwerp-glazen heeft een brandpunt van honderd eenenveertig Fransche voeten. Het was op bevel van Colbert vervaardigd, maar werd na zynen dood in 't jaar 1683. weder te rug gezonden. Het brak in twee stukken, maar Campani zette het zoo kunstig aan een, dat het in het gebruik niets hindert, en buiten tegenspraak het schoonste voorwerpglas in de waereld is. Men vertoont hier nog de schotels, die Campani tot het slypen van zyne glazen gebruikt heeft. Benedictus XIV. liet deswegens den Heer Leli, medelid van het Instituut te Bologne, in de doorzigtkunde (*diop-*

Bologna. *erica*) zeer ervaren, te Romen komen, en door hem die schotels van de erfgenaamen koopen. (*)

In het eene vertrek, dat voor de natuurkunde bestemd is, en in dat van de burgerlyke bouwkunst, ziet men goede schilderyen in fresco van Niccolo del Abbate. In het laatste worden modellen van beroemde gebouwen, zuilen, Romeinsche obeliskken, en dergelyke bewaard. In het vertrek van de vestingbouw en artillerie staan allerleye modellen van wapenen, kannonnen, en tot deeze kundigheden behoorende zaaken: als modellen van vestingen, van belegeringen en verdedigingen van plaatzen, die de koning van Sardiniën gedeeltelyk geschonken heeft.

Het vertrek voor den scheepsbouw geschikt begrypt in zich modellen van oorlogschepen, en andere soorten van vaartuigen, benevens allerleye gereedschappen tot de zeevaart dienstig. In elk vertrek wordt op zekere dagen door eenen daartoe bestemden leeraar les gegeven.

Den grond tot het aanzienlyk kabinet van ouden heeft de Graaf Marfigli met veele kosten gelegd; het is

egter

(*) Als Mr Fougereux, een Fransche Academiſt, door Bologna reisde, toonde hem Leli deeze schotelen, en deed hem alleen eene beschryving, hoe hy geloofde, dat Campani dezelve gemaakt had, maar wilde hem de machine zelve niet vertoonen, die de kunstenaar tot het maaken van dezelve gebruikt had, wyl hy dezelve in druk dagt uitgeeven. Fougereux kreeg 'er intusichen eene aftekening van, welke hy in de *Memoires de l'Academie* van 1764 beschreef. Zy is zeer eenvoudig, en heeft veele overeenkomst met die geene, welke de pater Cherubin in zyne *Dioptrique oculaire* 1671 heeft opgegeeven. De roem van Campani duurde lang na zyn dood. Niemand zou ligt betere glazen voor verrekykers hebben kunnen leveren. Zyne beide dogters leefden nog voor dertig jaaren te Romen, en lieten zich haare verrekykers zeer duur betaalen; waartoe het crediet, dat de arbeid van haar vader verkreegen had, veel bybragt. Sedert de uitvinding van de Newtoniaansche verrekyker algemeen geworden is, kan men de groote Campanische voorwerpglazen ontbeeren.

egter naderhand door het Musæum Cospianum, door de *Bologna*. verzameling van medailles, van den Raadsheer Spada aan de stad vermaakt, en door veele geschonke stukken van Benedict XIV. aanmerkelyk vermeerderd geworden. Als de Abt Farsetti tot het aanleggen eener tekenacademie te Venetien de beste Roomsche standbeelden in pleister wilde laten afgieten, verkreeg hy van den Paus het verlof daar toe onder dat beding, dat hy van elk te gelyk eene copye voor het Instituut zoude leveren, en de Paus schoot tot goedmaaking der groote kosten drie duizend ducaaten. De oudheden bestaan in veele afgodsbeelden, offergereedschappen, waaronder de schotel (*patera*) uit de Cospische verzameling, op welke de geboorte van Minerva afgebeeld is, zeer hoog geschat wordt; voorts vindt men 'er groote wel bewaarde Heirurische vaazen, borstbeelden, basrelieven, begraafnislampen, urnen, krygs- en huisgereedschappen, enz. Voornaamelyk verdient de schoone verzameling van vyftienhonderd medailles, die insgelyks van de mildheid van Benedictus XIV. voortkomt, gezien te worden. Zy zyn meest van de Keizers, en van verschillende grootte; zy beginnen met Pompejus en Caesar, en volgen op elkander tot aan Heraclius; vervolgens komen eenige van Griekenland, en de daar geweest zynde koningen, desgelyks van groot Griekenland, Egypten en Syrien. Om het onderscheid tuschen de waare oude, en kunstig nagemaakte penningen te zien, zyn 'er verscheide van het laatste soort bygelegd.

In de gallery van standbeelden bevinden zich ook wel eenige egte oorspronkelyke, maar de meeste zyn de evengemelde naaakfels door Farsetti bezorgd, b. v. de Laocoon, de Farnesische Hercules en Flora, de Florentynsche slyper, eenige basreliefs van de colonna Trajana, Mars, en de groep van Pætus en Arria uit de Villa Ludovisi, welke de vorst Piombino voor den Paus vervaardigen liet; de vormen

Bologna. daarna doende verbreeken. Den Neptunus van Johan Bologna, die op de groote bron van deze stad staat, liet de Akademie te Parma afdrukken, en schonk een afgietsel aan het Instituut. Men trefte 'er ook een schoon Mozaïk aan van Benedictus XIV. en verscheide standbeelden door deezen Paus, en den Kardinaal Gozzadini geschonken. Eenige hoofden, welke de voormaallige opzieners van deeze verzameling Hercules Leli, een goed beeldhouwer, aan dezelve geschonken heeft. Deeze kunstenaar had het standbeeld van Marfigli, en verscheide schoone stukken tot de ontleedkunde van 's menschen lighaam behoorende vervaardigd, als hy 1766. in het best van zyn leven stierf. Het standbeeld van Benedict XIV. is door Angelo Pio van pleister gemaakt, en wel gekleed.

Van eene gallery van schilderyen is reeds een aanvang gemaakt door verscheide schoone stukken, welke Franciscus Zambeccari bezorgd heeft, en men hoopt, dat 'er meer vrienden van de kunst zullen zyn, die dit voorbeeld zullen volgen. Het was vooral goed, indien Bologna een openbaare verzameling van uitgeleeeze stukken van meesters uit deeze school kon vertoonen. De Bologneesche schilder-akademie, of de zoogenaamde *Academia Clementina*, is met het Instituut vereenigd. Zy voert den naam naar haaren stigter Clemens XI. hoewel Marfigli reeds in den jaare 1710. den grond daartoe gelegd had. In haare vergaderzaal ziet men deezen Paus in marmer tusschen de Kardinaalen Cafoni en Paolucci, welke zich insgelyks by deeze schilder-akademie verdienstelyk gemaakt hebben. De beschermheilige is de H. Catharina de Negri, gemeenlyk de Vigri genaamd, die in haar tyd eene bekwaame schilderres zou geweest zyn.

De eerste bestierder deezer Akademie was de beroemde schilder Karel Cignani, die deeze plaats geduurende zyn leven

leeven bekleedde. De toenmalige geheimschryver, Johannes *Bologna*, Petrus Zanotti, een onder broeder van Franciscus, thans President van het Instituut, heeft de geschiedenis van de zelve, nevens het leeven der leden beschreeven. (*) 's Winters wordt alle avonden van de leerlingen onder het opzigt der bestierderen, wier beurt het is, naar pleister en het naakt getekend. Jaarlyks worden 'er zestien medailles uitgedeeld. Het devies van deeze Akademie is een cirkel, een penceel, en een beitel, door elkanderen geslingerd, met het byschrift *Clementia junxit*.

In de vergaderzaal der Akademie is een schoon zolderstuk van Pellegrino Tibaldi, waarop verscheide gevallen uit de Odyssea verbeeld zyn. Men bemerkt daarin eene treffelyke tekening en behoortlyke verkortingen. Over 't geheel moet men zich verwonderen, dat de kunstenaar zoo veele groote beelden in zulk eene kleine ruimte heeft kunnen brengen. (**) Van Tibaldi leerden de Caraccies den grootfchen smaak in de tekening, welken zy in hunne school invoerden. Hy tekende in eene even zoo edele manier

(*) *Storia dell'Accademia Clementina*. Bologne 1730. in twee deelen in 4to. nevens de afbeeldingen der meesters. Men kan dit werk als een vervolg der levensbeschryvingen der schilders van de Bolognesche school aanmerken, welke Malvasia in 't jaar 1678. in twee deelen in 4to. onder den titel *Felsina Pittrice* begonnen heeft. Malvasia is in het leeven zyner schilders naar den aart der Italiaanen doorgaans buitenspoorig, en veragt daarentegen de Roomsche school, wier eer Vittoria in de *osservazioni sopra la Felsina Pittrice*, te Rome in 't jaar 1703. uitgekomen, heeft zoeken te herstellen.

(**) De gezamenlyke schilderyen van deezen meester en van Nicolo del Abbate in het Instituut zyn in een band onder den titel: *la pittura di Pellegrino Tibaldi e Nicolo dell'Abbate nell'istituto di Bologna, descritte da Zanotti* te Venetien 1756. op 41 bladen in folio uitgekomen. Het is in aanzien der snede een der schoonste nieuwe werken, en wordt in Venetien voor twaalf ducaten verkogt.

Bologne. nier als de Caraccies, en wist de stoutste verkortingen met de zuiverste tekening zamentevoeegen.

De Clementynsche Akademie is op de beroemde Bologneesche of Lombardische school gevolgd. Deeze groote school zal den naam van Bologna vereeuwigen, want zy heeft de schilderkunst, zegt Cochin, tot den hoogsten graad van volmaaktheid gebragt. De Roomsche school tekende rigtig en edel, maar vergenoegde zich met de navolging van Raphael. De Caraccies en hunne leerlingen bragten de schilderkunst daarentegen in alle haare deelen tot volkomenheid. Raphael had in zuiverheid van tekening, in edelheid van gedagten, schoonheid van characters, cierlykheid en eenvoudigheid van gedaanten, verkiezing van beelden en zamenstelling van groepen, alle de anderen overtroffen, maar kende de groote uitwerkingen van het donkere en het licht, en de gelukkige plaatsing van het laatste niet naar behooren. In de beste werken van Hannibal Caracci vindt men eene onverbeterlyke tekening, een grootfch character vol uitdrukking, en de gelukkigste verkortingen. Zyn penceel is stout, en niemand voor hem, indien men Corregio uitzondert, heeft het zoo gelukkig weeten te voeren.

Domenichino is in zyne zuivere tekening, in de eenvoudige en schoone uitdrukking zyner hoofden, in het bekleeden en de natuurlyke standen zyner beelden, een groot meester. De grootste zamenstellingen, die anderen met voordagt onagtzaamer uitvoeren, bearbeit hy vlytig en nauwkeurig. In Guido treft men alle deelen der schilderkunst vereenigd aan. Zyne beste werken zyn, om zoo te spreken, meer schildery dan eenige andere stukken der beroemdste meesters, zy mogen voor of na hem geleefd hebben. Zyne tekening is nauwkeurig en bevallig. Men kan geene schooner vrouwen en jonge manshoofden zien.

'er heerscht eene echte, edele en naive uitdrukking in; *Bologna*. geen meester heeft hem hierin overtroffen. Zyn koloriet is frisch en aangenaam, vooral in stukken van zyn besten tyd, want op 't laast verviel hy dikwils te veel in het graauwe. De tusschentinten zyn alle voortreffelyk. Ontbreekt het schoon zyne manlyke beelden zomwylen aan het behooryk character, zulks wordt door de bevalligheid, die in 't geheel heerscht, ryklyk weder vergoed. Weinigen zyn hem gelyk in schoonheid en manier. Zyne behandeling van het penceel is altoos geestryk, gemakke-lyk, en egter natuurlyk. Hoe gevoeglyk weet hy zyne kleederen te schikken; elke plooi is zuiver en cierlyk gelegd, zonder dat men 'er eenige angstvallige gedwongenheid by gewaar wordt. Het is waar, Raphael heeft den voorrang in verhevenheid van gedagten en edelheid van uitdrukking in zyne hoofden; Hannibal Caracci en Domenicho tekenden in een grootschen smaak; Titiaan, Corregio, Rubbens, en van Dyk, waren beter koloristen; egter zullen 'er weinig kunstenaars zyn, die, wanneer zy verkiezen mogten, de begaafdheden van Guido niet voor zich begeeren zouden, daar zich toch alle de eigenschappen van een grooten schilder nimmer in een persoon laten vereenigen.

Welk een stout character, en kragtig malsch penceel bemerkt men in de werken van Guercino! Zyn koloriet is frisch en de mengelingen zyner verwen egter stout. Zyne hoofden zyn vol van uitdrukking, en hebben iets, waar- door zy boven alle, die zyne voorgangers geschilderd hebben, uitmunten: de gansche sterkte der schilderkunst en eene manlyke schoonheid heerscht 'er in. Hoe weinige schilderyen zyn met dat van de Heilige Petronella in Ro- men te vergelyken. Zyn schilderwerk in fresco in de Villa Ludovisi, en te Piacenza, overtreffen door eene heerlyke

Bologna. manier genoegzaam alles, wat men van dit soort vān schijfderwerk vindt.

Albani is in zyne zamenstelling wel dikwils eenigzins koud, en geen zoo goed kolorist; hy tekent in geen zoo grootfchen fmaak, maar heeft zich door een talent dat hem byzonder eigen is vereeuwigt. Men zal hem altyd wegens de bevalligheid van zyne fchoone koppen, en wegens de zuivere en bevallige manier in de tekening bewonderen. Guido had die egte naïve bevalligheid volkomen in zyne magt, by Albani is ze edel en regelmaatig; men treft by hem de waare fchoonheid aan, van welke men enkele deelen in de natuur, maar geen geheel vindt. Te Bologna moet men zyne werken zien; want buiten deeze ftad ziet men gemeenlyk maar kabinetfchilderyen van hem, welke wel het zelfde karakter en die manier hebben, maar men kan 'er den kunstenaar lang zoo goed niet uit beoordeelen, als uit leevensgroote beelden. Volgens dit kort karakter van de voornaamfte fchilders der Lombardifche fchool laaten zich hunne werken beoordeelen. Bologne is de plaats waar men de befte en meefte werken van hun ziet, deswegens hebben wy getragt de liefhebbers een weinig meer bekend te maaken met deeze groote kunstenaars, eer wy ter aanwyzing van hunne meefterftukken in kerken en pleizen overgaan.

De voornaamfte Kerken te Bologna.

Madonna di Gallie. Madonna di Galliera behoort aan de orde van St. Philippus Neri, en is in 't jaar 1470. door den bouwmeefter Johān Bapt. Torri volgens de Corinthifche bouworde uitgevoerd. In de eerfte kapel aan de linke hand ziet men den Heiligen Philippus in verrukking door Guercino, maar niet van

van zyn besten ryd; in de tweede Christus tusſchen Maria en Joſeph, daar hem de engelen de lydensgereedſchappen overreiken, door Albani. De hoofden zyn zeer bevallig, vooral dat van Maria, maar het koloriet valt wat in het graauwe. De glorie is eenigzins onnatuurlyk, en de onderſte beelden zyn niet wel gegroept. In de derde kapel heeft eene bekwaame ſchilderes, Theresia Muratori, aan eenen Thomas, die zynen vinger in de wonden van Christus ſteekt, haare knuſt getoond. (*) De ſacriſty is met eenige heerlyke ſchilderyen voorzien, waaronder inzonderheid eene Verkondiging door Hannibal Caracci aanmerkelyk is. Het beeld van den engel is bevallig en wel gebleed, het hoofd heeft veel uitdrukking: de Maria kan 'er in lang niet by haalen. De andere ſchilderyen zyn van Guido, Guercino en Albani.

Eene tot deeze kerk behorende, egter van dezelve afzonderlyk liggende kapel, verdient beſchouwd te worden, wegens het ſchilderwerk in fresco van Lodewyk Caracci. Het verbeeldt Christus voor den regterſtoel van Pilatus, die zyne handen waſcht. De zamenſtelling, tekening, het koloriet, alles is 'er ſchoon in; alleen heeft de kunſtenaar het beeld van Christus niet edel genoeg geſchilderd.

S. Bartolomeo di Reno is naar een aardig ontwerp ge-
bouw. In de eerſte kapel aan de linker hand heeft Au-
guſtyn Caracci de geboorte van Christus in eene grootſche
manier, en met een beter koloriet als Lodewyk geſchilderd.
De twee profeeten aan het gewelf zyn ook van hem. De
beide kleine ſtukken, eene beſnyding, en eene aanbidding
verbeeldende, komen van de hand van Lodewyk Caracci.
De hoofdaltaar is van ſchoon marmer.

De
(*) Men vindt van haar werk in verſcheide kerken. Zy was eene leer-
linge van Paſinelli en Joſeph del Sole. In 1708 ſtierf ze, en werd in
deeze kerk begraaven.

*Bologne.**Giesu e
Maria.*

De kleine aardige kerk Giesu e Maria heeft Bonifacio Sacchi gebouwd. In de eerste kapel aan de regte hand hangt de Heilige Wilhelmus in krygsmansgewaad, zoo als hy voor een kruis en voor Maria in eene glorie nederknielt, door Albani. In den eenen hoek vaaren een paar duivels naar den afgrond. De Maria is vol bevalligheid en wel gekleed, de hoofden der engelen zyn schoon, maar het overige van het schildery schynt zwak, en de duivels naar evenredigheid van hun plaatsing te klein en te sterk van kleur. De hoofdaltaar pronkt met de beroemde besnyding van Guercino. De ordinantie is onverbeterlyk, en de uitdrukking in Maria meesteragtig. Het kind Jesus is maar middelmaatig, en de tekening der handen van hem, die het besnydt, gebrekkelyk. De behandeling van het stuk is eenigzins droog, en het koloriet te roodagtig. De Italiaanen, wier schilderboeken met grootspraaken en buitenspoorige loftuitingen van hunne meesters opgevuld zyn, vertellen, dat het eerste stuk wel goed getroffen, maar te groot was voor de plaats, waarom Guercino dit in eene nacht zou begonnen en voltooid hebben. Het schildery, dat hier boven hangt, is insgelyks van hem, en daarin de majestueusche uitdrukking in het hoofd van God den Vader verwonderlyk.

Mendicanti.

Onder alle de kerken is die van de Mendicanti di Dento in opzigt der schilderstukken de voornaamste. In de eerste kapel aan de regte hand heeft Tiarni verbeeld, hoe de engelen Joseph by Maria brengen, om haar wegens zyne yverzugt om haare zwangerheid vergeeving aftebidden. Maria neemt hem met een ernstig gelaat by de hand, en wyft hem met de andere naar den Hemel, om aanteden, dat het van den Heiligen Geest geschied is. Zy is wel gekleed, maar schynt reeds eenigzins oud; de engelen hebben veel uitdrukking en eene goede tekening, daarentegen

zen is Joseph niet wel getroffen, ook in geene goede *Bologna.* houding. In de derde kapel ziet men zes kleine, maar voortreffelyk gekleurde stukken met engelen van Joh. Bapt. Bertusio, een leerling van Lodewyk Caracci. In de vierde kapel aan de regtehand hangt een voortreffelyk stuk van Cavedone, de Heilige Alo en Petronius verbeeldende, die het kindeken, door Maria in de wolken gehouden, aanbieden. De uitdrukking is den kunstenaar in het Maria-beeld niet wel gelukt, en de door langheid van tyd zwart geworden kleeding doet geene goede werking. Anders is het schildery een meesterstuk, het welk alle deelen der kunst in een hoogen graad bezit; zamenstelling, koloriet en behandeling, zyn, zoo wel in de hoofden als de kleedingen, onberispelyk. De beide andere schilderyen van deezn meester kunnen hier in lang niet byhaalen. Het een is zonderling wegens het onderwerp. Een Heilige, die den poot van een peerd, om hem des te gemakkeliker te beslaan, afgetrokken en in de smedery gedraagen had, brengt denzelven te rug, en zet hem met het teken van het Heilig kruis het paard weder aan.

De groote Guido op den hoofdaltaar wordt voor een der beste stukken gehouden. Door de schikking der beelden deelt het zich genoegzaam in twee deelen. Van boven is Maria met het doode lyk van Christus en twee engelen; van onderen knielt de Heilige Carolus met het kruis in de hand, nevens eenige beschermheiligen van Bologna, om Christus aan te bidden. In de zamenstelling, hoe zonderling dezelve ook schynen mag, zyn schoone paryen. De Maria heeft eene edele uitdrukking, en de engel ter linker zyde veel bevalligs. De hoofden der onderste beelden zyn wel eenigzins eenvormig, egter te gelyk voortreffelyk. Op het beeld van Christus valt de meeste berisping, wyl het 'er uitziet als eene statue. Omtrend den heiligen Carolus

Bologna. is men onzeker of hy knielt dan of hy staat. In de derde kapel ter linkerhand hangt de heilige Hiob, daar hy op den throon zit, en geschenken ontvangt, van Guido. De houding ontbreekt, en het koloriet valt eenigzins in het graauwe. Het voornaame beeld in het stuk is niet edel, maar in de overige hoofden heerscht daarentegen veel uitdrukking. Cochin rekent dit stuk onder de schoonste van van deezen meester; en vindt het koloriet, schoon het graauw schynt, aangenaam, teder, frisch, en levendig. hy roemt het verschil in de beelden, naar hun onderscheid den ouderdom en geslacht in agt genomen.

S. Francesco.

S. Francesco. Het Franciscaner klooster is een der grootste in de stad, en wegens de schoone welvoorzienige wynkelder beroemd. In de kerk treft men eenige goede schilderyen aan. Ter rechterhand in de kapel aan den kruisgang heeft Pafinelli eenen Paus geschilderd, die, om zyn onschuld te bewyzen, een dooden opwekt. De zamenstelling is grootfch, en het koloriet niet flegt. In de kapel daar tegen over zyn twee schilderyen in fresco, die uit de school van Guido en Albani schynen te komen. De hoofden zyn bevallig, daarentegen ontbreekt het hier en daaraan de tekening, en het koloriet. De beide schilderyen verbeelden den Heiligen Franciscus in verrukking, en den stervenden Heiligen Lodewyk. In de kapel agter het koor heeft Felice Torrelli de zegenpraal van den godsdienst door eene groep engelen die het kruis draagen, en eene menigte duivels, die in de hel nederstorten, allegorisch afgebeeld. In de zamenstelling is veel vuur, wanneer maar de tekening zoo waar was, als de vinding poetfch is. Ter linker zyde van het koor hangt in eene kapel de bekeering van Paulus door Lodewyk Caracci. Het beeld doet eene schoone werking, de ordinantie en behandeling zyn fchoon, maar het koloriet valt wat in het graauwe.

Alexan.

Alexander V. en verscheide geleerden, waaronder inzonderheid eenige *Glossatores juris*, als Franciscus Accursius, Ortofredus, Romano, en de wysgeer Boccaferri, hebben hier hunne begraafplaatsen gevonden. Het grafchrift van Accursius, aan de regterhand wanneer men naar het klooster gaan wil, bestaat alleen uit deeze vier woorden:

Sepulcrum Accursii Glossatoris legum.

S. Salvatore, eene der schoonste kerken van Bologna, *S. Salvatore* is naar het ontwerp van den Barnabiter Magenta *gestore* gebouwd, die ook het plan voor de kathedraale kerk gemaakt heeft. De architectuur is edel, byzonder van het schip, het welk met uitgeholde corinthische zuilen voorzien is. In de derde kapel ter regter zyde, heeft Augustyn Caracci de hemelvaart van Maria door een engel, die haar op zyn rug draagt, verbeeld. Het schildery zou schoon zyn, indien de vinding gevoeglyker was. Op de kleine deuren van den tabernakel in de derde kapel heeft Guido Christus, het kruis draagende, met een uitvoerig en zuiver penceel geschilderd. Boven het koor heeft Cavedone de vier kerkleeraars op natten kalk in eene grootsche manier voorgesteld, de vleesch-kleur is alleen een weinig zwart geworden. In de sacristy hangt een schoon getekende, maar kwaalyk gestelde S. Sebastiaan van Guido. David met het hoofd van Goliath aan zyne voeten, van Antonio Burini, een stuk van eene schoone werking, of schoon de meester in het koloriet geschild heeft. Eenige Heiligen en eene ovaale vorm zyn van Johan Viani geschilderd. De kerk is met schoon stuccadoorwerk versierd. Op zekere feestdagen wordt de bovenste uitstekende lyst met kleine oranjeboomen in zilveren potten bevat. Het klooster is zeer ruim, en behoort aan de *Co-*

Bologna. *nonici regolari della congregazione Renana del Santissimo Salvatore.* Zy bezitten eene heerlyke bibliotheek, die met meer dan driehonderd oude handschriften voorzien is. Daaronder bevindt zich de geschiedenis van de koningin Esther op ruw grof leer geschreeven, en wel, volgens het voorgeeven der domheeren, door de eige hand van Esdra; het oude Testament van den jaare 953, en het oorspronkelyke werk van Lactantius, zoo de bezitters gelooven, enz.

S. Paolo. S. Paolo behoort den Barnabiten, en is door een broeder hunner orde, den meergemelden Magenta, met veel smaak, ontworpen. Het portaal heeft dorische en corinthische zuilen. De beide standbeelden van Petrus en Paulus zyn van Conventi. Het binnenste is naar de beste evenredigheid ingerigt. Het verhemelfel van den hoofdaltaar is volgens de tekening van Dominus Tacchinetti gemaakt. De smaak is edel, en natuurlyk. Het rust naar de zyde van het schip der kerke op corinthische zuilen. Onder het verhemelfel zyn twee beelden meer dan levensgrootte, van Algardi (*) met groote kunst vervaardigd, namelyk de Apostel Paulus met de hand op den rug en knielende; agter hem staat de scherpregter met opgeheeven zwaarde, om hem het hoofd afte slaan. Beide zyn goed getekend; het vleesch is der natuur overeenkomstig, en de kleeding wel geplooid. Het geheel valt hy het eerste aanzien niet zoo goed in 't oog, maar behaagt by naauwkeuriger onderzoek meer en meer. De beelden schynen eenigzins kort. Voor den altaar is een schoon basrelief van deezen zelfden

(*) Alexander Algardi, een der beste beeldhouwers van laater tyd wierd 1598. geboren, volgde in zyne tekening de Caraccische school na, en leerde zyne kunst by Julius Caesar Conventi. Hy stierf 1654. te Rome. De Italiaanen noemen hem *Guido de' marmi*, wy zyne beelden met de zachte uitdrukking, en het fyn penceel van deezzen meester overeenkomen.

zelfden meester. Boven den anderen altaar aan de regter *Bologna*, hand hangt het paradys van Lodewyk Caracci, met een donker droevig koloriet geschilderd, maar wel getekend. In de vierde kapel heeft Guercino den Heiligen Gregorius afgebeeld, daar hy zyne magt over het vagevuur oeffent.

De kerk van 't heilig lighaam van Christus (*Corpus Domini*) behoort aan de nonnen van S. Clara. Zy heet ook *mini*. *la Santa*, naar de Heilige Catharina van Bologna, welke hier onder den naam *la Santa* verstaan wordt, gelyk men den Heiligen Antonius te Padua alleen *il Santo* noemt. De kerk is van Johan Jacob Monti naar de Romeinsche orde in een aardigen smaak uitgevoerd. Aan het gewelf hebben verscheide meesters gewerkt, maar Franceschini heeft de beelden geschilderd. Op den vierden altaar staat de opstanding van Hannibal Caracci, zynde voortreffelyk getekend. Twee andere schilderyen van deeze kerk zyn van Lodewyk Caracci in eene grootsche manier. De nonnen toonen hier door eene opening in een altaar liet lighaam van de heilige Catharina de Vigri, de stigteres van dit klooster, nog niet vergaan, schoon in den jaare 1463 reeds gestorven. Zy zit in een leuningstoel op eene tafel, die midden in eene kapel agter gemelden altaar staat. Zy is wel ryk uitgedoscht, met eene kroon op het hoofd, en kostbaare ringen aan de vingeren, maar blyft dog by al haar pragt afschuwelyk om aan te zien. Het aangezigt, en de voeten zyn zwart en dor als van eene mummie. Vermoedelyk is de lieflyke reuk, die het lyk bestendig van zich zal uitwaasfenem, het beste, dat 'er aan is.

Het schildery op den hoofdaltaar der kerke S. Agnese *S. Agnese*, verbeeldt de marteling van deeze Heilige, en wordt voor een der schoonste stukken van Domenichino gehouden. De tekening is goed en de uitvoering naauwkeurig. In het gezigt van de Heilige leeft men tegelyk smert en gela-

Bologna. renheid. De groep van drie vrouwen, die aan de eene zyde met elkander spreken, is voortreffelyk, haare hoofden zyn vol van schoonheden. In het klein weenend kindken is de uitdrukking en het koloriet onverbeteryk. Desniettemin is 'er veel in te berispen. De groep der Heiligen staat met de beide andere martelaaren te veel in een lyn; de bovenste glorie doet eene slechte werking, ten deele wyl de engelen niet wel gegroept zyn, ten deele wyl het koloriet te sterk, en voor de lucht niet ligt genoeg is. De houding van den engel, die den palmtak van God den Vader aan de Heilige zal overgeeven, is gebrekkelyk, en de architectuur in aanzien van den afstand niet flauw genoeg gehouden. De glorie maakt als 't ware een tweede schildery uit, dat 'er niet zoo schoon uitziet als het hoofdschildery. Dergelyk eene verdubbeling berispt men niet zonder grond in de gedaanteverandering van Raphael, en verscheide andere beroemde schilderyen.

S. Domenico.

In de kerk S. Domenico bewaaren de Dominikaanen het lighaam van hunnen stigter, die 1221. in dit klooster stierf. Men vertoont nog de kamer, waarin hy zyn geest gegeven heeft. Zy is in eene kleine kapel veranderd; in een zich daar bevindend schilderstuk klimt een engel met den Heiligen Dominicus op den rug langs een leer, die van Christus en Maria gehouden wordt, in den hemel. De kerk is zedert 1730. pragtig vernieuwd, en verdient zoo wel wegens de bouwkunst als schilderaadie bezigtigd te worden. In de andere kapel aan de regter hand heeft Donato Creti den heiligen Vincentius van Ferrara, die een dood kind opwekt, afgebeeld. De zamenstelling en uitvoering zyn meesterlyk. In de vyfde treft men den beroemden kindermoord van Guido, waardoor deeze kunstenaar den laster van zich weerde, dat hy niet dan tot het schilderen van Madonna's en halve beelden bekwaam was. Het ge-
heel

heel heeft groote schoonheden, hoewel de toon van het *Bologna* koloriet niet gelukkig verkooren is.

In de zesde met kostbaare ciernaden voorziene kapel zyn de frescoschilderyen van dezelfde hand. Zy verbeelden hoe de Heilige Dominicus door Christus en Maria onder een concert van engelen ten hemel opgenomen wordt. Hier rust het lighaam in een marmeren zark, die met bas-reliefs verciert is. Het hoofd wordt in eene byzondere kapel, die met yzeren tralien afgeslooten is, bewaard; waartoe de raad, de legaat, de aartsbischop en de prior van het klooster, elk een onderscheiden sleutel hebben. De drie laatste en de drie afgezondenen van den raad, nevens eene garde van zellig zwitzers, moeten altoos by de opening van de kapel tegenwoordig zyn: te gelyk wordt van een notaris een geschrift over den toestand van dit hoofd opgesteld. Men gebruikt deeze voorzorg, sedert de kardinaal de Medicis, een broeder van den Groothertog van Toskaanen, zich de vryheid had aangemaatigd van den Heiligen een tand uittebreken. Hy had daartoe van den Paus door een brevet verlof verkreegen, en voerde deezen vroomen diefstal uit, wanneer hy zich het Heilige overblyffel liet vertoonen. Het gemeen geraakte in oploop, en wilde den tand weer bemagtigen, waarom de kardinal het raadzaam agtte zich in aller yl uit de stad weg te maaken. Tegenover deeze kapel ligt die van de roozekrans, waarin eene verbaazende menigte van zilvet en vaatwerk bewaard, en tot zekerheid alle nagten gewaakt word. Het meeste is vermaakt onder beding, dat het niet versmolten mag worden, anders vervalt het aan de kathedraale kerk. Men ziet hier veele zilveren bloemen, die in Bologna ongemeen kunstig gemaakt worden. Gemeenlyk verkieft men er witte bloemen toe, om de natuur des te beter natevolgen.

Bologna. In deeze kerk ligt koning Entius begraaven, van wien wy in de geschiedenissen van Bologne melding gemaakt hebben. Zyn grafchrift bestaat uit de volgende vier regelen:

*Felsina Sardiniae regem sibi vincla minantem
Victrix captivum Consule ovante trahit.
Nec patris imperio cedit, nec capitur auro
Sic cane non magno saepe tenetur aper.*

Niet ver daaryandaan ziet men het gansche geval, waarop de Bologneezers zoo stout zyn, in een wydloopig opschrift in marmer gehouwen. De beroemde schilders Lodewyk Caracci, Guido, en Elizabeth Sirani liggen hier insgelyks begraaven, en de Academia Clementina, heeft 'er voor den graaf Marigli een gedenkteken opgericht.

In de sakristy staan drie standbeelden uit cypressenhout gesneden, waarvan de heilige Dominikus den boom zou geplant hebben. Onder het eene leest men:

*Virginis iconem cernis, fuit ante cupressus.
Præcia Gusmanni dextera fixit humi.*

Men vertoont in de sakristy het oude Testament in folio, het welk Esdra zou geschreeven hebben. Het klooster heeft eene met zeldzaame handschriften voorziene bibliotheek. Wie weten wil, hoe de monniken daaraan gekomen zyn, dien onderrigt het opschrift boven den ingang, dat het *Dei & patriarchæ Dominici peculiari patrociniante providentia* geschied is. Het inquisitiegericht van Bologna houdt zyne zitting in dit klooster. Alle jaaren wordt in deeze kerk den 11 december, of op de zoogenaamde *feſta di vota* eene processie gehouden, wyl de stad op dien dag in

in 't jaar 1638. van de peft is bevryd geworden. De *Bologna*.
 legaat, en de geheele raad, woonen dezelve by, en te
 gelyk bekomen zes jonge maagden, die elk van eene voor-
 naame dame geleid worden, eene uitzetting. Deeze is
 eene der grootste plegtigheden in Bologna.

* De kerk der Serviten heeft eene voorgallery met ze-
 venendertig zuilen uit rood en wit marmer, welke be-
 schilderd is met de geschiedenissen van den heiligen Be-
 nzio op natten kalk. Het beste dat hierby, en wezentlyk
 schoon is, komt van de hand van Cignani. Het verbeeld
 een dood kind aan de voeten van deezen Heiligen, en
 een blinden, die door aanraaking van het graf het gezigt
 hoopt te erlangen. De manier is grootsch, de hoof-
 den zyn voortreffelyk. Het koloriet van deezen mee-
 ster valt anders een weinig in het geele, maar in dit
 schildery is het zeer frisch. Boven den vyfden altaar
 ter linker hand hangt de Heilige Andreas, het kruis aan-
 biddende, een heerlyk stuk van Albani. Het is helder
 gehouden, dat men anders zelden van hem vindt; het
 hoofd, en het gansche beeld is schoon, en wel getekend.
 Van deezen zelfden meester hangt boven den derden al-
 taar ter linker hand Christus, daar hy aan Magdalena
 verschynt. Dit stukt heeft ongemeen veel bevalligheid,
 en een aangenaam koloriet. Het hoofd van Magdalena
 is voortreffelyk, dat van Christus daarentegen een weinig
 gedwongen.

S. Giovanni in Monte. In de derde kapel ter regter *S. Giovan-*
 hand hangt de marteling van den Heiligen Laurentius *ni in Mon-*
 door Franceschini. De beide ronde stukken van den
 Heiligen Joseph en den Heiligen Hieronimus heeft Guer-
 cino in eene eenigzins te slaauwe manier geschilderd.

In de agtste kapel aan de regter hand hangt een groot
 schildery met veele beelden, waarop Domenichino de vyf-
 tien

Bologne.

rien geheimenissen van de roozekrans verbeeld heeft. Over 't geheel beschouwd doet het geene goede werking, wyl 'er eenige verwarring in heerscht, en groote partyen van licht en bruin ontbreken; maar de enkele deelen zyn voortreffelyk, waarom Cochin het ook voor een der beste stukken houdt, waarna een schilder alle de deelen der tekenkunst bestudeeren kan. Op den onderste grond doorstoot een ruiter met zyne lantie twee vrouwsperfoeren, en een soldaat vermoordt de derde, dog Maria ontvangt de zielen van deeze drie martelaars in den hemel. De zamenstelling van het gansche schildery is wel eenigzins verstrooid, en het licht en bruin doet geene groote werking, egter blyft het altoos een groot meesterstuk in aanzien der naauwkeurige tekening, en de schoone uitdrukking in de hoofden.

In de tweede kapel aan de linker zyde ziet men den Heiligen Franciscus, het kruis in eene woesteny aanbiddende, terwyl agter hem een kluizenaar in een boek leest; een voortreffelyk stuk van Guercino. In de zevende kapel vindt men een schildery van Pietro Perugino, den leermeester van Raphael, het welk de Heiligen Michael, Paulus, Cæcilia en Catharina verbeeldt. Zy staan 'er in zonder eenige koppeling, in eene zeer drooge manier geschilderd.

De beroemde Heilige Cæcilia van Raphael hangt in de agtste kapel aan de linker hand, welke aan het geslacht Bentivoglio behoort. Dit schildery heeft groote schoonheden; de hoofden zyn in tekening en uitdrukking meesterlyk, de kleeding wel geschikt en natuurlyk, en de behandeling is voortreffelyk, offchoon het koloriet eenigzins in 't geene valt. Met een woord, het is een der grootste meesterstukken van Raphael. Eenigen houden staande, dat het veel tot vorming van de Bologneefche school

school heeft toegebracht, en dat de Caraccis en hun leerlingen door vlytig studeeren naar hetzelfde zoo grootemeesters geworden zyn. Men vertelt, dat Raphael het aan Francia zoude gezonden hebben, met verzoek, wanneer hy 'er fouten in vond, dezelve te willen verbeteren; deeze zou zich in den beginne over het stuk verwonderd, maar zich vervolgens dood gekweld hebben, om den voorrang van Raphael boven hem. Men moest de Cæcilia lang beschouwen, om 'er alle schoonheden in optemerken; hoe meer menze bezieet, hoe meer ze bevalt. De schikking der beelden in het stuk schynt eenigzins gebrèkkelyk, dan de Heilige Cæcilia, Johannes en Paulus staan in eene lyn. Men stoot zich ook aan de onwaarschynlykheid, wyl deeze personen niet in eenen tyd geleefd hebben; een seil den Italiaansche schilders zeer gemeen.

De grootste meesters leefden ongelukkig in een tyd, wanneer alles door het bygeloof verblind was; in plaats dat menze hunne genie in de uitvoering van edele geschiedkundige onderwerpen zou hebben laten opvolgen, moesten zy Heiligen in de kerken schilderen, en wel dikwils zulken, die naar de tydrekenkundige waarheid niet te zamen in de waereld geweest waren. De kloosters wilden maar de Heiligen, die zy byzonder vereerden, op een stuk by elkander zien; de meester behield altoos niet eens de vryheid een eenige geschiedenis der Heiligen te verbeelden, maar zag zich gedwongen vier of vyf Heiligen zonder eenige verbintenis nevens den anderen te plaatzen, waardoor de zamenstelling noodzaakelyk koud, en zonder eenige aandoenlykheid moest worden. Men ziet daar ontallyke voorbeelden van in Italië. In deeze verlegenheid bevond zich ook Raphael omtrend de Heilige Cæcilia. De beelden staan daar om een Muzyk der engelen in den hemel aan te hooren. Aan de voeten van Cæcilia liggen

Bologna. haate nooten en instrumenten , wyl zy door de hemelsche muzyk den smaak in de aardsche verloor. Door deezen zinryken inval heeft Raphael in zyn schildery eenige expressie weeten te brengen.

S. Rocco. Op den hoofdaltaar te S. Rocco ziet men het beeld van deezen Heiligen , het welk Lodewyk Caracci eerst met crayon op papier geschilderd , vervolgens op doek geplakt , en geschilderd heeft. Dit stuk zou aan een zyner leerlingen , Galanino genaamd , maar voor een studie dienen , en deeze vervaardigde 'er een voortreffelyk oorspronglyk stuk na , het welk de monniken van S. Rocco aan hunne medbroeders te Venetien in 't jaar 1606. schonken. Het altaarstuk , van 't welk hier gesproken wordt , doet eene kragtige werking ; de kop is schoon , maar de houding van den Heiligen is als van een dansenden. In eene bovenkapel , zynde het oratorium van de broederschap , zyn de geschiedenissen van den Heiligen Roecus in fresco geschilderd. In een deezer stukken wordt de Heilige , verkeerdelyk voor een verspieder aangezien , in de gevangenis geworpen , en een soldaat geeft hem een schop met den voet van agteren. De gedagte is laag , maar de uitdrukking heeft Guercino meesterlyk getroffen.

S. Gregorio. S. Gregorio. In de eerste kapel ter linkerhand heeft Guercino den Heiligen Felix verbeeld , daar hy den Heiligen Wilhelmus het ordenskleed overgeeft. De zamenstelling is niet schoon , maar de uitdrukking stout en het koloriet leevendig. In den dood van Christus heeft Albani de groepen wel met elkander weeten te verbinden. Het gezigt van God den Vader is vol agtbaarheid en majesteit ; het koloriet komt bevallig voor ; desniettemin is het gantsche stuk in een kouden trant uitgevoerd.

S. Benedetto. S. Benedetto heeft goede schilderyen van Massari , Cavdone , en Tiarini.

S. Mar-

S. Martino. Boven de deuren ziet men een groot stuk *Bologne.* van meester Amico, (*) in den smaak van de Caracci. De uitdrukking in de hoofden der Apostelen is schoon, maar *S. Marti-* de kleeden zyn styf. De vyfde altaar heeft een schildery *no.* van Lodewyk Caracci, waarin de expressie bevallig is. Het verbeeldt den Heiligen Hieronimus, de verklaring van de H. Schrift voor zich van den hemel afbildende.

S. Leonardo. De Heilige Antonius, welke den voet van het kind Jesus kust in de derde kapel aan de regte *S. Leonar-* hand is van het penceel van Elizabeth Sirani, eene beroem- *do.* de schilderes. Men ziet in het stuk veel van de manier van haaren leermeester Guido. De behandeling is ligt en gevallig, maar het ontbreekt haar aan een zeker manlyk vuur, dat men zelden in de werken der schildereffen aantreft. Op den vierden altaar ter linker hand heeft Lodewyk Caracci de Heilige Catharina, daarze van Maria tot ver- lryging van de martelkroon aangemoedigd wordt, afge- beeld. Het hoofd van de Heilige is schoon, maar dat van Maria ontbreekt het aan deftigheid; de kleedagie is ook niet wel getroffen.

In de kerk der kapucynen nonnen hangt een schildery van Albani, dat, gelyk alle zyne leevensgroote werken, wel aangenaam is van koloriet, maar geen vuur genoeg vertoont in de uitvoering. Het verbeeldt eene Maria, die het kind Jesus de borst wil geeven, daar hetzelfde om- ziet naar den kelk en het kruis, die door de engelen aan hetzelfde vertoond worden. Het ontbreekt in de zamen- stel-

(*) *Amico Aspertino*, gemeenlyk *Maestro Amico* genaamd, Hy schil- derde met beide handen te gelyk, met de eene het licht, en met de andere de schaduwen. Zyn meester was Francia. Men pryft in hem het goede koloriet. In 't gemeen bragt hy veel toe tot verbe- tering der schilderkunst, en stierf 1552.

Bologne. stelling aan eene goede koppeling, en het kind Jesus aan eene edele uitdrukking.

S. Nicolao. In de kerk S. Nicolao en S. Felice ziet men het eerste schildery van Hannibal Caracci, waarin de hoofden zeer schoon zyn. Het verbeeldt Christus en Maria met den Heiligen Johannes, Petronius, Franciscus en Bernardus.

S. Giovanni. S. Giovanni Battista. Aan de regter hand van den hoofdaltaar leeft men onder een Mariabeeld, dat Lucas de Euangelist zou hebben geschilderd:

Illius in Templo, qui prodidit indice Christum

Pictoris Lucae dextera jure manet.

Ille etenim mundo si prodidit indice natum

Quae fuerat mater prodidit iste manu.

In de eerste kapel ter regter hand heeft Dionisius Calvart eene verkondiging geschilderd. De manier gevalt wel, maar in aanzien van de andere deelen der kunst was 'er veel in te berispen. In eene kapel ter linker hand ziet men den Heiligen Franciscus, die Christus aanroept, van Passarotti. Het beeld van Christus is voortreffelyk getekend, het hoofd van den Heiligen is vol uitdrukking, en het koloriet met de natuur overeenstemmig.

S. Giacomo Maggiore. S. Giacomo Maggiore. In de vierde kapel aan de regter hand heeft Cavedone Christus verbeeld, daar hy den Heiligen Johannes de Facondio de hand reikt. Het stuk is met veel vuur geschilderd. De houding en uitdrukking in het beeld van Christus is meesterlyk, maar het hoofd van den Heiligen niet zoo schoon als het overige. In de negende kapel ziet men den Heiligen Rochus, welken een engel in zyne krankheid sterkt. Men erkent in dit stuk den grooten meester, naamelyk Lodewyk Caracci; egter is het been

van den Heiligen te zwaar, en de ploojen der kleeding zyn *Bologna*.
niet naar behooren.

In *S. Vitale* is maar een eenig schoon schildery van *T. S. Vitale*,
baldi te vinden, en wel in de vierde kapel ter regter hand.
Het verbeeldt Maria, Joseph en Johannes den dooper, die
het kind Jesus aanbidden. Het hoofd van Maria is te koud,
maar de overigen zyn schoon geschilderd.

In de kerk *S. Proculo* zelve is niets zonderlings, maar *S. Proculo*,
buiten aan de muur leeft men het bekende grafchrift:

Si procul a Proculo Proculi campana fuisse,
Jam procul a Proculo Proculus ipse foret.

Eenigen verklaaren het van een zekeren Proculus, wien de
klok van den kerktooren doodelyk zou getroffen hebben,
anderen van een student, die altoos, wanneer in deeze
kerk ter vroege mis geluid wierd, zou opgestaan zyn, en
zieh daardoor dood gestudeerd hebben. *S. Proculus*,
een Bolognees, onderging den marteldood voor deeze
stad, alwaar hem ook een gedenkreken is opgericht, en hy
droeg zyn hoofd tot aan de plaats, daar thans de kerk
staat. In het klooster vertoont men de cel, alwaar de
monnik Gratianus het Decretum heeft byeenvergaderd.

De Paleizen van Bologna.

Wy willen nu de merkwaardigste paleizen doorloopen,
nadat wy de kerken aangewezen hebben, en wel zonder
eene andere orde in agt te neemen, dan dat die, welke in
aanzien der schilderyen de voornaamste zyn, eerst gemeld
worden. Wat de bouwkunst betreft, ontbreekt het de
meesten wegens de bedekte gaanderyen, die tot gemak
van den voetganger aan beide zyden van de straat zyn, aan
een

Bologna. een schoonen voorgevel. Intusschen verdienen de volgende wegens het niterlyk aanzien door een liefhebber der bouwkunst beschouwd te worden: (*) het paleis Lambertini, dat van onderen van de dorische orde is, Orsi, Benvogli, Malvezzi, het welk door Jacob Barozio van onderen naar de dorische, in 't midden naar de jonische en boven naar romeinsche orde uitgevoerd is, Gessi, Caprara, Pepoli, Bargelini, en la Zecca of de munt, van welke Tibaldi de bouwmeester is.

De paleizen in Bologna haalen in lang niet in pragt by de Genueesche. Men ziet 'er byna niets in, dan de met eene menigte schilderyen behange muuren, waaronder wel voortreffelyke meesterstukken, maar ook veele middelmaatige, en veele copyen aangetroffen worden. Men draagt voor dertzelver behoud geene behoorlyke zorg: de lyfsten geeven vooral een slegt aanzien, en zyn zo oud als de schilderyen zelve. De hulsraaden zyn van een slegten smaak, en naar de mode der voorige eeuwen. Wy zullen in elk paleis maar een paar der voornaamste stukken aanwyzen.

Het Paleis Sampieri. In het paleis Sampieri is inzonderheid de weenende Pertrus, een meesterstuk van Guido, aanmerkelyk. Cochin houdt het voor het volmaaktste stuk in Italië, wyl alle de deelen der schilderkunst in een volmaakten trap daarin vereenigd zyn. De manier is kragtig, en alles naar behooren overeenkomstig der natuur uitgedrukt; de hoofden zyn schoon en vol betekenis, het koloriet waar en bevallig. Daarenboven is dit stuk wel bewaard. Lodewyk Caracci heeft Hercules en Jupiter aan eenen zolder meesterlyk en in een grootsche manier geschilderd. Tegen een anderen zol-

(*) De afbeeldingen der beste paleizen en stadspoorten heeft Laan di op dertig platen in 't koper gesneden.

zolder ziet men de deugd, welke aan Hercules den hemel opent, door Hannibal Caracci, schoon getekend, en voortreffelyk uitgevoerd. Van deezen zelfden meester ziet men hier ook de Samaritaansche vrouw, een schoon stuk, door de plaat van zynen broeder Augustyn bekend. De tekening is den meester waardig, en 't koloriet is aangenaam.

Het paleis Zambecari is niet het grootste in Bologna, *Zambecari*, maar nogthans wegens de heerlyke en talryke verzameling van schilderyen, waarmede zeventien kamers angevuld zyn, eene der merkwaardigste in Italien. Wy zullen maar eenige der voornaamste aantekenen.

De hemelvaart van Maria door Lodewyk Caracci. Het hoofd van Maria is in schoonheid die der apostelen niet gelyk. Het koloriet is leevendiger, dan in de meeste andere stukken van hem. Johannes in de woestyn, van Simon da Pesaro, leerling van Guido; de tekening is eenigzins schraal, en het koloriet wat graauwagtig, maar anders is het goed. De Heilige Franciscus van Guido. Judith, die Holofernes het hoofd afhouwt, van Michael Angelo da Caravaggio, een zeer schoon en wel geordineerd stuk, dat egter zeer vreezelyk is om te aanschouwen. De schilder heeft het oogenblik verkooren dat Holofernes sterft. Uit de gebeerden van de schoone Judith leeft men een zeker afgryzen van de daad. Het karakter der dienstmaagd is wel verkoren, zonder aan het voornaame beeld nadeel te doen. Het koloriet is frisch, alleen is 't jammer dat de omtrekken een weinig styf zyn. De marteling van de Heilige Ursula van Pasinelli verliest iets door de al te onzekere en smeltende behandeling. Drie schilderyen van Lodewyk Caracci, het gouden kalf, de maaltijd der drie engelen by Abraham, en de ladder Jacobs, onder welke het laatste de voorrang toekomt. Daedalus, die de

Bolegna. de vlengelen van Icarus afteheurt, door Mich. Ang. Carravaggio. Het is met eene groote gemakkelykheid en eene kragtig gefchilderd, maar hier en daar in de tekening gebreklyk. Magdalena, zich voor een kruis geëffelende, van Guercino. Zy is wel gekleed, en in eene grootfke manier gefchilderd. Een blindeman, die op de viool speelt en zingt, nevens een jongman, die het lied afchryft; ingelyks het offer van Abraham wel getekend en gekleurd, beide van Calabrese. Een vlingt naar Egypten van Cignani in eene fchoone manier. Het hoofd van den engel munt byzonder uit. Eene Heilige familie van den oude Palma; Magdalena, die van de engelen een kruis en een kroone ontvangt, een zeer uitvoerig ftuk van Albani. De weldaadigheid (*carità*) in de verbeelding van een vrouw, die wyn fchenkt; een kind houdt den beker, om hem aan een oud man te brengen, nevens hem drinkt een andere oude. De kunstenaar heer Abbate uit Geneve geboortig. Het is in een kragtig en leevendig koloriet; de ploojen zyn ongedwongen, maar eenigzins te rond. Een Heilige familie van Tiriaan. De Maria is fchoon, en het kind heerscht veele uitdrukking; maar het koloriet fehynt eenigzins zwakker als men het in 't gemeen by Tiriaan pleegt te vinden. Een buitengewoon groot ftuk van Brizio, dat het menfchlyk leeven afbeeldt. Het ontbrekt hem aan fchikking in den aanleg en de houding; men vindt er egter enkele fchoonheden in, en veel van de manier van Guercino. Maria met den Heiligen Hieronymus en Franciscus, een klein maar zeer bevallig fchildery door Albani. David met het hoofd van Goliath en Saul, zynde halve beelden in de befte manier van Guercino; Magdalena van denzelven in 't klein, maar voortreffelyk gefchilderd. Tarquintia Lucretia doorfteekende, halve beelden in eene fchoone

ne manier van Guido Cagnacci. Maria met den dooden Christus, halverlyf, van Tiarini; de herders, insgelyks een kniestuk van Giordano: beide met veel kunst uitgevoerd. *Bologne.*

In het paleis Buonfiglioli ziet men eene groote en aanzienlyke gallery met schilderstukken, die na de verzameling van Zambeccari en Sampieri de beste is. *Buonfiglioli.*

Het paleis Ranucci heeft eenen schoonen voorgevel door Palladio ontworpen. De dubbele trap is van een schoonen smaak, en wel versierd. De beide armen van dezelve gaan tot aan de eerste rustplaats, en vervolgens leidt ze in eene regte linie naar de hoofdzaal. Onder de schoone schilderyen van dit paleis bevindt zich de roof van Helena, door Luca Giordano geschilderd, offchoon het de koppen der beide hoofdfiguren ontbreekt aan eene edele uitdrukking. Potiphars vrouw en Joseph, van Guido; de uitdrukking is 'er wel niet het beste in, maar het heeft anders veele schoonheden. Men ziet in dit paleis, gelyk in veele andere van Bologna, groote ouderwetsche zilveren vaten in een slegten smaak, welke de bezitters ten toon stellen, om vertooning te maaken. *Ranucci.*

In het paleis Caprara treft men veele kostbaare tapijten aan, die van fluweel met goud doorwerkt, of met breede galonnen bezet zyn. Het is niet merkwaardig wegens de schilderyen, maar wegens de gallery van oostersche wapenen. De generaal Caprara, welke by 't ontzet van Weenen in 't jaar 1683. onder den koning Johannes Sobiesky over een gedeelte der keizerlyke beuden het bevel hadt, heeft dezelve van den toengemaakten buit aangelegd. Men ziet 'er eene meenigte van boogen, pylen, fabels, vaandels, tulbanden, zadels en toomen, met kostbaare steenen bezet, welke toen den Turken zyn afgenomen. Zy zyn op de wys van trophen aartig ten toon gesteld. Voorts wordt hier veel rytuig *Caprara.*

Bologna. tuig en zilveren vaatwerk van den graaf Tekeli; een schryfgereedschap en andere kostbaarheden van den vorst Ragotsky bewaard. Voor de gallery staat het borstbeeld van den generaal Caprara van verguld brons; het rust op eenige gekromde Turksche slaaven.

Tanari. In het paleis Tanari heeft Guercino Hercules met de Lerneische slang op een witten muur met zwart geschilderd, (*en grisaille.*) De uitdrukking is zeer kragtig, maar de tekening niet zoo 't behoort. In de vertrekken ziet men een meesterstuk van dezen kunstenaar, de hemelvaart van Maria met leevensgroote beelden. Het is in eene grootfche kragtige manier geschilderd, wel geordineerd, goed getekend, en behoeft, met een woord, de Petronella in Romen niet veel toegegeeven. Door langte van tyd is het eenigzins zwart geworden. S. Augustinus van dezen zelfden kunstenaar; Maria met het kind Jesus aan de borst, van Guido. Zy is zittende, en meer dan leevensgroote verbeeld. Het beeld is meesterlyk in eene grootfche manier, met schoone tusschentinten geschilderd, inzonderheid kan men het zagt bescheiden uitzigt van Maria niet genoeg bewonderen. Onder de vier stukken van Hannibal Caracci is de slaapende vrouw het schoonste. Van twee schilderyen van Lodewyk Caracci verbeeldt het eene eenen schilder in zyne bezigheid, en het andere, dat veel uitmuntender is, Diana in het bad nevens Aëtaon. De tekening is in den smaak der antieke basrelieven: maar de koleur is zeer veranderd.

Zaniboni. Het paleis Zaniboni. Een voortreffelyk stuk van Raphael, het welk de Heilige Elisabeth met Maria in het gebed verbeeld, intusfchen dat het kind Jesus aan Johannes den zeegen uitdeelt. Men kan zich geen schooner expresse verbeelden dan in het gansche stuk heerscht: niets overtreft de edele en bescheide houding van Maria. Haar haren

hairen zyn met eene meesterlyke eenvoudigheid geschikt. *Bologna.*
 In de gansche zamenstelling is niets te berispen, dan dat
 het kind Jesus wel met eene vaste hand, edog niet geheel
 volgens de natuur getekend is.

In het paleis Monti ziet men den Heiligen Hieronimus,
 van Lodewyk Caracci. Bacchus en Ariadne, en een bad
 van Diana, door Albani. Beide zyn eenigzins koud ge-
 schilderd, 'er is toch veel schoons in. Een groot zinne-
 beeldig stuk van Guido, waarin twee vrouwsperzoonen
 meer dan leevensgroote verbeeld worden, waarvan de ee-
 ne schaaalen met vierierzelen houdt, en de andere voor
 zich een paerel uitzoekt, terwyl de minnegod van haar
 wegvliegt. De omtrekken der beelden zyn vloeiend en wel
 getekend, en het koloriet behaagt. De marteling van den
 Heiligen Sebastiaan, door Lucas Giordano. Twee groote
 stukken van Salvator Rosa, waarin de beelden maar een
 voet hoog zyn. Het eene verbeeld de marteling van den
 Heiligen Stephanus, en het andere de kindermoord. In
 beide heerscht eene ordinantie vol vuur, en een vast pen-
 ceel. Franceschini heeft hier eene gansche gallery op nat-
 ten kalk beschilderd.

De drie Caracci's en Albani hebben de friesen in het
 paleis Favi zeer kunstig beschilderd. In de groote zaal
 ziet men de gevallen van Jason in agtien stukken verbeeld,
 door Augustyn en Hannibal Caracci. In de kleine zaal de
 reizen van Aeneas in twaalf stukken, van Lodewyk Ca-
 racci; maar de twee schilderyen, in welke Polyphemus
 zich aan de Trojaanen vertoont, en de harpyen de spyzen
 besmetten, zyn door Hannibal naar de tekeningen van Lo-
 dewyk Caracci. Het vervolg der geschiedenissen van Ae-
 neas heeft Albani in zestien stukken in het naastgelege ver-
 trek afgebeeld. (*)

Het

(*) Deze gallery is in plaat gebragt, onder den volgende titel:
 II. DEEL.

H

Gale

Bologna. Het paleis Magnani is door Domenico Tibaldi gebouwd. De drie Caraccis hebben in de groote zaal de geschiedenissen van Romulus op de friesen geschilderd, maar het werk is zeer beschadigd geworden. Men ziet hier ook een paar schilderyen in fresco, van Lodewyk Caracci, die men nevens den muur van eene andere plaats herwaards gebragt heeft, en in vergulde lyfsten geplaatst. Zy verbeelden Apollo, en de Ilesde die een sater bedwingt.

Het paleis Aldrovandi is zeer uitgestrekt en pragtig ingerigt. De voorportalen rusten op groote gekoppelde zuilen. De gaandery is door twee thans leevende meesters Stefano Orlandi en Vittorio Bigari op natten kalk beschilderd. Het koloriet is wel niet goed, maar in de ordinantie heeft Bigari veel genie betoond. Onder andere schilderyen ziet men hier eene schoone slaapende Liefde, van Guido. In eene afzonderlyke gallery ziet men veertig Roomsche en Grieksche antieke borstbeelden. Boven de deuren van de groote zaal leeft men een opschrift dat aan den paus Benedict XIV. veel eer aandoet, en destemeeft verdient in aanmerking genomen te worden, als de Roomsche catholyke geestelykheid in 't gemeen van deeze edele wyze van denken meer verwyderd is. De kardinaal Pompejus Aldrovandi had al zyne bezittingen aan de Apostolische kamer gemaakt, en het zelve aan zyn geslagt, dat zich in behoeftige omstandigheden bevond, onttroktten. Benedictus XIV. die zich en de kerke ryk genoeg schatte, vernietigde deeze uiterste wil, en liet alles aan de familie over.

Galleria dipinta in Bologna in casa de sigl. Favi. colle favole di Enea secondo la descrizione di virgilio, colorite da tutti tre i Caracci, intagliata in aqua forte da G. M. Mitelli, 17 bladen in folio. Zy worden in de Pauslyke chalcographie in Roma verkogt.

In het hof van het paleis Bovi zyn oude opfchriften in *Bologna*. den muur ingemetseld, waarin men ten deele in plaats van de waare naamen, dien van Bovius vindt ingehouwen. Men ziet hier zes schoone stukken van Bassano, eene heerlyke Heilige familie, en den hertog van Urbino, door Raphael. Jupiter en Leda, onder welke de kinderen uit de eyeren kruipen, van Julius Romenus. Wyl het schildery zeer oneerbaat is heeft men het met een ander stuk bedekt, dat weggenomen kan worden.

In het paleis Grassi zyn schoone schilderwerken op nat-ten kalk boven de schoorsteenen, van Lodewyk Caracci. Op den altaar der kapel staat een standbeeld in de wolken, op welke van boven door middel van een venster, dat van agteren komt, het licht valt, dat eene aardige werking doet.

Van de Kerken in den omtrek van Bologna.

S. Michele in Bosco behoort aan de Olivetaaner mon- *S. Michele in Bosco.* niken en heeft eene heerlyke ligging op eenen heuvel voor de stad. De kerk is niet schoon, maar met treffelyke schilderstukken voorzien. By den ingang ziet men het marmeren praalgraf van Ramozzotti van Lombardo, en in het koor eene zitting kunstig van hout gewerkt. In de eerste kapel ter regter hand hangt een heerlyk schildery, van Guercino, namelyk de Heilige Bernhard Tolomeo, stigter van de orde, welke van de Maria de ordesregelen ontvangt. Het koloriet valt zeer in 't roode, maar de hoofden zyn meesterlyk. Het klooster is wyd uitgestrekt, en heeft verscheide voorhoven, waarvan een agthoekig en van eene aardige bouwtrant is. Hier waren te vooren schoone schilderyen in fresco van Guido en de Caraccis, maar men ziet 'er weinig meer van. De stukken, die het

Bolegna.

meest gefchat worden, zyn van Lodewyk Caracci, en voornamelyk de volgende. De Heilige Benedictus dryft den duivel uit een bezeten priester. Dezelfde Heilige den duivel met het teken van 't kruis verjaagende. Een brand, welke deeze Heilige door een wonderwerk uitbluscht. De Heilige Benedictus wordt door eenige vrouwsperzoonen in verzoeking gebragt, en ontvliedt. Attila knielt voor hem in 't gezigt van 't gansche heir. Hy geeft aan een raafend mensch het verstand weder. In een ander schildery heeft Spada den duivel, daar hy een monnik van een gebouw nederwerpt, afgebeeld. (*) In een zaal van het klooster is het zolderstuk insgelyks van Lodewyk Caracci. Het Klooster bezit eene talryke bibliotheek, waarin Canuti, een leerling van Guido, de zolder op natten kalk geschilderd heeft.

Op den hoofdaltaar by de capucyners ziet men een der beste schilderyen van Guido, Christus aan 't kruis, en van onderen Maria, Johannes en Magdelena. De manier is kragtig, het koloriet leevendig, de tekening uitvoerig en naauwkeurig; het is alleen jammer, dat het schildery begint te bederven.

*Madonna
de S. Lucca.*

De kerk Madonna de S. Lucca ligt drie Italiaansche mylen van de stad op een berg; het klooster behoort aan de Dominikaaner nonnen. Van de stad tot aan de kerk heeft men eene overdekte gaandery van zevenhonderd boogen tot

(*) Voorheen bewonderde men hier het beroemde schildery de *La Turbantina*, van Guido genaamd. Het verbeeld eigenlyk den Heiligen Benedictus, die aan het landvolk in de woestyn ooft, eyeren en allerleye leevensmiddejen brengt. 'Er was onder anderen een schoon jong meisje en verbeeld met een tulband, en een korf met eyeren, welke aan het gansche stuk den naam gegeven heeft: men ziet 'er thans weinig of geheel niets meer van. Eene kopy hangt in 't koor der monniken.

tot meerder gemak voor godsdienstige zielen aangelegd. *Bologna.* Deze Portico di S. Luca is eene onderneeming, welke de Romeinsche waterleidingen byna kan opweegen; en te gelyk een gedenkteken is van de hoogagting der Bologneesers voor Maria. By den ingang leeft men, dat de kardinaal Buonacorzi in den jaare 1675. een aanvang daarvan gemaakt heeft, en dat verscheide ryken van den adel eenige boogen daarbygevoegd hebben. Dit voorbeeld volgen de bemiddelde luiden van den burgerstand, de handwerkluiden, gildens en broederschappen, ja zelfs bedienden, schooten eenig geld te zamen, en die geen geld hadden vervulden het gebrek door den arbeid hunner handen. Boven eiken boog staat een wapen, en een opschrift meldende wie hem gebouwd heeft. Veele boogen heeft de stad laten maaken, welke voor en na aan byzondere perzoonen, die zich daardoor eenen weg ten hemel zогten te brannen, zyn verkogt geworden. De erfgenaamen moeten dezelve gemeenlyk uit kragte der uiterste wil betalen, en het wapen van den overleedenen aan den boog laten schilderen. Halverweg staat een paviljoen, het welk van buiten naar de jonische en van binnen naar de dorische orde uitgevoerd is door den bouwmeester Bibiena. Onder de brug, waarop het rust, loopt, een weg door. Ter zyde zyn stallen, waarin de pelgrims hunne wagen en paarden staan laten, wyl de berg daar te steil wordt. Van hier tot boven op den kruin des bergs Guardi loopen de arkaden trapsgewyze op.

De kerk zelve is sedert eenige jaaren van Johan Viani pragtig gebouwd. Het plan is een Grieks kruis met een koepel in den sijnak der Superga te Turin. Van binnen is zy met groote geribde zuilen van de jonische orde voorzien. Boven den hoofdaltaar hangt het beeld van Maria, door den Evangelist Lucas geschilderd, in eene lyst met juweelen

Bologna. len bezet. De Dominikaaner nonnen vertoonen hetzelfde niet dan wanneerze in hunne plegtgewaaden zyn, en by haare gezangen, en ontstoke lichten. Maria is als een borstbeeld voorgesteld; het aangezigt heeft eene zwartagtige kleur, eene haviksnens en groote winkbraauwen. De expressie is maar middelmatig, en het kind Jesus van gelyke kleur als Maria. De muuren hangen vol met silveren viercijzelen, die uit kragt van eenige beloften aan de kerk geschonken, en ten beste van dezelve, wanneer de plaats vervuld is, weggenomen en gesmolten worden.

Wanneer dit schildery in processie door de stad gedraagt wordt, gaat de senaat en al de gildens mede: elke een valt voor hetzelfde op de knien, en bewyft het geen minder eer dan aan het Heilige Sacrament. In 't gemeen wordt Maria op geen plaats byna zo hoog geeerd als in Bologna. Aan alle hoeken der straaten, in de voorzaalen van vele paleizen, in de winkels treft men Mariabeelden met brandende lampen aan. (*)

Het karthuiser klooster is een uitgestrekt gebouw, met verscheide aanzienlyke hoven; het ligt dicht by de stad. In de eerste kapel aan de regter hand hangt de Heilige Bruno, welke Maria in eene glorie aanroept, en ter zyde ziet men een geestelyken van deeze orde, die leeft. Guercino heeft het te dier tyd, als hy de manier van Guido zigt natevolgen, geschilderd. De ordinantie is schoon, en het koloriet overeenkomstig met de natuur, alleen valt het te zeer in een bruinrooden toon. In de beelden is niets, dan de bo-

(*) De Heer de la Lande verzekert, dat men ook in de logie alwaar de billets van de comedie uitgedeeld worden, een mariabeeld vindt, en dat dergelyke overal in de slegtste huizen aangetroffen worden; men trekt egter een kleed over het beeld, wanneer 'er diengeschieden, waarby men Maria tot geen genuege verlangt.

boven natuurlyke lengte des engels, die de Maria vasthoudt, te berispen. In de eerste kapel ter linker hand heeft Elizabeth Sirani den doop van Christus in 't jaar 1658. geschilderd. De partyen van het licht zyn te zeer verstrooid, waardoor het geheel geene groote werking doet. De tekening en schikking is goed, en de manier komt nabij die van Guido. Ter zyde vindt men nog een paar andere stukken van haar, in welker een zy zich zelve als een nonne heeft uitgeschilderd. Aan elke kant van het koor hangt een stuk van Lodewyk Caracci, zynde de krooning met doornen, en de geesseling van Christus, in eene kragtige manier uitgevoerd; de tekening is in een grootfchen smaak, maar het naakt te rood geschilderd. In eene andere kapel ter linker hand heeft Augustyn Caracci de communie van den Heiligen Hieronimus verbeeld. Op de uitvoering en tekening van het stuk valt niets te berispen.

Behalven de kerken zyn 'er verscheide kapellen, om de schilderkunst waardig bezien te worden. In eene derzelve heeft Guido op een klein stuk den Heiligen Dionysius, een karthuiser; en in eene andere heeft Lodewyk Caracci den Heiligen Johannes aan de Jordaan predikende geschilderd. Het laatste stuk is deswegens zonderling, wyl de meester daarin behalven andere schilders, voornaamelyk Paul Veroneze heeft zoeken natevolgen.

De kerk Maria di Genna, welke op den Monte delle Formiche dertien Italiaansche mylen van Bologna aflegt, wordt alleen maar van ons gedacht wegens het wonderwerk, het welk zich jaarlyks den 8den September als de geboortedag van de Heilige Maria zynde, daar zoude vertoonen. 'Er komt namelyk een gansch heir gevleugelde mieren aantrekken, stelt zich voor den hoofdaltaar, en sterft zoo aanstonds uit eene byzondere devotie. De monniken deelen deeze dooden mieren als een onbedriegelyk middel

Bologna. del uit tegen *il male di formica*, dat in een wurm of gezwel aan den vinger bestaat.

S. Onofrio. Voor de kerk S. Onofrio buiten de Porta di S. Mamolo is eene plaats met boomen bezet, waar van paaschen tot aan S. Martini op alle zon- en heilige dagen na de maaltijd eene predikatie met musik gehouden wordt, by welke gelegenheid de gemeene man aldaar met hoopen verzamelt.

Hoe oud Bologna ook zy, vindt men 'er geene voetstappen van antieke gebouwen, uitgenomen eenige overblyfsels der zoo genaamde baden van Marius voor de poort di S. Mamolo; en de kerk S. Stefano, welke vooreen een tempel van Isis geweest is; 'er ontdekken zich nog sporen der oude bouwkunst aan. Deeze kerk was te vooren de kathedraale kerk van Bologna.

Regeeringsvorm in Bologna. De opperste regeering in Bologna heeft altoos de pauselyke legaat, die te gelyk kardinaal is; onder hem staat de vicelegaat, waartoe de paus een prelaat uit een aanzienlyk huis neemt. De lyfstraffelyke en burgerlyke rechtszaaken worden door vreemde rechters, die ten dien einde van Rome komen, bestierd. Een nieuw legaat brengt altoos nieuwe rechters en *Sbirren* met zich. Kort op elkander volgende veranderingen in den perzoon des legaats veroorzaaken gemeenlyk veele misbruiken in de waarneeming van het recht. Als zyne bediening ten einde loopt, worden de zaaken spoediger, maar ook dikwils verkeerdelyk afgedaan, wyl de afgaanderechters den winst gaarn willen mede neemen. Men wordt te Bologna op eene onbetaamelyke wyze en erger dan op eene andere plaats in Italien van de gevangenen om een aalmoes lastig gevallen, wanneer men de gevangenhuisen voorbygaat.

De zorg voor de stad, de politie, en de inkomsten heeft

heeft de legaat, welke uit den voornaamsten adel van de *Bologna* stad bestaat, die de paus daartoe benoemt. Het getal der raadsheeren streekt zich tegenwoordig wel tot zestig uit, zy heeten egter nog als voorheen *Quaranta*. De meesten laaten aan den ingang van hunne paleizen een paar leeuwen, of andere groote dieren, schilderen. Alle twee maanden verkiezen zy onder zich eenen *Gonfaloniere* door het lot welke agt byzitters (*Anziani*) benoemt. De *Gonfaloniere* bezorgt het stadsbestier, het geen tot verzorging van levensmiddelen voor de inwoners en de openlyke inkomsten behoort. (*)

Bologna kan veele groote en geleerde mannen aanwyzén. Zy is de geboorte stad van meer dan honderd kardinaalen en vyf pausen, waaronder de dikwerf aangehaalde Benedictus XIV. een geleerde paus was.

De hooge school is reeds in 't jaar 425. van Theodosius den jongen gestigt, en sedert dien tyd heeftze telkens eenen menigte beroemde mannen, inzonderheid veele oude rechtsgeleerden voortgebragt. Bologna heeft deswegens van onds den bynaam *het geleerde*, en men zegt, *Bononia doct*, welke woorden de stad nog op haare grootste munten voert. (*) De monnik Gratianus vervaardigde te Bologna het *Decretum*, Accurzins de glossen; Aldrovandi lag het verbaazende kabinet van natuurlyke zeldzaamheden aan;

(*) Wie de innerlyke gesteldheid der stad naauwkeuriger wil leeren kennen, kan zich in den *Diario Bolognese*, welke jaarlyks gedrukt wordt, en in de *informazione per i forestieri* carlose onderrigten laaten.

(**) Op de kleinere munten staat *Libertas*, dat in een eigenlyken zin onwaar is, maar alleen ziet op de veelvuldige voorregten en vrijdommen, die zy boven andere pauslyke steden voor uit heeft. Het muntrecht kreeg zy van keizer Hendrik V. De munt, *la Zecca*, is een schoon gebouw, waarin met een pers gemunt wordt.

Bologna. aan; Malpighi deed schoone proeven in de ontleed- en natuurkunde; en Cassini lag hier den grond tot eene verbeterde sterrekunde. Scipio Ferreo, een Bologneezet, vond na Cardanus het eerst de oplossing der vergelykingen van den derden graad uit. In 't kort, byna elke wetenschap heeft een gedeelte van haar aanwas aan Bologna te danken. Men ziet nog het kleine huis van Aldrovandus by het nonnenklooster degli Angioli, het huis van den beroemden Marigli in de straat S. Mamolo, dat van Malpighi in de straat S. Francesco, het paleis Malvasca in de strada Maggiore, alwaar de beroemde Cassini zyne eerste sterrekundige waarneemingen verrigt heeft. Een geleerde beschouwt met vergenoegen zulke plaaczen, waar eertyds groote mannen zich door de wetenschap pen beroemd gemaakt hebben. Omtrend het midden der voorige eeuw leefde hier een der grootste sterrekundigen, namelyk Ricciola, een jesuit uit Ferrara geboortig. Zyne *Astronomia reformata*, en het *elmagestum* zyn bewyzen der vlytige waarneemingen, welke hy in 't jesuierenklooster te Bologna gedaan heeft.

De verscheide Akademien van Bologne zyn met het Instituut vereenigd geworden. De Inquietie en Otiosii hebben zich weleer met opzigt op de dichtkunde byzonder doen uitmunten. Eustachius Manfredi, die in 't jaar 1734. gestorven is, was niet alleen een groot sterrekundige, maar ook een voortreffelyk dichter. (*)

Bologna

(*) Een zynen sonnetten, waarvan de laatste regel wel eene navolging van Petrarcha is, maar toch een nieuwe draai bekoemen heeft, wordt in opzigt der zuiverheid van uitdrukking, en der natuurlijke vloeibaarheid, welke in dit soort van gedigten zeer be-
zwaarlyk is, voor een meesterstuk gehouden. Dus luidt het :

Bologna is niet min vrugtbaar geweest in geleerde vrouwen. In de veertiende eeuw leerden Novella Lignani en Bertina Gozzadini op de hooge school, en sedert 1733. houdt Laura Bassi openbaare lessen over de proefondervindelyke natuurkunde. Zy is gehuwd aan een geleerd geneeskundige, Verani. Van groote kunstenaaren, die Bologna voor haar vaderstad erkennen, willen wy alleen de Caraccis, Domenichino, Guido, Albani, en Algardi gedenken. De graaf Algarotti, door zyne aangename schriften bekend, schoon een geboorte Venetiaan, heeft zich veele jaaren te Bologna opgehouden, en is 1764. te Pisa gestorven.

Onder de thans leevende geleerden is inzonderheid het geslacht van Zanotti merkwaardig; Franciscus Maria is voorzitter van de hooge school, en heeft blyken zyner kundigheid in de natuur- en letterkunde gegeven; Eustachius, de broederszoon van den voorigen, opziener van het observatorium der sterrekunde, heeft zich door zyne dagtafelen (Ephemerides) bekend gemaakt. In 't jaar 1765. werdt hy wegens de overstromingen, welke het

water

*Il primo albor non appariva ancora,
Ed io stava con Fille al pie d'un orno
Ora ascoltanò i dolci accenti, ed ora
Chiedendo al Ciel, per vagheggiarla, il giorno.*

*Vedrai, mia fille, io le dica, l'aurora
Come bella a noi fa del mar ritorno,
E come al suo apparit turba e scolora
Le tante stella, ond' è l'Olympo adorno,*

*E vedrai poscia il sole, incontro a cui
Spariran, da lui vinte, e queste e quelle
Tanta è la luce de' bei raggi sui
Ma non vedrai quel ch'io vedo, le bella
Tue pupille soprirai; e far di lui
Quel ch'è fa dell' Aurora e delle stella.*

Bologna. water om Bologna en Ferrara veroorzaakte, naar Rome gezonden. Men heeft zoo wel hierover, als over andere wiskundige onderwerpen, verscheide geschriften van hem. 'Er zyn nog twee van dit geslagt Johannes Petrus, en Hercules Maria Zanotti, welke zich door kleine geschriften en door gedigten bekend gemaakt hebben.

De pater Riccati, een jesuïet, is een der grootste wiskundigen van gansch Italien zoo wel als de graaf van deezen naam, die zich te Treviso ophoudt. De eerste bezit eene uitmuntende bekwaamheid in de verhevener wiskunde. (*)

Hieronimus Saladini, een Coelestiner heeft het laatste werk van pater Riccati in orde gebragt. Patronius Matteucci, adjunct in de sterrekunde en hoogleeraar der wiskunde by het Instituut. Jacobus Marefcotti, een wiskundige, heeft over de dieren en gewassen, rondom Bologna zich bevindende, geschreeven; en Pius Fanteni, een domheer, insgelyks over de laatste stof. De graaf Gregorius Casali is te gelyk een dichter, en goed wiskundige. Ferdinand Bassi heeft eene reize ter onderzoeking der natuurlyke geschiedenis ondernomen, en bezit in zyn kabinet eene schoone verzameling van versteende schulpen, welke Gualtieri meest alle beschreeven heeft. Van Cajetanus Monti heeft men insgelyks verhandelingen over de natuurlyke historie. Flaminius Scarzelli heeft den Telemachus in Italiaansche verzen gebragt. Roberti, een jesuïet, is een bekwaam digter en redenaar. Men heeft van hem eene in 't jaar 1761. gedrukte *Raccolta di varie operette*. Johan Chry-

(*) Zyne schriften zyn: *De usu motus tractorii in constructione aequationum differentialium* 1752. *De Seriebus recipientibus summam generalem algebraicam aut exponentialem* 1756. in 4. *Opusculorum ad res physicas & mathematicas pertinentium*. Volumina II. 1757.

Chrystomus Trombelli, een domheer, en de abt Appianus Buonafede hebben zich door verscheide geleerde verhandelingen bekend gemaakt. *Bologna.*

De fabrieken en handwerken van allerleye soort zyn van ouds te Bologna beroemd geweest. De zymolens, of door het water omgedreeve werktuigen, door middel van welke de zyden draaden (*) gedraaid of getweerd worden, verdienen dat een reiziger dezelve beschouwt. Zy veroorzaaken dat men de zyden stoffen in deeze stad zeer goedkoop leeveren kan. Het veelvuldig water, dat door Bologna vloeit, verligt deeze fabriek ongemeen. Bladgoud wordt hier zeer schoon geslaagen. Men maakt hier ook uitnuntend floers. Nergens worden zulke goede kammen, die in de weefgetouwen van zydenstoffen en tapyten gebruikt worden, vervaardigd, dan hier. Het papier van Bologna, waaraan zy een heldere witheid, die een weinig blaauwagtig is, door den lyn weeten te geven, is uitneemend goed. De speelkaarten worden hier op eene gansch andere wyze, dan in Frankryk, of anders dan du Hamel ze opgeeft in de beschryving van kunsten en wetenschappen, vervaardigd. *Fabrieken.*

Bologna is voorts beroemd wegens de maccaroni, de cervelaar- en andere soorten van gerookte worsten, de fynne welriekende zeepballen, kunstige zyden bloemen, vruchten van was, waarin geheele handschoenen van het fynste leer ver-
 (*) Een groot rad brengt veele hondert haspels in beweging. Eerst wordt van twee zeer dunne draaden een zamengedraaid, en dan andermaal twee van deeze dubbelde draaden, welke eerst de regte gebruikbaare zyde uitmaakt, die verwerkt wordt. Deeze machines zyn reeds sedert 1341. aan den gang geweest. Voorheen was het op straf van de galg verboden dezelve buitenlands bekend te maken. Er zyn toch verraaders geweest, waardoor men thans te Turin en op andere plaatzen veele van deeze machines aantref.

Bologna. verborgen worden; wegens de thertac en rosoli met anny en andere gebrande wateren en ingelegde vrugten.

Door middel van den Reno, uit welken men in den Po kon komen, worden de waaren naar het noorden vervoerd. Aan de andere kant is Bologna met het Apennynsche gebergte omringd, waarover alles op muilezels moet vervoerd worden. De wyndruiven zyn van een heerlyken smaak, inzonderheid de *Uva Paradiza* en *Uva Angola*. Het land wordt met rundvee, dat groot van stuk is, beflagen. De zwynhoedery is 'er aanmerkelyk; deeze dieren zyn hier meest van een bruinroode kleur. Men treft hier geheele velden met meloenen en watermeloenen aan, van een voortreffelyken smaak, die by de mortadellen gegeten, zynde een soort van gerookte worsten, eene aangename spyze zyn. In 't gemeen heeft Bologna aan allerlei leevensmiddelen een grooten overvloed. De herenip groeit dikwils tot eene hoogte van twaalf of dertien voeten. De olyven en de tabak zyn beroemd, ofschon de laatste in Italien nimmet veel deugt. De Bologneezer hondjes geeven aan de stad ook een soort van verdienste. Zy worden duur betaald, en duurder naar maate zy kleiner zyn. Om hun groei te beletten wascht men ze geduurig met brandewyn. Van het nooteboomenhout, dat hier thans groeit, wordt wegens de fijne aderen, uittuimend schryfwerk vervaardigd.

De Steen van Bologna.

In den omtrek van Bologna vindt men bergkristal, en by Castello Crespellano veele versteeningen. Het geen deeze landsstreek egter in betrekking tot de natuurlyke historie byzonder merkwaardig maakt is de zoogenaamde lichtende of Bologneezer steen. Men vindt deezen steen (*)

(*) Van de steenwordingen om Bologna en de toebereiding van den Bologneezer steen kan men de reizen van Keisers blz. 931. zien.

zoo veel bekend is nergens, dan in den omtrek van den berg Paderno, en hy is de eenigste die door enkele calcineering de eigenschap krygt, dat hy, wanneer men hem een paar minuten in het daglicht legt, hetzelfde naar zich trekt, en vervolgens in het duister een half quartier nars licht. Men verkoopt hem ongecalcineerd by 't pond, maar de gecalcineerde brokken zyn duurder. De steen verliest na een paar jaaren deeze eigenschap, maar krygt ze weder, wanneer men ze op nieuws calcineerd. Hy is een zoort van spath, of doorschynende talk, en draagt veele zwaveldeelen by zich, deeze worden door het daglicht, het welk uit allerfynste straalen van vuur bestaat, dat uit de zon voortkomt, ontfloken, en geeven in het duister licht van zich, tot datze meer en meer verteeren. Deeze eigenschap der lichtstraalen laat zich best door het vuur, dat een kool gloejend maakt, verklaren. De zonnestraalen zyn te hevig, waarom men ze liever in het bloote daglicht legt. Wanneer de steen regt goed is, kan een brandend licht zyne zwaveldeelen ontfleeken, maar de maaneshyn doet 'er in 't geheel geene uitwerking op. (*)

De muziek is te Bologna in eenen zeer bloejen-Toestand den toestand. 'Er is hier zulk eene menigte musikan-van de Mus. ten, dat veele andere steden van Italien daarvan voor-ziek. zien worden. Het nieuwe theater, dat in 't jaar 1760. is gebouwd geworden, is in aanzien van deszelfs inwendige inrigting een der schoonste in Italien. Het staat op de

zoeken; desgelyks *Voyage en Italie, & aux Isles de l'Archipel par un Anglois lettre 104. 105.* en *Beccari de Phosphoris.*

(*) 'Er is wel geen andere steen, welke deeze eigenschap zoo volkomen bezit, egter heeft du Foy andere zelfstandigheden, b.v. de gips van Montmartel by Parys gevonden, die eene soortgelyke eigenschap hebben, en uit de gedaane proeven van Beccari blykt, dat meer lighaamen het licht naar zich trekken, wanneer men ze in de zon stelt.

Bologna. de plaats van het paleis Bentigvoglio, 't welk pons Julius II liet afbreeken, wyl dit geslagt zeer magtig en voor het pauslyke gebied zeer gevaarlyk wierd. De zaal maakt wegens den taarlyke adel, die hier woont eene pragtige vertooning. De dames speelen geduurende de opera in hunne loges op de kaart; in 't gemeen is het geraas zoo sterk, dat men weinig van de muziek hoort, wanneer men niet dicht by het orchester staat. De dames zyn vry en lugtig in haaren ommegang, en worden elk van haaren Cicisbeo begeleid in de loge.

Men schryft doorgaans aan de Bologneezers een openhartig karakter toe; zy zyn standvastige vrienden, maar ook onverzoenlyke vyanden. Men roemtze als vlytige en arbeidzaame luiden. Zy praaten veel, en maaken gaarn vertooning met hunne kundigheden.

De mannen gaan op zyn Fransch gekleed, alleen draagen de geringe luiden gemeenlykeenen mantel. De vrouwenperzoonen zien 'er doorgaans wel uit; de voornaamste kleeden zich naar de Parysche mode; die van den burgerstand draagen toegeknopte jakjes met naauwe mouwen. Hier over hangen zy een sluyer, dien zy om het lyf toebinden, dog zoo dat men het gezigt kan zien. Eenige laten hem op straat geheel over het aangezicht hangen, waardoor zy 'er uitzien als ofze in den diepen rouw waren. Zy zyn daardoor zoo onkenbaar, dat hun eigen mannen ze niet ontwaaren zouden, wanneer ze op verboothe wegen gingen. De boerinnen draagen strooijen hoeden, de haren te zaamen gebonden, en om den hals een kraag van battist, welke met eene kleine kant omzet is.

De voetmaat van Bologna.

De voet te Bologna is vry algemeen in Italien in gebruik, en door de Schriften van Riccioli, Manfredi en Cassini beroemd geworden. Hy houdt veertien duim en zes tiende deelen eener linie naar de Parysche maat. Eene roede houdt

houdt tien Bologneezer, of elf Parysche voeten, agt dui-Bolognemen en zes linien.

Wanneer men van Italiaansche mylen spreekt, verstaat *Italiaansche mylen*. men gemeenlyk zulke, waarvan 'er byna zestig op een graad gaan. Zy houden vyfhonderd Bologneezer roeden. Deze worden op de landkaarten bedoeld, wanneer 'er *Miglio Italiano* staat, en komen met de gegographische mylen, waarvan 'er insgelyks zestig op een graad gerekend worden, tamelyk overeen. Om het groot verschil der mylen in Italien te toonen, willen wy 'er maar eenigen bybrengen: een graad houdt vierenzeventig en een halve myl te Rome, drie en vyftig en eene halve te Ancona, zeven en vyftig en vyf zesde deelen te Bologna, eenentagtig en eene halve te Ferrara, zesenzeventig en een vierdedeel te Perugia, zevenenvyftig en eene halve te Ravenna, zeven en zestig en eene halve te Florencen, agtenveertig in Piemont, en zoo voorts. In Engeland rekt men op een graad negenenzestig mylen, in Vrankryk zevenenvyftig mylen, namenlyk de mylen op duizend vademmen gerekend, en in Duifchland vyftien mylen, waarvan elk drie duizend vierhonderd Fransche vademmen bedraagt.

Eer wy van Bologna afscheiden moeten wy nog het zonderlinge graffchrift *Aelia Laelia Crispis* gedenken, waarover de Geleerden veel hoofdbreeken gehad, en een paar duizend verhandelingen gefchreeven hebben. Het is te Casa Ratta, een myl van de stad in een hof in den muur gemetseld, maar het is niet waardig, dat men deswegens zoo ver gaat. Wie hetzelfde leezen wil vindt het, nevens de veelvuldige verklaaringen, in de *Reizen van Keizler* bl. 954.

Bologna.

Reize van Bologne naar Florenceen.

Van Bologna tot aan Florenceen rekt men zevenenvyftig Italiaanfche mylen, of negen poften. Op de eerfte poft moet men voor eene chais met twee perzoonen drie paarden neemen, wyl men het Apennynfche gebergte over moet. Het derde paard wordt met vier en een halven paal betaald.

Vuur uit de aarde by Pietra Mala. By het dorp Pietra Mala, niet ver van Fiorenzuola, vyfentwintig mylen van Bologna, ziet men den beroemden vulkaan, of de uit den grond voortbreekende vlammen, welk een der merkwaardigfte verfchynzelen der natuur in Italien is, en de opmerking der reizigers dubbel verdient. De inwooners noemen deeze vlammen *fuoco di legno*. De plaats, waar dezelve uitbarften, houdt tien of twaalf voet in 't vierkant, en ligt ongeveer ter halver hoogte van eenen berg. De grond is gelyk rondsom fteenagtig, zonder dat men fcheuren of fpleeten daarin bemerkt; eenige fchreeden daarvan af waft gras, en allerleye kruiden. De vlam is zoo helder vooral by duiflere regenagtige nagten, dat de omliggende bergen daardoor verligt worden. Wy willen de opmerkingen van den Heer la Lande hierin voegen.

„ Wanneer ik deeze plaats den 25. oft. 1765. by een
 „ kouden en vogtigen nagt bezogt flikkerde de vlam op
 „ twee plaatzen met groote helderheid: zyade in de door-
 „ sneede ongeveer een voet, en even zoo hoog. Op de
 „ overige plaatzen borften alleen nu en dan kleine ligte
 „ vlammen met een blaauwagtigen weerschy, als van
 „ ontfloke brandewyn, tufchen de keizelfteenen uit, en
 „ fladderden langs de oppervlakte voort. Goot men wa-
 „ ter op de vlam, zoo fifte het, en zy ging voor een
 „ oogten.

„ Oogenblik uit, maar kreeg aanstonds haare volle leeven- *Bologna*
 „ digheid weer. Roerde men sterk in den grond om,
 „ de vlam brak op eenige plaatzen af, maar op andere
 „ wierdze nog heviger. Het hout werd 'er door aan
 „ brand gestoken, maar de omliggende steenen werden
 „ niet aangedaan van de hitte, ja de grond was niet eens
 „ warm, uitgezonderd op de plaatzen, alwaar de vlam
 „ werkelijk brande. By heftige stormen zou de vlam zom-
 „ wylen, hoewel zeer zelden, uitgebluscht worden: men
 „ behoeft 'er dan alleen een licht by te houden, en de
 „ vlam ontfteekt aanstonds weder. Wegens de sterke wind
 „ liet zich toen de reuk der vlam niet regt onderzoeken;
 „ hy scheen de zwavel, of liever de steenoly zeer naby te
 „ komen. Een zeker natuurkundige had my verzekert,
 „ dat de vlammen zeer sterk naar Benzoë (*Asa dulcis*)
 „ rook, en de geleerde Laura Bassi houd staande, dat de
 „ reuk eenige overeenkomst met die geen zou hebben,
 „ welke de electrische proeven dikwerf veroorzaaken. Dit
 „ is zeker, dat men het vuur veel heftiger bespeurt, wan-
 „ neer 'er onweder in de lucht is, waaruit men eenige
 „ overkomst met het electrische vuur zou mogen beslui-
 „ ten. "

Targioni houdt zich by dit merkwaardig vuur in zyne
 reizen door Toscaanen in 't geheel niet op, het schynt al-
 leen uit eene plaats, (bl. 300 in het vierde deel) dat hy
 hetzelfde voor het overschot van een uitgebranden vulcaan
 houdt. Een weinig verder zyn nog twee plaatzen, op
 welke, dog zeer zelden dergelyke vlammen worden waar-
 genomen. Eene halve myle hier van daan by den huize
 Colipella ligt eene bron, *aqua buia* genaamd, wier water
 koud is, maar als brandewyn ontvlamt, wanneer men de
 oppervlakte met een zwavelstok nadert. Het water maakt
 eene beweging als of het kookte, het welk vermoedelyk

Bologna. voortkomt van de dampen, die uit de diepte opstygten, gelyk men zulks ook in het meer Agnano by Tivoli waarneemt.

Brandende baden. By Porretta, aan den voet van den berg, van welke de Reno afvloeit, en naar Bologna loopt zyn baden, waar van de oppervlakte aan brand raakt, wanneer men 'er met een licht bykomt. Zy zyn op het landgoed van het geslacht Ranuzzi. In den hof van dit landgoed, welk aan den voet van bovengemelden berg ligt, stygen op een zekere plaats dampen op, die eenige maanden agtereen branden, wanneer menze niet met geweld uitbluscht. De geleerde natuurkundige pater Boscowich is 'er een ooggetuige van geweest. Te Velleja by Piacenza, en te Barigazzo niet ver van Modena, zyn ook dergelyke brandbaare bronnen.

Van Pietra Mala kan men den postweg over Fiorenzuola neemen, wanneer men de andere route van Lojano over le Maschere niet verkieft. Beide hebben een even gelyk aantal posten.

Op den eersten weg ligt Fiorenzuola, een klein stedeken in een vrugtbaar dal. Naauwlyk heeft men deeze plaats verlaaten, of de Giogo begint zig te verheffen, zynde een der hoogste Apennynsche bergen, die zeer bezwaarlyk is om over te trekken, schoon men sedert eenige jaaren den weg, zoo veel mogelyk, verbeterd heeft. De berg zelf levert heerlyke schilderagtige gezigten op.

De andere weg loopt over le Maschere. Niet ver van deeze kleine plaats ligt een schoon landhuis van dat geslacht Gerini, waarvan de laatste erfgenaam, ongeagt alle aangewende moeite zyner bloedverwanten, in 't jaar 1765. een jesuïet geworden is. Hier by ligt ook het vlek Ronta, waar de, door de inenting der kinderpokjes, thans in Parijs zoo beroemde geneeskundige Gatti gebooren is. Veertien

tien mylen aan deezen kant Florencen komt men over Ca-Florencen.
pagivolo, een groothertoglyk landhuis. Van hier loopt
een zeer aangename weg tot aan Florencen.

F L O R E N C E N.

Het groothertogdom Toscaanen is van ouds af een wel-Gesteldheid
bebouwd land geweest, waarin de koophandel en kunsten van
gebloeid hebben. De oude Etruriërs waren reeds voor de Toscaanen.
tyden der Romeinen magtig door hun handel en rykdom.
Van de gesteldheid der kunsten by hun zyn niet alleen de
toscaansche orde, maar ook, in aanzien der schilder- en
beeldhouwkunst, de etrurische styl, welke men uit de
schoone antieke vaazen erkent, een zeer duidelyk be-
wys. (*)

Toscaanen is een der schoonste landen van Italien. Het
heeft veele bergen, waarin men aluin, yzer, een weinig
zilver, en andere mineraalen vindt. Het ontbreekt'er ook
niet aan groeven van albast, porphyrt, en een schoon soort
van marmer. Het platte land brengt graanen, wyn, saf-
fran, en moeskruiden in overvloed voort. De menigte
van moerbezen en olyveboomen verschaffen den inwoone-
ren een aanmerkelyken handel in oly en zyde. De moer-
bezieboomen worden tweemaal van hunne bladeren be-
roofd, en daardoor eene twederleye teelt van wormen aan-
gewonnen. Wanneer de bladen ten derdenmaale uitbotten,
laat men de eyeren zomtyds nog eens uitbroeden; hoewel
de

(*) Van den ouden toestand des lands kan men Dempster *de Etrur
via Regell Florent.* 1724. in folio, nazien. In opzigt der hedendaage-
sche natuurlyke historie zyn de *Relazioni d'alcuni viaggi fatti in di-
verse parti della Toscana* van Dr. Targioni Tozzetti. Vol. 1-6. Florent,
1752. goed om te gebruiken.

Florence. de regeering zulk alleen toelaat in het geval wanneer de voorige teelt niet wel geslaagd is. In 't gemeen worden deeze bladen in den herfst aan het vee vervoedert, wanneer het gras der weiden niet toereikt. Men kan zich daaruit een begrip maaken van de menigte ruwe zyde, welke Toscaanen levert. Het grootste deel daarvan wordt in Florence, Livorno en Lucca verwerkt.

De vrugten zyn van een voortreffelyken smaak, inzonderheid worden de cedraten van Florence, en de watermeloenen van Pistoja hoog geschat. De Florentyner wylen houdt men voor de smaakelykste en gezondste van gansch Italien. Derzelver soorten zyn menigerley, en naar de byzondere streck en legging der plaats, daarze gewassen zyn, van eenen onderscheiden smaak. De roode is eenigzins dik en zwaar, de witte daarentegen van eenen zeyfynen smaak. Onder de roode agt men de Montepulciano en de Artimino, en onder de witte wylen de vino Castello, welke zich egter niet vervoeren laat, de beste te zyn. In den omtrek van Livorno en Florence bouwt men de beste soorten: men bindtze daar aan paalen, en by Livorno, Siena en Piza laat menze aan de boomen opwassen.

Onder de groote boomen in Toscaanen zyn de cypressen en Pyggen, (*pigni*) de gemeensten. De laatste draagen een langagtige witte vrugt, welke in Duitschland Pienchen genaamd, en by verscheide spyzen gebruikt wordt. Wylzy meelagtig zyn, bakt de gemeene man ze gemaalen zyn de onder het brood. Het groot aantal van jesmin- en oranjeboomen schaft den inwooneren gelegenheid om syne wateren en olien daaruit te bereiden, waarmede een aanzienlyke handel gedreeven wordt.

De overvloed en goede gelegenheid om de producten te vertieren, maakt den landman vlytig. De mannen zowel als de vrouwen zyn groot en wel gemaakt: de gezonde

de zuivere luchtstreek geeft hun eene frische kleur. De *Florence* schoone sexe bezit hier voortreffelyke bekoorlykheden, en veelen derzelve hebben die onderscheidende weezenstrekken, welke men anders in't gemeen de Roomsche schoonheden noemt.

De leevensmiddelen zyn op een laagten prys; de huisgezinnen kunnen daardoor by een maagtig inkomen gevoegelyk en aangenaam leeven. Van deeze voordeelen genieten de vreemdelingen niets, maar moeten aan de Toscaansche waarden de verteering duur betaalen. De wegen zyn meerendeels goed, uitgezonderd van Siena naar Romen, de rivieren daarentegen des te bezwaarlyker. Wyl zy meestendeel uit het Apennynsche gebergte hun oorsprong hebben, zwellen zy by regenagtig weder plotsling op, en brengen den reiziger in de noodzaakelykheid te wagten tot het water gevallen is, wil hy 'er niet met gevaar doortrekken. Het is deswegens best dit land, gelyk ook Lombardyen in zulk een jaarfaizoen te bezoeken, waarin men niet zeer voor sterke regenvloeden te dugten heeft.

De winter duurt hier van het begin van december tot aan het eind van february. Hy is nogthans, zelfs in deeze maanden, indien men het gebergte uitzondert, niet streng; men geniet 'er eene gemaatigde lucht, offchoon de nabuurige Apennynsche gebergten met sneeuw bedekt liggen. 'Er zyn daardoor niet veele schoorsteenen in Florence: het vrouwvolk draagt een zilveren vuurtest aan den arm, en de mannen schikken zich om een groot vuur van koolen, dat in het midden van de kamer gezet wordt. Voorheen zag men te Florence in de beste huizen niet dan papieren vensters, wyl de inwoners geloofden dat de zonnestraalen in den zomer, en de koude in den winter niet door het geolyd papier konden dringen. Thans treft men dezelve alleen in geringe burgerhuizen aan. Men vindt

Florence. vindt in het Toscaansche wel geene overblyfsels van oude gebouwen, maar 'er zyn daarentegen destemeer antieke vaazen, potten, munten, offergereedschappen, bewyzen van de oude Etrurische kunst, ontdekt geworden.

Florence heeft vermoedelyk zynen naam van de heerlyke streek gekreegen, waarin de stad ligt, gelyk de Italiaanen haar nog heden ten dage den bynaam van de Schoone geeven. Weinig steden hebben zulk eene gelukkige ligging. De landstreek schynt rondom niet dan een hof te zyn, waarin eene geduurige verwisseling is van heuvels, dalen, boomen, weiden, en wateren; en de stad zelve heeft niet minder alle voordeelen, waar een schoone plaats maar vatbaar voor is. By de laatste telling onder den marquis de Botta in 't jaar 1761. beliep het getal der inwooneren op 65000. (*)

De stad ligt onder de breedte van drieënveertig graaden, zesënveertig minuten. Omtrend haaren oorsprong zyn verscheide gissingen, de geschiedschryvers maaken van haar eerst melding ten tyde van het driemanschap. Caesar zond 'er eene volkplanting van zyne zoldaten heen. Zy werd daarop ras aanzienlyk, en men reisde langs de Via Cassia naar dezelve. By het verval van 't Roomsche ryk maakte zy zich dra onafhankelyk. Attila en vervolgens Narzes bemagtigden dezelve. Zy werd verwoest, en van Keizer Carel de groote eerst herbouwd. Daarop wierd zy van een eigen marquis geregeerd. Na den dood der gravinne Mathildis, welke in 't jaar 1115. volgde, bekwam de stad de gedaante van eene regeering der voornaamsten, en zy voerde kryg met Lucca, Siena, en inzonderheid met
het

(*) Ter tyd, toen het geslacht der Medicis zich van de stad meester maakte, en de handel zeer bloeide, steeg het aantal driemaal zoo hoog.

het magtig gemeenebest Pisa, dat eindelyk het oppergezag *Florence*, der Florentynen erkennen moest. De stad was langen tyd een offer der nyd en tweedragt onder de voornaamste geslachten; zy joegen elkander beurtelings ter stad uit, tot dat eindelyk het Mediceefche huis de opperheerschappy behield. (*)

De geschiedenissen van dit doorlugtig huis zyn zoo zeer *Het geslacht* met de historie der kunsten en wetenschappen verknogt, *van de Medices*, en by het beziën der merkwaardigheden van Florence zoo noodzaakelyk, dat wy de volgreëks der vorsten uit hetzelfde noodig agten hierin te voegen. De Medices hadden zich door den koophandel groote rykdommen verworven, en stonden te Florence in een groot aanzien. Cosmus, de zoogenaamde Vader des Vaderlands, bragt het, niet door geweld, maar door goedheid, mildaadigheid, en een verstandig gedrag zoo ver, dat hy zonder den titel, al het vermogen alleen bezat. Hy was het, van wien Voltaire zegt, dat hy met de eene hand den koophandel, en met de andere het roer van staat bestuurde, die te gelyker tyd zyne factoren, en uitheemsche gezandten hoorde, zich tegen den paus verzette, kryg voerde, en vrede sloot, het volk schouwspelen vertoonde, de wetenschappen be- minde, en de geleerden daartoe aanpoorde. Zyne vyanden bragten het eens zoo ver, dat hy verbannen werd, maar men riep hem na verloop van een jaar weder te rug, en

(*) Greene stad kan zich beroemen zoo veel en zoo groote geschiedschryvers gehad te hebben, als Florence. De geschiedenissen van Aretino Guiccardini, Machiavello, Varqui, Borghini, Nardi en anderen zyn voortrefelyk, maar alleen gedeeltens, en het is te bejammeren, dat 'er nog geene ordenlyk zamenhangende en volkome geschiedenis van Florence in 't licht komt. Eene aanwyzing der Florentynsche geschiedschryvers vindt men in *La Lande Voyage en Italie* T. II. p. 152.

Florence.

en hy genoot de hoogste eer tot aan 1464., wanneer hy stierf. Het aanzien van deezen grooten Vader bragt te weeg, dat de zoon Petrus, of hy schoon ziekelyk en zwak was, een gelyk aanzien kreeg tot aan zyn dood, die in 1472. voorviel. Petrus liet twee zoonen na. Laurentius en Julianus. De laatste verliefde, nevens eenen Franciscus Pazzi, op eene dame, waaruit de beroemde zamenzweering der Pazzi ontstond, volgens welke de beide broeders geduurende de Mis in 't jaar 1478. zouden omgebragt worden. Laurentius ontkwam de moorders gelukkig. Hy werd ras daarop hoofd of principe van 't gemeenebest, en verkreeg wegens zyne pragtige levenswyze, en smaak in de weetenschappen den bynaam van de pragtige en de Vader der zanggodinnen. Hy riep de Grieksche kunstenaars, welke na de verovering van Constantinopel in 't jaar 1453. in de waereld heromdwaalden naar Florence, rigte eene akademie van kunsten op, liet handschriften opkopen, en gaf den geleerden jaargelden. Van zyne beide egte zoonen volgde hem Petrus II. op, en Johannes werd paus onder den naam van Leo X, welke een ook zyn natuurlyke zoon, onder den naam van Clemens VII, genoot. (*)

Petrus II. moest vlugten en verdronk 1504. in het Napelsche in een vloed. Zyn zoon

Laurentius II. werd door behulp van zynen oom, den paus Leo X, hertog van Urbino. Hy stierf 1518, en liet eene dogter na, welk naderhand die bloeddorstige koningin van Vrankryk Catharina de Medicis wierd, en een natuurlyken zoon

Alexander, wien Carel V. hertog van Florence maakte,

(*) De derde paus uit het huis was Alexander, onder den naam Leo XI, welke uit eene derde linie afstamde, waaruit de vorsten Ottorjano in het Napelsche gesproten zyn,

en hem te gelyk zyne natuurlyke dogter Margaretha gaf. *Florence.*
Hy werd van zyn neef Laurentius vermoord, en met hem
stierf de eerste tak van dit huis uit.

De andere tak stamde af van Laurentius I. broeder van
Cosmus, den Vader des Vaderlands, welke Petrus Fran-
ciscus I. gewon, wiens zoon Laurentius II. heette, de
de zoon van deezen was Petrus Franciscus II, uit wien
Laurentius III. de bovengemelde moordenaar van Alexan-
der geboren werd, die zonder erfgenaamen stierf.

Petrus Franciscus I. had nog een jonger zoon Johannes,
van wien Ludovicus, ook Johannes de Populiere genaamd,
afstamde; deeze laatste gewan.

Cosmus I, met den toenaam de Groote, welken paus *Groothertog.*
Pius V. 1569. tot eersten groothertog van Toscaanen *togen.*

maakte. Hy stierf 1574. Zyne beide zoonen volgden
hem op.

Franciscus Maria, welke maar eene eenige dogter Maria
de Medicis, gemalin van koning Henrik IV. in Vrankryk,
kaiser, en vervolgens

Ferdinand I, welke de kardinaalshoed na zyn broe-
ders dood nederlei, en 1608. stierf. Hem volgde zyn

zoon

Cosmus II, in den jaare 1621. gestorven. Ferdinand II.
stierf in 't jaar 1670. Zyne gemalin was Julia Vittoria,
eenige dogter en erfgenaame van den laatsten hertog van
Urbino.

Cosmus III. stierf in 't jaar 1723.

Johann Gaston. Met hem stierf 1737. het geslagt van
de Medicissen uit, nadat hy zich door buitenspoorige wel-
lustigheden geheel onbekwaam tot voortplanting van zyn
stamhuis gemaakt had. Het land geraakte onder hem in een
slechten toestand, naardien alle zaaken van regeering en an-
deren op eenen ellendigen dienaar Giuliano Dami, welke
zyn

Florence. zyn vorst geheel ingenomen had, beruften. Het was reeds in 1718. eene uitgemaakte zaak, dat Don Carles, zoon van koning Philips de V. zyn navolger zou worden; maar als deeze het koningryk der beide Sicilien verkreeg, en Lotharingen aan Vrankryk afgestaan werd, kwam de hertog van Lotharingen Franciscus, naderhand Roomsche keizer, in 't jaar 1735. de verwagting op Toscaanen, en hy geraakte ook in 1737. in 't geruust bezit van hetzelfde.

Na den dood des keizers, in 't jaar 1765. hierop gevolgd, is zyn tweede prins, Petrus Leopoldus, grootheertog geworden. Een vorst van veel doorzigt, die zich het welzyn zyner onderdaanen ernstig ter herte neemt, en het land, dat onder Johan Gaston veel geleden had, en daarna door de groote remizen, wyl de keizer Franciscus alle inkomsten naar Weenen trok, zeer verarmd was, weder op de been zoekt te helpen. Men bemerkt 'er reeds de goede gevolgen van, en men zou den overvloedigen omloop van het geld nog meer bemerken, indien Toscaanen door het misgewas in 1764. en 1766. niet veel geleden had.

De stad Florence is niet alleen van buiten, maar ook van binnen eene der schoonste in Italien. Zy is met een muur en toorns omgeeven. Aan den kant van het hof Boboli ligt een klein fort, en aan het ander deel der stad de citadel van Giambattista, welke egter niet heel sterk is. De Arno doorsnydt de stad in twee deelen; in het grootste deel zyn drie kwartieren, namlyk Ste. Croce, S. Giovanni en Ste. Maria Novella; het kleinste begrypt maar het enkele kwartier S. Spirito in zich. Vier bruggen liggen 'er over den Arno, onder welke die van S. Trinita wegens den wydgestrekten boog merkwaardig is. De veelste openbaare plaatzen, en groote standbeelden op dezelve.

de springbronnen en schoone gebouwen geeven aan de stad *Florence*. een heerlyk cieraad. In 't gemeen vindt men nergens zoo veele huizen, die tot voorbeelden eener verstandige, eenvoudige, zuivere en edle bouwkunst verstrekken kunnen. De smaak van Michael Angelo, en van andere toen leevende groote meesters, is hier vooral te bespeuren, zonder dat men als te Napels tot het opgesmukte en belachelyke vervallen is. Onder de stads poorten is die van S. Gallo, waardoor men van Bologna komt, de cierlykste. Zy verbeeld een regenboog, die voor den keizer Franciscus by zyne inhaaling als groothertog in 1739. is opgerigt geworden. (*)

De

(*) De beste narigten van de merkwaardigheden der stad trefte een reiziger aan in de *Rispetto delle cose più notabili di Firenze* van Raffaele del Bruno, dat zeer dikwils verbeterd, en op nieuws in 1757. is gedrukt geworden. 'Er zyn nog veele andere, die wy voorbygaan. Van de gallery heeft men een byzonder narigt, waarvan hierna zullen spreken. Wyl *Florence*, zoo als gezegd is, zoo veele voorbeelden van bouwkunst bezit, heeft Ruggieri den liefhebberen der bouwkunst een grooten dienst beweezen, en in vier deelen in folio een *Stadio d'Architettura civile*, met veele platen, en naauwkeurige afmetingen in 't licht gegeven. 'Er is eene goede grondtekening van de stad bygevoegd, welke ook afzonderlyk verkogt wordt. Voor een reiziger is het by Bouchard 1755. uitgekome plan het beste, wyl men alle naamen van straaten en kerken daarop vinden kan. Van de voornaamste plaazen in *Florence* heeft men pragtige gezigten in groot folio, onder den titel *Scelta di XXIV. Vedute delle principali Contrade, piazze, chiese e palazzi di Firenze* 1754. van de beste meesters gesneden. Derzelver uitgeever Bouchard heeft in 't jaar 1757. ook van deeze meesters de schoonste landhuizen in groot formaat van muziekpapier uitgegeeven, onder den titel: *Vedute delle ville e d'altri luoghi della Toscana*, in 50 platen, die zeer schilderagtig gesneden zyn. De overige werken zullen op hun plaats voorkomen. De laatste groothertog, Johan Gaston, liet eene verzameling van alle vorsten uit het huis van Medicis snyden, welke niet al te wel getroffen, doch vry zeldzaam te bekomen zyn.

Florence.

De bestrating der stad is voorreffelyk, en bestaat uit groote vlakke steenen, welke in elkander gevoegd zyn, en 'er uitzien als groote steenen platen, die uit de rotzen gehouwen zyn.

De kathedraalkerk van Florence S. Maria del Fiore is volgens de ordinantie van Arnolfo da Lapo in 't jaar 1296 gebouwd. (*) Zy is 260 braccia lang, en van den grond tot daar de koepel in elkander sluit 190; maar tot aan de splitze van het kruis, dat daar op staat, 202 braccia hoog. Michael Angelo hield deeze koepel voor het grootste meesterstuk der bouwkunst, schoon zyne koepel van de St. Pieterskerk deeze in wydte te boven gaat. De Florentynsche is agthoekig, en van den eenen hoek tot den anderen 78 Braccia wyd. De bouwmeester van dezelve hiet Brunelleschi, de grootste kunstenaar van zyn tyd.

De kerk is van buiten geheel met wit en zwart marmer overtrokken, waardoor zy eenigzins naar eene *lykstellende* je gelykt. Het ontbreekt dezelve aan een schoonen voorgevel, na dat men den voorigen, welke met standbeelden versierd was, in 't jaar 1586. heeft weggenomen. derzelven, namelyk de Euangelisten van Donatello (**)

(*) Arnolphus da Lapo, of di Cambio, was de leerling van Cimabue, en stierf in 't jaar 1300. Het doet hem veel eer, dat de kerk niet zoo gothisch is gebouwd, als anderen in deezen tyd. toen de kunsten nog niet hersteld waren. De grondtekening, opstellen toorn en doophuis van deeze kerk heeft Sgrilli in 17 bladen uitgegeeven. De koepel wordt daarin met dien van de St. Pieterskerk en het Pantheon te Rome vergeleeken.

(**) Wy zullen nog dikwils gelegenheid hebben van Donatello te spreken. Cosmus de Medicis gebruikte hem tot veele werken. Hy was buiten tegenspraak na Michael Angelo een der grootste nieuwe beeldhouwers, en zyne werken worden zeer hoog geschat. Hy stierf 1466, in zyn 83ste jaar.

zyn in de kerk geplaatst. Boven eene der kerkdeuren ziet men Maria met twee engelen in marmer van Giovanni Pisano, een der beste beeldhouwers van zyn tyd, van wiens arbeid men veel in zyne moederstad Pisa ziet, alwaar hy ook in 't jaar 1320. gestorven is. De vloer der kerke is met marmer ingelegd, waartoe Michael Angelo de tekening heeft gegeven.

Aan beide zyden der kerke ziet men de beeltenissen van verscheide beroemde Florentynen; vooreerst dat van Brunelleschi den bouwmeester der koepel, welke hier 1446. is begraven, volgens het grafchrift door Aretino gemaakt. Verder ziet men de afbeelding van Giotto (*) van Petrus Farnese, een generaal der Florentynen, en van Marcellus Ficinus, welke zich door de overzetting der werken van Plato, en andere oude Grieken beroemd gemaakt heeft. Ter linker hand by den ingang der kerk ziet men de afbeelding van Dante, zoo als hy met een boek in de hand op eene weide gaat wandelen. Deze groote dichter stierf wel eigenlyk als een banneling te Ravenna maar het gemeenebest liet hem ter eere egter dit afbeeld.

(*) Giotto was de eerste hersteller der schilderkunst, en betoonde in zyne werken meer genie, dan men van de toenmalige tyden zou hebben durven verwagten. Hy stierf in 't jaar 1336, zyne medeburgers lieten egter eerst in 't jaar 1490. dit werk tot zyne gedachtenis maaken, waartoe Politianus de volgende schoone verzen vervaardigde.

Ille ego tantum per quem pictura extincta revixit.

Cui quam recta manus, tam fuit & facies.

Natura decrat nostra, quod defuit arti.

Plus licuit nulle pingere, nec melius

Miraris curram egregiam sacro ave sonantem,

Hac quoque de modulo crevit ad astra mos.

Denique sum GOTTUS; quid opus fuit ille refert?

Hoc nomen longi carminis instar erit.

Florence. beeldzel door Andreas Orgagna vervaardigd, ten toon stellen. (*)

De koepel der kerk hebben Fridericus Zuchero en Georg Vazari beschilderd. Het koor is met jonische zuilen, en met veel marmer versierd. De basrelieven onder aan het koor zyn van Baccio Bandinelli en Giovanni dell'opera. Zy worden van de kenners hooggeschat.

Van de hand van deezen zelfden Bandinelli is ook de heerlyke groep op den hoofdaltaar, welke God den Vader, en een engel, het lighaam van Christus houdende, verbeeld. De Christus is veel voortreffelyker, dan de Vader, uitgevallen. Voorheen zag men agter den altaar nog van hem de standbeelden van Adam en Eva, maar wyl zy gelegenheid tot ergernis gaven heeft menze in de groote zaal van Palazzo Vecchio gebragt, en in derzelver plaats eene Maria gesteld, die het lighaam van Christus beweent. Michael Angelo heeft de laatste hand nog niet aan dit werk gelegd, egter ziet men 'er den grooten meester in, waarom ook niemand waagt hetzelfde afte-maaken. De Apostelen in de schoone Nissen van Marmer zyn van Sanzovino, Bandinelli en andere goede meesters. De deur der sacristy is van brons en met basrelieven van Laurentius Ghiberti versierd. Onder de overblyfselen, van welke hier eene menigte bewaard wordt, vertoont men den duim van Johannes den Doo-per.

Het

(*) Orgagna was in 't jaar 1329. te Florence gebooren, en voor die tyden een zeer bekwaam kunstenaar. In den beginne oeffende hy de beeldhouwkunst, naderhand de schilderkunst mer een gelukkigen uitslag. Hy stierf 1389. Op zyne schilderstukken tekende hy zich gemeenlyk Andreas, sculptor, en op zyne beelden Andreas, pictor.

Het merkwaardigste voor de weetenschappen in deeze *Florence* kerk is de voortreffelyke middagslinie, welke de pater Ximenes op kosten der regeering vernieuwd en verbeterd heeft, na dat dezelve reeds in 't jaar 1467. was aangelegd. De opening, waardoor de zonnestraalen vallen is van den grond 277 Parysche voeten in eene loodlynige hoogte verheeven.

Uit een opschrift by de sacristy blykt, dat paus Eugenius IV. in deeze kerk in 't jaar 1493. een Concilium gehouden heeft, waardoor de Grieksche en Latynsche kerken zyn vereenigd geworden. Schoon dezelve van geen langen duur geweest is, is deeze vergadering toch in de kerkelyke geschiedenissen beroemd. Keizer Frederik III. sloeg in deeze kerk in tegenwoordigheid van den koning van Hongaryen een groot aantal Ridder van de gouden spoor. In 't geheel is ze wegens veele aanmerkelykheden eene der bezienswaardigste in Italien. Het kapittel bestaat uit twee en veertig domheeren.

Aan de zyde van den Dom staat de vierkante toorn, *Toorn van welke eene hoogte van honderd vier en veertig braccia den Dom.* heeft, en met zwart, rood en wit marmer bezet is. Hy is van Giotto geordineerd, gelyk uit het boven aangehaalde graffschrift blykt, en een der beste gebouwen in den gothischen smaak, die men ergens vindt. De schoone standbeelden, die zich aan denzelfen bevinden, zyn ten deele van Donatello, waaronder een met het kaale hoofd uilmunt, dat de meester voor zyn beste werk hieldt, en zynen *Zuccone*, of kaalkop noemde. De toorn heeft vier honderd en zes trappen; de moeite om dezelve te beklimmen wordt een relziger rykelyk beloond, wyl men van deze

(*) Men kan daarvan deszelfs werk, *Il Veschio e nuovo gnomone Fiorentino* 1757. in 4te. zagen.

Florence. deze hoogte niet alleen de geheele stad, maar ook de landhuizen, en de overblyfselen der stad Fivole, waar van Florence voor een gedeelte is opgebouwd, in den pragtigen omtrek derzelve best kan overzien.

Il Battisterio; eene kerk den Heiligen Johannes toegewyd, zon in vroegere tyden een tempel van Mars geweest zyn, en heeft, gelyk de oude doopkapellen, een agtkantige gedaante. Van den eenen hoek tot den anderen is de kerk overal vyfentagtig voeten wyd. Zy staat vry, is geheel met marmer overtrokken, en heeft drie deuren van brons, die zoo schoon zyn, dat Michael Angelo zeide, datze verdienden deuren van het parady gewest te zyn. Twee deuren zyn van Ghiberti en de derde van Andreas Pizano, gelyk de woorden *Andreas Ugolini de Pisis me fecit Ao. 1330.* aanwyzen. Geschiedenissen van het oude en nieuwe testament zyn 'er op verbeeld. Men moet zich over de goede tekening en schoone ordinantie voor die tyden verwonderen. Van binnen is de kerk met zelfien groote zuilen van granietsteen versierd. Het morsfakwerk aan het gewelf is van Andreas Tafi, een leerling van Cimabue, maar het is zoo zwart geworden, dat men 'er niets van bekennen kan. Aan het graf van Balthazar Cossa, die onder den naam van Johannes XXIII. paus werd, en 1419. te Florence, na dat hy de pauslyke waardigheid had nedergelegd, gestorven is, heeft Donatello de basrelieven vervaardigd. Van dezen zelfden meester is ook het standbeeld van de Heilige Magdelene op een schoonen nieuwen altaar. Het is iets zeer buitengemeens, en, om zoo te spreken, eene plegtige hoogtyd in Florence, wanneer in deze kerk kinderen gedoopt worden.

Voor de hoofd-deuren ziet men twee zuilen van porphyrt, welke de Pisners weleer aan die van Florence geschenken hebben, en de keten van de haven van Pisa, welke

welke in 't jaar 1406. veroverd is geworden. Voor de *Florence*,
 Porta dell' opera staat eene andere, in 't jaar 408. op-
 gerigte zuil, tot gedagtenis van een wonderwerk, dat
 een oude verdorde olmboom weder fris en groen werd,
 wanneer hem de doodbaar van den Heiligen Zenobius,
 bisschop van Florence, aanraakte. (*)

Niet ver van de Domkerk by S. Maria Maggiore staat
 de beroemde groep van Hercules, den centaur Nessus met
 een knods verslaande, door Johan van Bologne. Het werk
 is uit een stuk, de beelden zyn pragtig en vol uitdruk-
 king. Zy staan wel op een aanzienlyk pedestel, maar
 munten op die enge plaats niet genoeg uit. De stelling
 der beelden is stout maar gelukkig gewaagd, dan de gan-
 sche groep rust op het zydwaards uitstaande been van
 Hercules, en op den gebogen voet van den Centaurus.
 De beweegingen van alle de deelen zyn natuurlyk, en
 met eene groote kunst uitgedrukt.

In een ander gedeelte der stad, niet ver van de straat
 Bardi, staat eene andere voortreffelyke groep, op een klei-
 nen springbron, die men gemeenlyk Alexander de groote
 noemt. Zy verbeeld, volgens sommigen, een soldaat, Ajax,
 den zoon van Telamon, draagende, welke zich uit wan-
 hoop, wyl Ulysses de wapenen van Achilles verkreeg,
 heeft omgebracht; volgens anderen, is het Ajax zelf, wel-
 ke het lighaam van zynen vriend Patroclus den Trojaanen
 heeft afgenomen. Intuschen vertoont het beeld, dat ge-
 kleed

(*) De goede pater Labat, welke in het zevende deel zynes *voya-
 ge en Italie & en Espagne* den bovengemelden *Ristretto delle cose no-
 tabili di Firenze* overzet, begaat hier eene belachelyke fout. Ver-
 moedelyk heeft hy in plaats van *Olmo*, *Uomo* gelezen, en maakt
 daardoor van den verdorden olmboom een teeringagtig mensch, die
 er als eene nagedroogde munitie uitzag, en door dit wonder gezond,
 frisch en ver geworden is.

Florence. kleeft is, en eenen helm draagt, meer een soldaat, dan een held. Veelen houden het voor een werk der oudheid van eene Grieksche hand; maar Cochin vermoedt, dat het insgelyks van denzelfden Johan van Bologna voortkomt.

Palazzo Vecchio Men telt in Florence omtrend 160 standbeelden op openbaare plaatsen, in de straaten, en aan de voorgevels der paleizen; 'er is egter geene met zulke meesterstukken versierde plaats in de gansche wereld, als voor het Palazzo Vecchio, *Piazza del gran Duca* genaamd, naar het standbeeld van Cosmus den eersten, groothertog van Toscaanen, dat zich daar bevindt. Zy is zeer ruim. Aan de eene kant gaat men in de straat degli Uffizzi, of della Loggia, waar de beroemde groothertoglyke gallery is. Het overige gedeelte is met geringe burgerhuizen omgeeven, indien men het paleis Ugocioni uitzondert, van't welk eenigen aan Michael Angelo, anderen aan Palladio de ordinantie toefchryven. De voornaamste cieraad van

Fontein. de plaats is de heerlyke fontein, welke Cosmus I. heeft laten aanleggen; zy zoude zich egter veel beter in het midden der plaats, dan aan den hoek van het paleis vertoonen. De eenigzins verheve waterkom is agtkantig, en in dezelve staat het colossalisch standbeeld van Neptun agtien voeten hoog van marmer, in een schulp, die van vier zeepaarden getrokken wordt; hy is omringd van drie tritons. Dit gansche stuk werks is van Ammanni; daarentegen de twaalf beelden van nymphen en tritons uit brons gemaakt, waarmede de waterkom bezet is, zyn van Johan van Bologna. Zy zyn wel getekend, zagt van omtrek, maar eenigzins gemaniert, en voor de plaats, daar zy staan, te klein.

Cosmus I. te paarde. Ter zyde staat het bovengemelde standbeeld van Cosmus I. van brons, dat voor de straat degli Uffizzi tot een gezigtspunt dient. De meester van hetzelfde heet Johan

han van Bologna. Het beeld van den groothertog is *Florence*, schoon, en de stelling van het beeld wel verkoren, maar de kop te klein. De drie basreliefen op het voetstuk zyn maar middelmaatig. Op het eene wordt de groothertog naauwlyks agtien jaaren oud, van den raad verkooren; op het ander gekroond, op het derde houdt hy na de verovering van de stad Siena zyne intrede; op de vierde zyde van het voetstuk leeft men in het opschrift, dat de groothertog Ferdinand dit gedenkstuk voor zynen vader heeft laten zetten in 't jaar 1584.

De toorn op het oude paleis is tweehonderd negen en zestig voeten hoog, en in een zonderlingen smaak gebouwd. Hy rust boven op vier zuilen, en is in het midden dikker, dan boven en onder. Aan de uurtwyzer zyn de talletters van de cyfferplaat doorgesneeden, zoo dat men door middel van eene des 's nagts agter dezelve geplaatste lantaern, zien kan, hoe laat het is.

Het oude paleis zelf is van Arnolfo, den bouwmeester van den Dom, geordineerd. By den ingang ziet men Hercules, welke Cacus overwint, en David, den Goliath verslaande, van Michael Angelo. In den tuin staat een springbron van porphyrt met een speeland wigje van brons door Andreas Verrochio, en wederom een Hercules, Cacus overwinnende van Vincentius Rozzi uit Fiezzole, een leerling van Bandinelli: deeze groep wordt van kenners even zoo hoog geschat, als die van zynen meester, welke aan den ingang staat.

Het merkwaardigste in dit paleis is de groote inhuldigingzaal, welke eene langte van hondert twee en zestig, en eene breedte van vierenzeventig voeten heeft, aan welke egter de kleine ongelyke vensters in de hoogte rondom staande een slegt aanzien geeven. Vasari heeft daarin de voornaamste geschiedenissen van de stad Florence, en van

Florence.

het mediceefche huis verbeeld. Vier groote flukken beflaan de vier hoeken; in het eerfte van Cigoli wordt Cosmus I. in zyn agtiende jaar als navolger van Alexander tot hertog door den ganschen raad verheeven; in het andere van Ligozzi ontvangt hy van paus Pius V. de kroon en den hertoglyken mantel; in het derde van Passignani legt Cosmus I. de orde van den Heiligen Stephanus aan, die hy gestigt heeft; in het vierde van Ligozzi, ziet men de twaalf Florentynen, die zich omtrend het jaar 1300 ter zelfder tyd als gezanten van verscheide hoven by den paus Bonifacius VIII. ophielden. Onder de negen en derfichilderyen in fresco aan den muur van Vasari ziet men de verovering van Siena, de slag by Marciano, de belegering van Piza en andere meer. (*)

Te vooren werd jaarlyks in deze zaal eene plegtigheid op het feest van Johannes gevierd. Een aantal van boeren en boerinnen namelyk moesten voor den groothertog dansen, en die zich daarby het best gedroegen ontvingen geschenken.

Aan het eene eind van de zaal staan op eene verhevenheid drie marmeren beelden meer dan levensgroot; in de middelste nis paus Leo X. ter regte hand Johannes de Medicis, de vader van den groothertog Cosmus I. en ter

(*) Wanneer Vasari hier schilderde kwam de groothertog in de zaal, om met zyne dogter, waarop hy verliefd was, eenen onbetamelyken handel te bedryven. Vasari hield zich als of hy lag en sliep, om de gramfchap van den hertog, die geene getuigen vermoedde, te ontgaan, wanneer hy hem gewaar wierd. De geleerden en gefchiedfchryvers, die van de groothertogen begiftigd wierden, en voor een gedeelte een jaargeld trokken, hebben alleen hun leftrigebazuind, en daarentegen de buitenspoorigheden, en veelvuldige zeer menfchelyke zwakheden, welke de meeste groothertogen begaan hebben, verzwegen.

Rijke Alexander, die in 't jaar 1531. tot hertog van Flo-*Florence.*
rence verkooren wierd. Aan elke zyde ziet men nog twee
standbeelden, namelyk Cosmus I, en paus Clemens VII.
er tegen over. Zy zyn allen van de hand van Baccio Ban-
dinelli, en doorgaans goed gemaakt, maar een weinig
zwaar. Van denzelfden meester zyn ook de standbeelden
van Adam en Eva aan het andere einde van de zaal. Zy
wierden, wyl zy al te zeer in den staat van onnozelheid
voorgefteld waren, uit de Domkerke herwaards gebragt, ge-
lyk boven reeds gemeld is. Een der schoonste beelden
van deeze zaal is de godin der overwinning, welke een
gevangenen met voeten treedt. Michael Angelo had ze
voor de grafstompe van den oorlogzugtigen paus Julius II.
geschikt. Maar wyl dit niet wel voegde, bleef dezelve
nevens andere in den tuin Boboli te Florence. De erfge-
namen van den kunstenaar schonken ze aan den groothen-
tog. Zy is in haar tegenwoordigen toestand, een van zy-
ne beelden, welke de meeste uitdrukking hebben.

Tegen de zyden van de zaal staan zes schoone groepen
van Vincenzio Rossi, de daaden van Hercules verbeelden-
de. De verkiezing is in allen schoon, de tekening goed,
en der natuur overeenkomstig. In de Hercules, die den
centaur dood, is de kop van den laatsten inzonderheid
schoon; maar daar die held Cacus met zyn knods verslaat,
is de uitdrukking vreeslyk. De vier andere onderwerpen
zyn Hercules en Antheus; dezelfde overwinnaar met de
koningin der Amazoonen; met het Erunanthische zwyn;
en daar hy Diomedes ter aarde velt. In de vier laatsten
vindt men ook wel veele uitdrukking, maar zy komen by
de eersten niet te pas. De laatste groep is maar in 't ruwe
gebeiteld.

Vafari heeft in deeze verdieping nog verscheide vertrek-
ken geschilderd. In eene hogere verdieping ziet men een

Florence.

David, van Donatello, en een Johannes den dooper, van Benedictus de Majano. Maar het merkwaardigste is de gehoorzaal, in welke Salviati de daaden van den grooten Romeinschen dictator Furius Camillus op natten kalk geschilderd heeft.

Kleerka-mer.

In dit paleis wordt de groothertoglyke *Garderobe* bewaard. In de groote zaal heeft gemelde Salviati de zegenpraal van een Roomschen keizer; en Camillus de Galliërs uit Rome jaagende verbeeld. Het koloriet is kragtig, en de zamenstelling verdient goedkeuring. Maar het is zonderling, dat eenige voorwerpen zeer goed, anderen daarentegen, vooral de paarden stordig en gebrekkelyk getekend zyn. Behalven deeze twee schilderyen in fresco, is de zoogenaamde *conversation* van Rubens opmerkelyk. Deeze groote kunstenaar heeft zich daarin nevens andere perzoonen verbeeld, zoo als zy met elkander over verscheide boeken zamenpreken. De uitdrukking en het koloriet zyn meesterlyk.

In het eene vertrek wordt in verscheide kassen een groote schat van kostbaarheden bewaard. Op vierenvyftig groote zilveren schotelen, die van binnen basreliëfgewys gedreeven zyn, ziet men allerleye geschiedenissen van het Mediceesche huis verbeeld. De Hertogen hebben dezelve als eene schatting van verscheide steden gekreegen. In andere kassen wordt een met paarden en turkoizen ryk bezet *tuig* van Cosmus I; de met paarden vercierde kroon, die Pius V. aan gemelden Cosmus, als eersten groothertog, in 't jaar 1569. heeft opgezet; veel Turksch geweer en *tuig*, waaraan eene menigte kostbaare steenen verspild is, die de oude Cosmus, de vader des vaderlands, welke een sterken handel op Constantinopolen dreef van de Turksche Sultans ontvangen heeft; vier massive zilveren zuilen van het bruiloftsbed

van

van Cosmus III. enz. vertoond. Men ontzet zich over *Florence* de kostbaarheden, welke zo zeer aangegroeid zyn, wyl het Mediceesche huis door haare rykdommen, dezelve by aanhoudendheid vermeerderd, en den ouden voorraad on-aangeroerd gelaaten hebben. Men kan egter niet ontken-nen, dat veel zilver beter besteed, of ten minsten in eene nieuwe gebruikbare gedaante had kunnen verwerkt wor-den.

Het kostbaarste van alles, wat hier vertoond wordt, is het Pallioetto, of de voorzyde eenes Altaartafels van massief goud. Het is zes voeten lang en digt met diamanten en paarlen bezet. In het midden ziet men den groothertog Cosmus II. knielend verbeeld. Het hoofd en de handen zyn van email, maar de kleederen van smaragden, en an-dere edelsteenen van verscheide kleur. Het wordt op 200000 ducaaten geschat. Van onderen staan deeze woor-den, waarvan de letters uit ingezette robynen bestaan:

Cosmus II. Dei gratia Dux Etruriæ ex voto.

De groothertog had het als eene gelofte voor de kerk der Jesuïeten naar Goa bestemd, in geval zyn prins van eene gevaarlyke krankheid hersteld wierd: maar wyl deeze stierf bleef het beloofde agter.

In eene ryk vercierde kist bewaart men het *Concilium Florentinum*, dat Eugenius IV. ter verëeniging der Griek-sche en Latynsche kerken gehouden heeft. Het is op en-kele bladen geschreeven, welke in een byzonderen band liggen, gedagtekend den 6 July 1439. en zoo wel van de aanwezende Grieksche bischoppen ondertekend. Voor-heen wierd het met groote plegtigheid door priesters by aangestoke waschkaarzen vertoond.

In eene andere kist ligt het oorspronkelyke werk der

Florence.

pandecten, of de beroemde *pandectæ Florentinæ*, welke ten tyde van den keizer Justinianus zouden geschreeven zyn. Het schrift is groot en leesbaar. Het handschrift bestaat uit twee in rood fluweel gebonde banden in folio. Tusschen de bladen ligt tot betere bewaaring van het schrift telkens een stuk groen atlas. De banden zyn met zilver beslagen, en met emailleerwerk versierd. De Pizaaners hadden dit handschrift by Salerno buit gemaakt, en schonken het den Florentyners uit dankbaarheid, wyl dezelve Pisa, gedurende deeze krygsverrigting met hunne soldaaten bezet hadden. Men vertoont hier ook het Euangelium van Johannes tweemaal op perkament waarvan het eene voor het eige handschrift van den Evangelist wordt uitgegeeven.

Liefhebbers van oude schilderstukken bezien de kapel van het oude paleis, welke geheel beschilderd is van Ghirlandajo, een middelmatig kunstenaar, die egter de Grieken, onder welke hy zich gevormd had, te boven ging.

Tegen over de eene zyde van het paleis aan het eind der galery is de zogenaamde loggia, welk naar het ontwerp van Andreas Orgagno gebouwd is. Zy bestaat uit een soort van bedekte gangen met drie arcaden, waaronder de gemeene lieden en soldaaten tegen den regen, en de hitte verschuiling zoeken.

Onder den boog, die naar het paleis toe gekeerd is, ziet men het standbeeld van Judith uit brons door Donatello, een stuk van groote waardy. Zy is staande verbeeld, en gereed om Holofernes het hoofd aftehouwen. Aan den voet staan de woorden: *Publicæ salutis exemplum cives posuere*. Vermoedelyk is dit van 't gemeene best is een zekeren tyd opgerigt geworden, om die geenen, welke zich de opperheerschappy zогten aantemaatigen, tot eene waarschuwing te dienen.

Van

Van de drie arcaden, die naar de plaats toe staan, is de middelste ledig, de beide andere zyn met twee schoone standbeelden versierd. Het eene verbeeld Perseus met het zweerd in de eene, en het hoofd van Medusa in de andere hand. Het verstrekt tot een bewys van de bekwaamheid van Benvenuto Cellini, (*) maar is eenigzins gemaniërd. De schoonste van allen is de voortreffelyke marmeren groep van Johan van Bologna. De kunstenaar heeft onder het verbeelden eener sabynsche maagdenroof de drie menschelyke ouderdommen zoeken voortestellen; namelyk de jeugd in het beeld van sabynsche maagd: den mannelyken ouderdom in den soldaat, en de hoogere leeftijd in den vader, welke aan de voeten van den soldaat ligt. In het gansche werk heerscht een grootfch karakter, en veele uitdrukking.

De Groothertoglyke Gallery.

Wanneer men bedenkt, dat het huis de Medicis altoos de kunsten voorgestaan, groote rykdommen bezeten, den goeden smaak, en de pragt bemind heeft, behoeft men zich niet te verwonderen, dat het in een lange reeks van jaaren een schat van antieke statuen, munten, schilderyen, en merkwaardigheden van allerley zoort heeft zamengebragt,

(*) Cellini was een goed beeldhouwer, medailleur en goudsmit, die te Rome voor Clemens VII. en te Parys voor koning Fransiscus I. veel gearbeid heeft. Hy schreef een boek van de beeldhouwkunst, en goudsmeedery, dat in 't jaar 1568. te Florence uitgekomen is, en zyn eigen leeven, dat 1730. te Napels is gedrukt geworden. Hy laat niet na daarin zeer veel tot zyn lof te zeggen, en beroemt zich onder anderen, dat hy de man geweest is, die hertog Carel van Bourbon in de belegering van Rome heeft doodgeschooten.

Florence.

bragt, dergelyke men nergens aantreft. Deeze gallery alleen vergoedt de reize naar Italien voor een liefhebber, en hy vindt hier nog genoeg, dat zyne aandacht waardig is, wanneer hy reeds de merkwaardigheden van Romen bezien heeft. Een aanzienlyk deel van deeze zeldzaamheden heeft de kardinaal Leopold de Medicis, een zoon van Cosmus II. zamengebragt. Deeze groote beschermmer der kunsten was 1617 gebooren, en stierf in 't jaar 1675.

De wydloopige en kostbaare beschryving deezer gallery is onder den titel van *Museum Florentinum* in zes deelen in groot folio, en veele koperen platen, welke de muurten, gesnede steenen en standbeelden voorstellen, aangevangen, en met vyf deelen vervolgd, waarvan een de schilderyen aan de zolders, en vier de verzameling van afbeeldingen der schilders, die zich zelven geschilderd hebben, benevens hun levensbeschryvingen behelzen. De kostbaarheid van het werk is oorzaak, dat het is steeken gebleeven. (*)

Het gebouw, waar in de gallery begrepen wordt heeft Cosmus I. door Vasari laten aanleggen. Het draagt den naam van degli Uffizzi, wyl van onderen rondom de gerigts- en burgerlyke collegien byeen vergaderen; daarboven zyn aan de eene zyde in een half uierstek de werkplaatzen der kunstenaaren van Florentynsch werk, die beneden zullen voorkomen, en aan de andere zyde de Magliabechische boekverzameling, op de andere verdieping komt men eerst tot de zaal voor de Medicische

(*) Eene grondige aanwyzing der zeldzaamheden deezer gallery heeft de geleerde opziener van dezelve Giuseppe Bianchi tot gebruik van vreemdelingen voor eenige jaaren uitgegeeven onder den titel: *Ragnaglio delle Antichità e rarità che si conservano nella Galleria Mediceo-Imperiale*, in een middelmaatig deel in ottavo.

sche gallery. Dit wyd uitgestrekt gebouw ligt ter zyde *Florence.* van het oude paleis, en heeft byna de gedaante van eene Grieksche Π , namelyk twee lange zyden, die door eene korte zamengevoegd zyn. Van buiten zyn zy van een schoonen bouwtrant, en van onderen met dorische zuilen versierd. De korte zyde heeft boogen op den grond, waaronder men kan gaan wandelen. Van hier ziet men agter zich den Arno, en van vooren toont zich tusschen de twee lange zyden het standbeeld van Cosmus I. te paard, dat voor het oude paleis staat. Boven deeze boogen zyn even zoo veel anderen, waardoor de beide zyden der eerste verdieping zamenhangen. In de middelste van deeze drie boogen is het standbeeld van Cosmus I. te voet van Johan van Bologna. Het maakt eene zeer goede ver- tooning, wyl het als in de vrye lucht schynt te staan, na- dien men onder de arkaden niets dan den Hemel ziet.

Ten tyde van het karneval wordt de straat ter zyde naar het oude paleis toe afgeslooten, om de rytuigen den toe- gang te beletten, en onder de arkaden naar den Arno toe, wordt een koffyhuys aangelegd. De gansche plaats tusschen het gebouw degli Uffizi, en onder de galleryen aan beide zyden is dan derwyze met *maskers* aangevuld, dat men zich keeren nog wenden kan, en heeft in dit opzigt dan eenige gelykformigheid aan de St. Marcus-plaats te Ve- netien.

Wy komen nu tot de merkwaardigheden zelven, welke in de eigenlyke gallery, in de gedaante van een Grieksche Π , en in tien byzondere zaalen bewaard worden. Wy konden een geheel deel hier mede aanvullen, maar wyl wy volgens ons oogmerk alleen maar dat geen moeten aan- wyzen, dat de kunst raakt, zoo bepaalen wy ons alleen tot het merkwaardigste in deezen opzigt, en gaan het middelmaatige voorby.

*Florence.**Voorzaal.*

Eer men in de eigenlyke gallery treedt gaat men door eene voorzaal, welke met veele oude basrelieven, afgodsbeelden, en in den muur gemetzelde opschriften vervuld is. Veele stukken zyn daaronder voortreffelyk; als eene ovale vaas, waarop men een kop ziet; twee wolven in eene grootfche manier, en twee tropheën van Michael Angelo. Een kampvegter, die in de eene hand het zweerd, en in de andere zyn schildt houdt, is van eene zonderlinge fchoonheid; Een der grootfte basreliefs uit de oudheid, negen voeten lang, waarop het voornaamfte beeld eene zittende vrouw is, is zeer getukktig uitgevoerd. Op een ander basrelief is Ulyffes aan den mast gebonden, om de verleidende aanlokfelen van de Sireenen te ontgaan.

*Schilder-
ryen aan
den zolder
der gal-
lery.*

Uit deeze voorzaal gaat men in de meergemelde gallery, wier twee lange zyden elk twee honderd en twaalf fchreden, en de korte zeventig houden kunnen. De zolders zyn met zinnebeeldige fchilderyen in fresco verciert, welke de kunften, en zoodanige Florentyners verbeelden, die in elk derzelve beroemd zyn. De veldbouw, en zy die hierover fchreeven, maaken den aanvang. By de fchilderkunft ziet men Cimabue, Giotto, Masaccio, da Vinci, Bronzino. By de beeldhouwkunft zyn Ghiberti, Donatello, Michael Angelo, en Bandinelli geplaatft. Dante en Petrarcha verzellen de dichtkunft. Daarop volgen op dien voet de Toskaanfche taal, de mufiek, de ftatkunde, godgeleerdheid, rechtsgelcerdheid, geneeskunde en wysgeerte. De liefde tot de kunften en weetenschappen, en de befcherming derzelve zyn afzonderlyk voorgesteld, en daarby de afbeeldingen van de vorften uit het Medicefche huis, van Angelus Politianus, Marfilius Ficinus, en anderen geplaatft. By de Wiskunde ziet men den beroemden Galilaus en Torricelli. Verder vindt men alle zedelyke en burgerlyke hoedanigheden, waarin verfcbeide Florent

rentynen hebben uitgemunt, nevens hunne afbeeldingen *Florence*, in byzondere vakken, waarby Americus Vespucius, die de nieuwe wereld ontdekt heeft, niet vergeeten is. Aan den boek der korte zyde zyn in verscheide byzondere stukken allerleye onderwerpen ter eere van het huis de Medicis, of die op de geschiedenis van Florence hunne betrekking hebben; b. v. het concilie van Florence, de stigting der ridderorde van den H. Stephanus door Cosmus I. en de Heiligen van beide sexe, welke uit Florence oorspronkelyk zyn, afgebeeld. Dit schilderwerk doet zich egter niet wel voor, ten deele wyl het eene zoo groote ruimte beslaat, ten deele wyl het op de vlakke zolder, zonder enige tusschen inkomende verhevenheid van cierraaden, geschilderd is. Veele reizigers neemen daarom naauwlyks de moeite hetzelfde aanteschouwen, en houden zich alleen met de standbeelden op, daar dit geschilderde wegens de kunst in opzigt van het zinnebeeldige toch alzins het gezigt wel waardig is. De veelvuldige afbeeldselen leveren eene aanmerkelyke geschiedenis van Florence, en alle groote mannen uit, welke daarin geleefd, en veel invloed in de geleerdheid, en het staatsbestier gehad hebben.

Aan beide zyden van de gallery zyn de antieke stand- *Stand-en* en borst-beelden zoo veel mogelyk naar eene zekere or- *borstbeelden* de geplaatst. Het aantal van de eerste strekt zich uit tot agt en vyftig, en van de andere tot negen en tachtig, nevens drie groeppen. Van de borstbeelden zyn maar weinige van brons, de meeste van marmer. Zy behelzen eene volgreeks der Roomsche keizeren van Julius Caesar tot op Alexander Severus, der keizerinnen, haare dogteren, en der tegen keizeren. Men heeft gezegt ook van Alexander Severus tot op Constantyn den gro-

Florence. groote deeze verzameling zoo veel moogelyk voorttezetten, maar is daarin niet even gelukkig geweest. (*)

Wyl de stand- en borstbeelden, niet zoo zeer naar eene tydrekenkundige orde zyn geschikt, maar naar dat het met cieraaden, en de symmetrie der gallery best uitkwam, zullen wy ons ook daar zoo naauw niet aanbinden, maar alleen de voornaamste met eene korte beoordeeling hier aan haalen. (**). Al heeft iemand nog zoo veele hoogagting voor de oudheid, zal hy by het beschouwen deezer werken van Grieksche en Romeinsche kunst, wanneer hy anders onparttydig wil handelen, moeten erkennen, dat 'er veele middelmaatige zich onder bevinden. De borstbeelden zyn in 't gemeen de schoonste; onder de standbeelden treft men veelen aan, die in aanzien der kunst naauwlyks de derde plaats verdienen. Des te noodiger is het de beste aantewyzen, op dat de liefhebbers door de menighe niet het middelmaatige te gelyk met het goede over het hoofd zien. Wy maaken een begin met die zyde, daamen in de beroemde tribune ingaat.

(*) In 't gemeen zyn de borstbeelden der keizeren en hunne mannen zeldzaamst, wanneer zy maar een korten tyd geregeerd hebben, wyl de kunstenaars geen tyd genoeg hadden om hun beeldtenis machtig te worden. Deeze aanmerking zal men ook by de verzameling in deeze gallery bevettigd vinden. Eene andere omstandigheid verdient insgelyks opgemerkt te worden. Van de borstbeelden van Antinous af ziet men dat de beeldhouwers zomwylen de oogappels in de oogen hebben uitgedrukt, ten bewyze, dat de latere kunstenaars dit niet eerst in gebruik gebragt hebben.

(**) Een liefhebber, die de gallery dikwils bezoekt, doet anders best, het bovengemelde korte narigt van Bianchi medeteneemen, wanneer hy verder geen leidsman noodig heeft. Men pleegt den opziener of by de eerste maal, of by de heenreize een praefent te doen, en voorts kan men zoo dikwils gaan zien, als men wil. In de reizen van La Lande naar Italien T. II. bl. 218. is eene volkomene aanwyzing van alle de beelden.

Herkules met den centaurus. De uitdrukking in den *ee-Florence* den is kragtig, en in den anderen vol smert.

Twee zittende Romeinsche vrouwen, waarvan de eene een edel voorkomen, en veel overeenkomst met Agripina heeft. Veelligt hebben zy tot een praalgraf gediend.

Een redenaar, in wien de beweeging van armen en oogen zeer gelukkig uitgedrukt is.

Leda met de zwaan. Het geen 'er van de oudheid aan over gebleeven is, b. v. de borst en de hand, welke zich in de vederen van de zwaan verliest, verdient grooten lof, maar het geen 'er aan hersteld is, is niet goed getroffen. (*)

Eene vestaatsche non by het Heilig vuur met de offer-schaal in de hand. In haare gebeerden heerscht bescheidenheid; de kleeding is goed geplooid.

Een jongman met een hond, die rugwaards ziet, en veel

(*) Het grootste gedeelte der oude beelden, is ten deele door naauwheid, ten deele door de verwoestingen der barbaaren, ten deele door den blinden yver der Christenen, die al het Heidensche vernielen wilden, verminkt, en vooral aan handen, hoofden en voeten beschadigd geworden. Wanneer men na de herstelling der kunst de waardy der oude beeldhouwkunst begon te begrypen, zegt men het geen 'er ontbrak, te herstellen. Dikwerf is dit met zulke eene kunst geschied, dat men het naauwlyks kan merken, maar heeft met een slecht gevolg, en geheel tegen het oogmerk, nadien de standbeelden dikwerf bedorven, of zoodanige dingen toegevoegd zyn, welke in latere tyden eerst in gebruik gekomen zyn; waardoor men 'er gevolgelyk een gansch ander beeld van gemaakt heeft, dan de eerste kunstenaar bedoeld. De antieken zyn daarom met groote behoedzaamheid te beoordeelen, anders begaat men even zulke belachelijke fouten, als hy, die de viool voor een oud speel-nig hield, wyl een hedendaags kunstenaar een zekeren Apollo in Romeen, waaraan de hand ontbrak, eene nieuwe met een viool voorzien, had aangezet.

Florence.

veeligt Endymion verbeeldt, welke naar de opgaande maan zoekt. Het naakt is wel getekend, en van eene goede evenredigheid.

Mars van Basalt. Hy is merkwaardig wegens de stof, en verbeeldt veeligt *Mars Gradivus*.

Prometheus meer dan levensgroot, een beeld met zagte omtrekken, waarin het antieke lyt byzonder schoon is.

Flora met bloemen in de eene hand; met de andere tilt zy een kleed van de aarde op, als wilde zy zich daarmede dekken. De trekken zyn schoon en vol bevalligheid, en het hair cierlyk geschikt.

Bacchus met een beker; met de andere hand leunt hy op een knaap, die een zwynskop nevens eenige wynranken en een paar momaangezigten voor zich heeft. Dit behoort onder de goede stukken, waaraan het meeste auktiek, en het beschadigde zeer wel verholpen is.

Mars en Venus, of volgens anderen Faustina, welke haaren geliefden vegter met veel drift liefkooft. Mars is geheel naakt, en Venus met een ligt kleed bedekt. De groep is in eene goede manier bearbeid, en heeft veel uitdrukking.

Bacchus met een Faunus; een voortreffelyke groep in den Griekschen styl. De Faunus heeft een lachend en schalkagtig uitzigt. Niet ver daar van daan staat een meesterlyk namaakfel, welk door Michael Angelo vervaardigd is.

Eene kleine Leda, wier gewaad van de linke schouder tot op den voet afhangt, en gelukkig geschikt is.

Eene kleine zittende Nymph, welke zich een doorn uit den voet trekt. Het beeld is van Griekschen, en zeer uitvoerigen arbeid. Zy schynt meer te lyden uit tederheid, dan uit wezenlyke smert.

Amor en Psyche; de eerste heeft alle zyne gereedschappen,

pen, de andere is met vleugelen voorzien. Zy omhelzen *Florence* elkander zeer teder. De groep is van een Grieksch meester.

Eene Chimeere van brons in 't jaar 1548. by Arezzo gevonden.

Eene zanggodin met eene rol in de linke hand. Zy is zoo ligt gekleed, dat het naakt 'er doorschynt, en over 't geheel met veel smaak uitgevoerd.

De geville Martias aan een boom gebonden. Men ziet 'er een blyk in van des meesters kennis in de ontleedkunde, wyl hy alle zenuwen en aderen behoorlyk heeft weeten uitedrukken.

Aesculapius met zyne gewoone byvoegzelen, zoo als men hem op de oude munten ziet. De uitdrukking en zamensstelling verdienen lof.

Venus met de liefde's God op haaren schoot, veelligt eene *venus genitrix*. De groep is schoon, en wel bewaard.

Narcissus op de knien met een voorwaards overgebogen lighaam, als of hy zich in 't water bezag. Dit standbeeld is meesteragtig, en vooral het gezigt zeer schoon. Men ziet 'er de vergenoeging, en de ontzetting over zyne eige schoonheid in doorstraalen.

Eene godin der overwinning met eene kroon in de hand, dog zonder vleugels. Zy is zeer sierlyk gewerkt, en schynt van de beste tyd te zyn.

Eene naakende Venus zonder eenig byvoegzel in een schoonen styl.

Paris, aan Venus den appel aanbiedende en haar met verwondering beschouwende. Een voortreffelyk Grieksch werk, dat wel bewaard, en gelukkig geheeld is.

Het beroemde wilde zwyn van wit marmer. De arbeid aan hetzelfde is voortreffelyk.

Behalven deeze antieke standbeelden staan in de gallery

Florence. ook eenige weinige moderne, als de bovengemelde Bacchus van Michael Angelo, en een vrouwenbeeld van voortreffelyke uitdrukking door deezen zelfden meester, maar niet uitgewerkt.

Een jonge Bacchus van Sansovino. De heerlyke copie Laöcoon te Belvedere in Romen, door Baccio Bandinelli, welke de Florentynen zoo hoog schatten als het oorspronkelyke Grieksche beeld. (*)

Borstbeelden.

De voornaamste borstbeelden in deeze gallery zyn de volgende:

Casar van brons, met een kaal hoofd zonder lauwerkroon, welke hy anders na het verkreege verlot van den raad des te liever altoos droeg, om daardoor dit natuurlyk gebrek te bedekken. Dit is een schoon stuk werks.

Cicero met een ert op den linker wang; de kop alleen is antiek, en treffelyk gewerkt.

Sapho. Een kleine kop, maar die zeer bevallige trekken heeft.

Sophocles is wel schoon bearbeid, maar heeft geene kennelyke trekken genoeg.

Aristippus meer dan leevensgroot. Men bespeurt in hem den wysgeer, die eene fyne tedere wellust leerde, en ook volgens zyne grondstellingen leefde.

Caligula is in aanzien der bewerking een der schoonste borstbeelden.

Agrippina, de moeder van Caligula: zy heeft die edele trekken welke met haar karakter overeenkomstig zyn.

Seneca in een meesterlyken styl. Hy is in zyne jonge jaren,

(*) Dit meesterstuk, en het wilde zwyn zyn in den brand, die in de nabuurschap 1673. ontstond en reeds de gallery aangreep zeer beschadigd geworden. Behalven eenige verbrande beeldnissen van het Mediccesche geslacht werd de gallery ten gelukke voor de kunst behouden.

jaaren, en niet met dat schraal gezigt verbeeld, als de *Florence*.
meeste koppen van hem.

Galba. Dit hoofd heeft zwaare, veel beduidende trekken, die niet zoo fyn uitgewerkt zyn, egter de hand van een bekwaam meester ontdekken.

Otto. De borstbeelden van deezen keizer zyn wegens zyne korte regeering even zoo zeldzaam als de munten. De uitdrukking stemt met zyn vrouwelyk karakter overeen. Hy is met de korte ronde pruik afgebeeld, welke hy plagt te draagen. (*)

Carneades, de wysgeer en redenaar, een schoone kop. Vespasianus. Een hoofd waarin veele uitdrukking heerscht.

Titus. In zyne trekken is schoonheid en majesteit verenigd.

Berenice, de minnares van Titus, is wegens het hairtooiſel merkwaardig.

Hadrianus, een voortreffelyke, uitvoerig gewerkte kop, vooral in opzigt van het hair.

Antoninus is in den besten Griekſchen ſmaak gewerkt, zeer wel bewaard, en een der ſchoonſte borstbeelden van de ganſche verzameling.

Sabina, de gemaalin van Hadrianus met een sluyer, ingelyks zeer uitvoerig.

De volgende borstbeelden, als Antoninus de vroom, en Antoninus, de wysgeer, driemaal, de beide Faustinen, moeder en dogter, Lucius Verus, Commodus en zyne gemaalin Crispina zyn alle voortreffelyk, en van een tyd, waarin de konſtenaars gelukkig in borstbeelden waren, en dezelve ongemeen naauwkeurig bewerkten, maar de losheid

(*) *Galeriano capiti propter raritatem capillorum adaptato, ut nemo dignosceret. Suet. otione. 12.*

Florence.

heid en zwier in het gansche beeld misten. Naderhand begon de kunst merkelyk afneemen, gelyk men uit eene naauwkeurig beschouwing der borstbeelden tot op Constantin den grooten zal gewaar worden.

In de korte gallery, waardoor de twee lange zamengevoegd worden, treft men nog eenige merkwaardige borstbeelden aan.

Een hoofd van Brutus, dat niet uitgevoerd is. De reden, waarom Michael Angelo de beeldtenis van deezen moordenaar van Caesar niet afmaakte, heeft de kardinaal Bembo in het daaronder staande vers van twee regels zeer zinnryk aangewezen: schoon het al niet waarschynlyk is, dat de kunstenaar zich daar door heeft laten afschrikken:

*Dum Bruti effigiem sculptor de marmore ducit,
In mentem sceleris venit & abstinuit. (*)*

Een vrouwehoofd van Bernini zeer uitvoerig. Men zegt, dat het zyne minnares Constanza Bonarelli verbeeld. Maar uit het leeven van deezen kunstenaar blykt, dat het de huisvrouw van een zyner beste leerlingen is, van wien hy veel werk maakte.

Annius Verus, de zoon van Marcus Aurelius als een jongske van zeven jaaren verbeeld; een der beste en meest uitgewerkte koppen van deeze verzameling.

Pan van wit marmere, zeer wel bewaard, en meesterlyk gewerkt, zoo als hem de oude dichters beschryven.

Alexan-

(*) Een Engelschman, vermoedelyk met den geest van vryheid ingenomen, veranderde dit distichon op volgende wys:

*Brutum effigies sculptor, sed mente recusat
Tanta viri virtus; scit & abstinuit*

Alexander de groote, driemaal grooter dan natuurlijk, *Florence.* van geelagtig marmer. Dit is een meesterstuk van Grieksche kunst, en in een verheven styl uitgevoerd. Hy is stervende met opene lippen verbeeld. Zyn dood schynt meer gerust, en een verval van krachten te zyn, dan met groote smerten verzeld te gaan.

De gallery staat voor elk een, voor een geringe drinkpenning open, maar in aanzien der tribune, en andere vertrekken moet men met den opziener eene byzondere afspraak maaken. Het voornaamste van alles is de tribune, *Tribune.* waar de allerschoonste en kostbaarste kunstwerken verzameld zyn. Dezelve is agtkant, en van Buontalenti geordineerd. Het licht valt van boven naar beneden door de vensters die onder het verwulfd aangebragt zyn, op dat de standbeelden, daarin geplaatst, zich des te beter zouden voordoen. Het gewelf is geheel met paarlemoer, de grond met veelerleye soorten van marmer ingelegd, en de wanden met een rood fluweelen tapyt behangen; met een woord, de plaats is met de daarin bewaarde kostbaarheden overeenkomstig. By de intree trekken de zes antieke standbeelden van Grieksche meesters, nemelyk de Mediceesche Venus, de hemelsche Venus, een dansende faun, de worstelaar, de slyper, en de zegenpraalende Venus de oogen tot zich: maar allermeeft de Mediceesche Venus, het grootste meesterstuk van alle antieke vrouwenbeelden, dat men niet genoeg aanschouwen, nog bewonderen kan.

De Venus de Medicis. (*Venus anadyomene*) is beneden *De Mediceesche Venus.* de gewoone lengte der vrouwsperzoonen, en iets boven de vyf voeten hoog. Ter zyde ziet men een dolphyn en twee kleine liefde godjes (*Cupido's.*) Zy draait het hoofd een weinig naar de linke schouder, de regte hand houdt zy voor den boezem, zonder dezelve aanteraaken, en met de linke hand verbergt zy dat geen, 't welk de schaamte

Florence. fchaamte gebiedt te bedekken. (*) Het voorwaardsgeboge lighaam is geen bewys, dat zy voor een verheve plaats is geschikt geweest: de kunstenaar heeftze veelligt zoo gesteld, om haare bescheidenheid des te beter uitte-drukken, waarom zy ook de regte knie een weinig voorwaards zet. Men ziet hier de natuur in haare grootste schoonheid. Een bevallig, zagt, eerbaar voorkomen by den schoonsten bloei der jeugd. Zy is eenigzins vet, en het vleesch doet zich zoo week voor, dat men zich haast verbeelden zou hetzelfde met de hand te zullen indrukken, wanneer men het aanraakt. Winkelman zegt, dat zy nog niet volwasen is, en dat haar boezem gelykt naar die van eene maagd, welke nog niet ten vollen ryp is. Zy wierd in de *Villa Hadriana* by Rome in verscheide stukken gevonden, maar die zoo wel zamengevoegd zyn, dat men het niet kan merken; Winkelman houdt staande, dat de handen nieuw zyn. Zy stond lang in het Mediceesche paleis op den berg Pincio in Rome tot dat Cosmus III. haar nevens den slyper naar Florence liet brengen. Men leeft wel onderaan, dat de meester van deeze Venus Cleomenes geweest is; maar by naauwer onderzoek bevindt men, dat het schrift nieuw, en in een stuk marmer ingehouwen is, dat alleen aan den voet van het standbeeld is aangezet. Om niet te melden, dat men niets van deezen meester by de ouden vindt, en even zoo weinig van zyn standbeeld. Plinius geeft een lyst op van de beroemdste beelden van Venus, maar daar hy derzelver standen niet naauwkeurig aanwyft, kan men niet bewyzen, dat deeze onder

(*) In de *Antiquité expliquée* van Montfaucon zoo wel als in de schilderakademie van Sandart zyn de handen verkeerd verbeeld; men kan zich trouwens in 't geheel uit beide deeze plaatsen geen groot begrip van haare schoonheid maaken.

Onder dezelve behoort. Ten minften is zy Praxiteles waar- *Florence.*
 dig. Men vindt deezen zelfden stand op veele oude
 munten, en zelfs in andere beelden van deeze god-
 heid nagevolgd; zy moet gevolgelyk van een beroemd ori-
 gineel, dat veelligt de mediceefche Venus geweest is,
 ontleend zyn. Aan haare haren ziet men nog de over-
 blyfzelen der oude vergulding, welke eer de beroemde
 standbeelden dikwerf wedervoer. Het hoofd is eenigzins
 klein naar evenredigheid van de andere deelen; zommigen
 hebben gemeend nog andere geringe gebreken daaraan te
 ontdekken; intusfchen komen alle kenners daarin overeen,
 dat men wel enkele deelen in andere standbeelden fchoo-
 ner vindt, maar de mediceefche Venus over 't geheel be-
 fchouwd, altoos de grootste vrouwelyke fchoonheid onder
 alle de oude en nieuwe standbeelden blyft. Het voerftuk
 waarop zy staat, is nieuw, en ongeveer drie voeten hoog.

By de Mediceefche Venus staat de *Venus Urania*, wel- *Venus Ura-*
 ke niet minder verwondering verdient, en maar alleen door *nia.*
 de nabuurschap der evengemelde uitmuntende fchoonheid
 een weinig verliest. Zy fchynt uit het bad te komen. Met
 de eene hand raakt zy het hair aan, en met de andere
 houdt zy het kleed, dat het onderlyf, en de beenen be-
 dekt. Het karakter is voortreffelyk. De uitdrukking mee-
 sterlyk, en de kledy fchoon. Hercules Ferrata heeft 'er
 veel aan verholpen.

De zegepaalende Venus is meer den leevensgroot, en *Venus Vi-*
 houdt een appel in de hand. Zy is ook van eene groote *trix.*
 fchoonheid, hoewel zy by de beide andere niet haalen
 kan.

De dansfende Faun is een heerlyk werk. Hy heeft *De Faun.*
Castagnetten in de hand, en treedt met den eenen voet op
 een *Scabillum*, een werktuig, dat men met een blaasbalg
 kan vergelyken, en dat ongeveer zulk een geluid van zich
 gaf

Bologna. gaf als de houten koekkoeken, waar mee de kinderen speelen. De beweeging van het beeld is schoon, en de leden maaken een goed contrast met elkander uit. Het is niet zoo uitvoerig, als de andere. Michael Angelo heeft het hoofd en de handen zoo meesterlyk geheeld, als dit kostbaar gedenkstuk der oudheid verdiende.

De groep der worstelaaren is voortreffelyk, en de werkingen, hoe zwaar zy ook schynen, zyn onverbeterlyk getekend. De uitdrukking is vol leeven en kragt; geen deel bezwykt het andere. Men vond deeze groep ten tyde van Flaminius Vacca by de porta di S. Giovanni in Romen.

De Slyper. De Slyper (*L'Arrotino Rotatore*) is een beroemd en heerlyk beeld, over welks verklaringen de geleerden eenig zyn. De stelling van hetzelfde is kunstig en zwaar. Een man zit krom op de aarde, en slypt een mes op een steen. Hy rigt het hoofd om hoog, en schynt met opmerking ergens na te luisteren. In 't gelaat heerscht eene schoone uitdrukking. Men geloofst dat dit konstkuk is bestemd geweest ter eere van een man, welke eene onderhandeling van eene zamenzweering had afgeluisterd, om dezelve naderhand te ontdekken. Maar of het die Caillische zamenzweering, of die van de zoonen van Brutus is; dan of het Milius is, die het eedgespan van zynen meester tegen Nero ontdekt, daarover zyn de gevoelens verdeeld. Eenigen gelooven in dit beeld den wicbelaar Attius Nævius te zien, welke met een mes een keissteen in tegenwoordigheid van den ouden Tarquinius doorsnydt. Het laatste gevoelen verkrygt daardoor eenige waarschynlykheid, dat de steen nog glad is, nog als een slypsteen in 't minste uitziet. Daarentegen schynt het tegen het gebruik, een Roomschen waarzegger geheel naakt te verbeelden, hoewel men tot voordeel van deeze gedagten zou kon-

kunnen inbrengen, dat de Griekſche kunſtenaars alle beelden, ook zelfs die van keizers, zeer dikwils naakt ver-*Florence.*
toond hebben.

Rondom de tribune gaat een ſoort van bergplaats, die met koſtbare ouden bezet is. Twee ſlaapende kinderen, met allerhande zinnebeelden des ſlaaps. De jonge Britannicus van Vaſalt voortreffelyk gewerkt, dertig duim hoog. Hercules, die de ſlangen in de wieg dooddrukt, Verſcheide kleine borſtbeelden, als van den jongen Nero, Livia, Cleopatra en Trajaan. Ettelyke edelſteenen, waarin hoofden geſneeden zyn, maaken het koſtbaarſte uit: b. v. Tiberius op een turkois zoo groot als een hoender-ey; Titus en Sabina op een agaat-fardonix; Domitia in bergkriſtal, Hadrianus in een witten chalcedonier, enz. Diezen zyn met beeldjes van brons vermengd, en verdienen voor een gedeelte wegens hun zeldzaamheid niet overgeſlagen te worden. Daartoe behooren verſcheide borſtbeelden van Bacchus, eenige Silenen, Faunen, Satyrs, Jupiter, Aeſculapius, Venus, in den ſtand van de Mediceſche, een paar groepen van Herkules, eene Ephreſiſche Diana, enz.

De ſchilderyen, welke aan de muuren der tribune hangen, zyn alle uitgeleezen, en vermeerderen den ſchat der koſtbaarheden grootelyks. Het is moejelyk hier eene verkiezing te maaken, wy zullen alleen de voornaamſte aan-*Schilder-
stukken in
de Tribune.*
wyzen.

De zoogenaamde Venus van Titiaan, welke volgens eenigen zyne eigene, volgens anderen de minnaares van een uit Mediceeſche geſlagt zoude geweest zyn. Zy ligt ganſch naakt, en houdt bloemen in de eene hand. De uitdrukking in het hoofd is voortreffelyk, de opſlag van het oog geheel welluſt, en het koloriet zoo natuurlyk, als of men ze weezenlyk daar zag liggen. Dit ſtuk behoort buiten
tegen-

Florenccn. tegenspraak onder de besten van deezen meester. De twee vrouwsperfoonen op den agtergrond zyn naar evenredigheid te klein. De hoofdfiguur ligt op wit linnen, en de agtergrond is insgelyks licht gehouden; daartoe behoorde een kolorist als Titiaan, zou het geheel zyne werking doen. Het schildery is gemeenlyk bedekt, wyl het al te vry geschilderd is.

Eene andere Venus van deezen meester, welke men alleen de vrouw van Titiaan noemt; hy is geheel naakt, en heeft de liefde agter zich. De behandeling is natuurlijk en bevallig. De omtrekken schynen met eene vastere hand getekend te zyn, maar zyn niet zo zagt, als die van de voorgaande Venus. In de volgende schildery heeft Titiaan zyne vrouw in de gestalte van Maria met het kinderen en den jongen Johannes afgebeeld. Zy is hier even zoo schoon als in het voorige stuk.

Johannes in de woestyn van Raphael, de zelfde verbeelding, die men ook in Parys, en te Bologna in het paleis van den legaat ziet. Wy beroepen ons op het daarvan boven gezegd is.

De verdreeve Hagar door Petrus van Cortona, een schildery, dat gelyk de meesten van hem veele gebreeken heeft, maar in eene bevallige manier uitgevoerd is.

Een Bacchantin van agteren, welke een satyr een korf met bloemen aanbiedt, van Hannibal Caracci. Dergelyk stuk ziet men ook te Capo di Monte in de koninglyke Napelsche verzameling. Men kan geen schooner vrouwelyk lighaam zien. De omtrekken zyn in eene grootfche manier getekend, egter niet onnatuurlyk. De muskelen van de rug heeft de schilder zoo zagt weeren aantewyzen, dat men ze naauwlyks ziet. Het hoofd in profil is van eene groote schoonheid en vol bevalligheid.

Een man nevens eene jonge vrouw, die by de kaars leez-

zen, en een oude, die van agteren toeziet, van Schalken. *Florence.* Maria met het kind in de werkplaats van Joseph, door Rembrand, kragtig geschilderd, en van eene groote werking in opzicht van licht en bruin. Maria, die het voor haar liggende kind aanbidt, van Corregio. Eenige seilen uitgezonderd, is het stuk van een zeer behaaglyk koloriet, en het hoofd van Maria vol aangenaamheid. Eene Maria van Guido, van een helder koloriet, zeer bevallig, in zyne laatste manier, en nog een klein voortreffelyk geschilderd Mariabeeld, van Hannibal Caracci. De aanbidding der Heilige drie koningen, van van der Werf: een der best getekende stukken van deezen meester. De al te groote uitvoerigheid maakt het wat koud. Christus aan het kruis, onder staat de Heilige Johannes en Magdalena, van Michael Angelo, met beelden van twaalf duim hoog. De tekening en uitvoering zyn schoon. Het portraet van Raphael, door Leonhard da Vinci, schoon getekend. Andreas del Sarto en zyne vrouw, beide door hem zelf geschilderd. Doctor Luther van Holbein. Een kwakzalver met veel menschen, door Gerard Douw. De cynspenning van Michael Angelo de Caravagio. Een heerlyk stuk, kragtig geschilderd en van eene goede harmonie; de oude koppen zyn schoon uitgevoerd, en de tekening in naauwkeuriger, dan menze anders van deezen meester gewoon is, te zien.

*Kostbaar
Kabinet.*

Wydere ziet men in de tribune een kostbaar schryfkabinet of studiolo, dat overal met agaat en gaspis ingelegd is. Robynen Saphiren en smaragden komen in plaats van spykers. De veertien zuilen aan hetzelfde zyn van Lapis Lazuli, de capiteelen en voetsstukken van massief goud; men vindt 'er nog daarenboven basrelief aan van hetzelfde kostbaar metaal. De zaaken, in hetzelfde opgesloten, zyn niet minder van groote waardy: by voorbeeld, een Canopus van agaat, veele gesneede steenen, die toch meer wegens de

Florence. de kostbaarheid, dan wegens hun kunst te schatten zyn, uitgezonderd een Tiberius van turkois, een voortreffelyke steen. Twee andere kabinetten zyn met vaazen van bergkristal, allerleye edelsteenen en dergelyke kostbaarheden vervuld.

By den ingang bemerkt men een voortreffelyk gewerk mozaik, waarop verscheide vogels afgebeeld zyn. Onder staat *Marcellus Provençalus a Cento F. 1615.*

Midden in de zaal staat eene groote agtante tafel van Florentynsch werk of ingeleyde harde edelsteenen. 'Er zyn bloemen en vrugten op afgebeeld.

In de overige zaalen, met merkwaardigheden gevuld, zyn insgelyks veele zaaken voor den reiziger te zien.

*Kabinet
van Oud-
heden.*

Het vertrek, dat men eerst laat zien, behelst het kabinet van ouden. Eene menigte van Idolen of godheden der Romeinen, Grieken en Egyptenaaren van Brons, lampen, drievoeten, offergereedschappen wordt 'er in bewaard. Na het kabinet te Portici is dit buiten twyfel het rykste in Italiën. Eene gedraaide zuil, zeven voeten hoog van oosterfche alabafter. Veele antieke borstbeelden, welke 1723 by Livorno uit de zee gevischt zyn. Eene kleine copie van Laocoon, veele kleine Venusjes. Tegen de muren hangen twee ryen van schilderyen, waaronder eenige voortreffelyke stukken zyn, als Armide en Tancred van Guido, eene Heilige familie van Andreas del Sarto, een dergelyke met den Heiligen Franciscus van Barozzio, enz. Zeer veele miniatuurtekeningen, die Julius Clovius naar de beste stukken in Florence gevolgd heeft. Verscheide konststukken van Florentynsch werk.

*Natuur-
kundige in-
strumen-
ten.*

In het volgende vertrek zyn veele natuurkundige instrumenten, een groote brandspiegel, zeilsteenen, hemelgloben, enz.

In de zoogenaamde *Camera d'Arti*, of kunstkamer wordt *Florence.*
 eene groote meenigte van kunstig draai en snywerk in
 yvoor bewaard, waar niets dan het geduld en de behen- *Kunstkamer.*
 digheid der kunstenaaren te bewonderen valt. Het zon-
 derlingste in dit vertrek is eene in 't klein met natuurlyke
 kleuren van wasch verbeelde verrotting van het mensche-
 lyk lighaam, die men niet zonder afgryzen kan aanschou-
 wen, offchoon men zich de konst van den den meester,
 zynde Cajetano Summo, een Siciliaan, verwonderen moet.
 Een eerlangs gestorven vrouwsperfoon maakt het begin uit;
 het volgende lyk begint geel te worden. Aan een kind
 vertoont zich reeds de blaauwe kleur. In het vierde li-
 chaam ziet men opgebroke builen, die ten deele vol etter
 en wurmen zyn. De volgende lyken vertoonen de ver-
 woesting van den mensch al in een hoogere trap, tot dat
 'er op 't laaft niets dan een geraamte overblyft. Hier te-
 gen over heeft deeze kunstenaar de werkingen van de pest
 verbeeldt.

De beste stukken der Nederlandsche school, 150. in ge-
 tal zyn in 't volgende vertrek opgehangen: eene wydloo-
 pige aanwyzing van dezelve geeft Cochin in zyn tweede
 deel bladz. 12. De beste daaronder zyn een kerk van bin-
 nen door Peter Neefs, eene daame, die aan Venus offert
 van Kneller. Verscheide van Rubens, als Venus en Ado-
 nis, Hercules tussehen de deugd, en de ondeugd. Eenige
 schoone pourtraitten van van Dyk. Abrahams offerhande-
 met leevensgrootte beelden van Livius Mens. Die zamen-
 stelling, en tekening zyn goed, en het koloriet kragtig:
 men zou het voor een stuk uit de Roomsche school aan-
 zien. Vier kleine schilderyen van den beroemden plaat-
 snyder Callot, die in aanzien der schikking zoo geestryk
 zyn als zyne konst-plaaten, maar het koloriet, en licht en
 bruin doen geene goede werking. Twee buitengewoon
 nit-

Florence. uitvoerig geschilderde stukken van den Ridder van der Werf, het oordeel van Salomon, en Ahasuerus met Esther, nevens verscheide stukken van de Breugels van Mieris, van Gerhard Douw en anderen meer.

In dit vertrek staat eene voortreffelyke kas van ebbenhout. De beeldhouwkunst is aan dezelve wegens de hardheid van het hout te bewonderen, om dat het ligt afspringt. (*) Ter zyden is zy met stukken van lazursteen, jaspis en agaath ingelegd, en met veele geschiedenissen van het oude en nieuwe testament door den Fluweelen Breugel beschilderd. Men wordt verbaasd over het geduld van deezen meester in opzigt der uitvoering van ontallyke beeldjes. Op de kas staat een kunstig uurwerk, en van binnen eene machine die om een spil draait, en vierderleye kunstwerken vertoont. Het eerste is een stuk van Florentynsch werk of *pietre commesse*, dat vogelen en vruchten verbeeldt; het tweede eene afneeming van het kruis, naar de tekening van Michael Angelo in was geboetseerd; het derde en vierde verbeeldt Christus met de Apostelen, en Christus aan het kruis met Maria en Johannes; bestaande uit beelden van barnsteen, die omtrent tien duim hoog zyn.

Het Porcelain vertrek.

In het porcelainvertrek wordt eene menigte van zeldzaame schotelen potten en vaazen van oud japanisch en Chineesch porcelain bewaard, waaronder veel stukken van groote waarde zyn. Men vindt 'er behalven deeze eene aanzienlyke voorraad van etrusische vaazen, die wegens

(*) In Oostindien weet men dit hout veel beter te behandelen, dan in Europa. Tavernier wyft in het vyfde deel zynrer reizen bladz. 338. de oorzaken daarvan aan. Men zaagt namelyk dit hout tot planken, en begraaft het een tyd lang zeven of agt voeten diep in de aarde, waar door het zagt en bekwaam wordt tot bewerking. Na derhand krygt het in de lugt de voorrige hardheid weder.

gens de schoonheid van vorm en schilderwerk hooggeschat worden. (*) 'Er zyn ook Egyptische vaazen van eene groenagtige aarde *Babbagauro*, waarvan zich ook de ouden hebben weeten te bedienen: Twee groote urnen van roode aarde, welke de Italiaanen *Bucaro del cile* noemen, zyn uit Mexico gekomen.

Het vertrek met afbeeldingen van meesters, die zich *Afbeeldingen van Schilders* zelfden geschilderd hebben, behelst eene verzameling, die de eenigste in haar soort is. Boven elk stuk staat de naam, en zy zyn alle in de vier laatste deelen van het *Museum Florentinum* in 't kooper gesneden. Hun getal beloopt omtrend derdehalf hondert. De kardinaal Leopold de Medicis leide de verzameling aan, (**) en verzogt daartoe alle

(*) De geleerde Gori, welke ook het eerste deel van het *Museum Florentinum* schreef, heeft dezelve in het *Museum Etrussum*, dat 1737. te Florence in drie deelen in folio uitgekomen is, opgehield.

(**) Daarom heeft hem ook Cosmus III. midden in deeze zaal een marmeren standbeeld van Foggini laten opregten. Hy is zittende met eenige papieren voor zich afgebeeld. Men heeft op deeze beelden van dien grooten bevorderaar der kunsten dit volgend tweetregelig vers gemaakt:

Hic Leopoldus, adhuc statua non dignior alter

Nec stetit ulla prius nobiliore loco,

Het opschrift op het standbeeld luidt aldus:

Leopoldo ab Etruria Cardinali

Numismatum, tabularum, signorum, gemmarum

Omnium denique deliciarum

Erudita antiquitatis

Vindici arbitroque

Inter hac ipsius monumenta

Vere Regia

Vivos ac spirantes quasi vultus

Pictorum toto orbe celebriorum

Propria manu aeternitati consecrates

Patruo de se de civibus

Deque posteris optime meritis

Florence.

alle de toen beroemde schilders; naa dien tyd heeft men dit voortgezet. Elk schilder stelde 'er eer in zich in eene zoo voortreffelyke verzameling te bevinden, en spande alle vermogens in, om iets meesterlyks in de kunst te leveren. Men vindt daarvandaan de voortreffelykste pourtraitten in deeze kunstverzameling. Inzonderheid worden die van Rubbens, van Dyk, Rembrand, Guido, Hannibal Caracci, Julius Romanus, Lucas Giordano, Leandro Bassano, en van Rosalba hoog gewaardeerd. Eenigen, welke zich op het pourtraitschilderen niet toeleiden, hebben zich met een klein schilderytje volgens hunne verkiezing in de hand verbeeld. Het oog wordt door de menigte verbysterd, en kan de schoonheden op zig zelve niet genoeg waarneemen. De afbeelding van Albert Durer is 1498. geschilderd, en men leeft daaronder:

*Das malt ich nach meiner gestalt,
Ich war sechs und zwanzig Jahr alt.*

Op de agter zyde van het pourtrait van Quintus Messis staat dat van zyne vrouw, met een berigt, dat hy uit liefde tot haar van een smit een schilder geworden is.

Connubialis amor de mulibre fecit Appellem.

*De kamer
van den
Hermephrodiet.*

Een kamer draagt den naam naar den voortreffelyken antiecten hermephrodiet, welke door eenigen boven dien van de Borgesische hoeve te Rome gesteld wordt. De gedaante en de borst zyn vrouwelyk, maar de manlyke kunne is 'er volkomen aan uitgedrukt. Plinius vertelt, dat de Romei-

*Cosmus III. M. Etrur. D. memor gratulque
Suum quoque uti par erat locum dedit.*

meinen zulke misgeboorten tot hunne buitenspoorigheden *Bologna*. gebruikt hebben; men behoeft zich dus niet te verwonderen, dat de kunstenaars dezelve in standbeelden hebben zoeken te vereenigen. Hier word ook eene kostbaare verzameling van tekeningen bewaard, waaronder naar het gevoelen van Cochin zich veele meesterstukken van Raphael en Michael Angelo bevinden. Agter de deur staat een Priapus meer dan leevensgroot, welke tot de oudheid behoort, en een bewys verleent van de raazende vereering, welke men hem beweezen heeft. Het is niet anders dan een penis tegen de vier voeten lang, welke met veele kleine ter zyde verciert is. Het merkwaardigste in dit vertrek is eene kleine gallery van drie of vierhonderd schilderstukjes in miniatuur van goede meesters. Zy zyn ovaal en in 't zilver gezet: verbeeldende de grootste der voornaame personen, geleerde luiden en kunstenaars die toen leefden. De kardinaal Leopold voerde ze met zich, en liet ze, waar hy zich bevond, vooral, wanneer hy in 't conclave was, aan den wand ophangen. Men kan zich daaruit een begrip maaken van zyne pragt, en liefde tot de kunsten en wetenschappen.

De antieke munten en gesneede steenen beslaan een by- *Medailles* zonder vertrek. Het aantal der eersten strekt zich uit en *Gesceen-* tot twaalfduizend, zoo wel van goud en zilver als van *ten*. brons in allerleye grootte. Dit is het rykste kabiner in Italiën, zoo dat van den koning van Napels hetzelfde mogelyk niet evenaart. Zestienhonderd zyn 'er onder van goud. Van latere medailles telt men tot agtduizend stuks. Van oude gesneede steenen zyn 'er omtrend dertienduizend voorhanden, waaronder men eene volgreeks van keizers, veele Egyptische en Grieksche, die zeer kunstig zyn, aantrest, offchoon de ouderdom ook aan veelen de grootste waarde byzet. Onder de cameen, of verheeven gesneede steenen,

Florence. wordt inzonderheid eene kleine kop van Vespasianus ge- roemd. In deeze zaal hangen, behalven andere goede schilderyen, ook een paar schoone stukken van Petrus van Cortona, namelyk de engel met de drie Maria's by het graf, en even deeze Maria's, ten grave gaande.

Het kabinet van natuurlyke zeldzaamheden is middel- maatig, wyl het sedert veele Jaaren niet vermeerderd is geworden.

Vier kamers zyn met allerleye soorten van oude wapens, harnassen, flinten, en dergelyke zaaken vervuld; waarby men ook een van die sloten vertoont, welke de jaloers- heid der Italiaanen heeft uitgevonden, om zich daardoor van de kuifschheid hunner wyven te verzekeren.

In het laatste vertrek ziet men den altaar, en den taber- nakel, welke voor de prachtige begraafniskapel der groother- togen bestemd is. De altaar bestaat uit een kostbaar stuk jaspis van Barga. De tabernakel verbeeld de voorgevel eener kerk, schoon getekend. De kenners zyn egter met dergelyk soort van tabernakels niet te vreden, en houden staande dat het tegen den goeden smaak zy de eene Kerk in de andere te plaatsen. De altaar en de tabernakel zyn met kostbaare steenen ingelegd, maar in lang niet voltooid; en zullen het zoo min worden, als de kapel van den Hei- ligen Laurentius.

Bibliotheek van Magliabechi. Onder de vertrekken der gallery staat aan den eenen kant de boekverzameling van den beroemden geleerden Anto- nius Magliabechi. Men ziet de blyken zynen onreinheid, waarin hy berugt was, aan verscheide boeken. Hy rookte veel tabak en at geern eyeren, waarby hem de boeken in plaats van een tafel versprekken moesten: van beiden draa- gen de zulken, die hy meest gebruikte, merktekenen. De kelzer Franciscus lietze voor ongeveer twintig jaaren in or- de brengen, en tegenwoordig heeft de geleerde medicus Tar-

Targioni het opzigt 'er over. Zy staat driemaal 's weeks *Florence* open.

In deeze verdieping vergadert ook de akademie der *Schilder-
bouw- beeldhouw- en schilderkunst*, welke reeds voor twee *Akademie.*
eeuwen is gestigt geworden, zy brengt egter zo min, als
de andere akademien groote meesters voort in een tyd,
waarin de kunsten in Italien veragteren.

Aan den anderen kant van het gebouw zyn in deeze ver- *Floren-
dieping* de werkplaatzen der kunstenaaren in het zooge- *tynsch
naamde Florentynsch werk*, of schilderstukken, van inge- *Werk.*
legde harde, en edele gesteenten, welke door gansch Eu-
ropa beroemd zyn, en nergens zoo schoon gemaakt wor-
den. Deeze kunst wierd reeds sedert langen tyd geoeffend.
De boven gemelde agtkantige tafel in de tribune is onder
Ferdinand II. en alzoo voor eene eeuw reeds vervaardigd
geworden. De steenen maaken de minste waarde van
deeze kunststukken uit, daarentegen maakt de langwylige
arbeid in het vaneenscheiden van ontallyke kleine stukjes
steen van allerleye kleur dezelve zeer kostbaar. Dit ge-
schied door middel van Amaril en scherpe zaagen zonder
tanden, die 'er als liniaalen uitzien; op deeze schuurt men
ontallyke maalen met de steenen heen en weder, tot dat
ze van elkander gaan. De kunstenaar, die het schildery
vervaardigd, heeft altoos de geschikterde tekening van
hetzelve ter zyde van zich; voor hem ligt eene tafel van
eenen bruinen steen, *Lavagna* genaamd, op deezen wordt
een soort van ciment gelegd, waarin de kunstenaar de stee-
nen van zulk eene kleur, als hy noodig heeft, vastdrukt,
en daarmede zoo lang voortvaart, tot dat het gansche stuk
af is. 'Er worden daartoe ontallyke steenen, en veele
maanden, ja wel een of twee of meer jaaren tyds gevor-
derd naar evenredigheid der grootte. Wanneer de ciment
haare behoorlyke hardheid verkreegen heeft, wordt het

Florence. schildery gepolyft, en zoo glad, dat men de voegen der steenen naauwlyks zien kan. Ilier zyn ongeveer dertig arbeiders geduurig aan 't werk; veelen kunnen de fyne stof, die het zaagen der steenen veroorzaakt, niet verdraagen, en haalen zich, wanneer zy 'er mee aanhouden, de teering op den hals. In hunnen tusschen tyd vervaardigen zy heimelyk iets om te verkoopen, dat egter gemeenlyk niet zonderling getroffen, en zoo kostbaar is, dat men een stuk van een voet in 't vierkant dikwerf met veertig tot zestig dukaaten betaalen moet. Het onderscheid tusschen het Florentynsch werk, of de *pietre commesse*, en het mosaik in Rome bestaast daarin, dat het eerste uit louter harde natuurlyke steenen, maar het andere uit staafjes van gegooten glas bestaat. Het laatste soort komt de natuur meer naby, en is buiten tegenspraak schooner; wy zullen daarvan by de St. Pieterskerk te Rome handelen. (*)

Het Paleis Pitti.

Het Paleis Pitti. Het oude paleis, en de tot hiertoe beschreeve gallery zyn met het paleis Pitti vereenigd door middel van eene be-

(*) Men vervaardigt in Florence nog een soort van ingelegd werk, dat *Scagliola* heet. Op een steenen tafel wordt cement gesmeerd, in deeze wordt de tekening van het schilderstuk, dat men begeert ingehouwen, en eene compositie van pleister opgetreken, aan 't welk door steenen, die tot stof geskooten zyn, de vereischte kleuren gegeven wordt. Wanneer alles hard geworden is laat het zig polysen als marmer, is duurzaam, en behoudt zyn kleur bestendig in regen en zonneschyn, het werk ziet 'er wel uit, en valt niet kostbaar. Men maakt op deezen voet tafelbladen, landschapchilderyen, enz. Een stuk van een elle in 't vierkant kost min of meer drie dukaten.

bedekte gallery, die zich langs den eenen kant van Ponte Vecchio uitsrekt, en meer dan zeshonderd schreeden lang is. Wanneer de groothertog Cosmus I. zyn verblyf in het paleis Pitti verplaatste, liet hy deezen overdekten gang bouwen, om t' aller tyd, en zonder gezien te worden in de groote gallery, en het oude paleis te kunnen komen. Hy kocht het paleis van Lucas Pitti, welke zich byna arm daaraan gebouwd had, en zyne opvolgers hebben bestendig in hetzelfde hunnen intrek genomen.

Het paleis is van Brunelleschi geordineerd, en tweehonderd en zeventig ellen lang. Wyl de gansche voorgevel uit boersch werk bestaat ziet het 'er eenigzins zwaarmoedig en al te eenvoudig uit. Op de gansche lengte telt men drieëntwintig boogen, waarin de vensters gebragt zyn. Onder aan telt men 'er maar half zoo veel, en in de middelste boog is de hoofdingang, welke niet veel uitmunt: intusschen heeft deeze eenvoudigheid iets majestueusch, en dezelve zou nog schooner zyn, wanneer de bouwmeester in het werk, wegens deszelfs aanmerkelijke lengte een uitsprong gegeven had. De gevel naar de tuin is van Ammanati en veel sierlyker; de gaanderijen aan beide zyden besluiten een hof, dat maar tamelyk breed is, en zyn met de drie Grieksche bouworders voorzien. Tegen over de deur van het paleis is een terras aangelegd, waardoor men uit de hoofdverdieping regt uit in den tuin gaat; onder deeze terras heeft men eene schoone grot gemaakt. In het midden derzelve staat het beeld van Mozes van porphy. Niet ver daarvandaan in eenen hoek ziet men een muilezel in basrelief, welk dier zulke trouwe diensten by het bouwen van dit paleis heeft gedaan, dat hem deszelfs stigter tot gedagtenis dit monument met het volgende opschrift heeft laten stellen:

Florence.

*Lediciam, lapides & marmora, ligna, columnas
Vexit, conduxit, traxit, & ista talit.*

By de deur ligt eene ongemeene zeilsteen, welke vier en een half voet lang, en drie en een half breed is. De wagt pleegt voor eenen drinkpenning de bajonetten daaraan te sryken, welke dan messen en sleutels tot zich trekken. Hy heeft nadeel door het vuur geleden, anders zou zyne kragt nog veel grooter geweest zyn.

Het onderwerk is inzonderheid merkwaardig wegens de schilderyen. By de deuren van de voorzaal staat een Bacchus van marmer, door Bandinelli, schoon getroffen. Het voorvertrek heeft Sebastiaan Ricci op natu- ren kalk beschilderd.

*De groote
Zaal.*

De groote zaal (*salone imperiale*) heeft schoone schilderstukken in fresco, een gedeelte der muur heeft Giovanni da S. Giovanni uit de fabelhistorie in de manier van marmeren basreliefs zoo natuurlyk beschilderd, dat het oog 'er door bedroogen wordt. Op het overige hebben verscheide meesters tien groote allegorische en historische schilderwerken vervaardigd, die meer verdienen wegens de uitvinding, dan wegens de uitvoering hebben:

1. Het verval der kunsten in Italien. Van denzelfden Giovanni.
2. De dichters neemen hun toevlugt in het paleis van Laurentius de Medicis. Van even denzelfden.
3. De deugd besluit op het bevel van Pallas naar Florence te gaan, en wordt van Toscana en de Mildadigheid ontvangen. De laatste wyft haar het huis van Laurentius de Medicis, om de wysgeeren, die zich in haar gevolg bevinden, derwaards heen te leiden. Van denzelfden.

4. Apol-

4. Apollo, de liefde van Laurentius voor de wetten. *Florence.* schappen kennende, leidt de zanggodinnen tot hem. Laurentius van alle de toen in wezen zynde geleerden omringd, neemtze in zyne bescherming. Van Cecco Bravo.

5. Laurentius sluit door zyne verstandige regeering den tempel van Janus; de vrede kroont Italien met olyfstelgen. Van denzelfden.

6. De godsdienst wyft Laurentius naar den Hemel, als de bron van het licht dat hem in alle handelingen leiden zal. Door Ottavio Vannini.

7. Laurentius heeft eene schilderakademie opgerigt, de leerlingen brengen hem deswegens hun werk. Van denzelfden.

8. Een zinnebeeld van het verstand, waar mee Laurentius de verdiensten wist te beloonen. Van denzelfden.

9. De door hem opgerigte Platonische akademie, van welke wy nader spreken zullen. Van Francescus Furini.

10. De dood van Laurentius. (*)

Men klimt langs een schoonen trap, welke egter voor dit groote paleis te klein schynt naar de eerste verdieping. De zaalen van de zelve zyn naar verscheide Godheden benoemd, en hebben schoon geschilderde zolders, welke verdienen, dat wy 'er ons een weinig by ophouden. (**)

De zaal van Venus heeft Petrus van Cortona geheel op *De Zaal* natten kalk beschilderd. Wanneer hy daaraan werkte be- *van Venus.*

(*) Deeze merkwaardige zinnebeelden zyn in groot folio zeer pragtig gesneden, onder den titel: *Pittura del Salone imperiale di Firenze.*

(**) De zolders van drie zaalen zyn door Petrus van Cortona voorstelliglyk beschilderd, en in zesentwintig bladen van Bloemert en Blondeau zeer zuiver gesneden. De titel van het werk is: *Immagini della virtù Eroica che alludono alla virtù de principi della casa medicea presentate nelle tre camere di giove, di Marte e di Venere nel Palazzo del gran Duca.*

Florence.

zocht hem de groothertog Ferdinand II. en verwonderde zich onder anderen over een weenend kind. De meester vraagde hem, of hy eens zien wilde; hoe ligt men een kind van 't schreyen tot het lachen brengen konde? te gelyk bragt hy door een paar penceelftrekken te weeg, dat het kind scheen te lachen, en gaf hem aanstonds daarop door een paar andere de voorige bedroefde gebeurden. In 't midden van het zolderstuk ziet men Pallas een jongeling uit de armen van Venus trekkende, om hem aan het opzigt van Hercules aan te beveelen. De Genius des krygs vertoont hem een laurierkrans. Dit schilderstuk is met agt andere omgeeven, die allen van een schoon koloriet, en bevallige uitvoering zyn. Zy verbeelden:

1. De onthoudendheid van Scipio.
2. Antiochus, zyne minnaares verlatende, om gewigtiger dingen uittevoeren.
3. Crispus, een zoon van den keizer Constantin, kant zich tegen de onkuifche aanzoeken zyners stiefmoeder aan.
4. De arts Erasistratus ontdekt aan den koning Seleucus, dat zyn zoon uit liefde tot zyn stiefmoeder Stratonice krank is.
5. Cyrus laat de gevange koningin Panthea wegbrengen, om niet door haare schoonheid vervoerd te worden.
6. Cleopatra zoekt Augustus te verleiden, maar hy blyft standvastig.
7. Alexander, welke de bekoorlykheden van de gemalin van Darius wederstaat.
8. De Massinissa aan zyne Sophonisba, met welke hy onlangs gehuwd was, den beker met vergif overgeevende. De cieraaden, welke deeze schilderstukken omringen zyn ook

Wok van deezen meester, en verdienen eene aandagtige *Florence*.
beschouwing.

Het zolderstuk in de zaal van de Apollo is alleen naar *Zaal van Apollo*.
de tekeningen van Petrus van Cortona geschilderd, maar
zoo schoon, als of het door den meester zelf was uitge-
voerd. Apollo toont den Atlas, die de wereld draagt
aan een jongeling met den geest van poezy bezielde, om
hem daar door optewekken de wonderen der wereld te
zingen.

De zaal van Mars is van de eige hand van deezen *Zaal van Mars*.
meester, en een zyner schoonste werken. De zolder heeft
vier verdeelingen, op drie van welken de zegepraalen van
het huis de Medicis verbeeld zyn. Op de vierde ziet men
eene menigte gevangenen, die de godin der overwinning
om hulp smeeken; de vrede vermaantze goeds moeds te
zyn; waarop de overvloed te voorschyn komende, zyne
spoederen over de verwonne volken uitstort. De poetische
viading van dit stuk is meesterlyk, en het koloriet kragtig,
of het schoon niet zonder feiten is.

De zaal van Jupiter is de derde en laatste van de hand *Zaal van Jupiter*.
van Petrus van Cortona. Hercules en het Geluk brengen
een jong held tot Jupiter, om van hem de kroon der on-
sterfelykheid te verkrygen. De godin der overwinning
schryft den naam Medicis op een schild. Ter zyde van
dit hoofschildery zyn agt zinnebeeldige, welke op den
gelukkigen toestand van een staat na den kryg hun betrek-
king hebben. 1) Minerva plant olyfboomen als zinne-
beelden van den vrede. 2) Mars maakt zich weg op een
zevleugeld paard. 3) Castor en Pollux ryden met hunne
paarden voort. 4) Vulkaan rust in zyne smitse nit. 5)
Diana slaapt ongestoord na het eindigen van de jagt. 6) A-
pollo de God der kunsten. 7) Mercur de God der wel-
spreekenheid en des koophandels. 8) De tweedragt zoekt

Florence. te vergeeffch het rampzalig oorlogsvuur weder te vernieuwen. De uitvoering van deeze zaal is zoo kragtig niet, als die van de twee eerften.

Zaal van Hercules. In de zaal van Hercules heeft Ciro Ferri deezen held op den houtstapel, en zyne vergoding verbeeld. Men bemerkt ligt, dat hy zich moeite gegeven heeft, om zyn meester Petrus van Cortona natevolgen; maar dat hy hem in geen en deele evenaart. In deeze zaal hangen voortreffelyke schilderyen. Eene Magdalena van Pouffin, waarin de uitdrukking bevallig, het koloriet leevendig, maar de schaduw te zwart is. Vier groote veldslagen, tot de Mediceefche geschiedenis behoorende van Bourguignon. De meesters van Titiaan. Maria op een voetstuk, voor haar staan Johannes de Evangelist en de Heilige Franciscus, voortreffelyk gekoloreerd. Het is een hoofdschildery van Andreas del Sarto, welke allezins onder de grootfte meesters te tellen is; men moet hem in deeze stad beoordeelen, dan het geen men in Rome van hem ziet, kan in lang by zyne stukken in Florence niet haalen. Hy tekent in eene groote manier, heeft een leevendig koloriet, en schildert de kleeding goed. Hy is een liefhebber van rood gewaad.

Onder de schilderyen van het paleis Pitti (*) zyn genoegzaam geene, welke zoo treffen, als de vier uiterften van

(*) De groothertog Ferdinand II. besloot de kostbaarste schilderyen van het paleis Pitti en de tribunen in een pragtig werk in koper te laaten brengen; 'er kwamen ook werklyk omtrend de 130 stuks van goede meesters in 't licht als van Lorenzini, Kruger, Morgalli en Picchianti. De platen zyn wel niet uitvoerig maar kragt naauwkeurig, en schilderagtig gesneden. 'Er ontbreekt een deel aan, wyl het werk is blyven steeken. Het is zeer raar en wordt met 30 à 40 ducaaten betaald. De groothertogen gaven het alleen als geschenk. De platen zyn meer en meer afgedrukt, en de laatste

van den mensch, de dood, het jongste oordeel, de he-*Florence.*
 mel en de hel van Nafini. (*) Zy zyn verschrikkelyk,
 maar zyn een bewys van het vuur des meesters.

Uit de de zaal Hercules gaat men in eene andere, waar-
 in Luca Giordano aan de zolder eene vergoding voortref-
 felyk geschilderd heeft. Onder de veelvuldige hier opge-
 hange copyen zyn de volgende origineelen. De verzoec-
 king van den Heiligen Antonius, door Salvator Rosa; het
 geval is te buitenspoorig, maar de werking in het stuk
 voortreffelyk. Eene Heilige familie van Andreas del Sarto,
 waarin Maria en de zamenstelling verdienen berispt te wor-
 den. Maar dezelve is des te schooner in de daarby han-
 gende aanbidding der Heilige drie Koningen van deezen
 zelfden meester. Voorts zyn hier van hem twee hemel-
 vaarten van Maria, waarin men schoone koppen vindr,
 maar de kinderen zyn wat te gemanierd. Een paar veld-
 slagen, en twee voortreffelyke zeestukken, van Salvator
 Rosa. De Heilige Margaretha uit Cortona, van Lanfranco,
 heeft wel eenige feilen in de tekening; maar is voor't ove-
 riges schoon geschilderd. De Heilige Philippus Neri, wel-
 ke Maria aanroept, van Carl Maratti, de zamenstelling en
 het Character van de hoofden zyn meesterlyk.

In een ander vertrek ziet men veele afbeeldingen, waar-
 onder eenige van Titiaan; Leo X. tuschen twee kardinaa-
 len van Raphael is een meesterstuk. Men verhaalt hier,
 dat dit het origineele zy, waarvan de hertog van Mantua
 het

zy siegt. Men komt zelden een volledig exemplaar te zien, wyl
 het onder de laatste hertogen zeer ongeregeld met het afdrukken
 toegeing. Onder de verwerde regeering van Johan Geston zyn veele
 plaatzen geheel verloren geraakt.

(*) Joh. Nicol. Nafini is een niet zeer bekend leerling van Ciro
 Perri. Zyn koloriet is hard en gemanierd; maar zyne zamenstellin-
 gen hebben veel vuur. Hy stierf in 't jaar 1736. te Siena.

Florence.

het kopy bekomen heeft; Andreas del Sarto had dit zoo voortreffelyk geschilderd, dat Julius Romanus, die de kleeding in het oorspronkelyke stuk geschilderd had, het voor zyn eigen werk hield, tot dat Vazari, in wiens tegenwoordigheid de kopy is vervaardigd, te Mantua kwam en deezen grooten schilder, door een, agter op het schildery gesteld teken, van zyne dwaaling overtuigde. Julius Romanus stond verbaasd en zeide: hy schatte het kopy nu hooger, dan het origineel.

Apollo en Martias, een schoon stuk van Guercino.

De beroemde Madonna della Sedia van Raphael, zynde een rond stuk en met halve beelden. De tekening en uitdrukking kunnen niet beter zyn. Het behoort onder de beste stukken van deezen meester. Het hoofd van Maria is vol geest, bevalligheid en onnavolgelyke schoonheid. Het kind Jesus is voortreffelyk, maar byna te uitgewerkt. Raphael betoont zich hier een veel grooter kolorist te zyn, dan men hem anders kent. Alles is rond, en met het schoonste licht en bruin geschilderd.

Een groot zinnebeeldig stuk met levensgrootte beelden. Eene andere vrouw met eene stedekroon op het hoofd volgt hem na en schreit. Men ziet hier den Meester, die in de schilderkunstige poezy, en vinding zo groot was. De vinding is vol vuur, het koloriet, en de behandeling voortreffelyk.

In een van de vertrekken ziet men een buitengewoon groot en zwart koraalgewas, en in de kleine byvertrekken eene groote menigte van schilderyen, waaronder nogthans veele middelmaatige en copyen zyn.

Bibliotheek.

In de bovenvertrekken staat de groothertoglyke bibliotheek, welke op 35000 deelen geschat wordt. In de voorzaal verzamelde zich weleer de beroemde Akademie del Cimento, welke zich een grooten naam in de proefonder-

Widelyke natuurkunde gemaakt heeft, nadien zy dezelve *Florence* in zulk een tyd, waarin deeze wetenschap weinig bekend was, met het gelukkigste gevolg heeft uitgevoerd. Men ziet in de Kasfen nog veele glaazen, welke zy tot haare proeven gebruikt heeft. In het eerste vertrek staat eene verzameling van agtduizend boeken, welke de overlede keizer, als groothertog van Lotharingen, gehad, en in 't jaar 1737 hier heeft laten brengen.

In het volgende bevindt zich de eigenlyke mediceefche boekverzameling, en eindelyk volgen de handschriften. Hieronder bevindt zich de dagtekening op de reis van den groothertog Cosmus III. van den jaare 1690. in twee banden in folio met schoone tekeningen en ophelderingen van den graaf Magalotti. De gezigten der streken en plaatzen welke by bezogt heeft, zyn daarin voortreffelyk en naauwkeurig naar 't leeven verbeeld. De opziener der beide bibliotheken is de ridder Menabuoni, welke ze eerst regt in orde gebragt heeft.

De tuin, die aan het paleis Pitti grenst, heet Boboli. *De Tuin Boboli.* Hy is omtrend 1500 schreeden lang, en met veele veranderingen, en verscheide afshydingen voorzien. Men ziet hier groote alleën, kleine lustbosjes, bloemperken, grasparterres, grotten, fonteinen, standbeelden, en in 't gemein de kunst met de natuur op het aangenaamste verbonden. Het schoonste daarin is het zoogenaamde eiland, ten einde van de groote allee. In de schulp van granietsteen, die meer dan twintig voet in den diameter houden kan, staat een Neptuun van ongemeene grootte, aan zyne voeten liggen de Ganges, de Nyl en de Euphraat, welke eene groote menigte waters van zich geeven. De meester van dit werk is de beroemde Johan van Bologna.

In een ander gedeelte van den hof ziet men eene schoone groep van Lorenzi in brons, welke Neptuun verbeeldt met

Florenen. met zeedieren omringt; wat verder in eene grot, vier van Michael Angelo niet geheel afgewerkte beelden, welke tot de graffombe van paus Julius II. geschikt waren. De grot is aardig van Poccetti beschilderd: zy schynt intestorten, en uit de spleeten komen allerlei dieren voort.

'Er zyn in deezen Hof verscheide standbeelden, die 's winters zorgvuldig bewaard worden. Over de groote wordt een stroodak gemaakt. Men is in dit stuk wyzer, en beter op de bewaaring der antieken bedagt, dan in den koninglyken tuin by Parys, alwaarze somtyds met puimsteen en scherp zand afgeboend worden. De Italianen geeven 'er niet om of zy 'er wit uitzien, zy zien alleen op de konst. Behalven dat geeft de regen en de zonneschyn hun den witten glans, die zy onder de bedekking verliezen, meest weder.

La Place. Aan de muur van den tuin Boboli grenst de kerk la Place, welke genoegzaam voor de Roomsche poort ligt. Aan het gewelf deezer kerk heeft Lucas Gordano de Maria met den Heiligen Bernhard in de wolken zeer schoon geschilderd.

Wanneer men weder naar het paleis Pitti teruggaat, vindt men eene zuil van marmer uit Serravezza, die Cosmus I. tot gedagtenis van den veldslag by Marciano in 't jaar 1554. heeft laten oprigten, wyl hy daardoor de stad Siena, en derzelver gebied aan zich onderwierp.

St. Spirito. Niet ver van het paleis Pitti ligt de kerk di St. Spirito ook van Brunelleschi gebouwd, zynde eene der schoonste in de stad, zo wel wegens den bouwtrant, als wegens de standbeelden, en schilderyen; de drie kruizen der kerk rusten op schoone zuilen. In de kapel Vittori vindt men een oud schildery van Giotto. Voorts ziet men hier de kopyen van de Maria uit de St. Pieterskerk in Rome, en

en de Christus alla Minerva, welke daar beide, door Michael Angelo vervaardigd, oorspronkelyk aangetroffen worden. De kapel van het Heilig Sacrament is ryk in Carrarisch marmer, en door den ouden Sanfovino met cieraaden voorzien. De hoofdaltaar is voortreffelyk, de hemel rust op schoone zuilen; het blad van den altaar en de tabernakel zyn met schoone steenen ingelegd. Aan het koor, dat zich daar agter bevindt, is het Carrarisch marmer niet gespaard; de standbeelden, die daarin staan, heeft Caccini vervaardigd, die ook den altaar nevens het koor heeft geordineerd. Men zegt, dat het aan het geslagt Michelozzi vyftig duizend dukaaten gekost heeft.

De Karmeliter kerk, die zich hier omstreeks bevindt, *Il Carmine* verdient ook bezien te worden. Zy heeft niet alleen goede schilderyen, maar ook eene zeer ryke kapel, die met louter marmer ingelegd, en den Heiligen Andreas Corsini toegewyd is. Het geslagt Corsini heeft groote sommen aan deeze kapel verspild. In het koor is de schoone grafstede van Petrus Soderini.

Beschryving van het gedeelte der stad Florence, dat naar het Noorden ligt.

Om van het paleis Pitti naar het noodelyke deel van Florence te rug te keeren, gaat men door de schoone straat Via Maggio, en door middel van de brug di S. Trinita over den Arno. Wy hebben reeds gemeld, dat deeze onder de vier bruggen over deezen vloed de schoonste is, Cosmus I. lietze door Ammanati bouwen, wanneer de oude in 't jaar 1557. door het geweld van 't water was wegge-

(*) Sgrilli heeft 'er in 't jaar 1754. eene naauwkeurige tekening met alle de afmettingen van in 't koper gebragt.

Florence. gespoeld. Zy bestaat uit drie boogen, waarvan de middelste negentig voeten breeduitgestrekt, en vyftien voeten in 't midden hoog is. Dergelyke gedrukte boogen staan wel, en het water word by sclielyke vloeden niet veel verhindert in zyn loop. Deeze brug behoort onder de schoonste van Europa. De architectuur van dezelve is zoo ligt en stout, dat de kenners 'er zich over verwonderen. Gelade wagens mogen 'er niet overryden, om ze niet te zeer te schudden. Op de brug staan vier marmeren standbeelden welke de jaargetyden verbeelden, en middelmaatig goed zyn.

Aan de overzyde van den Arno doet zich eene groote Dorische zuil op, uit één stuk bestaande. Paus Pius IV. schonkze aan Hertog Cosmus I, welke ze tot gedagtenis van de verovering van Siena in 't jaar 1564. liet oprigten. Zy wierd in de baden van Antoninus opgegraaven. Boven op dezelve staat het beeld der Geregtigheid, waarvan men schertswyze zegt: De Geregtigheid is in Florence zoo ver van de hand, dat niemand eenen toegang tot dezelve krygen kan.

*Het paleis
Strozzi.*

Een weinig verder komt men op de plaats, waar het paleis van den Hertog van Strozzi staat. Het ligt vry, en is met een aanzienlyken uitsprong voorzien, maar anders zeer eenvoudig en van boeragtig werk, byna als het paleis Pitti. Philippus Strozzi liet het door Benedict van Majano bouwen. Dit huis verzette zich tegen het Mediceesche, en wilde de vryheid van Florence behouden, maar Philippus Strozzi werd van Cosmus I. in den slag by Marone gevangen genomen. Hy bragt zich in de gevangenis om, na dat hy te vooren het vers van Virgilius,

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,

met zyn bloed aan den wand geschreeven had. Dit paleis *Florence* is een voorbeeld van den ouden Toscaanschen eenvoudigen, dog tegelyk edelen bouwtrant. De voorgevel is van boeragtig werk, dat 'er als gesleepe diamantpunten uitziet. De vensters zyn van eene schoone eventedigheid, maar in een te gering aantal, dan datze aan de vertrekken een toereikend licht zouden kunnen verschaffen. Van boven ziet men een grooten vooruitspringenden lyst, waar agter het dak zich verbergt. Van binnen is een vierkante tamelyk kleine tuin, waarom gaanderyen loopen, in elke verdieping rondsom op zuilen rustende. Alle cierraaden zyn zeer eenvoudig, en naar de Toscaansche orde. Deeze smaak stemt met de oude Etrurische overeen, en is in de vyftiende eeuw na de herstelling der kunsten weder in gebruik geraakt. De toen gebouwde paleizen van de oude geslachten Strozzi, Riccardi, Pitti, en zoo voorts, zyn alle zoo gestigt. 'Er zyn ook wel eenige in nieuwer smaak, als dat van Corsini, maar niet in een groot aantal. Dat de smaak in de bouwkunst te Florence zich het meest in zyne waare zuiverheid heeft staande gehouden, en niet als in andere Italiaansche steden te buitenspoorig en opgesmukt is geworden, hebben wy reeds in het begin der narigten van Florence aangemerkt. Hier kunnen zoo wel bouwmeesters als reizigers hun smaak het zekerste vormen.

Het paleis Corsini heeft eene aangename ligging op den dyk, die langs den Arno heenloopt, tuschen de twee beste bruggen over den vloed. Het is, als kort te vooren gezegd is, niet zoo sterk en eenvoudig als het voorige paleis, en van geen schoonen bouwtrant. Ondertuschen is het zeer uitgestrekt, en heeft eene groote dubbelde trap, waarvan de versierzelen van eene vreemde vinding zyn. Men vind 'er agt middelmaatige standbeelden, maar eenige goede schilderyen in, als : Johannes, in de woestyn predi-
kende,

Florence. kende, van Hannibal Caracci. Vier groote zeestukken van Salvator Rosa. Magdalena, de voeten van Christus zalvende, van Luca Giordano, en nog twee scherzen van hem; twee Bassanos, enz.

S. Giovanni di Dio. In de straat Borgo d'Ogni Santi, welke naar Porta del Prato loopt, waar men 's zomers in koetzen op eene groote plaats uit wandelen rydt, ligt het hospitaal S. Giovanni di Dio, dat gebouwd is op de plaats, waar het huis door den ontdekker der nieuwe waereld, Americus Vespucius, weleer bewoond, gestaan heeft. Van hier neemt de paarderen, die in Florence gehouden wordt, een aanvang, en houdt by de poort St. Croce weder op. By de Porta del Prato ligt ook het hof van de Corsini, waarin men eene verzameling van oude opschriften aantreft.

S. Maria Novella. S. Maria Novella ligt met elke zyde aan eene byzondere openbaare plaats der stad, waarvan de eene den naam draagt naar de stad, en de andere Piazza Vecchia heet. Op de laatste staan twee obeliskken, welke ten doele dienden, wanneer hier, gelyk voorheen, in de *ludis circensibus* der oude Romeinen, wedloopen gehouden wierden. De bouwtrant der kerke is oud, maar van eene edele eenvoudigheid; Michael Angelo zou ze zyne bruid genoemd hebben, wyl de smaak hem geviel. Zy wierd in 't jaar 1279. naar de ordinantie van twee Dominikaanen gebouwd. De kerk heeft goed schilderwerk van Ligozzi, Santi di Tito, Bronzino, Vasari, en anderen, maar is voor 't overige wegens het beste schilderstuk, dat van Cimabue den hersteller der schilderkunst voorhanden is, aanmerkelyk. Men vindt het in de kapel der Ruccellai. Voorts ziet men hier een houten crucifix van Brunelleschi, een kunstenaar, die zich als schilder, beeldhouwer, maar voornaamelyk als bouwmeester een naam verworven heeft; — eene middagslyn, door Ignazio Dante vervaardigd, zynde een der

der eerste in Europa. Het daartoe behoorende Dominikaan-klooster is zeer uitgestrekt, en met goede schilderyen voorzien.

De kerk van den Heiligen Laurentius is wegens de daarby zich bevindende prachtige groothertoglyke kapel de merkwaardigste van Florence. Het gebouw der Kerke zelf, door Brunelleschi in 't jaar 1420. ontworpen, is tweehonderd agtenvyftig voeten lang. Het gebouw heeft van binnen niet veel byzonders, behalven dat de fries en de karnis boven de zuilen een goeden welstand geeven. Het ontbreekt hier, gelyk by veele kerken in Florence, aan een goeden voorgevel. De beide preekstoelen zyn met goede basrelieven van Donatelli verciert. Voor den hoofd-altaar is het graf van den ouden Cosmus zonder eenige pragt, maar met het korte hem veel eergeevende opschrift:

Decreto publico patri patrie.

De nieuwe sakristie, de kapel der princen genaamd, is een der schoonste stukken in de bouwkunst, welke Michael Angelo heeft geordineerd, gelyk de zeven zich hier bevindende standbeelden insgelyks meesterstukken van hem zyn. Vooreerst ziet men by de graftombe van Julius de Medicis, den broeder van paus Leo X. twee beelden die den dag en den nacht verbeelden. (*)

By

(*) De nacht is byzonder schoon. Men maakte daarop de volgende vier verzen:

La notte che tu vedi in sì dolci atti

Dormir, fu da un Angelo scolpita

In questo sasso: e perche dorme ha vita

Destà la se nol credi, e parlerà ti.

Michael Angelo maakte terstond het volgende antwoord daarop.

Grato mi è il sonno, e più l'esser di sasso

Florence.

By het graf van Laurentius de Medicis staan twee andere, namelyk de morgen en de avond. Alle vier zyn meer dan levensgroot in eene liggende gestalte verbeeld, in eene grootsche manier, en met voortreffelyke omtrekken gerekend. Hier en daar heeft de meester 'er de laatste hand nog niet aan gehad. Kunstenaars en kenners beschouwenze des niettemin met hetzelfde genoegen, wyl zy daar nie zien, met welk eene stoutheid deeze groote kunstenaar gewoon was te arbeiden. Intuschen is dezelve, wanneer hy zich te zeer op zyne bekwaamheid verliet, aan zyne werken dikwerf nadeelig, en oorzaak geweest, dat hy veele stukken, die daardoor bedorven wierden, heeft laten liggen. Men behoeft zich daarom niet te verwonderen, wanneer de geheel afgewerkte stukken van deezen Meester zeldzaamer zyn dan die aan welke de laatste hand nog ontbreekt. De beide standbeelden van Julius en Laurentius, voor welken deeze praalgraven gestigt zyn, heeft hy geheel voltooid.

Van hem is ook de Maria met het kind Jesus op den arm, als het zevende standbeeld, dat zich hier bevindt. Den Heiligen Cosmus heeft Montorsoli, en den Heiligen Damianus heeft Raphael de Montelupo, beiden twee bekwaame beeldhouwers, vervaardigd.

De oude sakristie is volgens het ontwerp van Brunelleschi: de beelden, die zich daarin bevinden van den Heiligen Stephanus, Cosmus, Laurentius, en Damianus, nevens de ovale basreliefs aan de vier pilaaren zyn van Donatello.

Men

Mentre che il danno è la vergogna dura.

Non veder, non sentir, mi è gran ventura,

Pero non mi desiar: deh parla basso.

D: tweede en derde regels zien op de toemaallige onrusten in Florence.

Men ziet hier ook de marmeren graftombe met lofwerk *Florence.* van brons ter gedagtenis der zoonen van Cosmus I. opgerigt, van welke Johannes door zyn broeder Garfias, en deeze door zyn vader in toorn doorstoken wierd. De tombe is van Verrochio.

By de deuren staat de beeldtenis van den beroemden historieschryver Paulus Jovius, bisschop van Nocera, door San Gallo gemaakt. Thuanus beschuldigt hem van partijdigheid, wyl hy van het Mediceesche huis, en van koning Francois I. jaargelden trok. Hy stierf 1552.

De Mediceesche grafkapel, agter de kerk van den Hei *De Mediceesche begraafnis kapel.* ligen Laurentius, is een der bezienswaardigste stukken van gansch Italien. De smaak in de bouwkunst is grootfch en edel, en de bouwstoffen zyn zoo kostbaar, als men zich naauwlyks verbeelden kan. De Groothertog Ferdinand I. maakte 'er eenen aanvang mee in 't jaar 1604, en sedert dien tyd zyn 'er jaarlyks groote sommen aan besteed. Intusschen is dezelve nog in lang niet voltooid, en zal vermoedelyk ook nimmer geheel voltooid raaken. Het bovenste gedeelte van de vensters tot onder de kapel is nog niet bekleed, maar van onderen zyn alle muren met jaspis, agaat, chalcedonier, en andere kostbaare steenen, overtrokken. De hoofdaltaar is even zoo min in orde, en staat by de groothertoglyke gallery.

De kapel is agtkant, zesentagtig voeten breed, en honderd zeven en tagtig voeten hoog. De pilasters hebben eene schoone evenredigheid, en zyn met kapiteelen van verguld brons voorzien. Tusschen dezelve zyn de wapens der Toskaansche steden met hunne schilden, kroonen, en andere cieraaden van kostbaare steenen, ingelegd. Van de agt zyden der kapel, is eene tot den hoofdaltaar, de andere tot deuren, door welke men agter den hoofdaltaar der groote Kerk uitkomt, en de overige

Florence. rige zes voor even zoo veele graven der groothertogen bestemd. De laatste zyn van eene voortreffelyke gedaante, door Michael Angelo geordineerd. Op elke graf-tombe ligt een kussen van rood jaspis, en een gouden kroon, welke met topaazen, robynen, en andere edele steenen bezet zyn, en twintigduizend dukaaten zouden kosten. Vier graftombes zyn van Oosterfchen, en twee van Egyptischen granietsteen. Boven elk derzeive is een zwarte marmeren nisch, met het beeld van den daaronder liggenden Groothertog, van verguld brons, en tien voeten hoog. 'Er bevinden zich egter nog alleen Cosmus I. Franciscus, Ferdinandus, en Cosmus II. en dus ontbreeken 'er nog Ferdinandus II. en Cosmus III. Onder elke begraafplaats ziet men het opschrift met witte chalcedon in porphiersteen ingelegd, waarvan elke letter meer dan zes dukaaten kost. Het voetstuk is met de schoonste soorten van marmer ingelegd. Onder deeze kapel bevindt zich de eigenlyke grafkelder, waarin de groothertogen, een ieder regt onder zyn praalgraf, rusten. Een berigt van al de marmers, die hier gebruikt zyn, worden vreemdelingen in een byzonder boekje van den opziener medegedeeld. Een der schoonste soorten is de Diaspro di Barga, welke in het Toskaansche niet ver van Lucca gevonden wordt, en nergens anders toe gebruikt mag worden.

*Bibliotheca
Mediceo-
Lauren-
tiana.*

In dit klooster staat de heerlyke bibliotheek, welke onder den naam van Mediceo Laurentiana bekend, en van wegens de handschriften, die zich tot op vierduizend uitstrekken, beroemd is. Laurentius, de pragrige, zond Johannes Lascaris tweemaal naar Griekenland en Afiën, om dezelve optekopen. Als zyn zoon Petrus II. in 't jaar 1494. uit Florence moest vlugten, werden ze verstrooid en verkogt; na zyne terugkomst zocht Hertog Per-

trus dezelve zoo veel mogelyk weder byeen te krygen. *Florence.*
 Een gedeelte kwam met Catharina de Medicis naar Vrankryk in de koninglyke bibliotheek. Paus Clémens VII. heeft deeze boekverzameling aanzienlyk vermeerderd, en de overlede keizer, van het huis Gaddi in Florence, driehonderd en vyftig stuks daarby gekogt. In 't jaar 1752. heeft derzelver opziener Biscioni de naamlyst in folio uitgegeeven, en Bandini dezelve met een tweede deel agtervolgt. Het merkwaardigste handschrift van deeze bibliotheek is de Virgilius, welke men van de vyfde eeuw meent te zyn. De abt Fuggini heeft denzelven met even zulke letters in quarto laten drukken, als 'er zich in het handschrift bevinden, na dat dezelve daartoe alleen waren gegooten. De bouwtrant van deeze bibliotheek is een meesterstuk in de bouwkunst, en van Michael Angelo geordineerd. De plans zyn naauwkeurig met alle de afmeetingen in 't kooper gebragt, onder den titel: *Libreria Mediceo Laurenziana, architettura di M. A. Buonarotta.* Zy maaken ook het vierde deel van de zoo even aangehaalde *Studio d'Architettura* van Ruggieri uit.

Het Jesuïetencollegie is uitgestrekt, en met eene schoone *Jesuïetenkerk* voorzien. Het merkwaardigste daarby is het van den *Collegie.* beroemden wiskundigen, den pater Ximenes, opgerigte observatorium. Het is voorzien met het grootste muurquadrant, dat 'er in de waereld is, hebbende een radius van tien voeten, en in 't gemeen met andere schoone werktuigen. Hy legt zyn jaarlyks inkomen, als eerste wiskundige van den Groothertog, en opziener der wateren in Toscanen, bestendig daaraan te kost.

Het paleis Riccardi wierd van Cosmus, den vader des *Het paleis vaderlands*, in 't jaar 1430. gebouwd, en was toen de *ze-Riccardi.* tel en schuilplaats der kunsten. De waare liefhebbers derzelve kunnen het om deeze reden ook niet anders, dan met

Florence. met vergenoegen beschouwen. De buitenste verciering heeft Michael Angelo, in eenen zeer manlyken en eenvoudigen smaak, geordineerd. In de onderste verdieping heeft de Marquis Franciscus Riccardi in 't jaar 1719. eene verzameling van borstbeelden, basreliefs, en inscripties laten aanleggen. Uit een opschrift aan de prachtige trap blykt, welke groote heeren hier hun verblyf gehad hebben, waaronder keizer Karel V. Koning Lodewyk XII. François I. en een paar pauzen de voornaamste zyn. De gallery van dit paleis is merkwaardig. Aan de zolder heeft Luca Giordano de vergoding van Cosmus I. geschilderd, zoo als hy, verzeld van zyn geslagt, midden onder de goden verschynt. De beelden komen schoon uit, de karakters zyn bevallig, het koloriet is frisch en natuurlyk. De vercieringen der galleryen zyn in een goeden smaak. Men ziet in dezelve om de samenvoeging der spiegelglazen te verbergen listecieraaden of bloemenkranssen over het glas geschilderd, dat egter geene zeer goede werking doet. Een paar kasten zyn met kleine oudheden van brons, afgodsbeeldjes, en gesnede steenen vervuld.

De zolder van de bibliotheek is insgelyks van Luca Giordano geschilderd, maar in lang zoo schoon niet als de gallery. De verzameling van boeken is eene der schoonste in Florence: het opzigt over dezelve heeft de geleerde Lami, welke ook de lyst daarvan te Livorno in folio heeft laten drukken. Het merkwaardigste in dezelve is een der oudste handschriften der natuurlyke historie van Plinius, welke men van de negende eeuw agt te zyn. Het is egter niet volkomen. In de vertrekken, die ten deele ryk gemeubileerd zyn, hangen verscheide goede schilderyen, onder anderen een van Jacobus Bassano, dat voortreffelyk geschilderd, maar van eene zonderlinge en laage vinding is. Het verbeeldt den god der liefde in een ketelboeterswinkel,

winkel, waaruit een jonge met eene roede hem verjaagen *Florence.*
 wil. De vrouw nadert, om hem een slag op zyn agter-
 ste te geeven. Vier landschappen van Fredericus Zuc-
 chero, in wier eene de berugte schoonheid Bianca Ca-
 pella, gemalin van den Groothertog Franciscus, te zien
 is.

De Dominikaaner kerk van den Heiligen Marcus heeft
 schoone schilderyen, inzonderheid is de kapel van den
 Heiligen Antonius pragtig versierd, van Jan van Bo-
 logna geordineerd, en de koepel van Poccetti geschild-
 erd. (*) Het merkwaardigste in de kerk is het graf van
 den beroemden Picus van Mirandola, niet zoo zeer we-
 gens de kunst, als wegens hem zelf. Picus verstond in
 zyn agttiende jaar tweentwintig talen, en redentwistte in
 zyn vierentwistte jaar te Romen over alle stoffen, die
 men hem voorlei. Hy had eene zulke heerschende nei-
 ging tot de weetenschappen, dat hy zyn vorstendom ver-
 liet, en zich naar Florence begaf, alwaar hy ook in 't jaar
 1494. stierf. Op zyn graf staat:

D. M. S.

Johannes Jacet hic Mirandula, caetera norunt

Et Tagus & Ganges, forsan & Antipodes.

Obiit An. MCCCCLXXXIIII.

Vix. an. XXXVI.

Voorz. ligt Angelus Politianus, de hersteller der Grieksche
 en Latynsche spraakkunst, hier begraaven. (**) Zyn lee-
 vens-

(*) De geleerde Gori heeft dezelve in het koper laten brengen,
 en met eene beschryving in folio nitgegeeven.

(**) Van wegens zyne kundigheid in deeze beide talen, en in
 zyn eige moedertaal heeft iemand het volgende aartige grafchrift
 op hem gemaakt:

Fe-

Florence.

vensgedrag was slegt: hy stierf in 't jaar 1494. van verdriet, wyl hy zich de ongenade van het Mediceefche huis op den hals geladen had.

De monniken wyzen in het klooster nog de beide cellen aan van Hieronymus Savonarola, zyn afbeelding, en een schildery waarin zyn uitgang verbeeldt wordt. Men heeft veele goede schriften van hem, en hy had wegens zynen onberispelyken wandel een reuk van heilicheit. Wyl hy egter tegen Paus Alexander VI, en de slegte levenswys der monniken sterk predikte, bragt men hem in de gevangenis der inquisitie, waar hy gepynigd, en 1498. op de plaats voor het oude paleis te Florence onschuldig verbrand wierd. Het klooster bezit ook eene schoone verzameling van boeken.

By deeze kerk ligt de groothertoglyke stal, een groot gebouw, desgelyks de wildbaan, waarin leeuwen, tygers, en allerteye vreemde dieren onderhouden worden. By gelegenheid van een brand in 't jaar 1767. kwamen eenigen derzelve los, en bragten de menschen veel nadeel toe. By deeze wildbaan is de plaats ter jagt. De leeuwen worden door middel eener byzondere machine, verbeeldende een monster met open muil, gevangen. Twee mannen versteeken zich 'er in, beweegen dezelve tegen den leeuw, om zwermen tegen hem te werpen, tot dat hy zich uit vrees voor het vuur ras in zyn hok begeeft.

De Kruidtuin.

De kruidtuin heeft Cosmus I. aangelegd. Hy stond te vooren onder het opzigt van den beroemden botanist Micheli, maar tegenwoordig staat hy onder den Heer Manetti, welke den arbeid van den eersten agtervolgt.

Hier

*Politians in hoc tumulo jacet Angelus,
Qui caput & linguas, res nova, tres habuit.*

Hierby is voor veertig jaaren eene botanische akademie op-
gerigt, die uit vyftig leeden bestaat; (*) de tuin wordt
zeer wel onderhouden, en is met veele zeldzaame kruiden
en gewassen voorzien.

De kerk l'Annunziata, aan de orde der Serviten behoo-
rende, is eene der merkwaardigste in aanzien van de kunst, *l'Annunziata.*
en van een wonderwerk, waarvan deze kerk den naam
gekreegen heeft. De schilder, welke hier aan eene ver-
kondiging der geboorte werkte, raakte van droefheid in
dorp, wyl hy geen kans zag, om het gelaat van Maria
waardigheid en bevalligheid genoeg te geeven. By zyn
ontwaaken was het hoofd af, en de engelen hadden dit
meesterstuk gemaakt. Het is, om de waarheid te zeggen,
eener even slecht getroffen, als het overige. De gallery
voor de kerk, en de kapel van Pucci, die aan de regte
hand ligt, is door Caccini geordineerd. In een tuin des
kloosters ter linker hand moet men de beroemde Madonna
del Sacco, van Andreas del Sarto, (**) niet uit het oog
verliezen; zy hangt tegen den muur over de deur, door
welke men in de kerk komt. Het schildery heeft den by-
naam ontleent van den Heiligen Joseph, die op een zak
leunt; of naar de gedagte van anderen, wyl de noodty-
dende schilder het voor een zak meel, welke hy in dien
schaar-

(*) Aan deze maatschappye hebben wy een der pragtigste werken,
en systematische verhandeling over de conchyliologie te danken: *In-
strum. testaceorum, conchyliorum, quae adseruantur in museo Nicol. Gual-
theri medici, & Botanices Academicæ Florentinae socii, & methodice
disposita exhibentur tabb. CX. Florent. 1742. in groot folio met
vercigelykelyke platen.*

(**) Het wordt voor het schoonste stuk van deezen meester gehou-
den, en men verhaalt, dat Michael Angelo en Titiaan zich niet zat
te laten zien konden. Men heeft 'er verscheide, maar geen gelukkig
begevalle platen van.

Florence. schaarsen tyd noodig had, vervaardigde. In het stuk straalt eene grootsche manier door, de uitvoering, kleeding, en behandeling zyn meesteragtig. In een ander voorhof heeft deeze kunstenaar het leeven van den Heiligen Philippus Benizzi, die de orde der Serviten omtrend den jaare 1230. gesticht heeft, voorgesteld, en hier ligt hy onder zyne meesterstukken begraven. Hy stierf in 't jaar 1530. gelyk het opschrift onder zyn borstbeeld nitwyft.

De zolder der kerke zelf, welke niet verwulft is, heeft Daniel van Volterra geschilderd. De zilveren tabernakel, en de voorzyde van den grooten altaar zyn van zilver, en met basrelieven vercierd, naar de ordinantie van Silvanus. De kapel, waarin zich het reeds gemelde zoo beroemde hoofd van Maria door de engelen geschilderd bevindt, is geheel met marmer bekleed, en van een goeden bouwman. De altaar is van zilver, en rykeelyk met steenen bezet. Onder een kostbaaren tabernakel ziet men het hoofd des Heilands, van Andreas del Sarto. De muuren der kapel hangen vol zilveren cierraaden, die uit kragte van verscheide geloften geschonken zyn. Het oratorium, hier digt by, is met marmer bekleed, waarin de geheimenissen van Maria met kostbaare steenen ingelegd zyn. De kapellen deezer kerke zyn alle met goede schilderyen van kunstenaaren uit de Florentynsche school vercierd. In de eene ziet men de schoone groep van een dooden Christus, die van God den Vader gehouden wordt, van Baccio Bandinelli. Eene kapel agter den hoofdaltaar heeft Jan van Bologne, op zyne kosten, en naar zyne tekeningen laten vercierren. Verscheide goede basrelieven in brons zyn van hem. Hy ligt hier ook begraven, gelyk uit zyn grafsteen blyk. (*)

(*) Hy was eigenlyk te Douay in Vlaanderen omtrend het jaar 1554.

Het klooster is met eene schoone bibliotheek voorzien. *Florensen.*
 Van binnen is de kapel der tekenakademie, waarin Passig-
 nano het altaarsfuk geschilderd heeft.

De plaats voor de kerk dell Annunziata is groot, schoon
 en met arkaden verciërd, die op corinthische zuilen rusten.
 Aan weerskanten staat een bron met tritons, die water uit-
 werpen, en midden in het standbeeld van den Groothertog
 Ferdinand I. van brons, door Jan van Bologne. Op het
 voetstuk leeft men:

Ferdinando I. M. Etruriae duci

Ferdinandus II. Nepos, anno sal. MDCXL

Het verciërd niet alleen deeze plaats uitmuntend, maar strekt
 ook tot een gezigtspunt voor eene schoone straat. Het beeld
 heeft eene goede houding op het paard. De omtrek van
 het harnas is wat hard. Het paard is wel getekend, en
 de beweging natuurlyk. Evenwel heerscht 'er over het
 geheel eene styfheid in, welke niet behaaglyk is.

De kerk S. Maria Magdalena de' Pazzi draagt den naam
 naar eene Heilige uit het geslagt der Pazzi. Zy rust in de
 hoofdkapel, die met marmer overtrokken, en in de nissen *Maria*
 verciërd is met vier statuen, verbeeldende de deugden, die *Magdalena*
 haar voornaamelyk eigen waaren. De twee agterste zyn *de Pazzi.*
 niet ten vollen af. De meester derzelve wordt niet ge-
 noemd. Het schilderstuk van den hoofdaltaar is van 't pen-
 ceel van *Ciro Ferri.*

Het huis van het geslagt Buonarrotti, waarin weleer de *Het huis*
 groote Michael Angelo woonde, ligt in de *Via Ghibellina.* van *Mi-*
 Men ziet in hetzelfde eene reeks van schilderyen, die zyn *chael An-*
 leeven, en een gedeelte der eerbewyzingen, die hy van *gelo.*
 koningen, pauzen, en andere grooten ontvangen heeft,
 ver-

1524. geboren, ging vroeg naar Italien, en bereikte daar eenen ou-
 derdom van 84 jaaren.

Florence. verbeelden, nevens eenige stukken, die voor zyn eigen werk worden uitgegeeven.

S. Croce. De Franciscaaner kerk S. Croce is van Arnolfo, die ook den Dom geordineerd heeft, in 't jaar 1294. gebouwd, en vervolgens door Vasari verbeterd. Zy is tweehonderd en tien schreeden lang, en zeventig breed. Boven de middelste der drie deuren aan de voorgevel staat de Heilige Lodewyk, Aartsbischop van Toulouse, door Donatello. Ter rechte zyde in de kerk ziet men eene afneeming van het kruis door Salviati, en eene kruiciging door Santi di Tito. Een weinig verder is het schoone graf van Michael Angelo Buonarotti. Zyn borstbeeld is met eene drievoudige kroon versierd, en van onderen staan de woorden uit Horatius: *Ter geminis tollit honoribus*. Onder aan zitten de schilder- de beeldhouw- en de bouwkunst over het verlies van eenen zoo grooten meester te weenen. De laatstgemelde is van Giovanni del Opera, de tweede van Valerio Cioli, en de schilderkunst, als de beste, zoo wel als het borstbeeld, van Battista Lorenzo. Het kleine schilder- stuk, dat de heilige vrouwen by het graf van Christus verbeeldt, heeft Michael Angelo zelf geschilderd. Op het graf leest men:

Michaeli Angelo Buonarotio

Ex vetusta Simoniorum familia,

Sculptori, pictori, & architecto,

Fama omnibus notissimo,

Leonardus, patruo amantissimo, & de se

Optime merito, translatis Roma

Ejus ossibus, atque in hoc templo

Major. suor.

Conditis, cobortante Seren. Cosm. Med.

Magno Etruriæ Duce P. C.

Anno sal. MDLXX.

Vixit ann. LXXXVIII.

De grafstompe van Philippus Buonarroti, een geleerd *Florence*.
oudheidkundige, 1737. gestorven, is hier niet ver van daar.
Daarop volgt die van den beroemden kruidkundigen Petrus
Antonius Micheli, die zich door zyne nieuwe ontdekkin-
gen in deeze wetenschap een naam gemaakt heeft.

In de derde kapel hangt Christus, het kruis draagende,
van Vafari. In de vierde de voorstelling van Christus aan
het volk, door Jacobus di Meglio. In de vyfde de gees-
telling, door Alexander del Barbieri. In de zesde Christus
in den olyfhof, van Andreas del Minga. In de kapel van
het geslagt Cavalcanti heeft Donatello eene schoone Maria
boodschap in marmer uitgebouwen. In de Barberynsche
kapel ligt de groote dichter Francisco da Barberino begraaf-
ven, en Naldini heeft den heiligen Franciscus met zyne
wonden afgebeeld. De kapel der Calderini is met Carrar-
isch marmer overtrokken, en heeft eene afneeming van
het kruis door Salviati.

De kapel der familie Nicolini aan de linker zyde der kerk
is in aanzien der bouwde de schoonste van alle. De
vercierfelen zyn van Carrarisch marmer. Men vindt 'er
twee zeer goede standbeelden van Moses en Aaron in, en
drie middelmaatige, de kuisheid, kloekzinnigheid en
oortmoedigheid, zy worden alle vyf aan Francavilla, een
Nederlandsch beeldhouwer, toegeschreeven, het geen om
dat 'er zoo veel goeds in deeze werken is, niet veel ge-
loof verdient.

De zeven kapellen aan de linker hand hebben ook goede
schilderyen. In de eerste, wanneer men naar de deur
gaat, is de zending van den Heiligen Geest, door Vafari,
in de tweede de hemelvaart van Stradano. Niet ver hier
van daar ziet men het graf van een bekenden Italiaan-
schen geschiedschryver Leonardus Bruni, naar zyne va-
derstad Arezzo, ook Arerino genaamd, die met den be-
roem

Florence. roemden Petrus Aretinus, welke Ariosto den Godlyken noemd, niet verward moet worden. Op zyn graf staat:

*Postquam Leonardus e vita migravit Historia luget,
Eloquentia moesta est, ferturque Musas, tam Græcas,
quam Latinas lacrimas tenere non potuisse.*

In de derde kapel ziet men Christus, daar hy aan de Apostelen verschynt, van Vasari. In de vierde Christus met zyne discipelen aan de maaltijd, van Santi di Tito. In de vyfde de opstanding, van denzelfden. In de zesde Christus in het graf, van Naldini. In de zevende Christus in het voorhof der helle, van Allori. De schilder heeft hier zich zelven afgebeeld, zoo als hy op zyne minnaares, in de gedaante van Eva, ziet. Verscheide schilderstukken als het crucifix by den ingang zyn van Giotto en Cimabue. Zy hebben voor het overige niet veel verdienste, dan dat zy van de eerste herstellere der schilderkunst voortkomen. De preekstoel is uit marmer van Seravezza, en met heerlyke basrelieven van Benedict da Majano versierd.

In deeze kerk is daarenboven merkwaardig het graf van den beroemden wiskundigen Gallileo Gallilei. Hy werd in den beginne wegens zyne ketterfche gevoelens, of liever wyl hy in de sterre- en natuurkunde veel meer inzien had, dan de Heilige Inquisitie, buiten de kerk begraaften, nadertand erlangde hy egter eene eerlyke begraafplaats binnen dezelve. Zyn leerling Viviani, een niet min beroemd wiskundige, wilde dit gedenkteken oprigten, maar hy kwam ondertusschen te sterven, en het geslacht Nelli, dat erigenaam was van Viviani, bragt het tot stand in den jaare 1737. Men ziet aan hetzelfde de beelden der wis- en sterrekunde, en het borstbeeld van Gallilei, door Foggini. Naast het graf van deezen wiskundigen is dat van Alessandro

dro Gallilei, een bekwaam architect, die in 't jaar 1737 *Florence*, te Romen gestorven is.

In het klooster is de kapel van het huis Pazzi, wegens de voortreffelyke bouwkunde van Brunelleschi, merkwaardig. De monniken bezitten eene boekverzameling, waarin veele zeldzaame handschriften worden aangetroffen. Met dit klooster is ook het Inquisitiegeregte van Florence verbonden, en de monniken hebben het voorregt den Inquisiteur te verkiezen, waarover de Dominikaanen hun zeer benyden, wyl zy op alle andere plaatzen zich in de bezitting van dit recht gesteld hebben.

Op de plaats voor deeze kerk wordt de plegtigheid del Calcio gehouden, waarvan wy by gelegenheid van het paarderennen zullen spreken.

Tot dus ver zyn de aanmerkelyke zaaken, welke aan den noordkant verdienen gezien te worden, aangewezen. Wy keeren nu naar het midden der stad te rug.

Het gebouw der hooge school heeft niets byzonders. De Academia della Crusca houdt 'er haare vergaderingen in. Bekwame mannen geeven hier onderwys. Onder anderen houdt Lami lessen over de geschiedenissen van Florence; de pater Ximenes over de wiskunde enz. De hooge school van Florence is zeer oud; de stad was reeds in de negende eenw de zetel der weetenschappen van Toskanen.

De Mercato Vecchio, waar groentens verkogt worden, ligt in het middelpunt der stad, want men rekent van hier tot aan elke poort eene Italiaansche myl. Op het midden deezer markt staat het beeld des overvloeds op eene zuil van graniet.

De kerk Or San Michele heeft haaren naam van eene *Or San Michele* schuur, die weleer op deeze plaats stond. Zy is van buiten met veertien statuen, die ten deele van marmer, ten deele van brons zyn, versierd. De meesters derzelve hee-

Florence.

ten Ghiberti, Donatello, enz. De kerk is duister, wyl de vensterglazen klein, en door het schilderwerk verdonkerd zyn.

'Er zyn behalven deeze nog verscheide kerken, welke de nieuws gierigheid van een liefhebber der schoone kunsten waardig zyn, als daar zyn: Pietro Maggiore, Ognì Santi, S. Trinita, de kerk van de paters van het oratorium di S. Filippo Neri, S. Maria Maggiore, S. Maria Nuova en andere meer, van welke men in de *Rispetto delle cose notabili di Fiorenza* narigt kan vinden, maar die wy voorbygaan, wyl de voornaamste maar tot ons oogmerk dienen.

Het paleis van den Markgraaf Gerini is merkwaardig wegens de gallery van schilderyen; maar wy zullen ons met eene aanwyzing derzelve niet ophouden, wyl de bezitter dezelve in 't koper heeft laten brengen, en in twee banden in groot folio heeft uitgegeeven.

Het paleis di Podesta, of het stadhuys, is een uitstekend gothisch gebouw. Men ziet aan hetzelfde in eene zekere hoogte een katrol, welke dient tot eene in Italiën zeer gewoone straf, die men daar *la Corda* noemt. De handen worden den misdaadiger op den rug gebonden, men maakt 'er een strik aan vast, trekt hem in de hoogte tot aan de katrol, en laat hem op eenmaal weder naar beneden schieten, egter zoo dat hy den grond niet raakt. Die geene krachten genoeg hebben om hunne armen regt styf te houden, gaan dezelve door den hevigen stoot uit de gewrigten. Zoo dra de straf geoeffend is, weet hy, die te uitvoert, de armen weder in het gewrigt te zetten. De doodsstraf is zeldzaam in Italiën, daarentegen wordt deeze straf den misdaadigers des te dikwyler opgelegd.

Hospitaalen.

Het ontbreekt Florence aan geene hospitaalen, onder welke dat van S. Maria Nuova het voornaamste is. By

het zelve is eene school der genees- en heilkunde aangelegd, waarin de beste artzen van het gansche land worden aangekweekt, wyl zy het onderrigt van de daar zynde leermeefters niet alleen woordelyk ontvangen, maar ook tegelyk in de uitoeffening worden bedreeven gemaakt. De overleede Keizer heeft tot geryf van deeze school eene geneeskundige bibliotheek daarby laaten aanleggen. Het *theatrum anatomicum* is in een goeden staat. Behalven dit heeft men het hospitaal van Mattheus en Johannes di Dio voor kranken; van S. Paul voor zulken, die beginnen gezond te worden; verscheide anderen voor de pelgrims. Het hospitaal degli incurabili neemt alleen zulken in van welken geen hoop is, dat zy hersteld zullen worden. In het hospitaal der weezen en vondelingen worden nevens de oppasters, en andere daartoe noodig, tegen de tweehonderd menschen onderhouden, de bestierders van dit laatste worden uit den adel der stad verkozen, en hebben het opperste opzigt over de andere hospitaalen en derzelver bestierders. Niet tegenstaande alle deeze goede instellingen zyn de straaten van Florence even zoo vol van bedelaars en ellendigen, als in andere steden van Italien.

De burger- en rechtszaaken worden by byzondere hoven afgehandeld; de lyfstraffelyke behooren tot een byzonder *Waarneming der Justitie.* gericht, la Consulta genaamd. De tegenwoordigheid van den vorst in deezen tyd zal vermoedelyk in veele stukken eene verandering voortbrengen. Wanneer de keizer bezit van Lotharingen genomen had, en de graaf van Richcourt stadhouder van Toskanen was, werden eene menigte Lotharingers in 't land getrokken, welke zich meenden te verryken, terwyl de inboorlingen moesten agterstaan. De Graaf was baatzugtig, en bekommerde zich om het voordeel van het land niet. De byzonderheden hier van behooren hier niet; zoo veel is zeker, dat zyn gedagtenis

Florence. overal gehaat is. Zyn opvolger, de Marquis de Botta, dagt billyker, zegt de inwooners zoo veel mogelyk genoeg te geeven, alles in orde te brengen, en het land tot ontvangst der keizerlyke princen voortebereiden.

In het gerichtshof der inquisitie heeft de Aardsbischof de voorzitting: de Inquisiteur wordt uit de Franciskaanen van Santa Croce verkooren, en de Paus benoemt drie godgeleerden tot richters. Zoo gehaat de naam van dit gerichtshof is, is het toch niet vreeslyk. De Landvorst heeft altoos drie afgevaardigden by hunne beraadslagingen, welke weggaan, en allen handel daardoor afbreken, wanneer de zaak niet naar hun wensch gaat. De Inquisitie heeft hier nog gevangenisfen, nog Sbirren, maar moet die van de stad gebruiken, en eerst by den vorst de gevangenneeming der aangeklaagden verzoeken.

*Schouw-
burgen.*

'Er zyn drie schouwburgen in Florence, van welke buiten de vasten, en advent een open is. De grootste schouwburg voor de opera heet della Pergola, naar de straat waarin hy ligt. Dezelve werd eerst in 1755. nieuw gebouwd, en wel alles, zelfs de afscheidingen der loges van steen, wyl het voorige afgebrand was. De inrigting is schoon, by den ingang zyn twee zaalen, waarin zy, die niet willen luisteren, kunnen speelen. In elke ry, waarvan'er vier boven elkander zyn, telt men negentien loges: de Groothertoglyke is regt tegen over het toneel. De aanschouwers in het parterre hebben ook zitplaatzen. De zangers der opera zyn in Florence, gelyk in andere steden van Italien, virtuosen, die zich enkel op hun kunst toeleggen, van de eene plaats naar de andere reizen, en alleen voor een korten tyd, als geduurende een karneval, of een jaarmarkt, zich verbinden. Van de acteurs in den schouwburg zyn veelen in Florence gezeten, en werken den ganschen dag aan andere zaaken. Des avonds gaan zy op het

toneel, en speelen hun rol voor de vuist. Van de *Florence* meeste blyfpelen maaken zy maar een plan by zich zelve op, en voeren voorts de zamenpraaken naar welgevallen uit. Egter leeren zy ook veele stukken van Goldoni en andere auteurs van buiten. De kleine schouwburg is insgelyks aartig geschikt, en heeft ook zitplaatsen in 't parterre, gelyk de groote. Ter plaatze daar in de Fransche schouwburgen het amphitheater is staan hier de bedienden.

Her ontbreekt Florence aan eene goede gelegenheid om met de koetzen eene wandeling te doen. De voornaame luiden ryden des avonds voor de poort van S. Pietro Gattolini, waar zy stil houden, van daar op de plaats by den Dom voor een koffyhuis, waar zy ververschingen neemen, en eindelyk naar de opera. Manspersoonen, die geene dame by zich hebben, gaan gemeenlyk in het groote koffyhuis op deeze plaats, Bottegone genaamd.

De ommevang is in Florence op eenen aangenaamen *Gezelschapp'n.* voet, en onbedwongen. Weinige plaatsen in Italien zyn in deezen opzigte voor eenen vreemdeling zoo voordeelig. In de gezelschappen is men doorgaans vrolyk, vry, en zomtyds leergierig. Men legt zich toe, om de vreemdelingen hoflyk te bejegenen; de dames, welke zich over de yverzugt der mannen niet hoeven te bezwaaren, beetoonen inzonderheid dezelve veel agting. Zy geeven den vreemdeling de hoogerhand in de koets, en ruimen hem dikwils de voorste plaats in de loges in.

De ongehuwde vrouwspersoonen worden zorgvuldig bewaard; men steektze gemeenlyk in een klooster, tot datze verloofd zyn. Dan hebben zy vryheid zich met hun toekomenden eggenoot te onderhouden, en deeze laat zich ook in alle gezelschappen met geene andere,

Florence. dan met haar in. Maar dit keert geheel en al om, zoo dra zy gehuwd zyn; dan wordt het byna voor schandelyk gerekend, wanneer man en vrouw met elkander in gezelschap spreken.

*Kleedings-
wyze.* De Engelsche Heeren, (en ook zomtyds Engelsche Dames van aanzien) welke zich in menigte geduurig in Florence ophouden, veroorzaaken, dat veele vrouwen van rang zig in den Engelschen smaak zoeken te kleeden: anderen verkiezen de Fransche modes. De burgervrouwen draagen een soort van jakje, dat naauw om 't lyf zit, en van onderen tot aan den hals toegeknoopt wordt; zy maaken ook gebruik van andriennes, die insgelyks met knoopjes zyn. Ongehuwden hangen een sluyer om, die het halve gezicht bedekt, wanneer zy uitgaan. De kleeding der boerinnen staat haar zeer aartig. Zy be-
staat uit rokken van eene blaauwe of roode kleur; jakjes zonder mouwen, zoo dat de armen alleen door 't hemd bedekt zyn. In plaats van mouwen hangen aan de uitsnydingen by de schouders eene menigte linten, welke vry en los flodderen. De haren zyn van agterom rondom zamengedraaid. Een kleine schuinstaande stroo-
jen hoed bedekt het hoofd, maar dient meer tot cieraad, dan tot bescherming tegen de zon.

Wedloop. Men ziet Florence nooit meer in zyne volle heerlijkheid, dan by het paarderennen, dat jaarlyks omtrend S. Jan gehouden wordt. De loop begint by eene plaats der stad, welke il Prato heet, en strekt zich doorgaans uit tot aan de poort van Santa Croce. Op zulk een dag is de gansche stad van den grootsten tot den kleinsten in beweeging: aan weerskanten der straat, waarin de paarden loopen, staan koetzen, en alle vensters zyn met aanschouwers vervuld. By deeze gelegenheid wordt men best gewaar hoe veele schoone vrouwspersonen 'er in

Florence zyn. De prys der wedloop bestaat in een kostbaar stof van zestiĳ ellen, dat ongeveer vyfhonderd daalers waard is. De paarden loopen alleen zonder beryders; zy hebben ter zyden een paar looden kogels met yzeren punten, welke in plaats van sporen dienen, omze voorretejaagen. Aan 't eind van de baan is een zeildoek uitgespannen, waardoorze opgehouden worden. Zy doorloopen eene lange van vierduizend vyfhonderd schreeden, naar de opmerking van den Heer de la Lande, in vier minuten, dat vyfendertig voet in eené secunde bedraagt. De Heer la Condamine heeft aangemerkt, dat de paarden den Corso te Rome, welke agthonderd vyfenzestig vadem, of omtrent tweeduizend zeshonderd schreeden lang is, in twee minuten en ééneentwintig secunden ten einde loopen; dit maakt byna zevenendertig voet in eene secunde uit. In Engeland, zegt men, dat de paarden zomtyds vieren- vyftig voeten in eene secunde afleggen.

'T feest del Calcio heeft nergens, dan in de stad Florence, plaats, het wordt egter maar alleen by zeer plegtige gelegenheden, als by de tegenwoordigheid des keizers in 't jaar 1738. gehouden, en is volgens alle beschryvingen eene der schoonste vertooningen, die men zien kan. Twee compagnien jonge edelluiden, elk uit zevenentwintig personen, nevens hun aanvoerder, bestaande, van elkander in kleur van kleeding en vaandels onderscheiden, trekken onder het geluid van muziek op de kampplaats, waartoe de groote ruimte voor de kerk Santa Croce geschikt is. Dezelve is rondom met zitplaatsen, als een amphitheater, omringd. Nadat zy in dezelve rond gemarcheerd hebben, verdeelen zy zich in twee hoopen, en elk neemt zyn plaats in. Na 't gegeeven signaal stellen zy zich in orde, en de ballon word in 't midden geworpen. Elke party werpt hem den anderen toe, en zoekt hem buiten

Florence.

de asperkingen te smyten, om hun te noodzaaken, dat zy hunne plaats verliezen. Zoo draa de eene party de plaats van de andere inneemt, heeft zy het gewonnen. De dames zoeken daarby hunne minnaars, als by de oude tournoospelen, met geroep en handgeklap aan te moedigen.

Weedloopen met Wagens.

Op het Johannesfeest worden ook zomwylen wedloopen met wagens, als in de renbaanen der oude Romeinen, gehouden. De plaats daartoe is voor de kerk S. Maria Novella, waar twee kleine obeliskken staan, die tot merkpaaen dienen. Tusschen deeze wordt een strik gespannen, op dat de wagens niet tusschen door ryden en in elkander verwarren. De wagens ryden alle te gelyk af, en wie de eerste om beide de eindpaalen zoo dikwils rond gereden is, als men heeft vastgesteld, ontvangt een stuk zyden stof ten prys. De wagens zyn een soort van phaetons met vier raden; de voerman zit voor op een laag bankje, en regeert beide zyne paarden.

Toestand der Weetenschappen in Florence.

Wegens de bescherming, die het Mediceesche huis den geleerden heeft verleend, en den yver, waarmede zy de weetenschappen uit de duisternis heeft zoeken in 't licht te brengen, kan het niet missen, of de stad moet eene menigte geleerde mannen voortgebragt hebben. De geschiedenis der geleerdheid is de gewigtigste van ganseh Italien. Het was te wenschen, dat zich iemand opdeed, om ze ons volkomen te leveren, of dat Bandini, die reeds eene schets der geleerde historie geleverd heeft, zyne belofte hield, van dezelve van den beginne der herstelling der weetenschappen tot op onzen tyd in twaalf deelen een uitvoer te brengen.

Wyl de Florentyners wegens de fynheid van hun verstand,

stand, en leevendigheid van inbeelding beroemd zyn, be- *Florence.*
 hoeft men zich niet te verwonderen, dat 'er zulk een aan-
 tal van groote mannen onder hun wordt aangetroffen,
 die in alle bekende kunsten en wetenschappen zyn er-
 varen geweest, sommige ten deele hebben uitgevonden, en
 andere aanmerkelyk hebben verbeterd. Uit onze beschry-
 ving tot dus ver blykt hoe veele beroemde schilders, en
 naar evenredigheid nog meer beeldhouwers 'er uit de
 Florentynsche school gesprooten zyn. Maar in hoe veele
 andere opzigte kunnen zy groote mannen aanwyzan? In
 de dichtkunde beroemen zy zich op hunnen Dante, in
 de staatkunde op hunnen Machiavell. In de natuurkun-
 de op hunnen Galilei, in de muziek op Lulli, in
 de rechten op Accursius, om veelen van hunne ge-
 schiedschryvers niet te melden. Aan eenen Florentyner,
 Americus Vesputius, hebben wy de ontdekking der nieu-
 we waereld te danken. Salvino was het, die ongeveer
 in de dertiende eeuw de brillen uitvond, (*) en of
 schoon een briltemaaker in Holland in 't jaar 1609. de
 verrekykers uitvond, was toch Gallilei genoegzaam de
 tweede uitvinder, na dat hyze op de sterrekunde toe-
 paste, en daardoor nieuwe ontdekkingen deed. Aan
 eenen Finiguerra wordt de uitvinding der plaatsnykunst
 toegeschreeven, schoon de Duitschers en Nederlanders
 hem zulks betwisten. Voor 't minst hebben de Floren-
 tyners de eer, dat deeze kunst het eerst onder de Italianen
 van hun geoëffend is. In onze eeuw heeft Florence in Ser-
 van-

(*) Men las te vooren in de kerk Maria Maggiore het thans
 weggenomene grafchrift:

Qui giace Salvino degli Armati

Inventore degli occhiali.

Dio gli perdoni le peccata.

Florence. vandoni den grootsten vercierder der schouwburgen voortgebragt. (*)

Academia Platonica. De eerste academie, dergelyke in navolging van tyd tot tyd in meest alle aanzienlyke steden zyn gestigt geworden, werd in Florence tot stand gebragt. De oude Cosmus, bygenaamd de vader des vaderlands, hoorde eenige Grieken dikwils met genoeg de Platonische wysgeerte voorgedraagen, en kwam daardoor tot het denkbeeld, om eene Platonische academie op te rigten. Zyn kleinzoon, Laurentius de pragtige, bragt dezelve, eenige jaaren laater, in orde. In de byeenkomst der leden werd telkens eene plaats van Plato verklaard, en daarover eene redenvoering gehouden, of gelezen. De voornaamste vergadering was altoos op den 7den November, als den dag op welken Plato geboren en gestorven was. Fianus Picus van Mirandola, Machiavelli, Angelus Politianus, en alle de toen beroemde Florentyners, telde men onder de medeleden derzelve. Door de zamenzweering tegen den kardinaal Julius de Medicis werd de academie in den jaare 1521. vernietigd; maar Prins Leopold, broeder van den Hertog Ferdinand de Medicis, hersteldeze weder omtrend het einde der zestiende eeuw.

Academia del Cimento. De Platonische academie behandelde de toen bekende wysgeerte, maar bekommerde zich niet zeer over de natuurkunde en waarneemingen in dezelve, tot dat Galilei en Torricelli, als 't ware, een nieuw licht in de natuurkunde ontfoken, en waarheden ontdekten, die tot hier-

(*) Hy was in 't jaar 1695. geboren, en stierf 1766. te Parys, waar hy een tyd lang vertooningen heeft uitgevoerd, die alleen in decoratiën van het toncel bestonden, dergelyken men nook in schoonheid en smaak gezien had.

hiertoe niemand geweeten had. Dit gaf gelegenheid tot *Florence*, de akademie del Cimento, dat is, der proeven.

Gallilei is in 't geheel de hersteller der natuur- en wiskunde. Hy ontdekte eerst de trawanten van Jupiter, de vlekken in de zon, de beweëging der pendulen, de wet der zwaarte: hy zag de waarheid in van het Copernikaansch systeem, en moest zich door de heilige inquisitie deswegen laaten verketteren. Torricelli van Faenza was hem een waardig leerling. Hy vond den barometer uit; een ander zyner leerlingen heette Agglinti, die niet minder verdienste had, schoon zy buiten Italien zoo bekend niet zyn. De derde was de groote wiskundige Viviani. Zulke beroemde voorgangers had de akademie del Cimento. Vergaderingen, in welke allerleye natuurkundige proeven gedaan wierden, waren reeds sedert 1651. by den Prins Ferdinand gehouden, maar de kardinaal Leopold, zyn broeder, bragt ze eerst in 't jaar 1657. tot stand. Deeze akademie koos den waaren en natuurlyksten weg voor 't menschlyk vernuft, zy voerde eene reeks van proeven uit, en leidde daaruit nieuwe ontdekkingen en waarheden af, die door het zegel der zekerheid bevestigd waaren. De eerste leden waren Viviani, Paolo, en Candido del Buono, (*) Johannes Alphonsus Borelli, de Graaf Magalotti, Redi, en anderen meer. In 't jaar 1667. gaven zy een gewigtig werk

(*) Paul del Buono sproot uit goeden huize, en was 1625. te Florence geboren. Hy is in de geleerde geschiedniissen zoo bekend niet, hy is egter de uitvinder van het werktuig, waarmede men in de proefondervindelyke natuurkunde bewyft, dat het water zich niet laat zamendrukken. Hy deed eerst de proef van eyeren op de Egyptische manier in den oven uittebroeden. Borelli is door zyn werk van de beweëging der dieren, en Redi door zyne schrift-
ren over de insecten bekend genoeg.

Florence. werk in folio van hunne proeven uit, (*) en langer hebben ook hunne byeenkomsten vermoedelyk niet geduurd. Wyl deeze academie volgens geene vaste wetten ingerigt was, maar alleen uit vrywillige zamenkomsten bestond, bleeven dezelve van tyd tot tyd steeken.

Accademia della Crusca. De beroemdste onder alle academien van Italien is de della Crusca, welke door Antonio Francesco Grazzini in 't jaar 1582. tot stand kwam. Zy werd Regina e moderatrice della lingua Italiana genaamd, en heeft buiten tegenspraak, wegens derzelve regtheid en zuiverheid, groote verdiensten. Zy is de eenige van alle Italiaansche academien, die zich in eenig aanzien houdt, die in de verkiezing der leden voorzigtig is, en geen een vreemd lid aanneemt. Haare vergaderingen houden zy in een gebouw der universiteit, waarin alle huiscieraaden, en wat men ziet, van den akkerbouw en het landleeven, ontleend is. De naam Crusca betekent zoo veel als zemelen, haar enblema is een meelbuidel met zemelen, nevens de zinspreuk: *Il piu bel fior ne coglie*, wyl de meelbuidel de zemelen te rug houdt, en het meel alleen doorlaat. De kathedr, waarop die geen staat, die eene verhandeling voorleest, heeft de gedaante van een korf, waarin men in Italien het graan draagt. Men beklimt denzelven op meelzakken, dergelyke ook aan beide zyden staan. De voorzitter plaatst zich op een molensteen, naar welken hy langs drie andere in plaats van trappen opklimt. Alle deeze stukken zyn egter maar van hout gemaakt, en volgens de natuur van het geen zy verbeelden moeten gekleurd. De stoelen der academisten zyn omgekeerde

(*) *Saggi di naturali esperienze fatte nell' Accademia del Cimento sotto la protezione del Seren. Principe Leopoldo di Toscana.* De geleerde Muschenbroek heeft daarvan in 't jaar 1731. eene Latynsche overzetting met schoone ophelderingen uitgegeeven.

keerde hoenderkorven met schoppen van agter verkeerd *Florence.*
 doorgeftoken, in plaats van leuningcn, en wat dergelyks
 meer is, die belacchelyk en pedantsch schynen; of schoon
 de akademie nog zoo groote verdienften heeft. De muu-
 ren zyn alleen met schoppen behangen, op welke een zin-
 nebeeld met eene zinspreuk, nevens den naam van het lid,
 staat. Het emblema moet op het landleeven, en den
 naam van het lid betrekking hebben, dat moest zeer ge-
 drongen is. Door het voortreffelyk lexicon der Italiaan-
 sche taal heeft deeze maatschappy zich een onsterffelyken
 naam gemaakt. (*)

Hoe zuiver ook de taal in Florence is, klinkt *De uit-*
 egter de uitspraak in de ooren van andere Italianen niet *spraak der*
 aangenaam, maar eenigfins hard en stootend. Men spreekt *Florenty-*
 in Florence te veel uit de keel, en met aspiraties, daar- *nen.*
 om klinkt de C byna als een H. In plaats van *Cazzo*, *ca-*
vallo, zeggen de Florentynen *bazo*, *bavallo*: in plaats van
avuto, *bo havuto*, en zoo voorts, waardoor het teerde-
 te en zagte van de Italiaansche taal zeer bedorven wordt.
 Hoe verder men van Florence naar Romen komt, hoe
 meer dezelve verliest, waaruit het spreekwoord ontstaan
 is: *La lingua Toscana in bocca Romana*. Veelen geloo-
 ven, dat in Siena het Italiaansch regelmaatigt, en op de
 beste wyze gesproken wordt.

De

(*) De beste en kostbaarste uitgaave is te Florence in 't jaar 1729
 in zes deelen in folio uitgekomen. Maar men heeft ook van her-
 zelve een eenigfins verkorte nadruk in vyf deelen in 4to. die de ge-
 bruikbaarste en met zoo veel voorbeelden niet overladen is. Wyl
 het niets dan zuivere Toskaansche woorden, uit hun beste schryvers,
 de zoogenaamde *Antori Cruscanti* behelzen moest, ontbreken eene
 menigte woorden, die in kunsten, wetenschappen en handwerken
 gebruikelijk zyn, en alle dagen voorkomen.

Florence. De Italiaansche dichtkunde heeft zich zoo wel als de taal in Toskanen gevormd. De grootvader der dichtkunde in dit land leefde reeds in de dertiende eeuw. Zyn gedicht van den hemel, de hel en het vagevuur, blyft in veele opzigten altoos een meesterstuk der toenmaaltige tyden, 't geen groote schoonheden in 't afgetrokke hier en daar bevat. Wyl het zwaar om te verstaan is, heeft men te Florence een hoogleeraar ter verklaring van zyne werken beroepen.

Petrarca. De andere groote Toskaansche dichter is Petrarca, die zich door zyne liefde tot Laura in zoo veele klinkdichten vereeuwigd heeft. Zyn vader was by gelegenheid der oproeren tusfchen de Guelfen en Gibellynen van Florence naar Arezzo gevlugt, waar deeze dichter in 't jaar 1304 gebooren werd. Pulci vereeuwigde zich door zyn heldendicht *Morgante Maggiore*, waarin hy de Paladins, en Romaneske ridders belachelyk zigt te maaken. Wie kent *Boccacius* niet uit zyne vertellingen? een werk, dat wegens de zuivere fchryfwyze, en de genie, welke zich daarin vertoont, van de Italiaanen zeer hoog gefchat wordt. Om zyne verzen telt men hem onder de drie voornaamfte dichters van dien tyd. (*) *Lorenzo Lippi*, een fchilder en dichter, welke te Florence in 't jaar 1606. geboren, en 1664. gestorven is, heeft zich door zyn boertig heldendicht, *il Malmantile Racquistato* den naam van een goet dichter verworven. Florence heeft nog veele beroemde dichters, als *Guido Cavalcanti*, *Monfignor della Casa*, *Ber-*

(*) Wyl den Italiaanen zelve in den *Decamerone* van *Boccacius* veel duifters is, heeft *Domenico Maria Manni* zich zeer verdiend aan aan deezen Schryver gemaakt, en denzelve in een werk, dat vol geleerdheid en beleezenheid, is opgehelderd. De titel van dit werk, weinig in Duitfchland bekend is: *Storia del Decamerone di Boccaccio* *fritta da D. M. Manni 1742. in 4to.*

Bernard Ruccellai, Vincenzio Fillicaia, Annibal Caro, *Florence.* Alessandro Marchetti, en anderen meer, voortgebragt. Burchiello was de uitvinder der hekelende boertige dichtkunde, die naar hem Burchiellesca, in plaats van Burlesca, genoemd, en naderhand door Berni in een meer beschaafden trant is uitgewerkt geworden.

Wy hebben met opzet eenige melding gemaakt van den vorigen toestand der geleerdheid in Florence, wyl het een beminnaar der letteren en kunsten aangenaam moet zyn by zyn verblyf in deeze stad zich de groote mannen te herinneren, die in een plaats geleeft hebben, in welke de kunsten en wetenschappen eerst hersteld, en naderhand met zulk eenen gewenschten uitslag zyn geoeffend geworden. Eer wy egter iets van den tegenwoordigen toestand der geleerdheid in Florence, en van de nog leevende geleerden zeggen, moeten wy van de Improvisatori gewag maaken, wyl men dezelve hier meer, dan in andere plaatzen van Italië, aantreft.

De Improvisatori, of dichters voor de vuist, zyn alleen *Improvisatori* Italië eigen. Men staat verbaast over de leevendigheid van hunne inbeeldingskracht; daar zy over eene hun opgegeeven stoff, wanneer dezelve maar eenigzins voor de dichtkunde vatbaar is, vyftig, zestig, ja wel honderd verzen, op een recitativen trant, onder het speelen op een guitarre, zingen. Die het nooit gehoord heeft, zal 'er zich niet ligt een regt begrip van maaken: maar het verschaft eene aangename uitspanning een paar goede Improvisatori te hooren,

Et cantare pares Et respondere parati;

zoo als zy elkander over eene zekere stoff in de zoogenaamde Ottava Rima beantwoorden, hoe veele dichtertyke

Florence. toeren, gemakkelijke rymen, harmonieerende verzen, en geestige invallen, zy weeten byeen te brengen. Men belegt zomwylen gezelschappen om hunnent wil; de toejuiching van het gezelschap wektze op, hunne inbeeldingskracht wordt al leevendiger, en zoo ryk in aangename beelden en dichterlyke beschryvingen, dat hun poezy meer gewalt, dan wanneer men lange overdagte verzen hoorde opzingen. (*) Eenigen zingen over eene voorgeschreeve stof alleen eene reeks van honderd verzen; maar het is altoos aangenaamer twee, die elkander op zulk eene wyze onderhouden, aanteheoren. Eenigen van deeze Improvisatori zyn zeer beroemd, als de Abt Lorenzi van Verona, de Parter Corvesi te Pavia, een Napolitaan Gasparo Molle; onder de vrouwspersonen munten Magdalena Morelli te Napels, en Corilla te Florence meest uit.

Men kan niet ontkennen, dat de weinige gelegenheid, die zy onder de voorige regeering gehad hebben, om zich verdienstelyk te maaken, de natuurlyke bekwaamheden der Florentynen in eene zekere werkeloosheid, en hunne genie, waaraan het hun geenzins ontbreekt, verzwakt, of aan 't sluimeren gebragt hebbe. De toenemende smaak van gezelschappen, galanterien en vermaaken van allerlei soort, heeft aanleiding gegeven, dat veelen den lust tot de wetenschappen verliezen, of dezelve alleen oppervlakkig beoeffenen. Intuschen is de geleerdheid egter nog in agting, en 'er zyn geleerden, welke zich niet zouden behoeven te schaamen, zoo zy in die tyden geleefd hadden, wanneer Florence van groote mannen als vervuld was.

Doctor

(*) De Improvisatori zyn reeds ond. De bovengemelde Luigi Pulci moest dikwils aan de tafel van Laurentius de Medicis lange gezangen voor de vuist zingen. Veele derzelve verzamelde hy, en bragte naderhand in zyn *Morgante* te pas.

Doctor Johannes Lami is een beroemd schryver en groot *Florence.* oudheidkundige. Het opzigt over de bibliotheek van den Markgraaf Riccardi is hem toevertrouwd. Hy schryft een *De thans* geleerd weekchrift. (*) In 't jaar 1766. gaf hy een geschrift *leevende* over de oudheden van Florence en Toskanen in 't licht. *Geleerden.* In den Abt Angelus Maria Bandini hebben de Florentynen een grondig geleerd man, en groot kenner der oudheden. De Raadsheer Ruccellai heeft niet alleen geleerde verhandelingen, maar ook een paar blyspelen geschreeven, die zeer hoog geschat worden.

De bovengemelde Manni, die Bocatius zoo gelukkig heeft opgehelderd, heeft ook eene verhandeling over de oude zegels uitgegeeven. De Abt Laurentius Mehus, Giulianelli en Fossi zyn geleerde mannen. In 't gemeen zyn 'er veelen te Florence, die by eene uitgestrekte geleerdheid zeer bescheiden zyn, en meer genoegen vinden, om voor zich zelven te studeeren, dan zich door hunne schriften openlyk bekend te maaken. Daartoe behoort de Abt Nicolini, die zich op zyne reizen in Vrankryk en Engeland veele kennissen gemaakt, een kabiner van allerleye merkwaardigheden, en eene talryke bibliotheek verzameld heeft.

De kerkelyke geschiedenis is zoo wel hier als in geheel Italien eene hoofdzaak in de geleerdheid, en wordt vooral in de kloosters beoeffend. De beide Dominikaanen, Raimondus Maria Corsi en Thomas Moniglia, hebben zich daar-

(*) *Novelle literarie*, in quarto. De aankondigingen behelzen eger meer meest kleinigheden en geene gewigtige schriften. Hy heeft ook een periodiek geschrift, *Deliciae eruditiorum* in octavo geschreeven, dat allerleye narigten van oude Italiaansche digters, en zoogenaamde *Autores classici*, nevens kleine stukken van hem zelven, behelst. Te vooren kwam te Florence het *Giornale de Letterati* uit. Het had geen afzrek meer, en bleef daardoor steeken.

Florence. daardoor een grooten roem verworven. De Jesuïet Alphonsus Nicolai, die te gelyk een goed dichter is, heeft zich door zyne verhandeling over de verklaring der heilige Schrift beroemd gemaakt. De President Pompejus Neri, die een voortreffelyk minister en geleerd staatkundige is, heeft eene schoone verhandeling over het leenrecht van Lombardyen uitgegeeven. In den Raadsheer Antonio Filippo Adami, en in den Ridder Mozzi heeft Florence een paar voortreffelyke dichters voortgebracht. De laatste houdt zich thans te Napels op, en is te gelyk een bekwaam wiskundige. In de geneeskunde en natuurlyke historie zyn de Hoogleeraar der ontleedkunde doctor Cocchi, Angelo Nannoni, Xavier Manetti, Mesny en Targioni voornaamlyk bekend. Twee hunner hebben schoone verzamelingen aangelegd.

De Heer Mesny, die opziener der hospitaalen van Toskanen, en der apotheek van het Paleis Pitti is, bezit eene verzameling van veele natuurlyke zeldzaamheden, die van een liefhebber derzelver verdienen gezien te worden.

Targioni Tozzetti bezit eene uitgestrekte kennis in de natuurlyke historie. Van zyne in deezen opzigte, en op keizerlyk bevel ter onderzoeking der mynstoffen voorgenomen reizen door Toskanen, die hy in zes deelen beschreeven heeft, hebben wy reeds melding gemaakt. Behalven deeze heeft hy een *Prodromo della Corografia e della Topografia fisica della Toscana* uitgegeeven, welk een meesterstuk is, om voor een uitneemend plan tot beschryving van een land te strekken. Zyne drukke praktyk in de geneeskunde, en het opzigt over de Magliabecchische boekverzameling, zullen hem egter verhinderen dit schoone werk ooit tot stand te brengen. Hy is de bezitter van de verzameling zyns meesters, den beroemden kruidkundigen Micheli, en heeftze met voortbrengselen van Toskanen sterk vermeerderd.

derd. Hy werkt aan een byzonder werk over de madre-*Florence.*
 poren. Zyne verzameling van inlandfche vogels is aan-
 merkelyk. By gelegenheid derzelve herinneren wy de lief-
 hebbers der natuurlyke hiftorie, dat zy de door den Abt
 Lorenzi vervaardigde plaaten van vogelen in het Gerini-
 fche kabinet, wier getal op drieduizend uitloopt, bezig-
 tigen.

Menabuoni, opziener der bibliotheek van het Paleis Pit-
 ti, heeft eene aartige verzameling van natuurlyke zeld-
 zaamheden, kleine beelden van brons, en fchilderyen, die
 hy als hoogleeraar der Italiaanfche taal te Parys begonnen,
 en vervolgens voortgezet heeft. In alle deeze verzamelingen
 ziet men zeldzaame ftukken van het zoogenaamd Floren-
 tynfch marmer, waarin boomen, ruinen en landfchappen
 vry natuurlyk vertoond worden. Men kan egter zulke
 ftukken ook te Florence voor een redelyken prys koopen.
 Zy koften, na dat zy groot en fchoon zyn, een en meer da-
 lers.

Wy hebben by gelegenheid van den Dom en de Jefuie-
 tenkerk reeds van Pater Ximenes gewag gemaakt. Hy is
 voor een groot fterrekundige buiten Italien bekend. Bui-
 ten dat heeft hy egter ook als ingenieur het land de groot-
 fte dienften beweezen. Vyf jaaren arbeidde hy op keizer-
 lyk bevel aan een kanaal, *Emiffario*, van vyf Italiaanfche
 mylen lang, waardoor het water uit het meer Bientina in
 den Arno geleid wordt. Dit meer, welk het water van de
 omleggende bergen ontvangt, plegt het aangrenzende land
 dikwils te overftroomen. Dit gebrek heeft hy door fluizen
 verholpen, en naauwlyks veertigduizend ryksdalers daartoe
 gebruikt. In het jaar 1767. was hy onledig met de moe-
 ras-

(*) Wy hebben van hem ook eene fchoone aanleiding tot de wis-
 kunde met betrekking op de Phyfica, Mechanica, en Aftronomie.

Florence. rasfige en van het meer overstroomde landeryen, *Maremma*, droog te maaken. Eindelyk moest de loop van den Ombrone in orde gebragt, en het meer Castiglione, dat dikwils overloopt, beter ingesloten worden.

Van den handel en de belastingen in Toskanen.

De koophandel van Florence was voor de ontdekking der nieuwe wereld zeer gewigtig, waartoe de nabyheid van de Levant, van Asie en Africa veel bybragt. De Italianen zonden toen hunne waaren naar die wyduitgestrekte ryken, en bragten van daar weder andere te rug, welke zy vervolgens in de andere Europeische landen vertierden.

De Florentynen, een vry volk, dat loos en werkzaam was, behaalde ras den voorrang boven anderen. Cosmus de Medicis was in 't jaar 1450. veelligt de grootste koopman der wereld. Zyn handel in wollen waaren en stoffen was onbegrypelyk. De manufactuuren van Florence werkten toen byna het grootste deel van al de Italiaanische wol. Zyn zoon en zyn kleinzoon Laurentius, de Pragtige, zetteden deezen handel voort, of zy schoon hoofden van 't gemeenebest waren. In dien tyd wanneer het Mediciesche huis uitgedreeven was, en als Paus Clemens VII. de stut van dit huis, in Engelenburg belegerd werdt, wierp zich een zekere Capponi tot hoofd op, die een aanmerkefelyken handel dreef, en denzelven, onder alle onrusten en omwentelingen, onafgebroken voortzette.

Alle de grootē paleizen zyn in die ryden van ryke kooplieden gebouwd. Wanneer de kunsten van Constantinopolen naar Florence overgebragt wierden, nam de goede smaak, de neerftigheid, en vervolgens ook de koophandel in Florence toe. Die kloeke republieken leerden toen

toen als de Hollanders voorheen, dat is zeer geschikt, en *Florence*.
eenvoudig. By eene geringe uitgaaf konden zy met een
maatig voordeel te vreedden zyn, en egter schatten verza-
melen. De orde, die in alles heerschte, was de grond-
slag van hun magt en rykdom.

Wanneer egter het Mediceesche huis van den koophan-
del aftapte, en de Groothertoglyke waardigheid verkreeg,
volgden de magtigste en rykste geslagten dit voorbeeld.
Het vooroordeel, dat de handel voor den adel eene te ge-
ringe zaak was, nam de overhand, en men geloofde, dat
men ledig moest gaan, om een hoogadelyk en voornaam
leeven te leiden. Daarby kwam, dat de handel ter zee
naar Oostindien, door de ontdekking van de kaap de Goe-
de Hoop, ligter en korter werd, en alzoo niet meer langs
de Roode Zee over Italien behoefde gevoerd te worden.
Americus Vespucius bragt zyn vaderland, zonder deeze
gevolgen vooruit te zien, door de ontdekking van de nieu-
we waereld, de grootste schade toe. Spanjen, Portugal
en Holland trokken den onmeetbaaren handel van beide
de Indien tot zich, en Florence verminderde van jaar tot
jaar in koophandel en inwoners.

'Er zyn intuschen nog fabrieken van stoffen; maar men
vervaardigd 'er alleen grove waaren voor den gemeenen
man en den boer. De syne stoffen worden uit Engeland
gehaald. Omstreeks Florence wordt veel vlas geteeld: en
in 't gemeen zyn alle soorten van akkerbouw in een goe-
den staat. De boeren komen vlytig in de stad, en koo-
pen de mist, wyl ze duidelyk het voordeel bespeuren
dat hunne landen daar van trekken. Zy onderscheiden zich
daardoor zeer van de eilendige inwoners van Campagna
di Roma, welke ten deele te traag, ten deele te arm zyn,
om dezelve uit de stad te haalen; waardoor menig last der
schoonste mist in den Tiber gesmeeten word. Omtrent

Florence.

Napels ondergaat men byna hetzelfde verlies; de landman verlaat zich op den heerlyken grond, maar dezelve zou hem mischien dubbel en driedubbel voordeel doen, indien hy hem zorgvuldiger bemistte en bewerkte.

Het Groothertogdom Toskaanen brengt aluin, saffraan, cedraten, en andere vrugten voort, van welke geestige dranken gestookt worden, veele olyven, oly, en inzonderheid wyn, waarmede een aanzienlyke handel gedreeven wordt. De aluinsteen wordt in den oven gecalcineerd, daar op veertig dagen in het water gelegd, in koperen ketels gekookt, en omgeroerd: hieruit ontstaat een loog, die van zelfs tot kluiten stremt.

De zydehandel, zoo wel van ruwe, als verwerkte zyde, is wel eer van veel gewigt in Florence geweest. Men vervaardigt 'er allerleye soorten van tassen, damasten, en ook sluweelen. De schikkingen, hier zoo wel wegens de zydefabrieken, als wegens de aankweeking der zywormen gemaakt, zyn voortreffelyk, en worden voor de beste in gansch Italien gehouden.

De strooijen hoeden, welke men in en omtrend Florence maakt, zyn zeer sierlyk en duurzaam. Zy worden daarom door geheel Italien, en ook naar buiten verzonden.

Ten beste van den koophandel heeft de man te Florence het recht, om van zyne vrouw, wanneer zy zonder kinderen sterft, alles te erven; daar hy te Arezzo maar de helft, en te Pistoja alleen het derdedeel behoudt. Onder de koopluiiden zyn veele Jooden, die in Toskanen geene schimpagtige tekens aan hunne hoeden, als in andere steden van Italien, behoeven te draagen. Een gedeelte des rykdoms van Livorno en Florence is in hunne handen; zy genieten egter in geen van beide plaatzen het burgerrecht.

De

De Raadsheer Ginori, een ryk en patriotifch man, heeft *Florence* eene fchoone fabriek van porcelein en aardewerk te Doccia, eenige mylen van Florence, aangelegd, waaruit by *Porcelein-Fabriek* na het gansche land voorzien word. Het porcelein komt wel dat van Meifen in witheid en fynte niet ten vollen by, het is egter fchoon, en niet duur. Men heeft nog geene aarde kunnen vinden, welke de vereifchte deugd voor de vormen bezit, die tot hier toe al te ligt van een fpringen. Mogelyk heeft nog geene fabriek het zoo ver in de vervaardiging van groote beelden van porcelein gebragt. De vader van den tegenwoordigen Ginori heeft veel geld daaraan verfpilt. Hy was Stedehouder van Livorno, en zal, wegens de voortreffelyke inrigtingen daar gemaakt, in eene eeuwigdaurende gedagtenis blyven. In eene byzondere gallery worden de befte flukken ten toon gefield. Van veele flandbeelden der Florentynfche gallery ftaan hier kopyen van dezelfde grootte, als de twee Venuffen, de Faunus, en de Slyper uit de tribune. Verfcheide borftbeelden van keizers, van Seneca, eenige groepen, basreliefs, en nagebootfte kleine oude flandbeelden, die wel getroffen zyn, verdienen ook befchouwd te worden. Voorts treft men 'er beelden aan in een hedendaagfchen fmaak, armkroonen, en andere dingen van porcelein gemaakt. De bovenfte verdieping is met de modellen van deeze flukken, en andere zaaken bezet. De tegenwoordige bezitter laat weinig van dergelyke, en alleen wegens de konft merkwaardige flukken, die zynen vader veel gelds gekoft hebben, vervaardigen, maar houdt zich alleen met gangbaare waaren op. In een afzonderlyk vertrek vindt men eene verzameling van allerleye foorten van aarde, kley, en zouten van Toskanen, waarmede proeven gedaan zyn, om de befte porceleinaarde te vinden. Infgelyks de verfcheide foor-

Florence. ten van porcelein en aardewerk, welke van deze provenen zyn voortgekomen. De Heer Ginori heeft ook An-
gorische geiten laten komen, die beroemd zyn wegens
hun voortreffelyk hair. Men maakt 'er reeds stoffen of
kamelotten van, welke de Brusfelfche in fynheid even-
aaren.

Maaten. Eene Florentyner el, *Braccio da panno*, houdt een
voet, negen duim, zes linien, Parysche maat. Deze
wordt in den gemeenen omgang doorgaans gebruikt.
Twee Braccia maaken een *Passetto*, en vier eene *Canna*.
De *Braccio da terra*, die alleen in het afmeeten der my-
len gebruikt wordt, houdt eene Parysche voet, agt duim,
vier linien: drieduizend van dezelve maaken eene Flo-
rentyner myl uit.

Het land wordt daarentegen met bovengemelde *Brac-*
cia da panno gemeeten, en van dezelve gaan 1728. vier-
kante ellen op eene *Stiuro*, of *Staiuro*, welke 196 Fran-
fche vademen, of roeden in 't vierkant, uitmaakt.

De koornmaat heet *Stajo*, en weegt twee en vyftig
florentynfche ponden. Vierentwintig van dezelve gaan
op een *Modio*. Een *Barile* wyn weegt honderd en veer-
tig Florentyner ponden; twintig flessen, *Fiaschi*, maaken
een *Barile*. De gemeene wyn geldt een Paul de fles,
de allerslegfte maar half zoo veel. Hly heeft doorgaans
een zoetagtigen fmaak.

Geld. Men rekt in Florence met *Paoli*, waarvan een onge-
veer drie grofchen uitmaakt. Een *Paolo* houdt tien *Soldi*,
en twintig *Paoli* maaken een *Zecchin* of dukaat uit. De
Scudo is tien *Paoli* waardig.

Men trekt van de landeryen in het Toskaanfche drie
ten honderd, maar die 'er geld op neemen wil, moet
vyf ten honderd geeven, een gevolg van de fchaarheid van
't geld. Een *Stajoro* land geldt omtrend zefftig *Scudi*. Men
bouwt

bouwt in goede gronden agt of tienmaal koorn agter den *Florent.* anderen. Zy worden driemaal omgeploegd. De zaaityd duurt van het begin van november tot aan december. Men zaait egter gemeenlyk drie jaaren agter den anderen in denzelfden grond tarwe, het vierde jaar ander koorn, en wanneer dit afgeheeden is, klaver of ander beestenvoer.

Het rundvee is in Toskanen graauw, maar zeer groot van stuk. Een os geldt dertig tot vyfendertig Scudi, en een koe ongeveer de helft; een schaap vyf à zes Scudi. Zy worden in mey geschooren, en men rekent omtrend drie pond wof van elk. De varkensokkery is in Toskanen zeer aanmerkelyk; zy zyn meest zwart van kleur.

De voortteeling der zywormen is wegens den sterken handel in zyde een onderwerp van gewigt. De hondere ponden moerbeziebladen geldt min of meer een daler. De wormen spinnen omtrend de helft van juny. De tonnetjes gelden zeven tot tien groschen het pond, en men heeft tien à twaalf pond van dezelve nodig, tot een pond zyde.

De belastingen zyn in Toskaanen zwaar en menigvuldig. De Florentynen hebben door ontwerpen in financiezaaken uitgemunt. Men rekent de gezamentlyke inkomsten op vier millioen dalers, waarvan een gedeelte de Monti di pieta toegewezen is. Wanneer men deeze, en de noodige uitgaven over het land 'er af trekt, blyft 'er ongeveer een en een halve milloen overig. Van deeze som ging te vooren een groot gedeelte in baaren gelde naar Weenen, en het land werd arm. Hoe vrugtbaar ook het land is, zou het dit jaarlyks gemis

Belastingen.

(*) Gigli, die een woordenboek van vroyke en satyrische invallen heeft uitgegeeven, hadt deswegens by het woord *Gabella* gezet, v. *Granduca* en by *Granduca* stondt weder v. *Gabella*.

Florence.

mis van comptant geldt niet lang meer hebben kunnen uithouden, zonder geheel te grond te gaan.

Wie landgoederen bezit moet de Decime granducali, dat is de tiende van de inkomsten, uitkeeren. Deeze wordt naar eene zekere tax, namelyk omtrend drie groschen van den Stajoro betaald; maar dezelve is door geheel Toskanen niet zoo zwaar, als omstreeks Florence. Pagnini, een geheimschryver der financien, heeft voor eenige jaaren eene byzondere verhandeling van deeze decime uitgegeven. Behalven deeze wordt 'er naar 't verschil van rang, stand, en kostwinning een hoofdgeld betaald. De belastingen op zout, tabak, vleesch, vreemde wynen, gestempeld papier, de tollén, de belastingen op koffyhuizen en herbergen, zyn verpagt. Van het meel, wanneer het gemaalén is, wordt eene belasting, la Molenda, geheeven. Het zout, dat te Volterra voor rekening van den landshoer gemaakt wordt, komt op twee penningen het pond te staan, en moet met twee groschen betaald worden. Het vleesch doet 5 penningen accys, *Dazio della carne*, per pond. Van den cacao wordt tien ten honderd, en van suiker en koffy vyf by den invoer in het land betaald. De belasting op contracten en erfenissen is zeer zwaar. Van alle verkoopingén van vaste goederen, huwelyklike voorwaarden, collaterale erfenissen, zelfs van eene moederlyke moei, of moeders broeders zoon, moeten zeven en drierierdedeelen gegeeven worden.

De tienden betaalt men of aan den naaften Podesta, of aan het Uffizio de' Nove te Florence. Wie dezelve niet binnen twee maanden na den bestemden tyd, welke op het eind van juny gesteld is, afdoet, moet dezelve dierovoudig betaalen: een straf, die wel te hard, en het verderf van menig regtschapen burger is, wyl hy door allereleye toevallen kan belet worden, op den gestelden termyn te passén.

Behalven deeze aanmerkelyke inkomsten, bezit de Groot-*Florence*. hertog aanzienlyke kamergoederen, en de orde van den heiligen Stephanus brengt ook zomwylen veel op. Wy zullen daarvan by de stad Pisa, de hoofdzetel van dezelve, gelegenheid krygen meer te zeggen.

De Groothertog onderhoudt zesduizend man, van welke de helft in *Florence* ligt, en de andere helft in de overige steden verdeeld is. Elk soldaat krygt 's daags 21 pennigen, een en een half pond brood, hout en licht, daarentegen alle 5 jaaren slegts een rok, en alle 2 jaaren een kamizool en broek.

De omtrek van Florence.

'Er is veelligt geen vorst die zoo veel lustsloten en ho-*De omtrek* ven heeft, als de Groothertog van *Florence*; maar het *van Flo-* merkwaardigste hierby is, dat het Mediceesche huis de-*rence*. zelve byna alle aangelegd heeft, eer het nog tot de opperheerschappy van Toskanen geraakte. Men moet zich eger dezelve niet zoo pragtig voorstellen, als de koninglyke lustsloten om Parys, of als die van de meeste Duitsche vorsten: het zyn doorgaans *Ville*, of groote landgoederen, die eene aangenaame ligging en hoven hebben, en met eene uitgestrekte, in een zeer eenvoudigen smaak gebouwde, landwooning voorzien zyn. Wanneer de Mediceers begonnen dien verbaazenden rykdom te verkrygen, zогten zy zich landeryen aantekoopten, en wilden door het uitvoeren van veele gebouwen uitmunten. (*) Deeze hoeven zyn slegt onderhouden, wyl by de lange afwezig-

(*) De Italiaanen zeggen met een spreekwoord: de groote vorsten waaken vestingen en geschat, en de kleine paleizen en hoven: *Principini fortissime e canoni, Principini palazzi e giardini.*

De omtrek van Florence. zigheid van den landsheer daaraan niets besteed is; zy ver-
dienen egter ten deele wegens de schoone ligging, ten
deele om een begrip van den eenvoudigen smaak der
Italiaansche hoven te maaken, dat menze bezie, vooral
daar zy meerendeels digt by Florence liggen, en tot wan-
delplaatsen dienen.

Wy zullen alleen melding maaken van de twee voor-
naamste, Poggio Imperiale en Pratolino; de andere zyn,
Lambrogiana, Castello, Petraia, Careggi Lapeggi, Arti-
mino, (*) Poggio a Caiano, enz. Zy zyn alle in de
reeds aangehaalde *Vedute delle Ville di Toscana* in schoone
gezigten afgebeeld. Poggio a Caiano ligt eenige mylen
van de stad, en is met schoone schilderyen van Andreas
del Sarto voorzien, (**) in welke de geschiedenissen van
het van huis Medicis verbeeldt zyn.

Poggio Im- Poggio Imperiale ligt voor de Porta Romana digt by
periale. Florence, en behoorde weier aan een byzonder persoon,
wiens goederen zyn beslagen geworden; het geheel is eg-
ter in een grootfchen smaak aangelegd. De weg loopt
door eene schoone laan van cypressen en lecci, een soort
van altoos groene eiken. De gedaante en het loof der
boomen zyn wel zeer van elkander onderscheiden, egter
geeft deeze verandering geen onaangenaam gezigt. By den
ingang van de laan zyn twee groote waterkommen, met
reusagtige standbeelden van den Arno en de Arbia, die
eene menigte waters uit hunne kruiken storten, versciert.
Het

(*) Artimino en Castello zyn inzonderheid beroemd wegens den
heerlyken wyn, die in den omtrek groeit.

(**) Zy zyn als een aanhangfel der schilderyen, waarvan by het
Paleis Pitti melding gemaakt is, gesneden. De volledige titel van
het werk is: *Pittura del Salone Imperiale del Palazzo di Firenze, si
aggiungono le pitture di Salone e Cortile delle Imperiali Ville della Pe-
traia e del Poggio a Caiano, in Tavole XXVI. In Firenze 1752.*

Het uitzigt aan beide kanten kan niet aangenaamer zyn. *De omtrek van Florence.* Aan 't eind der laan ligt een groot grasveld in een halven cirkel, met een steenen leuning omgeeven. By den ingang staan twee marmeren beelden, waarvan de stelling wel goed, maar de tekening onregt is. Zy verbeelden Atlas, een klood draagende, en Jupiter, welke den donder uit zyne hand slingert. De laatste verdient wegens den beteren omtrek den voorrang.

De legging van het gebouw is zeer aangenaam. Het is uitgestrekt, en als een landhuis gevoeglyk ingerigt: de bouwmeester heet Buontalento. De kleine plaats van binnen ziet 'er uit, als een kloosterhof, dat met dorische en ionische zuilen boven elkander, desgelyks met agt borstbeelden, voorzien is. By het bezien der vertrekken komt men eerst in een zaal, waarin twintig antieke marmeren standbeelden staan, welke, behalven een Bacchus, die wyndruiven uitdrukt, een Prometheus, en een Cupido met gebonde voeten, middelmaatig zyn. In een ander ziet men een stervenden Adonis, van Michael Angelo, waarin de uitdrukking meesterlyk is, schoon de laatste hand 'er nog aan ontbreekt. Het wilde zwyn is kleiner, dan men ze in de natuur vindt. De muuren in het huis hangen vol schilderyen, waaronder de volgende genoegzaam alleen van waarde zyn.

Eene bedroefde Maria, van Titiaan, uitmuntend van uitdrukking. Eene heidin, of waarzeggerin, die goed geluk voorspelt, zeer leevendig gekoloreerd, van Michael Angelo da Caravaggio. Eene heilige familie, van Schidone, klein maar aangenaam geschilderd. Eene heilige familie, van Salviati, met zeer bevallige hoofden, offchoon de tekening eenigzins styf en gemanierd is. Een gekruiste Christus, waarby eenige heilige vrouwen weenen, van Jakob Bassano. In de kapel hangt de heilige Franciscus, welke

De omtrek van Florence. welke het kind Jesus op de armen van Maria aanbid, van Cigoli, in eene bevallige manier, de hoofden van Maria en het kind zyn egter te klein. De redding van Mozes, een stuk van een aangenaam koloriet, door Ciro Ferri. De afbeeldingen van Petrarca en Laura zyn wegens de perfoonen merkwaardig: zy zouden van Albert Durer geschilderd zyn.

De tuin heeft een wydlustigen omtrek, even zoo groot als de boomgaard. De eerste is alleen voor bloemen geschikt, en met espaliers van citroen- en oranje-boomen omgeeven, welke 's winters met stroo gedekt worden. De paden van het parterre zyn met zwarte en witte keisteentjes zoo ingelegd, dat ze figuren verbeelden. Dit gebruik, in verscheide Italiaansche hoven in zwang gaande, bespaart wel den tuinier de moeite van het zuiverhouden der paden, maar is wat ongeschikt voor het wandelen. Het schoonste in deezen tuin is eene grot van schelpen en versteende zaaken, in welke men door middel van een trap afklimt. In dezelve staat de marmeren statue van eene nymph: boven dezelve maakt het water de gedaante van eene draajende zon, zoo dat het schynt, als of men het hoofd der nymph door een waajer zag. De grot, en de niet steenen belegde gang voor dezelve, is vol geheime watersprongen. De Italiaanen hebben weinig groote cascades en waterwerken in hun tuinen; de heerschende smaak bestaat in dergelyke sprongen, waardoor de wandelaar onverhoeds nat gemaakt wordt.

Een weinig hooger op den heuvel, waar deeze landhoeve aangelegd is, ziet men een oud Franciskaaner klooster S. Matteo in Arcetri, in wiens omliggende streek de heertyke wyn Verdea gewonnen wordt.

Pratolino. Het lufthuis Pratolino ligt by Fontebuona anderhalve post van Florence, op den weg naar Bologna. De Groothertog Fran-

Franciscus bragt het door den architect Buontalento in de- *De omtrek*
 zen staat, gelyk het opschrift aan de zolder der hoofdzaal *van*
 le aanwyft: en wyl men de gansche inrigting schoon hield, *Florence.*
 heeft menze van dien tyd af onveranderd gelaaten.

Fontibus, Vivariis, Xylis

Has Aedes

Franc. Med. Mag. Dux Etruriae II.

Exornavit

Hilaritatie

Et sui amicorumque suorum remissioni animi

Dicavit

A. D. MDLXXV. ()*

Het gebouw maakt niet veel vertooning, men kan zig agter niets aangenaamers in den zomer verbeelden dan de tuinen. Waterkommen, springbronnen, standbeelden, groten, terrassen, het amphitheater, laanen van altoos groene boomen, doolhoven, en al wat een hof maar eenigzins schoon kan maaken, hebben hier met elkander eene aangename verwisseling. Dus is het geen wonder, dat de Florentynen veel ophefs van deezen tuin maaken. Tegen over den hoofdramp ziet men aan 't eind van den tuin agter een grooten vyver een reusagtig standbeeld van steen, zestig voeten hoog, dat het Apennynsche gebergte verbeeld. De meester van hetzelfde is Jan van Bologna. (**)

Het werk bestaat uit

(*) Eene volkome beschryving van hetzelfde vindt men in het leven van deezen Groothertog door Francesco de Vieri. Eene latere in folio met platen voert den titel: *Descrizione della Regia Villa di Pratolino, Fontane e fabbriche di Bern Sans. Sgrilli Architetto 1742.*

(**) Men heeft van deeze grot en het beeld van den Appennyn, nevens andere fraaje gezigten van Pratolino, een schoon werkje van zes bladen door Stefano della Bella, zeer schilderagtig geest.

De omtrek van Florence. uit groote steenen, en schelphen, waarvan men dicht by de deelen niet wel onderscheiden kan, daarze egter op een zekeren afstand niet alleen eene goede evenredigheid vertoonen, maar ook eene zeer goede werking voor het oog doen. Het verbeeldt een oud zittend man, van wiens baard groote yskegelen, van een witagtigen steen vervaardigd, afhangen. Een zyner voeten heeft de lengte van negen gemeene menschenvoeten, waaruit men zich een begrip van het overige maaken kan. In het lyf is een aartige grot van schelpwerk. Men kan zich hierby eenigermaten voorstellen, hoe de uitvoering van het voorstel van Dinocrates, welke Alexander den Grooten beloofde den ganschen berg Athos in een eenig coloffusbeeld te veranderen, mogelyk geweest was. Agter het beeld van den Apennyn is een vliegende draak, die eene menigte water uitspuwt. Door de menigvuldige dikke boomen komt de hoofdfiguur wel voor. Het ontbreekt ook deezen tuin niet aan eene menigte verborge watersprongen. Men bemerkt ondertuschen hier en daar, dat in veele jaaren aan deszelfs onderhoud niets te koste gelegd is.

Niet ver van hier ziet men Monte Senario, waar zich de heilige Philippus Benizzi in den jaare 1223. met zyne medgezellen in een woud ophield, en vervolgens de order der Serviten stigtede. Men toont in het klooster nog zeven grotten, waarin deeze kluizenaars woonden. Het Bernhardinerklooster Buonfollazzo is naar 't voorbeeld van de Abtdy la Trappe in Vrankryk ingerigt, en heeft in gestrengheid van levensregelen en inrigtingen hetzelfde niets toe te geeven.

De goede drukken zyn 'er zeer zeldzaam van, en worden van de liefhebbers, gelyk als alles wat van hem is, gretig opgezocht.

Om het schoone land van Toskanen te leeren kennen, doet men wel, wanneer men eene kleine reizc van Florence naar Pisa, Livorno en Lucca doet, om over Pistoja te rug te keeren. De weg naar Pisa loopt door eene schoone vrugtbare vlakte, meest langs den Arno voort. Dezelve is zes en eene halve post lang, welke ongeveer veertig Italiaansche mylen bedraagen. (*)

Deezen weg en de streek om Pisa heeft Targioni met opzigt op de natuurlyke gesteldheid in het eerste deel van zyne meer aangehaalde reizen zorgvuldig beschreeven; en men ziet daaruit hoe ryk Toskanen is in natuurlyke voortbrengselen, in koper en lootaderen, in marmergroeven en mineraale wateren. Hy beschryft den rystbouw, de wyze op welke men omstreeks Pisa de oly perst, en de zoogenaamde Mofette van Noce, dat zekere schadelijke dampen zyn, welke zich van deezen berg in de gedaante van eene wolk verheffen, wanneer het regenen wil. Het was te wenschen, dat natuurkundigen van vereischte bekwaamheid ook andere deelen van Italien met dezelfde zorgvuldigheid beschreeven. (**)

Op weg treft men in de dorpen veele pottbakkers aan. Zy

(*) De volgende kaart is dienstig op deeze reizc en in 't gemeen in 't Toskaansche naagezien te worden: *Stato generale della Toscana colle poste e strade principali, data in luce nella Cartografia della Camera Apostolica 1745.*

(**) De auteur heeft in 't jaar 1768. een aanvang gemaakt met twee deelen van eene nieuwe verbeterde uitgaave. Zy kon wel gebruikbaar zyn, wanneer de langwylige, en voor niemand van veel belang zynde geschiedenissen van verscheide kloosters, welke een groot gedeelte van 't werk beslaan, 'er uit bleeven.

Pifa.

Zy vervaardigen allerleye urnen en vaazen, die 'er uitzien, als of zy naar de antieken, welke men in de verzamelingen van oudheden vindt, gevormd waren, offchoon de arbeiders 'er geene modellen van voor zich hebben. Deeze pottbakkers beroemen zich, dat hunne fabrieken sedert de tyden der oude Etruriërs, wier vaazen zoo beroemd waren, ongestoord gebleeven zyn. Indien dit al niet gegrond is, geeft toch het schoon gevormde vaaswerk aan hunne vertelling eene zekere trap van waarfchynlykheid. De waaren worden naar veele uitbeemfche plaatzen verzonden, en men ziet hier en daar dergelyke vaazen in de Romeinfche tuinen.

Empoli is een volkryk vlek, dat de Gothen aangelegd hebben. De Latynfche naam *Emporium* fchynt aantedeutend, dat hier weleer eene aanzienlyke markt gehouden is. De kleine ftad S. Miniato al Tedefco is aartig gebouwd. Van hier tot aan Pifa wordt de weg goed onderhouden. De oever van den Arno is zeer vlak, waardoor by den geringften aanwas alles onder water gezet, en veel fchade veroorzaakt wordt. Men heeft dit kwaad wel door dyken zoeken te verhelpen, zy zyn egter te laag en te zwak, zoo dat het water zomwylen egter overvloedig, of met geweld doorbreekt.

Pifa, de tweede ftad in Toskanen, waar aan men ongeveer vyftienduizend inwooners toefchryft, ligt aan den Arno, vierentwintig mylen van daar dezelve in zee loopt. Zy is eene van de oudfte fteden in Italië, en wierd, gelyk Strabo berigt, na de belegering van Trojen door Arkadiërs uit de ftad Pifa, die in Peloponnefus lag, en wegens den tempel van den Olympifchen Jupiter beroemd was, aangelegd. Virgilius fpreekt dus van den fprong der ftad:

Terfian

Pisa.

*Tertius ille hominum divumque interpres Asylus**Cui pecudum fibræ, coeli cui sidera parent,**Et lingue volucrum, & præsagi fulminis ignes,**Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.**Hos parere jubent Alphea ab origine Pisa.**Urbs Etrusca solo.**Aen. L. 10. vs. 175.*

Anderen maaken den oorsprong der stad ouder, en gelooven, dat Pelops, de zoon van Tantalus, een Phrygisch Koning, dezelve gebouwd heeft. Zy was een van de twaalf voornaamste steden in Etrurien. Zoo wel Livius, als andere Romeinsche geschiedschryvers, maaken dikwils melding van dezelve.

De Pisanners zyn eertyds zeer krygzugtig geweest. Na den ondergang des Roomschen ryks rigtten zy een magtig gemeenebest op, en verwierven in de elfde eeuw de opperheerschappy van de zee. Zy maakten zich meester van Sardiniën en Corsica. In 't jaar 1030. veroverden zy Karthago. In de kruistogten zonden zy eenige reizen geheele vlooten naar het heilige land; onder anderen stonden zy den Keizer Frederik Barbarossa met vyftig galeyen by, en bragten een grooten voorraad van heilige aarde uit Jerusaleem te rug, waarvan wy beneden by den *Campo Santo* spreken zullen.

Als vyanden van den Paus namen zy alle Fransche Cardinaalen, en Bisschoppen gevangen, welke naar de kerkvergadering van Lateraan, door Gregorius IX. beroepen, wilden trekken. Over deezen hoon namen de Genueezen wraak, en wel op eene zoo nadrukkelyke wyze, dat zy negenenveertig galeyen, en twaalf duizend Pisanners gevangen namen. Dit verlies was de eerste oorzaak van

Pisa.

het verval van Pisa. Het gemeenebest kon zich niet tot voorige kragten herstellen. De Genueezen ontnamen hun den Porto Pisano, welke omtrend hetzelfde was, dat nu Livorno is. Van dat tydftip af werd het vermogen, de handel, en het getal der inwoners van Pisa jaarlyks minder.

In 't jaar 1282. wierp Ugolino della Gherardesca, hoofd der Guelfen, zich tot Graaf van Pisa op. Maar hy moest als een gevangene, nevens zyn zoon, in een tooren, welke nog in wèzen is, op eene erbarmelyke wys dood hongeren. Vervolgens was Pisa dan eens eene vrye stad, dat stond zy onder de magt van kleine tyrannen, die zich voor en na tot heerschers opwierpen, tot dat eindelyk Gambacorta zyn vaderland in 't jaar 1406. aan de Florentynen verried. In 't jaar 1494. verkreeg Pisa haare vryheid weder door Karel VIII. Koning van Frankryk, en behield dezelve tot aan 1509. wanneer zy zich andermaal voor altoos aan de Florentynen overgaf. Veele burgers verlieten uit verdriet hun vaderstad, en begaven zich naar Sicilien, Rome, Genua en Venetien, om geene onderdaanen van de Hertogen de Medicis te zyn.

In 't jaar 1609. deden zy eene zwakke pooging, om zich onafhangelijk te maaken: weshalven de Groothertogen de magt en den handel der stad nog meer zogten te verzwakken. Dit is hun ook in zoo ver gelukt, dat van de honderd en vyftig duizend inwoners, die 'er voormaals waren, nauwlyks het tiende deel overig is; waaronder zes à zevenhonderd Jooden begreepen zyn. In laater tyden zyn alle ondernemingen, om den handel van Pisa weder eenigzins in bloei te brengen, vrugteloos uitgevallen.

De stad Pisa (*) is groot en wel gebouwd; de straten

(*) Men heeft eene kleine gedrukte beschryving van de merkwaardigheden van Pisa, waarby die van Livorno gevoegd zyn.

zyn breed, schoon, en, als Florence, met groote platte steenen geplaveid. Het gering getal inwooneren maakt de stad, wegens derzelver wydluftigen omtrek, ledig en doodsch. De huur der huizen is ongemeen laag; op veele plaatsen wast het gras op de straaten. De lucht, die voorheen zoo gezond in Pisa was, word door gebrek aan menschen, welke het omliggende land niet genoeg bearbeiden, en van poelen zuiver houden, vervuild. Pisa was voorheen wegens gezondheid van lucht beroemd, en Livorno wierd voor ongezond gehouden; thans is het omgekeerd, en Livorno, geniet door een vermeerderd aantal van inwooneren, het voordeel, dat het land om de stad drooggemaakt is, en dat de besmettelyke koortzen, die, nog in het begin deezer eeuw, veele menschen wegrukten, geheel ophouden.

De Kathedraalkerk is een oud gebouw, en verdient meer wegens den rykdom aan marmer, dan wegens een goeden smaak in den aanleg, beschouwd te worden. (*) Door de menigvuldige veroveringen kreegen de Pisanners eene menigte zuilen en marmer tot versraaying van hun stad. Men ziet zulks aan de openbaare gebouwen, en inzonderheid aan de kathedraalkerk, om niet te melden van de menigvuldige oude opschriften, basreliefs en bouwcierraden. Men ziet in den dom zuilen van het heerlykste Grieksche marmer, en inzonderheid voortreffelyke zuilen van het *verde antico* aan het altaar van den heiligen Raineri, patroon der stad. De grond tot dit gebouw werd in 't jaar 1063. naar het plan van een Griekschen bouwmeester Bruschetto, die naar zyn tyd een groot kunstenaar was,

De Dom.

(*) Wydloopige narigten vindt men in het kostbaare werk *Jos. Martinii Theatrum Basilicae Pisanae, in quo praecipuae ejus partes enarrationibus iconibusque in XXXII. tabb. ostenduntur. Romae 1705. in folio.*

Pisa.

was, begonnen, en de kosten goed gemaakt van de buit, welke de Pisanen by het verjaagen der Saraceenen uit Palermo in Siciliën behaald hadden. Zy heeft veel door brand geleden; de Grootertogen hebben ze egter zoo veel mogelyk in goeden staat zoeken te herstellen. By den ingang verdienen de drie schoone deuren van brons opgemerkt te worden. Men geeftze uit voor den arbeid van Jan de Bologne; zy zyn egter voor dien meester te onagtzaam en te gebreklyk getekend; Cochin zegt, zy zyn slecht, en schryft ze aan Bonanno toe. De basreliefs verbeelden de lydensgeschiedenis van Christus. Men ziet 'er onder anderen een natuurlyk getekenden rhinoceros op, waaruit volgt, dat men dit dier toen reeds in Italiën gekend heeft. Een andere deur met twee vleugelen van brons aan de zy naar den hangenden tooren toe, is veel geringer van werk: de Pisanners zouden ze van een kruisrogt uit Jerusaleem medegebragt hebben. In 't gemeen zyn alle deeze deuren niet met die aan het doophuis in Florence te vergelyken.

De kerk is geheel met marmer bekleed, op een Griekschen trant, eenigzins duister, maar van een majestueusch aanzien, waartoe de menigvuldige zuilen veel toebrengen. De middelkerk, en de twee zygangen rusten aan elken kant op vier ryen zuilen, waaronder vierentwintig van Oosterschen granietsteen, en twaalf van ander kostbaar marmer. Zy stonden vermoedelyk in vroegere tyden op verscheide plaatsen, gelyk de kapiteelen, welke niet met elkander overeenstemmen, uitwyzen. Het is jammer, dat deeze zuilen geen schoone gewelf, maar alleen een houten dak met vergulde cieraaden draagen. Aan den hoofdaltaar vindt men twee zuilen van porphyer, en vier goede schilderyen van Andreas del Sarto, welke vier heiligen, Petrus, Johannes, Margaretha en Catharina verbeelden. Aan een

een pilaar van de middelkerk ter linker zyde, niet ver van *Pisa*. den hoofdaltaar, hangt de heilige Genoveva met een lam, 't welk voor een der beste stukken van gemelden meester gehouden wordt. De houding van het beeld is schoon, de uitdrukking edel, en het kleed in eene grootsche manier. De menigvuldige schilderyen agter in het koor geeft men voor het werk van de broeders Zuachero uit. In 't kruis ter regter zyde heeft Benedetto Lutti in een groot schilderstuk den heiligen Ranieri verbeeld, daar hy zyne vorstelyke kleeding met het monnikken gewaad verwisseld. De zamenstelling en de uitdrukking in de hoofden verdienen goedkeuring.

Op den eersten altaar, wanneer men langs de linker zy weder terug keert, moet men een schildery van Raphael in zyn eerste manier niet ongemerkt voorbygaan. Het verbeeld verscheide Heiligen, die Maria aanroepen. De zamenstelling is te symmetrisch; het ontbreekt voor 't overige aan geene andere schoonheden. In het kruis aan de linker hand staan agter den altaar de beelden van Adam en Eva, met welke men hier veel op heeft, maar welke van de meeste kenners niet schoon gekeurd worden.

De marmeren grafstombe van Keizer Hendrik VII. die de Universiteit te Pisa stigtte, en de stad bovendien veel gunsten bewees, is hier in de muur geplaatst. Hy stierf, als bekend is, in Toskanen aan eene vergiftigde hostie, welke hem door een monnik by het gebruik van 't heilig avondmaal gegeven wierd, wanneer hy in 't jaar 1313. naar Romen reisde, om gekroond te worden. De Pisanners wilden uit dankbaarheid niet dulden, dat hy op eene andere plaats, dan in hunne domkerk, zoude begraven worden. Eene van de kleine zuilen, die den preekstoel dragen, ziet 'er uit, als of zy uit verscheide stukken marmer

Pisa.

bestond, die door een deeg of ciment van porphyrt zamengevoegd zyn. Eene andere is van Oosterschen Brocatello, en word voor het schoonste stuk marmer gehouden, dat men van deeze soort kan aanwyzén. De vloer der kerke onder de koepel bestaat uit een oud mozaikwerk van kostbaare soorten van marmer, waaronder men inzonderheid veele serpentynsteenén aantreft, welke in Opper-Egypten worden aangetroffen, maar reeds van ouds zeer zeldzaam waren.

Buiten de kerk is eene marmeren zark, waarop in slegt basrelief de wilde zwynen jagt van Meleager verbeeld wordt, en dus of van een oud, maar een slegt meester gemaakt, of van eenen in de middeleeuwen gecopieerd is. Onder dezelve ligt de Graavin Beatrice, in 't jaar 1113 gestorven. Zy was de moeder van de Gravinne Mathildis, door haare giften aan den Pauslyken stoel zoo be-
rugt.

Men ziet by de kerk eene alleenstaande zuil van wit marmer, waarop eene antieke marmeren begraafniskruik staat, hebbende een goed basrelief, 't welk een offer van Bacchus, nevens deszelfs gevolg verbeeldt. De beelden zyn wel, gestreng geoordeeld, niet naauwkeurig getekend, egter bevallig. Op het kapiteel der zuil leeft men:

*Questo e il talento che Cesare Imperatore diede a Pisa,
sol quale si misurava lo censo che a lui era dato.*

Maar men ziet duidelyk, dat het opschrift nieuw is. De urne is veel te groot voor een talent, behalven dit woog of telde men toen het geld, en men gebruikte 'er derhalven geene maat toe.

Het Aards- Het oude Aardsbischoflyke Paleis maakt eene slegte
bischoflyk vertooning. In den tuin staat een beeld van marmer,
Paleis. zynde Moses op een springbron, met het onderschrift:
Fran-

Franciscus Frosni Pistoienfis S. R. I. C.

Archiepiscopus Pisanus

Fontem faciendum curavit

Et super fontem

Statuam divini legumlatoris Moysi

Cujus nomen ex aqua ortum sonat

Et cujus virga e petra mirabiliter eliciuit

aquam effluentem,

Merito iussit collocari.

A. D. MDCCVIII. posuit.

Het doophuis, *Il Battisterio*, is eene den heiligen Jo-Battiste-hannes toegewyde kerk by den Dom, waarin alle kinderen moeten gedoopt worden. Dit geschiedt ook te Florence, en aan de meeste plaatzen, waar dergelyke daartoe geschikte kerken worden aangetroffen. Het gebouw is geheel van marmer, en wel gothisch, edog rond, en van eene schoone gedaante. Het wierd, gelyk men aan eene zuil leeft, volgens de ordinantie van Dioti Salvi voltrokken. Tot goedmaking der kosten werd op ieder vuurplaats een gulden gelegd, en dit bedroeg 13400 gulden. Wanneer men naar gewoonte, vyf menschen voor eene vuurplaats telt, volgt, dat Pisa toen ten minsten zevenenzestig duizend inwooners gehad heeft. De kerk doet zich van binnen goed voor. In de rondte staan agt zuilen van granietsteen, die uit Sardinien zyn gebragt, en op deeze weder kleinere, die de koepel draagen. In 't midden ziet men een agthoekig vat van marmer, drie trappen van den grond verheven, 't welk uit vyf afdeelingen bestaat, eene groote in het midden, en vier van buiten rondom. Vermoedelyk waren de laatste met water aangevuld, en de priester stond in de middenste, om deste gevoeglyker de kin-

Pisa.

kinderen, wanneer 'er veelen te gelyk waren, door middel eener indompeling te kunnen doopen. De marmeren kansel rust op agt zuilen van granietsteen, die van leeuwen gedraagen worden. De basreliefs verbeelden het jongste gerigt, en zyn van een slegten gothischen smaak, of zy schoon aan Nicolao Pisano, wien zyne landslieden den *Ritrovatore del buon gusto della scultura* noemen, worden toegeschreeven. Het gewelf van het Battisterio heeft een buitengewoone klank. Men behoeft maar met een stok op den grond te stooten, zoo klinkt het even zo lang weder, als de klokken na het slaan; de echo is zoo schoon, dat men aan den eenen kant duidelyk hoort, wat aan den anderen zag tegen den muur gesproken wordt. Dit is eene uitwerking van de ellipthische gedaante van het gewelf, dat een dubbeld brandpunt heeft. Wanneer derhalven iemand tegen den eenen muur spreekt, wordt het geluid naar het tegenstaande brandpunt terug gevoerd.

Campo Santo.

De Campo Santo, of het kerkhof van Pisa, behoort onder de merkwaardigheden der stad. De plaats heeft eene lengte van vierhonderd en vyftig voeten, en is met eene gallery van zestig boogen omringd, welke in 't jaar 1278. naar 't plan van Giovanni Pisano zyn gebouwd. Deeze overdekte gang is met marmer bekleed, met veele praalgraven en oude schilderyen versierd. (*) In de koppen heerscht hier en daar eene goede uitdrukking, anders is de manier styf en droog. Zy zyn ten deele wegens de zonderlinge invallen der schilders van die tyden vermaaklyk, offchoon men dezelve niet tot voorbeelden van navolging behoeft te verklezen. Wy willen alleen een ten voor-

(*) Deeze praalgraven heeft de Kardinaal Norris in een gelceerd werk in folio onder den titel *Cenotaphia Pisana* beschreeven.

voorbeelde bybrengen. Op het eerste stuk zweeft de dood, *Pisa.*
 onder de figuur van een oud morsfig wyf op zwarte vleu-
 gelen met een seisen, over eene menigte van doode Keize-
 ren, Pauzen, aanzienlyken en geringen. De zielen ko-
 men uit den mond van vroomen en godloozen in de ge-
 daante van kleine naakte kinderen: de eersten worden door
 engelen, de anderen door duivelen waargenomen en weg-
 gevoerd. In de lucht twisten een engel en een duivel
 over de ziel van een dikken monnik; elk hunner wiltze
 hebben. Een hoop ellendigen verlangen van onderen naar
 de dood, maar deeze keert haare seisen liever naar eenige
 jonge perfoonen, die zich in een oranjebosch vermaaken.
 De geschiedenissen en wonderwerken van den heiligen Ra-
 aieri, beschermheilig van Pisa, schryven eenigen aan Ci-
 mabue, den oudsten schilder, toe. Maar Cochlin houdt
 Simon Memmi voor den meester deezer gansche verzame-
 ling. Het laatste oordeel heeft Andreas Orgagna geschild-
 erd: de hemel is met monniken en nonnen vervuld. Een
 engel neemt de vryheid, een monnik uit denzelfen by de
 haren uit te trekken. Zes stukken tot de geschiedenis
 van Job behoorende, heeft Giotto, een van de herstel-
 lers der schilderkunst, vervaardigd. Verscheide geschie-
 dnissen van het oude testament zyn van een Florentyner,
 Benelzo, een schilder en dichter, welke hier ook in 't
 jaar 1478. is begraven. De hel van Bufalmaco, waarvan
 Bocacius melding maakt. In de eene gallery staan meer
 dan zeventig oude marmieren, met basreliefs vercierte zar-
 ken. Daarenboven ziet men hier eene menigte gedenk-
 graven van beroemde mannen; b. v. dat van Matthæus
 Curtius, van Michael Angelo. De in 1574. gestorve
 rechtsgeleerde Buoncompagno heeft voor Paus Gregorius
 XIII. zyn bloedverwant eene prachtige tombe met marme-
 ren standbeelden laten oprigten. De bekende rechtsge-
 leer-

Pisa. leerde Philippus Decius, moet zyne erfgenaamen niet betrouwd hebben, dat zy zynenthalven onkosten zouden doen, want men leeft in het grafchrift op het gedenkftuk door hem zelfs opgerigt: *Decius ————— hoc sepulcrum sibi fabricari curavit, ne posteris suis crederet.* In 't jaar 1766. is voor den Graaf Algarotti, die zich lang aan het Berlynsche hof heeft opgehouden, en door zyne aangename schriften bekend gemaakt heeft, hier eene tombe opgerigt geworden, nadat hy te Pisa overleden was.

Men vindt hier ook een paar opschriften, welke de Pisanners tot gedagtenis der beide neeven van Augustus, namelijk Cajus en Lucius Marcellus, hier hebben laten zetten; ook een mypaal van den Aemilischen weg, die weleer de honderd en agtenzestigste geweest is. De eigenlyke Campo Santo wordt in drie deelen verdeeld. In het bovenste begraaft men de adelyken, in het middelste de burgers, en in het benedenste de landluiden. Wanneer de Pisanners in 't jaar 1218. den Keizer vyftig galeyen in het beloofde land te hulp zonden, bragten dezelve uit godsdienstigheid heilige aarde uit Jerusaleem herwaards, welke de kragt bezat alle lighaamen in vierentwintg uren te verteeren. Naar het verhaal der Pisanners heeft deeze aarde die eigenschap verloor, na dat in een pesttyd de overvloedige lyken den grond te ver gemaakt hadden. Heeft dezelve vooreen zoodanig eene eigenschap gehad, zoo was dezelve veelligt geheel natuurlyk, en aan eene sterke kalkagtigheid, waar van ze doortrokken was, toeteschryven.

De hangende tooren. Pisa was reeds voor eenige eeuwen beroemd wegens den hangenden tooren, *Campanile torto* of *torre pendente*. Een Duitfcher, genaamd Wilhelm, zou dit gebouw in 't jaar 1174. aangevangen, en de reeds meergemelde Bonanno Bonacci hetzelfde voltooid hebben. De tooren heeft zekere schoonheden, eene goede evenredigheid en cieraaden.

den. Zyne gedaante is cylindrisch, en bestaat uit agt ryen *Pisa* zuilen boven elkander, elk met een balkwerk voorzien; de bovenste ry, waarin de klokken hangen, is een weinig ingetrokken. De zuilen zyn doorgaans van marmer, en volgens alle vermoeden, van oude gebouwen genomen. Elke zulke zuil draagt twee boogen, en is ver genoeg van den ronden hoofdmuur af, om gemakkelyk tusschen door en rondom te kunnen gaan. Men telt driehonderd vyfenzestig trappen tot aan dat engere deel, waarin de klokken hangen, of honderd tweeveertig Parysche voeten. Wanneer hiervan een loodlyn wordt neergelaaten, hangt dezelve twaalf voeten van den onderste muur des toorns af. Het is niet waar, dat de muur, gelyk eenigen geschreeven hebben, aan de andere zyde van den tooren loodregt in de hoogte opgetrokken is, dezelve loopt veelmeer volgens een scheefhangenden parallel.

Veelen gelooven, dat de tooren van tyd tot tyd gezakt is, en dit schynt ook waar te zyn, indien men alleen het onderste gedeelte beschouwd, wyl de piedestallen der zuilen aan de overhangende zyde veel nader by den grond zyn, dan aan de andere. Wanneer men egter opmerkt, dat zulk een zwaar gebouw zoo regelmaatig niet kan zakken, zoo dat het muurwerk daarby niet lyden, en groote scheuren bekomen zoude; — dat ook het bovenste deel van den tooren weder merklyk regter wordt, en niet meer zoo hangt, als het onderste; — dat de trappen in den dikken muur zich zichtbaar schikken naar het overhangen van den tooren, moet men gelooven, dat de bouwmeester met oogmerk hem dus gemaakt heeft, of dat ten minsten het bovenste gedeelte daarop gezet is, wanneer het onderste reeds gezakt was. Daar men meer dergelyke toorens, als la Garisenda te Bologne, heeft, is het mogelyk, dat de bouwmeesters van dien tyd den wonderbaaren inval gehad,

Pisa.

en eer hierin gesteld hebben, dat zy de toorens scheef bouwden: offchoon het, vooral wanneer men met lange wel in elkander verbonde steenen bouwt, geene kunst is, een gebouw te maaken, dat by eene aanmerkelyke hoogte van boven eenige voeten van den loodlyn afwykt.

Van deezen tooren heeft men een heerlyk uitzigt over de vrugtbare vlakte van Pisa. Men ziet op den afstand van drie mylen de beroemde baden van Pisa, die beneden zullen voorkomen; voorts het dorp Acciano, uit het welk langs eene waterleiding schoon water in de stad gebragt wordt, en eindelyk de zee vyf mylen ten westen van Pisa. 's Nagts kan men den vuurtooren van de haven van Livorno onderkennen, die agt mylen ver is.

Kerkvergaderingen in Pisa.

De Bisschoplyke zetel in Pisa is welcer eene der aanzienlykste in Italien geweest. Reeds in de vierde eeuw stonden die Bisschoppen in aanzien, dat des te meer toenam, wanneer zy in den jaare 1092. de Aardsbisschoplyke waardigheid verkreegen. De Domheeren zyn allen uit adelyke geslagten, en hebben de vryheid van den Paus om zich als kardinaalen te kleeden. In Pisa zyn eenige kerkvergaderingen gehouden; de eerste in den jaare 1134. van Innocentius II. wanneer zyn tegenpaus Anacletus in den ban gedaan wierd; de tweede in 't jaar 1409, en de derde in 't jaar 1511. De middelste is de beroemdste van drie. 'Er waren toen groote verdeeldheden in de kerk, twee tegenpauzen werden afgezet, en Alexander V. tot wettigen Paus verkooren. Pater Mattei, een Francisciaan, werkt aan eene volledige kerkelyke historie van Pisa, waarin de geschiedenissen van deeze drie concilien, en het leeven van Petrus Filargo, of van Candia, een Francisciaan, die onder den naam van Alexander V. Paus wierd, het gewigtigste gedeelte zal uitmaaken.

S. Stefano.

S. Stefano. Deeze kerk heet ook Chiesa de Cavalieri, wyl

wyl zy den Ridderen der orde van den heiligen Stephanus *Pisa* behoort. Zy ligt op de plaats van denzelven naam, welke met schoone gebouwen omringd is. Voor dezelve staat het marmeren standbeeld van den Groothertog Cosmus I. den stigter deezer orde, 't welk van even zoo slegten smaak is, als de daarby zich bevindende fontein. De voorgevel der kerk is met marmer bekleed. Boven de beide eerste altaaren ter regte en linke hand heeft Bronzino de marteldood van den heiligen Stephanus, en de aanbidding van de heilige drie Koningen middelmaatig geschilderd, maar de tekening, welke eigenlyk zyn hoofdzak was, is zeer goed. De hoofdaltaar en de zuilen aan dezelve zyn van porphyry; de architectuur is mannelyk, en van een edel voorkomen. Boven den altaar staat een porphyren zark, en op denzelven een stoel van brons, welke men den stoel van den heiligen Stephanus noemt; de Paus schonk denzelven aan den Groothertog Cosmus II. De drie marmeren standbeelden van den heiligen Stephanus, Paulus en Michael, zyn, zoo wel als de tekening des altaars, van de hand van Johannes Baptista Foggini, een nieuw Florentynsch bouwmeester een beeldhouwer. In de Kerk hangen veele standaarden, paardestaarten, en andere zegetekenen, welke de Ridders den ongeloovigen ontweldigd hebben. De Grootprior der Kerk is altoos lieutenant van den Grootmeester, en woont in het paleis der orde.

Dit Paleis, dat by de Kerk ligt, is van George Vasari *Ridderor-* geordineerd. Boven de ingangen staan de borstbeelden *de van Ste-* der zes eerste Grootmeesters van Cosmus I. af gerekend. *phanus*. Deeze Groothertog stigtte de orde in 't jaar 1561. met be-
williging van den Paus Pius IV. (*) met oogmerk om

(*) De geschiedenis deezer ridderorde heeft de Pater Fontana beschreeven.

Pisa

de kusten van Toskanen daardoor voor de Turksche zeer roovers te beveiligen. De Orde onderhield tot aan het midden deezer eeuw nog twee galeyen, om op dezelve te kruissen, maar sedert de voorige Keizer met hun vrede gemaakt heeft, vervalt het oogmerk deezer ingestelde Orde geheel. De Keizer schafte de galeyen, welke met die van Maltha veel tot zekerheid der Italiaansche kusten in de Middellandsche zee bygebragt hadden, in den jaare 1755 af, en de slaaven werden aan de Algerynen geschonken. De Ridders mogen trouwen, maar in het Paleis woenen alleen de ongehuwden, wanneer zy willen, en zy hebben wooning, hout, licht, en de tafel vry. Zy zyn meester over hunne bezittingen, maar moeten allen na hun dood het vierde deel daarvan aan de Orde laten. Te vooren was het de pligt der Ridders drie jaaren op de galeyen te dienen, eer zy werkelijk in de Orde aangenomen wierden, en dan waren zy eerst geschikt tot zekere commanderyen, welke ten dien einde opgerigt zyn, en waarvan de Groot hertog zommige zelf vergeeft. Gedurende deeze drie jaaren genooten zy een inkomen, dat vermeerderd werd, wanneer zy lust hadden, om langer te dienen.

De Orde wordt in drie classen verdeeld: in *Cavalieri di Giustizia, di Grazia, e delle Commanderie*. De eersten zyn de eigenlyke Ridders die de gelofte doen, en hun kwartieren, gelyk de Maltheezen, moeten toonen. De Grootmcester dispenseert in dit stuk niet meer, gelyk dikwils te vooren geschied is. De anderen bekomen het kruis van den Groothertog uit genade, daartoe worden mannen van verdiensten uit alle standen, kunstenaars, en dergelyken genomen. De laatsten zyn zulkten, welke eene commanderye, die na hun dood aan de Orde vervalt, stigten, en daartoe de eere genieten het ordeskruis te draagen. De beide laatste classen behoeven geene gelofte te doen. In

eene zaal van het Paleis zyn de wapens van alle de medele- *Pisa*
den der drie classen geschilderd. Het aantal derzelve strekt
zich hedendaags ten minsten van vier tot zeshonderd uit.
Volgens de laatste inrigting moeten die geene, welke com-
deryen hebben, ook van adel zyn: zy worden egter dik-
wils met dat oogmerk alleen tot den adelftand verheven,
waardoor de Orde, of liever de Grootmeester, zeer ryk
wordt. De stigters derzelve moeten een zeker capitaal be-
stemmen, waartoe ze gemeenlyk landgoederen neemen.
De Florentynen vreezen daarom niet zonder grond, dat de
Groothertog daardoor met den tyd tot bezit van het halve
Toskaansche land geraaken zal. De Ridders draagen een
agthoekig kruis van donkerrood atlas met goud ingelegd,
en op de borst een klein gouden kruis, dat aan een rood
liat hangt.

Het Arsenaal ligt aan den Arno; te vooren werden hier *Arsenaal*
de galeyen gebouwd en vertimmerd, en alles wat tot der-
zelver uitrusting noodig was, werd hier opgelegd. Het
gebouw staat thans ledig nu de galeyen afgeschafft zyn.

Het groot hospitaal is een schoon, wel ingerigt, en wel *Hospitaal*
onderhouden gebouw. De landskinderen, welke op de
genees- of heilkunde zich toeleggen, moeten hetzelfde
een zekeren tyd bezoeken, om de praktyk magtig te
worden.

De Kerk van S. Matteo is wegens het schilderwerk der *S. Matteo*
beide broeders Melani van Pisa merkwaardig. De doorzigt-
kunde is 'er zoo gelukkig in waargenomen, dat men de
Kerk nog eens zoo hoog agt, als zy in de daad is, en
wanneer men op eene zekere plaats staat, die op den
grond van de middelkerk met een merk getekend is, zoo
schynt het als of boven het balkwerk nog eene tweede
orde van zuilen was aangebragt. Men ziet in het midden
God den Vader in eene glorie, zoo als hy de Kerkvaders

Pisa.

van het O. en N. Testament tot zich neemt. Het geheel heeft eene voortreffelyke werking, maar aan de enkele stukken was veel te berispen. Veele beelden zyn volkomen uit de schilderyen van Petrus van Cortona genomen. De Ridder Pandolfo Tito ontschuldigd de schilders hiermede, dat Raphael zelf dergelyke diefstallen aan de oude basreliefs heeft bedreeven. (*) Op den hoofdaltaar heeft Peter van Cortona Christus, de verkoopers uit den tempel dryvende, afgemaald. De zamenstelling en het koloriet zyn schoon, egter hapert het in dit stuk aan een ander wezenlyk deel, naamlyk de uitdrukking, vooral in het beeld van Christus, dat van alle nadruk en betekenis volstrekt ontbloomt is.

Er zyn nog verscheide kerken, welke van een liefhebber der schilderkunst bezocht mogen worden, by welke wy ons niet willen ophouden. In S. Girolamo, en by de Franciskaanen, treft men van het werk van Cimabue aan. In S. Dominico vindt men stukken van Giotto, en by de Carmeliten iets van de hand van Masaccio.

Observatorium.

De Sterrentooren, *Torre della specola*, of het Observatorium, is voor ongeveer dertig jaar op kosten der Universiteit aangelegd, en met de kostbaarste Engelsche instrumenten, waaronder een muraalquadrant, dat veertien honderd dalers gekost heeft, voorzien. In Italië kan 'er niets by haalen, dan dat van Bologna. Perelli, een bekwaam astronoom, heeft 'er het opzigt over, op eene wedde van zevenhonderd dalers.

Tegen

(*) Hy zet met de grootste stoutheid daar neer, dat Raphael, om deeze diefstal des te beter te verbergen, des nagts met een houten knods rondgegaan was, om de basreliefs, van welke hy iets ontleend had, te verminken. Geen schryver heeft een jota van deezen seggen handel van Raphael gewag gemaakt. De grootste kunstenaars betoonden by alle gelegenheid zoo groot eene agting voor de antieken, dat dit geene de minste waarschynlykheid heeft.

Tegen over deezen tooren ligt de wyduitgestrekte Botanische tuin. Boven deszelfs ingang leeft men: *Hic Argus esto non Briareus.* Ferdinand III. Groothertog van Toskanen, lei dezelve in 't jaar 1606. tot geryf der hier studeerende Medici aan. Tilli, weleer een geleerd opziener van dezelve, heeft de merkwaardigheden daarvan beschreeven, en van de vyfduizend planten, zesentagtig der voorname in 't koper laten brengen. (*)

By den tuin is ook een schoon Naturalienkabinet aangelegd, dat reeds drie kleine zaalen bestaat. De Hoogleeraar van natuurlyke zeldzaamheden, der kruidkunde heeft 'er het opzigt over en vermeerderd het. In den winter wordt het op zekere tyden in de week openlyk verklaard. De voorige Keizer vermeerderde hetzelfde zeer aanmerkelyk door het aankopen der verzameling van Gnalteri, van wien wy by Florence gewag gemaakt hebben, en door het schenken van veele doubletten uit het Keizerlyk kabinet te Weenen.

De Loggia de Mercanti is een schoon marmeren gebouw, met dorische pilaaren voorzien, dat de Groothertog Ferdinand I. in 't jaar 1606. heeft laten zetten, ten deele om den kooplieden eene plaats ter byeenkomst te verschaffen, ten deele om het archief van den handel eene zekere plaats te bezorgen. Het onderste deel van het gebouw, waar de kooplieden zamenkomen, bestaat uit groote arkaden met dorische pilasters. Wyl de triglyphen maar over de pilasters aangebragt zyn, heeft de fries een gering aanzien. Sedert alle handel zich naar Livorno gekeerd heeft, staat dit schoone gebouw ledig, en dient nergens toe, dan tot eene treurige herinnering voor de Pisaniërs van hunnen voormaligen welstand en bloeyenden han-

(*) *Catalogus plantarum Horti Pisani auct. Ang. Mich. Tilli, Florentiae 1723. in folio, met 50 platen.*

Pisa.

handel. Aan het eene eind grenst het aan de marmeren brug, en aan het andere aan de *Casino de Nobili*, waar de leedige adel des avonds byeenkomt, om door het spel den tyd en hun geld te verkwillen.

'Er zyn eenige gebouwen in Pisa, welke wegens eene goede architectuur aanmerkenswaardig zyn, als het Paleis der Groothertogen, die zich voorheen alle jaaren eenigen tyd te Pisa pleegen optehouden; de Paleizen der geslachten Albizzi, Lanfranducci, Lanfranchi, en anderen meer.

De bestraate dyken aan beide zyden van den Arno, en de drie bruggen over den vloed, zetten der stad Pisa veel schoonheid by. De eerste zyn breed, en zoo aange- naam, dat zy den inwooneren tot wandelplaatzen, zoo wel te voer, als met koetzen dienen.

Van de drie bruggen heet de eerste Ponte a Mare, wyl de weg naar zee over dezelve loopt. De middelste Ponte Mezzo, of Ponte Marmo is de schoonste, en in 't jaar 1660 geheel van marmer opgetrokken. Zy bestaat maar uit drie hoogen, schoon de Arno hier eene aanzienlyke breedte heeft. Het opschrift van den eersten pilaar wyft aan, dat de Groothertog Ferdinand II. dezelve gebouwd heeft, en de andere doelt op het jaarlyksch spiegelgevegt van het volk uit beide deelen der stad:

*En moles nobis tota mabeat Italia
 slim lapidea
 vix atalem ferens
 nunc marmorea
 pulcritor & firmior stas
 simulato Marte
 virtutis vera specimen
 saepe data.*

De derde brug heet Ponte alla Fortezza, wyl men over *Pisa.* dezelve naar de kleine schans gaat. De bruggen liggen alle vry, en zyn met geene gebouwen bezet, waardoor men een schoon gezigt van dezelve over den vloed, en over het veld heeft.

Het bovengemelde gevegt is een zonderling feest, dat alle drie jaaren gehouden word. (*) Van het gemeene volk, dat aan deeze zyde van den Arno woont, worden zevenhonderd en twintig man in twalf compagnien verdeeld, die hunne vaandels hebben. Zy trekken harnassen aan, zeten vergulde helmen op, en zyn met houten knodsen gewapend. Na dat zy in parade opgetrokken zyn, stellen zich aan elken kant der brug zes compagnien, dog zoo, dat in 't midden eenige ruimte blyft, waar een slaak opgericht is. Na het gegeven teken laat men dezelve neer, en terstond grypt men elkander van beide kanten onder het geschal van trompetten aan, het geen omtrend een uur duurt. De sterkste parry behoudt de plaats, en dryft de andere terug. Het slaan is hierby geheel verboden, egter gaat het zelden zoo zuiver toe, dat niet eenigen gewond, of zelfs gedood worden. Het gevegt was voor deezen nog veel heeter, wyl die kant, welke zegepraalde, van de stad zoo lang eenige voordeelen genoot, tot 'er op nieuws gevogten wierd. De oorsprong van dit gevegt is onzeker. Enigen houden staande, dat Pelops, de stigter der stad, hetzelve reeds, als eene navolging der Olympische spelen, heeft ingevoerd. Anderen gelooven, dat het tot gedagtenis der nederlaag van den Koning van Sardiniën, die in den jaare

(*) Calto, die eenige aartige gezigten van Pisa heeft geëist, heeft dit gevegt in eene afzonderlyke plaat verbeeld. Van het gevegt zelf kan men een wydloopig natigt vinden in de *Oplomathia Pisana*, ovvero *la battaglia del Ponte di Pisa, descritta da Camillo Raversi Berghi Nobile, Pisano; in Lucca 1713, in quarto.*

Pisa.

jaare 1005. op deeze brug geslagen wierd, ingesteld is. Borghi bekent zelf, na dat hy zes verscheide gevoelens heeft bygebragt, dat het eene zoo onzeker is, als het andere.

Pisa is alleen met eene gracht, en een muur, in welke hier en daar oude toorens staan, omringd. Nadat de Florentynen zich meester van de stad gemaakt hadden, leidden zy, om dezelve in toom te houden, drie sorten aan; twee van dezelve zyn zeer slegt, en het derde, dat weinig meer betekent, ligt aan den kant van Florence, niet ver van de poort S. Marcus.

Pisa heeft verscheide geleerde mannen voortgebragt; zy is het middelpunt der geleerdheid in Toskanen, en onder alle de tegenwoordige hooge scholen in Italiën kan geene zoo veele geleerde Professoren aanwyzyn. De hooge school is reeds oud; Accursius, Bartolus, Celsapius en veele anderen, gaven aan dezelve voorheen een groot aanzien. De Groothertog Cosmus I. die in 't jaar 1574. stierf, hernieuwde ze, en bragtze door den rechtsgeleerden Alciati, en eenige andere beroemde mannen, die hy derwaards beriep, in aanzien. Zy heeft boven de vyftien duizend scudi inkomen, welke de Pauzen haar voorheen op de geestlyke tienden hebben aangewezen. De hoogleeraars, van welke 'er twee en veertig in getal zyn, en die van twee tot zevenhonderd daalers aan bezolding trekken, worden daaruit door den Groothertog betaald, en het overschot wordt aan boeken, gereedschappen en andere noodige uitgiften besteed. Wy hebben reeds gemeld, dat de Universiteit op haare kosten een schoon Observatorium met gereedschappen heeft opgericht, thans is men ook voorneemens eene uitgeleaze bibliotheek aan te leggen. De Leeraars der hooge school worden maar voor drie jaaren van den Groothertog benoemd; na verloop van dezelve wor-

worden zy gemeenlyk op nieuws aangenomen, met toelag *Pisa*.
ging van eene kleine verhooging van foldy.

De President der Universiteit, *Proveditore generale dello studio*, moet voor het beste derzelve, en voor de in standhouding der gemaakte verordeningen zorg draagen. Deeze plaats bekleed altoos de Grootprior van de Kerk van den heiligen Stephanus, en van de Ridderorde. 'Er zyn verscheide collegien in de stad, waarin een zeker getal van studenten onderhouden wordt. Het voornaamste is *Il Collegio di Ferdinando*, waar Bartolus weleer woonde. In hetzelfde leeyen veertig jonge luiden zes jaaren lang op kosten van eenige Toskaansche steden. In het *Collegio della Sapienza* onderhoudt 'er de Groothertog negenendertig. De openbaare voorlezingen der Hoogleeraaren zyn kort, zy duuren naauwlyks een vierendeel uurs. Het geen hier gezegd is, wordt egter vervolgens in byzondere voorlezingen wydloopiger verhandeld. 'Er worden ongeveer zeventig openbaare voorlezingen gehouden. De Leeraars moeten ook in hunne huizen privaate lessen voor niet geeven; hierby is egter een groot misbruik ingeslopen, nadien eenigen, die by het hof, of elders, in aanzien zyn, zoo wel de openbaare, als byzondere uren der lessen, of geheel niet, of niet vlytig genoeg waarneemen.

Eenigen van de thans leevende tweeenveertig Hooglee-*Heden*-
raaren der hooge school te Pisa zyn geleerde mannen, die *daagsche*
zich ook buiten 's lands een grooten roem verworven heb-
ben. Odoardo Corsini, *Padre delle Scuole pie*, is in de *geleerden*
oudheden en de natuurkunde een geleerd man, van beide *op de Uni-*
zyn de *Fasli Attici*, en de onderzoeking van het water van *versiteit*.
Chiana, een bewys. De Pater Antonioni van dezelfde Orde,
is zeer bedreven in het Grieksch, en een bovennatuurkundige.
Leopoldus Guadagni heeft zich als een groot rechtsgeleerde
betoond. De Pater Monilia, Leeraar der godgeleerd-
heid,

Pisa. heid, heeft in een schoonen Italiaanschen styl tegen de materialisten geschreeven. Brogiani is een bekwaam ontleedkundige, en door zyne verhandeling over de verscheide soorten van vergif bekend. Matoni heeft eene beschryving der natuuryke merkwaardigheden rondom Pistoja uitgegeeven. Calpi heeft zich door verscheide geleerde geneeskundige verhandelingen; de Pater Cametti in 't jaar 1765. door eene aanleiding tot de kegelsneeden; en Tomasini door een tractaat over de algebra, en derzelver toepassing op de natuurkunde, dat schoone aanmerkingen behelst, bekend gemaakt. Te voren onderwees hier ook de geleerde Augustiner, Johan Laurentius Berti, een der beste nieuwe godgeleerden onder de Roomschen, maar hy stierf in 't jaar 1766. Doctor Gatti is sedert eenige jaaren naar Parys gegaan, waar hy wegens de inenting der kinderpokjes in een groot aanzien is. De Pater Paolo Frisi, een der diepzinnigste wiskundigen van geheel Italië, wiens schriften bekend genoeg zyn, bekleed tegenwoordig de plaats van Hoogleeraar in de wiskunde te Milaan, nadat hy veele jaaren te Pisa met groote toejuiching onderweezen heeft. De tegenwoordige eerste minister van het Napelsche hof, de Marquis Tanucci, was reeds eenige jaaren Leeraar in de rechten te Pisa geweest, wanneer hem Don Carlos naar Napels beriep.

Onder de geleerden te Pisa verdient Nelli, Ridder van de Orde van Stephanus, en opziener der wateren, *Proveditore dell' Ufficio dei Fossi di Pisa*, eene plaats. Hy heeft over de geschiedenis der geleerdheid van het Groothertogdom Toskanen geschreeven. Verney, een Portugees van adel, heeft een schoon tractaat over de Logica uitgegeeven. Van Soria, Hoogleeraar der natuurkunde, heeft men verscheide bovennatuurlkundige verhandelingen, en van den Abt Fontana, Hoogleeraar in de redeneerkunde, onder-

zoekingen over den regenboog in de oogen, over de bloed-*Pisa.* bollerjes, het vergif der otters, enz. Van den Hoogleeraar in de sterrekunde, Perelli, hebben wy boven by het Observatorium reeds melding gemaakt. Hy is Doctor in de geneeskunde, en ver in het Grieksch, maar laat deeze weetenschappen tegenwoordig agter, om zich geheel aan de sterre- en wiskunde over te geeven. Martini heeft een werk over de algebra, en Carlo Guadagni eene aanleiding tot de proefondervindelyke natuurkunde uitgegeeven. Van het oogmerk van Pater Mattei, om de kerkelyke geschiedenis van Pisa in eenige banden in quarto uitgegeeven, hebben wy reeds gewag gemaakt. Men heeft egter nog een agtingswaardig werk van hem, *Sardinia Sacra* genaamd. De Pater Raymundus Adami, een Serviet, Hoogleenaar in de godgeleerdheid, en een geleerd man, inzonderheid in de oudheden, heeft eenige jaaren aan een geleerd journaal gearbeid, waarvan alle zes maanden een deel uitkwam. Flaminio del Borgo heeft een werk over de oudheden van Pisa uitgegeeven. Doctor Vanucchi, geassocieerd medelid van de Parysche akademie der opschriften, is een zeer goed dichter.

Pisa is, niettegenstaande deszelfs gelukkige ligging, geen *Toestand* ryke plaats, wyl het 'er aan menschen, en aan den omloop *der Stad* des gelds hapert. Men telt in deeze groote stad naauwlyks veertig koerzen, of het schoon in Italien tot de heerschen- de weelde behoort, koets en paarden te houden. Het geen de stad nog eenige handteering aanbrengt, is de scheeps- bouw. Veele kleine vaartuigen worden hier getimmerd, en den Arno afgezonden, met welke op de kusten van Tos- kanen vervolgens eenige handel gedreeven wordt. In 't klooster S. Matteo worden allerleye kunstige bloemen ge- maakt, en wyd en ver verzonden. Sedert de haven te Livorno aangelegd is, is de weinige handel van Pisa ter zee geheel te gronde gegaan.

De

Pisa. De lucht te Pisa is zeer zagt. In de huizen, die tegen het zuiden aan den Arno liggen, en 's winters de vrye zon hebben, bedient men zich den ganschen winter door van geen vuur op den haard. Wanneer de winter niet regengtig is, bemerkt men weinig van deszelfs ongemakken. De lucht is zuiver, en inzonderheid voor luiden die geene gezonde longen hebben zeer geschikt. Veelen houden zich deswegens hier eenigen tyd op, en geraaken weder tot hunne vorige gezondheid. By de annadering der zomerwarmte wordt de lucht wegens de menigvuldige staande wateren om Pisa met kwaade dampen vervuld; waerom de vreemdelingen zeer wel doen zich in den zomer niet lang hier optehouden, wanneer zy zich aan het gevaar van kwaadaartige koortsen niet willen blootstellen. Zeer veele opschriften der zarken van het Campo Santo leeren ons, dat de meesten gedurende de heete zomermaanden te Pisa sterven.

De Pisaaners kleeden zich als de Florentynen; de dragt der boerinnen op feestdaagen is aartig, en nog coquetter dan van die by Florence. Zy vercierden haare haren met kunstige bloemen, en kleine zilveren klokjes. In den nek is het hair gevlogten, en met een zilveren naald vastgestoken. Zy draagen strooyen hoeden, en halskraagen van roode doeken, die van vooren tot aan den boezem, en van agteren halfweg den rug raaken. De kleeding staat haar des te beter, wyl veelen 'er zeer aartig en bevallig uitzien.

De Baden by Pisa.

De Baden by Pisa, *Bagni di Pisa*, zyn de beroemdste van geheel Italien, en worden ook meest bezocht. Zy liggen drie Italiaansche mylen van de stad naar het zuiden te

S. Giulano, in eene vlakte tusſchen Monte Bianco, en *Pisa*.
Monte di Caldocoli. Wy hebben een grondig onder-
zoek van de geſteldheid en het nut deezer baden van den
geleerden Doctor Antonius Cocchi.

Tot meer gemak der geenen, die de baden bezoeken,
heeft Keizer Franciscus hier in 't jaar 1743. ruime gebou-
wen laten oprigten. Zy beſtaan uit vyf groote huizen,
die elk een weinig van de andere afleggen. Het middelſte
is het hoogſte, en ter inwooning voor de badgaſten ge-
ſchikt. De vier andere huizen zyn laage en met negenen-
twintig badſtooven, zes druipbaden, en twee ſtooven om
te zweeten, voorzien. De verdeeling der gebouwen is
voortreffelyk, en naar de meeſte gevoeglykheid ingerigt.
In elke badſtoof wordt het water uit de hoofdbron geleid.
Men laatze door middel van een kraan volloopen, en men
zit in het water op een ſteenen bank zoo diep als men wil.
De natuurlyke warmte van het water is zoo, dat men het
bekwaamlyk dulden kan. In de druipbaden zyn de py-
pen, die met een kraan elk voorzien zyn, in zulk eene
hoogte geplaatſt, als tot hun einde, namelyk om verlamde
leden te herſtellen, gevorderd wordt. In deeze baden zyn
een ſoort van gemakken geplaatſt met kleine pypen, door
welke men zich zelve een klyſteer kan zetten. De pyp-
jes worden van zelfs met mineraalwater vervuld, dat, wan-
neer zy op hun plaats aangebragt zyn, door de drukking
van zyne eige zwaarte, wyl het van eene grootere hoogte
afgeleidt wordt, in het lighaam dringt. Het ergſte in deze
uitvinding, anders zeer geſchikt, is, dat men de menigte
van het indringende water zoo naauwkeutig niet bepaalen
kan, als wel behoorde.

De zweeftſtooven zyn niet min gevoeglyk ingerigt. Zy
liggen regt over de bron, en in de planken van de vloer
zyn kleine openingen, waardoor de hitte en mineraale dam-
pen

Pisa.

pen naar om hoog flygen. By elk bad is een kamer met een schoorsteen, waar men zich warmen, droogen en kleden kan. Voor zulken, die het water drinken, is eene lange overdekte gallery om te wandelen aangelegd.

Het hoofdgebouw, *il Casino de Bagni*, is naar de voorplaats toe maar smal, dog breidt zich aan beide zyden uit, en beslaat eene groote ruimte. De vertrekken zyn ten deele voor voornaame perfoonen, die hun keuken en veel bedienden medebrengen, ten deele voor anderen minbemiddelden, en zoodanigen, die maar een paar vertrekken gebruiken, ingerigt. Wyl eene goede gemoedsgesteldheid veel aan de gelukkige uitwerking der baden toebrengt, is 'er ook voor allerleye vermaakelykheden zorg gedraagen; midden in het gebouw zyn vier zaalen voor gezelschap en het spel, en eene vyfde voor het houden van bals geschikt. Aan het eind derzelve zyn een soort van terrassen, om te wandelen.

De plaatzing der kapelle verdient in aanmerking genomen te worden; zy ligt buiten het gebouw tegen den rotsartigen kant van den berg, die zich agter het huis bevindt, en wel derwyze, dat men uit alle vertrekken den priester zien, en alzoo de mis, zonder zich naar buiten te begeeven, aanhooren kan.

Dit hoofdgebouw staat op eene groote plaats met twee fonteinen versierd. De weg van Pisa loopt door middel eener brugge over een arm van den vloed Serchio, daar dit hoofdgebouw regt tegen over ligt.

Wy keeren ons nu van Pisa naar Livorno en Lucca, om over Pistoja weder te Florence te komen. Men kan den weg egter ook over Pistoja, Lucca, Pisa naar Livorno neemen, op Pisa terug vaaren, en van daar op Siena gaan. In veelerley opzigten heeft deeze weg den voorrang. Tot geryf van die, welke denzelven verkiezen, wil-

willen wy het merkwaardigste, dat op denzelven voor- *Weg van*
komt, aanwyzen. *Pisa naar*
Siena.

Van Pisa naar Siena zyn vierenveertig Italiaansche mylen, of zeven posten, die Fornacette, San Romano, la Scala, Cambiano, Poggibonfi, en Castiglioncello heeten. De weg loopt ten deele langs den Arno, ten deele langs de Elfa, die naby Siena ontspringt.

Eer men te Fornacette komt, rydt men langs een dykje, dat laager als de Arno ligt, en zomwylen, wanneer de vloed opzet, doorbreekt, waardoor de gansche streek onder water gezet wordt. Twee mylen agter Fornacette passeert men by het steedje Ponte d'Era den vloed Era, twee mylen verder de Siehina, welke een troebel lymagtig water heeft. Eene myl voorby San Romano komt men over de Ebola. Alle deeze kleine vlooden brengen veel tor vrugbaarheid van het land toe. Tweehonderd schreeden daar van af verdeelt zich de weg by de Osteria Bianca, de eene loopt naar Florence, en de andere naar Siena. Twee mylen van Cambiano gaat men over den kleinen vloed Pisciola. Wanneer men drie mylen van deeze brug afgelegd heeft, vertoont zich aan de linker hand op den rug eens bergs het slot Certaldo.

Certaldo is alleen merkwaardig als het vaderland van Boccacius. Hy stierf hier in't jaar 1375. Het huis waarin deeze beroemde schryver gewoond heeft, heeft een opschrift in marmer, dat zegt:

Has olim exiguas coluit Boccacius Aedes.

Agter Certaldo loogt de weg over den vloed Guena en Stagio tot aan Poggibonfi, waar men op de groote postroute van Florence naar Siena komt. Van Poggibonfi tot aan Siena komt men tweemaal over den vloed Stagio, door mid-

Weg van Pisa naar Siena. middel van bruggen, en tweemaal rydt men 'er door. Van Pisa tot aan Poggibonfi is de weg goed, maar de tien mylen van de laatste plaats tot aan Siena, zyn des te bezwaarlyker, wyl men geduurig op en afrydt. Op deezen gangfchen weg heeft men weinig goede uitzigten, men ziet niets dan laage, en ten deele kromme boomen; de altoos groene cypreffen en pigni hebben een treurig voorkomen, wyl zy met olmen, effen, beuken, en andere fchoone groene boomen niet genbeg verwiffelen.

L I V O R N O.

Livorno. Livorno, weleer *Portus Liburnus* genaamd, is eene aanzientlyke ftad, vyftien of zestien mylen, of twee posten, van Pisa af. De weg loopt in eene aanhoudende vlakke door middel van fteenen bruggen over veele kanaalen, waardoor de landen droog en vrugtbaar gemaakt worden. Te gelyk brengt dit veel toe tot de gezondheid. De grond om Livorno is eenigzins zandig en met bofch begroeid. Men ziet onder weg veele zwarte buffels, van welke men zich veel tot den arbeid bedient. Men rekt in de ftad, niet tegenftaande haaren kleinen omtrek, veertigduizend zielen, dat aan den bloeyenden handel moet toegefchreeven worden. Zy is de hoofdzetel van al den koophandel van Toskanen, en vervult, als de eenige haven, de plaats van den voormaligen Porto Pisano.

Zoo lang het gemeenebest van Pisa nog magtig was, en een sterken handel ter zee dreef, had het een haven, tien mylen van de ftad, tusfchen Livorno, en daar de Arno in de zee loopt, welke Porto Pisano heette. (*) Deeze

(*) Men kan hierover het tweede deel der dikwils aangehaalde reizen van Targioni naleezen, waar ook veel van den ouden toestand van Livorno voorkomt.

wierd in 't jaar 1284. byna geheel van de Genuezen verstoord, *Livorno*. en veroorzaakte het verval van den geheelen handel van Pisa. Eenige jaaren daarna werd het van de Guelfschen geheel verwoest, zoo dat men nauwlyks de plaats meer kan aanwyzen. Men gelooft, schoon met geringe zekerheid, dat eenige toorens in deeze streek daartoe behoord hebben, als de zoogenaamde Torre Magnano, en twee andere tegen Livorno, namelyk Torre della Franchetta en la Torretta, welke aan de noordzyde van Livorno landwaards in aan een weg ligt, die nog *Strada vecchia di Porto Pisano* heet. Wanneer deeze haven niet meer voorhanden was, werd de streek om Livorno al meer en meer bebouwd.

De gemeenebesten van Florence, Lucca en Genua waren over de toeneemende grootte van Livorno yverzuchtig, en zогten de stad herhaalde reizen te verderven: onder anderen wierd zy in 't jaar 1362. van de Genuezen, en twee jaaren daarna van de Florentynen, derwyze gehavend, dat 'er genoegzaam geen huis staan bleef. In 't jaar 1421. verkogten de Genuezen Livorno aan de Florentynen: hoe gewigtig de plaats toen reeds weder geweest is, blykt uit de schryvers van dien tyd, welke verzekeren, dat de verovering van Pisa, die in 't jaar 1406. geschiedde, den Florentynen zoo lang van weinig nut was, tot dat zy in 't bezit van Livorno geraakten.

Hertog Alexander de Medicis deed Livorno in 't jaar 1537. bevestigen, en de zoogenaamde Fortezza Vecchia aanleggen. Cosmus I. verklaarde Livorno tot een vrye haven, nadat hy dezelve in 't jaar 1543. door eene ruiling tegen de bischoplyke stad Sarzana niet ver van Lerici, van de Genuezen, gekreegen had. Hy lokte 'er veele Grieken naar toe, en beloofde in 1548. aan allen die zich daar wilden nederzetten groote voorrechten. Hy vergrootte de stad, bouwde den vuurtooren voor de schepen by nacht, en gaf de haven ee-

Livorno.

ne betere gedaante. Zyn zoon Franciscus I. vergrootte den omtrek der stad in 't jaar 1577. andermaal, en zyn broeder Ferdinand I. bouwde den nieuwen Molo, leide een fort, waterleidingen en fonteinen aan. Hy bragt, zoo veel hy maar kon, by, tot den wasdom en ter bevolking van Livorno, en verdiende daardoor met recht het gedekken aan de haven, van 't welk wy straks meer zeggen zullen. In 't jaar 1626. bouwde Ferdinand II. het nieuwe arsenaal, en liet dat gedeelte der stad, dat met kanaalen doorsneden is, en Venetien genaamd wordt, wegens de overeenkomst met die stad, aanleggen. In 't jaar 1646. werd het tolhuis gebouwd. Cosmus III. bragt ook het zyne tot verbetering der stad toe, gelyk uit het opschrift op het gebouw, waarin de Groothertogen zich zom wylen eenigen tyd opgehouden hebben, op de haven van Livorno blykt:

*Mercatores**Huc alacres advole,**Hic sacer annonæ copiaeque locus**Commoditate ac decore vos allicit,**Atque hisce in ædibus habitans**Comiter invitat Hetrusca felicitas.**Cosmus III. M. D. Etrur. VI.**Aedes Salanas a Ferdinando I. proavo suo conditas**Aucta a se munitaque urbe**Laxiores ut essent, magnificentioresque**A fundamentis erexit.**A. S. MDCXCV.*

Door deeze zorgvuldigheid der Mediceefche vorsten, welke het nut wel inzagen, dat zy in 't vervolg daarvan trekken konden, is Livorno, dat voor twee eeuwen een ellendig
vlek

vlek was, eene ryke, magtige, en na Florence de voor- *Livorno* naamste stad van het gansche land geworden. Zy heeft maar twee Italiaansche mylen in den omtrek. Aan den landkant is zy met goede bolwerken, breede watergrachten, en goede buitenwerken voorzien, waarin ongeveer tweeduizend man in bezetting liggen. De stad is wel gebouwd, de meeste huizen zyn van gebakke steenen, maar met vierkante gebouwe steenen tusschen beide opgemesfeld. De straaten zyn regt en wel geplaveid. Inzonderheid doet zich het bovengemelde met kanaalen doorsnede gedeelte der stad wel voor. Door middel van hetzelfde worden de waaren in kleine vaartuigen tot aan de deuren der pakhuizen gevoerd. Eene groote verligting en gemak voor den handel geeft het kanaal van zestien mylen, dat in den Arno geleid is, om daardoor den reiziger en de waaren voor een maatigen prys naar Pisa te bezorgen; (*) te gelyk dienstig zynde tot uitdrooging der moerassen.

De stad is byna vierkant. Van de groote plaats aan den oever der Darsena ziet men aan den eenen kant naar de zee de Porta Colonella, en daar tegen over naar den anderen, of den landkant toe, de Porta Pisana, waarheen eene breede straat, *Via grande*, loopt. De voornaamste plaats, *Piazza grande*, is groot, en heeft een schoon aanzien, offchoon de gebouwen doorgaans niet zeer regelmatig zyn. De Dom, het Groothertoglyk Paleis, en een fontein, wier water egter niet zeer goed is, schoon 'er veelen van drinken, versieren dezelve het meest. In 't gemeen ontbreekt het Livorno aan schoon gezond water,

(*) Dagelyks gaan 'er twee barken naar Pisa, die van menschen worden voortgetrokken, en den weg in zes uren afleggen. Men betaalt eene kleinigheid, maar bevindt zich doorgaans in zeer slecht gezelschap. 's Winters wordt de vaart zomwylen door den vorst gesloten.

Livorno.

ter, dat aan deszelfs moerasfge ligging moet toegeschreeven worden. De inwoners, die gegoed zyn, laten het water voor hun drank uit Pisa komen.

Het eerste, dat by het beziën van de haven van Livorno de aandacht trekt, is het marmeren standbeeld, dat Cosmus II. voor zyn vader Ferdinand I. heeft laten oprigten. De Hertog is staande op een voetstuk, met den staf van commando in de hand, verbeeld. De andere hand houdt hy in de zy. De meester van dit stuk is Giovanni dell' Opera; hy verdient egter den lof niet, welken veelen hem wegens dit standbeeld geeven. De tekening, uitvoering en stelling is gebrekkelyk. Aan de vier hoeken van het piedestal zyn vier slaaven, meer dan levensgrootte, in boeyen, geplaatst, welke veelmeer goedkeuring verdienen. Men ziet vier naakte Afrikaanen, verschillende in jaaren en actien, waaronder voornaamelyk twee ouden goed getroffen zyn. De antieke smaak ontbreekt 'er wel aan, zy zyn egter volgens de natuur, en in een karakter, met hun staat overeenkomstig, voorgesteld. De omtrekken hebben veel van de manier van tekenen van Rubens. Pietro Tacchi heeft de modellen 'er toe vervaardigd.

Om de haven van Livorno regt over te zien, moet men aan het eind van den Molo tot aan de hoogte gaan, waar zich de Punta de Cavalleggieri, de Fanal, de eilanden Gorgona, Meloria, en by helder weer zelfs Corsica, vertoonen. De plaats, waar verdagte schepen quarantaine moeten houden, heet Molero, en ligt niet ver van de haven. Deeze haven is naauwlyks zesendertig voeten diep, en raakt ligt vervuild, waarom bestendig menschen in 't werk moeten gehouden worden, die het zand, en andere on-

zui-

(*) Men heeft van Stefano della Bella een aartig boekje van zes geëtste plaaten, die de haven van Livorno met de Groothertoglyke galeyen verbeelden. Op de ~~een~~ plaat ziet men dit standbeeld.

zuiverheden door zekere werktuigen, *Pontoni*, 'er uit moe *Livorno*.
ten trekken. De Groothertog houdt hier drie middelmaa-
tige fregatten, maar 'er liggen bestendig meer dan honderd
schepen van Engelschen, Deenen, Franschen, Hollanders,
en andere natien, in de haven. Een gedeelte derzelve,
dat maar ongeveer twintig voeten diepte heeft, dient voor
kleine vaartuigen. Oorlogschepen en zeer groote koop-
vaardyschepen moeten buiten de haven op de rede ten anker
leggen, of zy worden door middel van groote yzeren ringen
aan de moellie vastgemaakt, wyl zy van binnen geen water
genoeg hebben. De ree is voor de winden taamelyk zeker,
wanneer 'er geene zwaare buitengewoone stormen komen.

In het arsenaal van Livorno worden geene groote sche-
pen, maar alleen tartaanen, brigantynen, en andere vaar-
tuigen, die tot den handel en tot de vischery in de Mid-
dellandsche Zee dienstig zyn, gebouwd. Het getal der-
zelve is niet groot.

De Darsena, of Darfe, is als eene tweede dieper in de
stad liggende haven, welke door middel van een ketting
kan geslooten worden. Zy is door menschenhanden ge-
graaven, en diende weleer tot zekerheid van de Groot-
hertoglyke galeyen. De ketting wordt aan den eenen kant
aan het oude fort, en aan den anderen kant aan het eind
van de Moellie van binnen vastgemaakt, waar zy door eene
met kanonnen beplante battery verdedigd wordt. Tot
gemak van den voetganger is in 't midden derzelve een
dyk gelegd, die eene opening heeft, zoo groot, dat de
galeyen 'er even kunnen doorvaaren. Deeze wordt door
eene poort, welke van boven met eene ligte brug voor-
zien is, en gemakkelyk door een man kan open en toe-
gedaan worden, geslooten. In het binnenste gedeelte der
Darsena lagen te vooren de vyf galeyen van den Groot-
hertog, die in 't jaar 1755. uit elkander genomen wierden.

Livorne.

Men beziet te gelyk het Arfenaal, *Armeria*, by de Porta Murata, de tabak en zoutmagazynen by de Darfena, en het Lazaret. Het laatste bestaat uit verscheide alleenstaande gebouwen, welke door de zee omspoeld worden, en verdient gezien te worden. Verdachte personen, die uit de Levant komen, moeten zich hier een tydlang ophouden, en gedurende dien tyd worden de waaren in de vrye lucht, onder groote luifels van lynwaad gesteld, dat 'er de wind vry door kan speelen, en alle booze besmettelijke dampen uit verdryven.

Toorens.

Digt by de stad naar de kant van Pisa ziet men twee op rotten gebouwde toorens, niet ver van den anderen, staan. De eerste en hoogste van beide heet Mazocco, en dient tot een kruidmagazyn. By denzelven moeten de uit de Levant komende schepen quarantaine houden. In den anderen, die veel laager is, bevindt zich eene voortreffelyke bron, waaruit de schepen zich tegen de reize van zoet water voorzien, wyl dat van Livorno ten deele niet zoo gezond is, en ten deele ook op lange reizen niet zoo goed blyft. Hier tegen over ligt de Fanal of zeebaak. Hy ziet 'er uit als twee op elkander geplaatste toorens, en staat op de spitse van een klip, die als een bank eene halve myl ver in zee uitsteekt.

Op den afstand van vyf mylen ontdekt men een vierden tooren op het eiland Meloria, van ouds Moenaria, dat maar even boven de vlakke der zee uitsteekt, en ongeveer van honderd en vyftig tot honderd en tagtig schreedem breed is. De tooren is vierkant en wit, waardoor men hem zeer ver in zee kan zien. Volgens het gemeene zeggen, heeft de Koningin Elisabeth denzelven laten bouwen, nadat hier twee Engelsche schepen gestrand waren. Het eiland is rondom op den afstand van een myl van gevaarlyke klippen omringd, en aan de noordzyde ligt een zandbank,

bank, weshalven de schippers by het inkomen der haven *Livorno.* van Livorno zich zorgvuldig wagten dezelve niet te naby te komen. Intusschen is dit kleine eiland voor de reede van Livorno toch van groot nut, wyl het geweld van de zee daardoor wordt gebrooken, en de schepen alzo in eene lengte van twee mylen veilig kunnen ten anker leggen.

De slaaven worden des nagts met elkander in een groot *De Slaaven.* gebouw met hooge muuren, gelyk de Christenen by de Turken, opgeslooten. Zoo wel die geen, welke in de haven of aan de vestingwerken arbeiden, als zulken, die in de stad voor hun rekening een dagloon verdienen, verzamelen zich in dit gebouw. Allen, die een handwerk kennen, staat het vry, hetzelve in de stad te oefenen: maar de soldaaten, die hen by hunne meesters brengen, moeten ze ook weder terug voeren, en 'er voorin staan, dat ze niet ontkomen. De slaaf betaalt den soldaat voor zyne moeite. De Turken zyn zorgvuldig van de Christenen, die tot den vestingbouw verweezen zyn, afgezonderd. Zy slaapen in byzondere gebouwen, maar die een hof in gemeenschap hebben. Hunne bedden zyn boven elkander, als die van de matroozen in de scheepen. Zy klimmen 'er in langs ladders van touw. Wanneer 'er twee by elkander in een bed worden aangetroffen, moeten zy eene zwaare straf uitstaan. Voor het overige zoekt men zoo veel zuiverheid in het gebouw te bewaaren, als mogelyk is.

Het olymagazyn der stad behoort aan den Landsheer, *Het Olymagazyn.* en is zonderling. Wyl het onderhoud, en het maaken van tonnen, kostbaar valt, heeft men een zeer uitgestrekt gebouw opgerigt, dat met laage gewelven, en meer sterk dan cierlyk is. De gansche ruimte van binnen is met hokken of kerels, die in 't vierkant opgemetseld zyn, voorzien.

Livorno. zien. Aan elk staat geschreeven hoe veel oly 'er in kan. Men vult dezelve, en de oly blyft 'er voortreffelyk in. De koopliiden geeven eene kleinigheid voor dit geryf, en haalen de oly voor en na, zoo als ze verkogt is, 'er weder uit. Voor 't overige trefte men in Livorno geene merkwaardige gebouwer aan, buiten de gemelde.

Kerken. In de stad telt men zeven parochiekerken, zeven mannenkloosters, en een klooster voor vrouwen. De voornaamste zyn de Dom, die een voortreffelyk gewelf heeft, de Griekfche kerk, die van de Dominikaanen, en la Rochetta, die aan de Trinitarii behoort. De Aardsbischof van Pisa houdt een Vicarius en andere geestelyken in Livorno, offchoon die stad haare eige kathedraalkerk met een domkapittel heeft. Het Inquisitiegericht is 'er geheel niet vreeslyk; het heeft alleen eenig recht over de kwaadwillige Katholieken, maar men hoort 'er naauwlyks van fpreken. Livorno is als het vaderland van alle natien, waar ieder eene volkome vryheid geniet. De Proteftanten leeven onder geen dwang; zy laaten zich trouwen, hunne kinderen doopen, en ontvangen het heilige Avondmaal, wanneer Deenfche, Engelsche of Hollandfche fcheepspredikanten in de haven komen. Zy hebben voor de stad hun eigen Kerkhof.

Men noemt Livorno het paradys der Jooden. Wanneer zy uit Portugal en Spanjen verdreeven wierden, namen de Groothertogen een gedeelte op. Men telt meer dan vyftienduizend hunner, die een aanzienlyk gedeelte van den handel aan zich getrokken hebben. Zy woonen in een byzonder oord der stad, dat wel gebouwd is. De vensters en balkons zyn meest met traliwerk voorzien, waargter zich de vrouwen ophouden, zonder gezien te worden. In 't gemeen leeven zy hier op den Spaanfchen voet. Zy komen zelden te voorschyn, en draagen, wanneer zy uit-

uitgaan, een fluyer voor het aangezigt. Zy woonen in *Livorno*. de agterfte vertrekken van het huis, waar de vreemden niet komen. De Groothertog Ferdinand I. nam de Jooden derwyze in zyne bescherming, dat men schertsenderwyze zeide: Hy vergeeft ligter, wanneer men hem zelf, dan wanneer men een Jood beledigt. Hy stond hun zelfs toe, een eigen Magistraat te hebben, die over zekere zaaken, als van voogdyschappen, contracten van koop en verkoop, tot eene zekere zomme gelds toe, uitspraak mogt doen. By zulke groote voordeelen behoeft men zich niet te verwonderen, dat zoo veele Jooden zich naar Livorno begeeven hebben. Zy bezitten ten deele groote rykdommen, en hebben veele schepen in zee.

Hun Synagoge is een der schoonste in Europa, en verdient gezien te worden. Het middelgebouw heeft twee zyden, die op twee zuilen rusten, en boven is eene gallery met tralien, waar de vrouwen den godsdienst bywoonen. In het midden staat eene marmeren tribune met veele lessenaaren, om de boeken op te leggen, en aan de hoeken zyn vier groote zilveren kandelaaren met zeven armen vastgemaakt. Dit is de plaats voor de zangers en de rabbies. Aan het eind van het middelgebouw staat agter een voorhangfel eene groote kas, waarin zy de boeken der Heilige Schrift, den Talmud, en andere zaaken tot den Godsdienst behoorende, bewaaren. Dezelve bestaan meest uit rollen, en zyn in ryke stoffen gerold. Een der voornaamste boeken, en dat alleen op hooge feestdagen gebruikt wordt, is van onder met schellen voorzien, die als het ontrold wordt klinken, wanneer de gansche vergadering den grootsten eerbied betoont. Boven den ingang leeft men een opschrift tot gedagtenis van den Keizer Franciscus, die den Jooden in 't jaar 1739. hunne voorrechten bevestigd heeft.

Livorno. Te Livorno houden zich weinig edellieden op, wyl alles uit kooplieden of gemeene burgers bestaat. Intusschen hebben zy toch een zoo genaamd Casino, of een huis, waar zy 's avonds zamen komen. De Dames verschynen egter alleen gedurende den tyd van het carneval. De kooplieden gaan in de koffyhuizen van Genori en Bianchini.

**Toestand
van den
handel.**

Livorno was de eerste vrye haven aan de kusten van de Middellandsche Zee. Dit is een der verstandigste staatsstreeken van het Mediceesche huis. Alle natien, ja zelfs de Turken, genieten eenerleye vryheden. Men ruimde den laatsten zelfs eene Moskee in, uit kragt van een tractaat, waardoor den onderdaanen van Toskanen insgelyks eene onverhinderde oeffening van godsdienst in de Turksche landen toegestaan werd. De overleede Keizer sloot met de Afrikaansche zeeroovers eenen voordeeligen vrede. Intusschen houden veelen, die den toestand van den koophandel te Livorno wel meenen te kennen, staande, dat dezelve sedert dien tyd meer toe dan afgenomen is. Wyl den zeerooveren door deezen vrede het inloopen in de haven vrystaat, hebben zy des te meer gelegenheid om op andere schepen van zulke natien, die niet met hun in verbond staan, te loeren, en maaken den handel daardoor onzeker en gevaarlyk.

De koophandel maakt Livorno eenigermate tot een stapel van veelerleye soorten van waaren, die van de eene plaats komen, en weder naar de andere verzonden worden. Van zulke, die maar van het eene schip in het andere gelaaden, en aanstonds weder verzonden worden, betaalt men geen tol, maar alleen van die, welke uit het land vervoerd worden. Men vindt hier handelhuizen van byna alle natien van Europa, maar vooral zeer aanzienlyke van de Engelschen. Elke natie heeft haar eigen Consul,
die

die by menigvuldige voorvallen eene aanmerkelyke rol *Livorno* speelen. De Engelschen en Hollanders zenden het grootste getal van schepen herwaards. Te vooren hadden de Franschen een groot vertier van hun lakens in Livorno, maar sedert de Engelschen dezelve even goed en beter koop brengen, hebben zy deezen handel byna alleen aan zich getrokken. Daarentegen levert Frankryk des te meer zyden waaren van Lyon, en andere nieuwe modes, galanteriezaaken, tabak, wyn, brandewyn, en bywylen, wanneer in Italië een misgewas voorvalt, ook koor.

De waaren, die Livorno zelf verzendt, of de daadelyke handel bestaat in ruwe en gesponne boomwol, kossyboonen, die uit de Levant, en voornaamlyk uit Alexandrien, komen, zwavel, aluin, allerley fyn lak, en waaren uit de Levant, Roomsche annys en parfumen. De handel met oly is een der gewigtigste. 'Er worden ook Florentynse zyden doeken, wynen, en menigerleye andere producten van Toskanen verzonden. Naar Spanjen en ook naar Engeland gaat veel wynsteen, en geitenvellen. Naar de Levant geheele kleederen, inzonderheid voor de matroozen. 'Er worden ook veele gedistilleerde wateren en liqueurs gestookt, waarom de invoer der Bologneesche sterk verbooden is.

De fabriek van koraalen is gewigtig, maar ook byna de *Koraal* enige van Livorno. Zy is geheel in de handen der *Joo-Fabriek*. Zy is geheel in de handen der Joo-Fabriek. den, en byzonder is die, welke de familie Artia toebehoort, aanmerkelyk. Tegen de dertig perfoonen arbeiden in dezelve. De koraalboomen worden aan de kusten van Sardinien, Corsica en Africa, by Bizerte, niet ver van Tunis, gevonden, en uit de diepte der zee gevischt. Men staat verbaast, wanneer men ziet, door hoe veele handen de koraalen moeten gaan, eer zy de vereischte gedaante krygen, en goed zyn om verkogt te worden.

Het

Livorno. Het eerste is, dat zy naar hunne kleuren worden uitgelezen. Zy zyn wel alle rood, maar men zondert ze in veertien soorten (*) af, na dat zy een weinig hooger of ligter rood zyn. Daarop worden de koraaltakjes naar de grootte, welke de koraalen hebben zullen, doorgesneeden. Eenige werklieden geoven aan dezelve op eens de ronde gedaante, anderen maaken 'er de opening in, dat zeer gezwind, zuiver en naauwkeurig geschied. Dan zoekt men ze op nieuws naar de grootte uit, en polyst ze. Dit geschied in lederen zakken, waarin te vooren eenige gepulverizeerde puimsteen is omgeschud. Zy worden zoo lang hierin omgehuteld, en tegen elkander gewreeven, dat zy de vereischte polysting hebben. Eindelyk worden ze aan shaaren gereegen, en zoo verkogt. De ronde koraalen gaan in groote menigte naar America, en de langwerpige naar Africa, waarze in menigte van de Indiaanen en Mooren gedraagen worden. De grootsten gaan naar Turkyen, wyl de Turken zich van dezelve in plaats van knopen bedienen.

Het gewigt te Livorno is eenerley met het Florentynsche: maar de el, *Braccio*, houdt hier een voet, negen duim, vyf linien Parysche maat.

Onder de geleerde mannen in Livorno is Philippus Vernuti, opziener der kerke van Livorno, buiten tegenspraak de voornaamste, en te gelyk een der grootste oudheidkundigen van gansch Italien. Hy hield zich een tydlang te Bourdeaux op, en was geheimfchryver der Akademie, die zich daar bevindt. Veele zyner verhandelingen leest men in

(*) Deeze 14 soorten volgen in de fabriek aldus op elkander: 1) Schiuma di sangue, 2) Fior di sangue, 3) Primo sangue, 4) Secondo sangue, 5) Terzo sangue, 6) Stramoro, 7) Moro, 8) Nero, 9) Strafine, 10) Soprafine, 11) Carbonetto, 12) Paragone, 13) Estremo, 14) Passaestremo.

in de schriften der Akademien te Parys en Cortona. Van *Livorno* de eerste is hy een medelid, en van deeze een der voornaamsten, welke de uitgaave der schriften verzorgt. Coltellini heeft zich door eenige schoone gedichten en treurspelen beroemd gemaakt. Pigri, leeraar in de wiskunde, heeft voortreffelyke arithmetische tafelen uitgegeeven.

Een Engelsch koopman Jackson heeft eene talryke en kostbaare bibliotheek verzameld, en een naamlyst daarvan in quarto laten drukken. Voorheen bezat een Jood Medina eene heerlyke verzameling van antieke gesnede edelgesteenten, maar zy is na zyn dood verspreid geraakt.

Van Livorno keert men naar Pisa te rug, om naar Lucca te reizen. De beide laatste plaatzen zyn twaalf mylen van elkander af, die men met eene Vetturino in drie uren aflegt. Men rydt de baden van Pisa voorby. Agter Ripa Fratta begint het gebied van Lucca, waarop men nog vyf mylen reizen moet. De weg is by droog weer aangenaam, wanneer men niet noodig heeft over den S. Giulano te passeeren. Het land is in vierkante velden verdeeld, en beplant met boomen, waarom zich de wynranken slingerende van boven vereenigen. Men laat gemelden berg, die met olyfboomen en cypressen beplant is, ter regterhand liggen. 'Er wordt in deezen oord veel vlas gebouwd, dat den winter door, offchoon dezelve hier tamelyk scherp is, groen op het veld staat, en in mey tot ryppe komt.

L U C C A.

Zo ras men het kleine gebied van de Republiek Lucca bereed, is elke plek lands bebouwd, en een bewys zoo wel

Lucca.

wel van eene goede regeeringsvorm, als van den vlyt der inwooneren, waarom de stad den bynaam Lucca industriosa verkreegen heeft, die ze te recht verdient. Het gemeenebest heeft zoo veel te meer reden op haaren welstand, en de behoudenis haarer vryheid een waakzaam oog te houden, wyl ze van het Toskaansche gebied geheel omringd is. De Groothertogen hebben weleer haaren rykdom, en bloeyenden toestand met scheele oogen aangezien, en het met dit gemeenebest, zoo als met Pisa en Siena, willen maaken, voor al daar de handel van die van Lucca, welke meer toe dan afneemt, den Livorheezen groote afbreuk doet. Het ontbreekt niet wégens zulk eene nabygelegenheid aan geduurige verschillen, in welke men van de zyde van het gemeenebest des te behoedzaamer zich moet gedraagen, wyl men met een magtigen vyand te doen heeft. Zy erkent de Groothertogen niet voor Heeren van Toskanen, maar alleen voor Heeren *in* Toskanen.

De stad Lucca zelve, welke in 't Latyn denzelven naam voerd, en niet wel dertig duizend inwooners heeft, ligt ongeveer tien mylen van zee, en twaalf mylen ten noorden van Pisa, digt aan den vloed Serchio. Zy is zoo oud, dat men haaren oorsprong niet bepaalen kan. Zy maakte een gedeelte van oud Hetrurien uit, dat de Romeinen omtrend driehonderd jaar voor Christus geboorte overmeesterden. Strabo spreekt reeds van de inwooneren op eene voordeelige wyze. Zy stonden by de Romeinen in een goed aanzien, genooten voortreffelyke vryheden en voorrechten boven andere steden, die ook Romeinsche kolonien waren. Julius Cæsar hield zich als Triumvir, nevens Crassus en Pompejus, een winter in Lucca op, waaruit men besluiten moet, dat zy toen reeds eene aanzienlyke stad was.

St. Antonius, de eerste kluizenaar, en een priester uit
Luc.

Lucca, begaf zich op den berg St. Pantaleon, toen *Mons Lucca* *Pisanus* geheeten, en ving 'er een eenzaam leeven aan, waardoor hy aanleiding gaf, dat veelen op deezen berg een dergelyk leeven leideden, en verscheide orden van klui-zenaars gesticht werden. Dit geschiedde driehonderd jaaren eer St. Paul de Eremiet leefde. Attila veroverde Lucca in 't jaar 550. Na dien tyd werd de stad dan van Hertogen, dan van Graaven, of Marquisen, bezeeten, waaronder Adelbert de ryke, omtrend het jaar 917, beroemd was, die zich Marquis van Toskanen noemde. (*) De beroemde Graavin Mathildis was de dogter van een Hertog van Lucca, die in 't jaar 1052. stierf. Haare voorouders waren alle uit deeze stad gesprooten, en zy was ook vermoedelyk daar geboren. Na haar dood, die in 't jaar 1115. voorviel, werd Lucca een vry gemeenebest.

In de dertiende eeuw moesten Lucca en Florence van de Gibellynen veel nistaan, wyl zy het met de Pauslyke party, of de Guelfen, hielden. In 't jaar 1263. werd Lucca genoodzaakt zich voor de Keizerlyke party te verklaren, maar het duurde niet lang, of zy voegde zich weer aan de zyde de Guelfen. Die van Lucca stonden den Florentynen in veele gelegenheden dapper by, maar maakten altoos een vryen onafhangelijken staat uit.

In 't jaar 1320. heerschte in Lucca een beroemd hoofd der Gibellinen, Castruccio Castracani, die den Florentynen in 't jaar 1325. een grooten veldslag by Altopascio afwon. Keizer Henrik V. gaf de stad Lucca in 't jaar 1369. haare vryheid weder, ten minsten is het zeker, dat zy sedert 1430. de gedaante van een gemeenebest onafgebrooken

(*) Zyne grafombe is by de deur der kathedraalkerk te zien. Volgens Muratori stamt het huis Brunswyk-Luneburg, dat op den throon van Grootbrittanjen zit, van deezen Adelbert af.

Lucca.

ken heeft behouden. Zy moest zich tusſchen beiden omtrend het jaar 1450. onder de beſcherming van den Keizer begeeven, maar is egter heden zoo onafhankelyk, als Venetien en Genua. Te vooren voerde Lucca op hare munten het borſtbeeld van den Roomſchen Keizer, thans ziet men op dezelve het zoogenaamde *Volto Santo*, waarvan wy meer zeggen zullen, met het woord *Libertas*. Men ziet dit niet alleen in de wapens van 't gemeenebeſt, maar ook aan de openbaare gebouwen der ſtad.

Lucca heeft ongeveer drie Italiaanſche mylen in den omtrek. De wallen zyn in goeden ſtaat, en, nevens de elf baſtions, van onder met muuren voorzien. De veſtingwerken werden in 't jaar 1550 aangelegd, en de oude muuren, van de Lombarden opgerigt, omvergeſmeeten. Zy werden in 't jaar 1620. voltooid, en zouden de ſtad tot eene aanzienlyke veſting maaken, indien het dezelve aan geene buitenwerken ontbrak. Men telt byna driehonderd kanonnen op de wallen. Deeze zyn met geſchoore laanen van boomen bezet, die eene aangename wandelplaats te voet of in koetzen uitleveren, en te gelyk op eenigen aſtand de ſtad doen vertoonen als een boſch, boven het welk een toorenspts uitſteekt. De ſtadsgrafften hebben haar water uit den vloed Serchio. Boven de poort leeft men het bovengemelde Symbolum der ſtad, *Libertas*, met gulden letteren. De ſtad is over 't gemeen wel gebouwd, of ſchoon het haar aan prachtige huizen ontbreekt. De ſtraaten zyn ten deele krom en naauw, gelyk in de meeste oude plaatſen, dog zuiver, wyl het plaatselyk, als te Florence, uit groote ſteenen beſtaat. De huizen hebben wegens de menigte der inwooneren veele verdiepingen. (*)

De

(*) De Marquis Vincenzo heeft een berigt van het bezienswaardige

De Domkerk, aan den heiligen Martinus toegewyd, is van *Lucca*. buiten een onaanzienlyk gothifch gebouw, dat 'er egter van binnen, fchoon het in denzelfden fmaak is, beter uitziet. Coli en San Caffiano, twee fchilders, te Lucca gebooren, hebben op het verwulfel op natten kalk verbeeld, hoe de Republiek aan de befcherming van de heilige Maria wordt opgedraagen. Het koloriet, de kleeding, en de karakters zyn goed, maar het ontbreekt aan houding, en de wolken zyn ook niet goed getroffen. Veelen verwarren de manier van deeze fchilders onder een, maar wanneer men naauwkeurig oplet, ziet men ligt, dat het gewelf van den eenen, en de onderfte beelden van den anderen zyn. In de eerfte kapel aan de regter hand hangt de aanbidding der heilige drie Koningen, van Fredrik Zucchero, die wat te veel in 't graauwe valt, maar anders zeer goed getroffen is. In de derde kapel ziet men het heilige Avondmaal, zeer wel zamengesteld, van Tintoret. Op den voorgrond is een fchoon beeld van eene moeder met haar kind aan de borst. Anders is het wat te rood gefchilderd, en de perfpèctief niet wel in agt genomen.

In het kruis ter regter zyde is het gedenkteken van een perfoon, uit het geflagt der Guinigi. Zy is in het graf liggende verbeeld. De kunftenaar, Andreas della Quercia, heeft daaraan geene zonderlinge begaafdheid getoond, ofschoon de gedagte goed, en overeenkomstig met het oogmerk fchyn te zyn. Midden in den zygang ziet men ter linker hand eene afzonderlyk liggende kapel geheel van marmer. De vier Evangeliften zyn van Fancelli, een Romein, in marmer, onder welke Johannes nog best getroffen is. Over 't gemeen valt 'er veel te berifpen aan de uitvoering, de evenredigheden, en de kleeding.

In de der stad gegeven, onder den titel: *Il Foreftiere informato delle cose notabili di Lucca* 1721. 8.

*Lucca.**Volto Santo.*

In deeze kapel wordt een wonderdaadig crucifix, of het zoogenaamd *Volto Santo*, bewaard, dat, volgens het gemeene zeggen, door de Pisaaners hier verzet, en niet weder ingeloft is. Het beeld is van cederen hout zeer slegt gewerkt, en draagt, in plaats van eene doornenkroon, eene van zilver met juweelen, en ryke kleederen. Het is vermoedelyk van de middeleeuwen, dan voor de zevende eeuw maakte men geene geheel verheve en vrye beelden. Veelligt werd het in de Levant, eer men nog den beelden-dienst afschafte, vervaardigd. Pater Serrantoni, een Augustynier, heeft zich de moeite gegeven, om te bewyzen, dat men met recht Nicodemus, die zich met Christus by nacht in gesprek begaf, en hem hielp begraven, voor den maaker van dit stuk heeft te houden. (*) Volgens eenigen kwam het in 't jaar 782, volgens anderen eerst in 1282. te Lucca, en stond aanvanglyk in de kerk St. Frediano: thaus wordt het in den Dom bewaard, werwaards het zich, gelyk de gemeene man gelooft, van zelfs heeft heenbegeeven. Tot gedagtenis van dit merkwaardig voorval wordt jaarlyks, den 14. September, van den Dom naar St. Frediano eene zeer heerlyke processie gehouden, welke door den geheelen Senaat wordt bygewoond. Het *Volto Santo* wordt jaarlyks maar driemaal, of ook, wanneer de Republiek zich in zwaare omstandigheden bevindt, en om hulp verlegen is, ontbloomt. Men bewyft hetzelfde eene buitengewoone eer; de gausche kapel hangt vol heilige giften, en zeseneveertig groote zilveren lampen branden nacht en dag.

De Aardsbisshop van Lucca staat onmiddelyk onder den Paus, en heeft ongeveer vyftien duizend daalers inkomen. Hy wordt door den Senaat benoemd. De tegenwoordige heet

(*) *Apologia del Volto Santo di Lucca.* 1765. 8vo. waarin op 125. bladziden met veel wyaloopigheid alles tot bewys van dit voorgegeven byeengebragt is.

heet Johannes Dominicus Mansi, en heeft zich door ver- *Lucca*
scheide geleerde schriften bekend gemaakt.

De kerk S. Maria Cortellandini heeft veele goede schil- *S. Maria*
deryen. In de eene kapel heeft Guidotti, een schilder te Luc- *Cortellan-*
ca geboren, dog die zich meest te Rome heeft opgehou- *dini.*
den, de geboorte van Maria verbeeld. De manier is goed,
en het koloriet bevallig: de groep der beide vrouwen op
den voorgrond munt byzonder uit, maar de hoofdfig-
uur verheft zig niet genoeg, en in 't gemeen is de zamen-
stelling zonder verbinenis. In de derde kapel ter regter
hand heeft Guido Reni de heilige Catharina en den heili-
gen Julius, welke Christus aanbidden, verbeeld. Het ge-
heel valt te zeer in het graauwe. De kleeding der Heili-
gen is wel geplooid, maar de heilige Julius is te groot.
Van deezen zelfden meester ziet men in eene kapel ter
linker hand de heilige Magdalena en Lucia, welke Maria
aanroepen. Het beeld van Magdalena is ligt en vlugtig
getekend: de zamenstelling schynt koud, en de toon van
het stuk valt te zeer in het graauwe.

Te S. Romano, eene kerk den Dominikaanen toebehoor- *S. Romano*
rende, ziet men op den eersten altaar ter linker zyde God
den Vader, met de woorden Alpha en Omega, en van on-
deren veele Apostelen en Heiligen. Men vindt 'er schoone
vrouwenhoofden in. De meester heet Fra Bartolomeo di
St. Marco, dien men gemeenlyk alleen Frate is ge-
woon te noemen. In de laatste kapel aan deezen kant is
nog een ander schildery van denzelfden kunstenaar, waar-
op men van boven Christus, en van onderen Maria, van
eenige Heiligen omringd, ziet. Op den anderen altaar
heeft Vanni van Siena Christus aan het kruis, den heili-
gen Thomas verschynenden, afgebeeld.

Te S. Pietro Civoli ziet men op het koor eene Maria *S. Pietro*
nevens twee Heiligen, van Pietro Perugino, dat voor een

Lucca. der beste stukken van deezen meester gehouden wordt. In eene andere kapel heeft George Vafari de ontvangst van Maria op eene zonderlinge wyze verbeeld. Boven is Maria, en onder haare voeten de slang met een menschelyk aangezicht, die zich om den boom der kennis van goed en kwaad geslingerd heeft. De takken van den boom breiden zich uit, en wikkelen zich om eenige Heiligen van het oude Testament. Twee andere schilderstukken van deeze kerk worden voor het werk van Lanfranco en Pieter van Cortona gehouden, maar schynen geene origineelen te zyn.

De kerken der Augustynen, Carmeliten en Olivetaanen, behelzen insgelyks goede schilderstukken, en verdienen van liefhebbers gezien te worden: men vindt ze in den *Foresliere informato* aangewezen.

S. Frediano. In de kerk St. Frediano ligt een ontzaggelyke steen, welken deeze Heilig opgenomen, en tot den opbouw van deeze kerk op een waagen met twee jonge koejen gespannen, zou hebben laten aanvoeren, zoo als de daarby zich bevindende inscriptie luidt. Dit is even zoo onwaarschynlyk, als dat hier een Koning van Engeland begraven ligt, schoon men op een grafzerk leeft:

Hic jacet corpus S. Riccardi, regis Anglie.

Men vindt van geen der Koningen, die Richard geheeten hebben, by de geschiedschryvers eenig narigt, dat zy naar Lucca zouden gegaan zyn. Het marmeren graf van den Kardinaal Bonvisi, van Lucca geboortig, verdient wegens het ingelegde werk van marmer gezien te worden. De doopvont is wegens deszelfs grootte vermoedelyk weleer gebruikt tot indompelen. Zy is van wit marmer, en met veele beelden bezet.

Het

Het Paleis der Republiek is het voornaamste gebouw in *Lucca*. de stad. De twee buitenste zyden zyn van een redelyken goeden smaak, en ten deele van Ammanati, ten deele van Philippus Juvara uitgevoerd. Van binnen naar de plaats *Paleis der Republiek*, doet het zich in lang zoo goed niet voor: daarenboven is het aan twee zyden ook nog niet voltooid. By groote plegtigheden worden de vertrekken met karmozynfluweel behangen. Het Paleis heeft eenige goede schilderstukken, als de Samaritaansche vrouw, van Guercino, een concert, van Titiaan, Herkules en Omphale, van Luca Giordano; voor 't overige is 'er niets merkwaardigs. In dit Paleis is ook het arsenaal van 't Gemeenebest, waaruit twintig duizend mannen kunnen in de wapenen gebragt worden.

De Loggia del Podesta is eene slegte gallery aan de plaats van S. Michael, waar Pieter Testa moeder Maria, welke van een paar Heiligen door een choor van engelen met eene serenade vereerd wordt, in zyne gewoonlyke buitenspoorige manier, edog met een schoon koloriet, heeft afgebeeld.

De schouwburg te Lucca is middelmatig. Hy heeft vier ryen, en in elke zestien logies. In het parterre zyn banken, gelyk in alle Italiaansche schouwburgen. De middelste logie is voor den Gonfaloniere.

In dat gedeelte der stad, welk *Prigioni Vecchie* genoemd wordt, ziet men nog zeer duidelyk de overblyfsels van een oud theater. Maffei dwaalt derhalven, wanneer hy staande houdt, dat Lucca 'er nooit een gehad heeft.

By eenige adelyke geslachten in Lucca treft men goede verzamelingen van schilderyen aan, waarvan eene aanwyzing hier veel te wydloopig zoude vallen. De voornaamsten zyn Stefano Conti, Giovanni Conti, Bonvisi, Garzoni, Mansi, Parrensi, Montecarini, Bottini, Tegrini, enz.

*Lucca.**Regeer-
ingsvorm.*

De kleine staat van Lucca bevindt zich in een zeer gelukkigen toestand; hy is bevolkt, heeft nergens gebrek aan, en verdient van veele, waar de onderdaanen gedrukt en slaafagtig behandeld worden, te worden benydt. De regeeringsvorm, en de politie zyn zoo wel ingerigt, dat het der moeite waard is, dezelve eenigzins nader te leeren kennen.

De regeeringsvorm is aristocratisch, zoo dat de Nobili, of edelen, 'er alleen deel aan hebben. Beneden de vyfentwintig jaaren kan niemand in den Raad komen. 'Er zyn in 't geheel omtrend derdehalf honderd, die verkiesbaar zyn. De Adel is erflyk, en bestaat alleen uit zekere geslachten. Egter worden nu en dan eenigen, wegens persoonlyke verdiensten, of wyl zy aan het vaderland een gewigtigen dienst beweezen hebben, daaronder aangenomen. Zommigen koopen den adeldom ook, wanneer zy anders van goeden huize zyn.

De Nobili bestaan uit twee klassen, elk van negentig leden, en dertig of meer byzitters, welke beurtelings het eene jaar om het andere den Raad uitmaaken. Wanneer het jaar der eene klasse omtrend verstreeken is, verkieft zy uit haar midden twintig personen, welke de leden van Raad voor het volgende jaar moeten benoemen, en wel uit de andere klasse, wyl niemand twee jaaren agter den anderen in den Raad mag zitten.

De magistraatspersonen, die byzondere bedieningen by de politie, en andere departementen bekleeden, worden allen uit de edelen verkooren, en bekleeden hunne ampten een geheel jaar. De opperste regeering, *Magistrato supremo*, die uit negen raaden, *Anziani*, en den Gonfaloniere bestaat, verwisselt alle twee maanden.

De verkiezing van die geenen, uit welke gedurende drie geheele jaaren de Gonfalonieri en Anziani moeten ver-
koo-

kooren worden, wordt op eenmaal voltrokken, en wel zeer *Lucca*. plegtig. Men noemt deze plegtigheid *Renovazione della Tasca*, wyl de kist, waarin de naamen der te verkiezene perfoonen beslooten zyn, op nieuws wordt aangevuld. Deeze verkiezing geschiedt op volgende wyze. Een zeker collegie van zesendertig perfoonen en agtien byzitters, dat ook de magt heeft de andere openbaare bedieningen te vervullen, benoemt eerst honderd en vyftig, of honderd en tagtig edelen, die verkiezelyk zyn; uit deezzen moeten negen de verkiezing van den Magistrato supremo op zich neemen: zy worden deswégens *Asfortitori* genoemd. Zy verkiezen geduurende de drie jaaren alle twee maanden tien perfoonen, naamelyk een *Gonfaloniere* en negen *Anziani*, om de hoogste regeering uittemaaken. De naamen van deeze tien perfoonen worden met de grootste bedektheid in zoo veele pakketten verzegeld, als de magistraat in deeze drie jaaren vernieuwd wordt, derhalven in agtien pakketten, en deeze worden in bovengemelde kist zorgvuldig bewaard. Alle twee maanden, wanneer de opperste magistraat moet veranderd worden, wordt een van deeze pakketten door het lot 'er uit getrokken. De perfoonen, daarin genoemd, maaken den nieuwen magistraat uit, gevolgelyk kan niemand weten, wie daartoe bestemd is, en wanneer zyne beurt eigentlyk invalt.

Het hoogste gezag, en de magt, om wetten te geeven, beruist by den grooten Raad, die uit de twee bovengemelde klassen zamengenomen bestaat. Wanneer in dezelve over eene zaak gestemd wordt, moeten, behalven de opperste magistraatsperfoonen, ten minsten tagtig leden tegenwoordig zyn, en van deeze drie vierde deelen hunne toestemming daartoe geeven.

De *Gonfaloniere* en de *Anziani* verbeelden het gemeene best. Zy hebben het recht, om den Raad alle dingen, die *Gonfaloniere en Anziani*.

Lucca.

die zy goed en noodig vinden, voorte draagen. De Gonfaloniere doet het eerste voorstel, daarin bestaat zyne gansche magt. Hy draagt een langen rok van donkerrood fluweel, of damast, met een gegalloneerd vest. Hy voert den titel van *Principe della Repubblica*, heet zyn *Excellentie*, en woont in het Paleis van het Gemeenebest, dat hem die twee maanden lang onderhoudt. Hy geniet alle eer van een souverain Prins, maar heeft de magt niet om deezzen titel te misbruiken. Voor het Paleis staat eene wagt van zeventig Zwitzers, met groote blaauwe broeken, over welke witte en roode streepen loopen, die zich in eene ry schaaren, wanneer de magistraat voorby gaat.

De magt, om op de uitvoering der ordonnantien en wetten te passen, is ten deele in handen van den Gonfaloniere en de Anziani, ten deele by de overige magistratspersoonen, in zoo verre als ieders ampt met zich brengt.

De derde magt, of de handhaving van het recht, berust geheel en al by vyf Auditori, waarvan de een den titel van Podesta voert, en de crimineele zaaken beslist. De vier anderen hebben alleen met civiele zaaken te stellen. Tot deezze richters worden, naar 't voorbeeld van verscheidene andere steden, altoos buitenlandsche rechtsgeleerden genoomen, op dat zy nog door verbintenissen zouden verleid worden, om eenzydig te zyn. Wanneer de Podesta iemand ter dood doemt, zendt hy het vonnis aan den Raad, die het of bekrachtigt, of naar goedvinden verzagt. De Podesta draagt, wanneer hy in zyn plegtgewaad is, een zilveren roede van een voet lang in zyne hand, waarop het devies der Republiek, *Libertas*, staat. Boven op is een pantherdier, als een zinnebeeld der sterkte.

Policie.

De policie wordt hier zeer gestreng in agt genomen. De stad houdt veertig Sbirren, van welke alle nagten twee parryen verkooren worden, om in de straaten rond te gaan,
en

en op de openbaare rust en zekerheid agt te geeven. Elk *Lucca.* een heeft een bediende in het livrey van den Gonfaloniere met een mantel by zich, die in voorkomende gevallen tot getuige dient. Geen burger van Lucca mag wapenen voeren. Wordt 'er een met een degen, of een dolk, aange- troffen, hy wordt den volgende dag tot de galeyen ge- doemd. (*) Heeft hy schietgeweer by zich, zoo komt hy ook wel op de galeyen, maar moet eerst driemaal de voorheen beschreeve straaf, welke men *dar la Corda* noemt, ondergaan. Eene strenge handhaving der policie is in Lucca zeer noodig, wyl het gemeen ruw en wild is. Eene zekere koenheid, die zich naar eene republikeinsche wyze van denken zeer wel schikt, en den meesten republikeinen eigen is, nevens eene bewustheid van vryheid, zal den gemeenen man zeker tot allerley buitenspoorigheden verleiden, wanneer hy de gevolgen van zyne overtreedding der wetten niet te dugten heeft.

Om den geest der vryheid by het volk te bewaaren word jaarlyks, op den zondag *Quasimodogeniti*, eene plegtige processie gehouden, die het volk het denkbeeld der vryheid herinneren moge, gelyk dezelve ook den naam van de vryheid draagt.

De geheele staat van Lucca bevat naauwlyks honderd en *Volkryk.* twintig duizend zielen, van welke ongeveer dertig duizendheid in de stad zelve, en de overigen in haar gebied woonen. Vergelykt men dit aantal met de gansche oppervlakte, zoo bevindt men, dat elke Italiaansche vierkante myl met 295 menschen beslaagen is. Gevolglyk woonen op eene Fran- sche vierkante *lieue* 1863 personen, dat tweemaal zoo veel

(*) Wyl de Republiek zelve geene galeyen houdt, zendt men zulke, die deeze straf verdient hebben, naar Genua, waar zy zonder cenige zwaarigheid worden aangenomen.

Lucca.

veel uitmaakt, als men in Frankryk op zulk een ruimte kan rekenen. Maar trekt men van de geheele uitgestrektheid der bergen en het water af, en maakt men alleen omtrend de vlakke, waar menschen kunnen woonen, eene vergelyking, zoo komen op eene vierkante *lieue* 5274 menschen, daar in Frankryk op zulk een plek lands alleen 900 leeven.

Om de bevolking, en den bloei van den staat te bevorderen, draagt de Raad voor de geringste kleinigheden zorg, die daar toe iets kunnen toebrengen. Wanneer zich besmetlyke ziekten openbaaren, zendt hy geneesheeren op 't land rond, en laat hospitaalen oprigten. Wanneer 'er een misgewas is, wordt den gemeenen man het brood voor den gewoonen prys uitgedeeld. De bakovens behooren der Republiek. De magistraatspersonen van den *Uffizio dell' abbondanza* moeten zorg draagen, dat 'er geen gebrek aan brood is. Het wordt op drie plaatsen der stad verkogt, en niemand mag voor zig zelfs bakken. Tot bevordering van den handel verstrekt de staat geld aan zulken, die ondersteuning verdienen.

Het krygsweezen ontvolkt hier het land niet, gelyk in veele groote staaten. Sedert meer dan tweehondert jaaren heeft de stad geen vyand voor haare muuren gezien. De uitgiften zyn maagtig, en strekken zich niet boven de vier maal honderd duizend dalers uit. De rykdom van den staat is in handen van byzondere personen, van welke hy hetzelfde in den nood bekomen kan. In den laatsten oorlog heeft Lucca groote sommen aan de regeering van Toskanen opgeschooten.

Elk een geniet met opzigt op zyn persoon en zyn vermogen de grootste zekerheid. Wie aan een ander eenig onrecht wil doen, wordt scherp gestraft, en zelfs de voor-naamste, of Nobili, ontbrekt het aan de magt, iemand, wie hy ook zy, te benadeelen. Men ziet in deezen klei-

nen

nen staat nog bedelaar, nog ledigganger. Wellust en ver- *Lucca.*
kwisting hebben de zeden nog niet bedorven. De gelyk-
heid van staat, een groot voordeel voor gemeenebesten,
wordt, zoo veel mogelyk, bewaard. Alle edellieden gaan,
wanneer zy niet op hunne landgoederen zyn, in 't zwart ge-
kleed, de Gonfaloniere alleen draagt een vest met goud.
Men kent nog Marquis, nog Graaf, nog andere titels van
onderscheiding, en niemand draagt den degen als een teken
van eenig voorrecht.

De krygsstaat, die uit een oversten, en andere officieren,
bestaat, hangt van de kommissarissen af, die uit den adel
verkooren worden. Hun pligt is de zoldaatn te verzame-
len, en derwaards, daar het noodig is, te laten marchee-
ren, zoo dra van den tooren van het Paleis der Republiek
een teken door vuur gegeeuen wordt. In het gebied der
Republiek bevindt zich eene militie van twintig duizend
man, die in de wapenen geoessend zyn, en in geval van
noodzaaklykheid gebruikt kunnen worden; zesduizend van
dezelve krygen eene kleine soldy, om op den eersten wenk
te marcheerén. Eigenlyk houdt de Republiek maar vyf hon-
derd man reguliere manschap.

Het gebied van Lucca strekt zig veertig mylen in de *Het gebied*
lengte, en vyftien in de breedte, of tegen de vierhon- *van Lucca.*
derd vierkante Italiaansche mylen uit. Het is nogthans
bergagtig, en heeft maar eenige dalen, als het dal waar-
in Lucca ligt, dat het eerste is in Italien van het Apen-
nynsche gebergte af naar het zuidwesten gerekend.

De veldbouw wordt met grooten yver gedreeven. *De veld-*
landeryen geeven in de vlakke van vyftien tot twintigfout *bouw.*
een akker geeft gemeenlyk drie oogsten in twee jaaren,
eerst koorn, vervolgens geërst, of ander soort van zomer-
gewas, en raapen, die tot voeder van het vee gebruikt,
en in July of Augustus gezaaid worden. De bergen zyn
door-

Lucca.

doorgans met wyn, oly, kastanjen en moorbezieboomen bezet, en, waar het mooglyk is, zyn kleine plekken met koorn bezaaid. Men ziet weinig hout, en genoegzaam geene plaatzen die onbebouwd liggen. De bergen, en de gronden, die naar allen schyn onvrugtbaar zyn, en om welke men zich in andere landen in 't geheel niet bekommeren zoude, weet de vlyt des landmans zich hier op eene voortreffelyke wyze te nut te maaken. Veele verdeelen zulk eene streek onder elkanderen, en ieder bekomt een klein gedeelte. Men kan nergens beter overtuigd worden, dat het *exiguum colito* van Virgilius het waare politieke systeem is, om van een land het grootste nut te trekken. In eene behoorlyke bevolking worden niet veele akkeren lands vereischt, om een huisgezin door den arbeid hunner handen te geneeren. Zoo dagten de Romeinen by de verdeeling van hunne kolonien, zoo denkt men hedendaags zelden, maar men legt liever zoo veele lasten op den landman, dat hem de lust vergaat, om vlytig te zyn. Lucca is gelukkig onder maatige belastingen, en de inwoners zyn doorgaans welgesteld, en niet ellendig. Wilde men de lasten verhoogen, zoo kreeg de staat wel veelligt eenerley inkomsten, maar hy zoude daardoor niet meer winnen, wyl de menigte van menschen ras verminderen zoude. In plaats van den staat, gelyk men hoopte, ryker te maaken, zouden minder contribuenten alleen de oude inkomsten opbrengen, en onder dezelve gedrukt gaan, in plaats, dat zy nu het hunne met vreugde en zonder dwang ten beste van het land toebrengen. Mogten toch veele kameropzieners, welke wys in hunne oogen zyn, om dat ze wat rekenen kunnen, daar zy niets van de politie, en den waaren welstand van een land verstaan, zich te Lucca school begeeven, en uit voorbeelden leeren, dat de gelukzaligheid van een staat niet in de vermeer-

meerderde inkomsten van den landsheer, waarby de on- *Lucca*,
derdaan gedrukt en uitgezoogen wordt, maar in den wel-
stand van den ingezetenen onder maatige belastingen, ge-
legen is!

De menigte van inwooneren, die in zoo klein een om-
trek woonen, maakt dat het graan, 't welk zy teelen, niet
toereikt, en het geen 'er ontbreekt van elders moet ver-
vuld worden. Naar de kusten toe wordt het land zeer
laag, en bestaat meest uit weiden, dat gelegenheid tot
eene heerlyke runderteelt geeft. Daarentegen heeft men
weinig paarden. De visch is goed, en in groote mee-
nigte voorhanden. De meeren Sesto en Masaccivoli zyn
'er zoo ryk van, dat de naby liggende landen 'er uit
verzorgd worden. De kleine vloedcn, die van 't ge-
bergte komen, geeven schoone forellen en aalen. De
zeekreeften en rivierkreeften worden zeer hoog geschat.

De kweekery van zywormen in 't gebied der Repu-
blik leevert jaarlyks vyfentwintig tot dertigduizend pond
zyde uit, waarvan een gedeelte in het land weder ver-
werkt wordt. De zyhandel was te vooren de voornaam-
ste tak van den koophandel van Lucca, en dit is het
vooral, dat de stad den bynaam *Industriosa* gegeven
heeft. Lucca levert veele zyden doeken, waarmede de
Nobili, zonder benadeeling van hun adeldom, mogen
handel dryven. Eene voordeelige en verstandige maxime
voor deezen kleinen staat.

De olyhandel is voor Lucca van groot gewigt. Haare
oly wordt thans voor de beste van gansch Italien gehou-
den. Inzonderheid worden de olyven van hier gezogt,
en byna hooger als de oly geschat. Veelligt kon men
de kunst van oly maaken nog tot meer volkomenheid
brengen. 'Er worden jaarlyks veertigduizend vaten oly
geflagcn, van welke elk zesenzeventig Fransche ponden
weegt,

Lucca.

weegt, en ongeveer met zes dalers betaald wordt. Twaalfduizend vaten worden in het land verbruikt, en de overige naar buiten verzonden.

Het laage land in de streek van Via Reggio is dampig en ongezond. Het ligt werklyk laager dan de zee, en kan alzoo onmogelyk geheel gebruikbaar gemaakt worden. Intusschen heeft men den grond door het maaken van verscheide dyken, door het aanleggen van eenige sluizen, die de vermenging van het zeewater met het zoetewater beletten, en door uitroeiing van houtgewas, dat den oever te vooren bedekte, en de uitdrooging van het land zeer verhinderde, ongemeen verbeterd en bruikbaar gemaakt. Hierdoor is het getal der inwooneren van Via Reggio sedert dertig jaaren vyfmaal grooter, dan te vooren.

De meeste waaren gaan te land van Lucca naar Livorno, en eenige naar Via Reggio, de haven der stad, welke agt mylen daar van daan aan den ingang van het kanaal ligt.

Maat en Gewigt.

De el van Lucca, *il Braccio*, houdt een voet, negen duim, negen linien, Parysche maat. Vyf ellen maaken eene roe, *Pertica*, en vierhonderd en zestig zulke roeden een vierkant akker, *Coltore*. Een *Barile* weegt honderd en tien pond in Lucca, dat zesenzeventig Fransche ponden uitmaakt. Men rekent met *Scudi*, welke zoo veel gelden, als die in Florence.

Toestand der weeten-schappen.

Lucca is het vaderland van vier Pausen, twee Keizeren, en verscheide geleerde mannen geweest. Onder de thans leevende geleerden hebben zich de Aardsbischof Mansi, Tabarranni, Benvenuti, en Paoli, twee bekwaame geneesheeren, door grondige geschriften bekend gemaakt. Wyl de edellieden alle deel aan de regeering neemen, zoeken zy zich op weeten-schappen toeteleggen, en zyn vlytig; dit heeft invloed op den ganschen staat. Men kan daarom

daarom van het beschaafde deel der inwooneren in 't ge *Lucca* meen zeggen, dat zy veel kennis en smaak bezitten, en een meer geoëffend verstand hebben, dan de inwoners in veele andere steden. Zy hebben in Italien wegens hunne natuurlyke begaafdheden en doorzigtigheid overaal een grooten naam. Zy zyn in den ommevang aartig, aangenaam, en gedraagen zich zeer beleefd jegens vreemdelingen. De opziener over de kanaalen en wateren, Atilio Arnolfini, bezit, niet tegenstaande zyne jongheid, eene gegronde kennis in de mathesis, de muziek, en de fraaye kunsten. De Abt Narducci en Stefano Conti hebben zich met het gelukkigst gevolg op de natuurkunde toegelegd, en een verrekijker zeven voeten lang van eene nieuwe uitvinding tot stand gebragt, die uit tweederley soort van glazen, van verschillende kleur, bestaat, en geschikt is, om de valsche kleuren van een voorwerp aftezonderen. De Heer Franciscus Fiorentini bezit eene talryke verzameling van uitgeleeeze boeken.

Een bewys, dat de weetenschappen te Lucca be- mind worden, is de groote handel in boeken, welk tege- lyk veele menschen aan arbeid en den kost helpt. Vee- le der gewigtigste werken worden te Lucca ten deele nieuw, ten deele nagedrukt. Daartoe behoort by voor- beeld de nadruk van het wyduitgestrekte *Dictionnaire ency- clopedique*. Het was te wenschen, dat men het niet by nadrukken had laten blyven, maar dat veele artikelen 'er uit geworpen waren, en men andere nieuwe in de plaats gesteld, of de oude verbeterd had. De muziek is ingelyks te Lucca in een bloeyenden staat. Men vindt 'er niet al- leen veele virtuosi, maar ook veele liefhebbers, die 'er eene groote bekwaamheid in bezitten.

De streek om Lucca is met aartige landhuizen der voor- *De land- streek om* naamste inwooneren bezet, waaronder die van de geslagten *Lucca*.

Manfi

Lucca.

Mansi en Sentini de voornaamste zyn. De landhuizen der Garzoni, Cenami, Bonvisi, Orfetti en Lucchesini verdienen niet minder geroemd te worden. Tien mylen van de stad zyn warme baden, die voor zeer heilzaam gehouden, en vlytig bezogt worden.

P I S T O J A.

Pistoja.

Pistoja legt twintig Italiaansche mylen van Lucca, die men gemaklyk in zes uren aflegt. De eerste vyf mylen rydt men in eene schoone vlakte, vervolgens wordt de streek bergagtiger, egter is alles met wynstokken, en olyfboomen beplant, en de weg is goed. Etlyke mylen van Pistoja af wordt het land weder vlak.

Pistoja ligt in eene heerlyke landstreek, die alles, wat men maar wenschen kan, in eene ruime maate voortbrengt, inzonderheid worden de watermeloenen, die daar vallen, voor de beste van geheel Italien gehouden. De vrugrbaarheid van het land, en het gebrek aan menschen zyn vermoedelyk de redenen, waarom men hier buitengemeen goedkoop leeft. Veele adelyke familien houden zich op deeze plaats op: zy heeft egter, offchoon uitgestrekt zynde, ter naauwer nood vyfduizend inwooners. Men ziet weloveral in de opschriften de drievouwdige P. P. P. *Populus Pistojsensis Posuit*, egter maaken de goede Pistoijers eene armzalige figuur.

De stad is oud, en onder de Romeinen door de nederlaag van Catilina beroemd geworden. In de middeleeuwen was zy zeer ingewikkeld in den twist der Guelfen en Ghibellynen.

De Dom.

Het merkwaardigste in de stad is de Dom, van eene gothische bouworde, waarin verscheide gedenkgraven, en onder anderen dat van den Kardinaal Fortiguerra opmerke-lyk

lyk zyn. De beroemde oude rechtsgeleerde Cinus, een *Pistoja*, groot vriend van Petrarca, ligt hier begraven. By zyne grafsteede is hy in een basrelief, door Andreas Pisano, zyne toeoorderen onderwyzende, verbeeld.

Het bischoplyk paleis is een slegt gebouw; op de plaats staat het Battisterio van eene agtkante gedaante, 't welk veel overeenkomst met dat van Pisa heeft. De groote doopvont, waarin men weleer de doopelingen indompelde, dient hedendaags nergens toe, dan dat het wywater in de goede week daarin gewyd wordt. In het midden staat Johannes de dooper, met eene kleine sleutel van wit marmer, door Andreas Vacca in 't jaar 1723. vervaardigd.

De kerk S. Prospero, aan de vaders van het Oratorium S. *Prospero*, toebehoorende, is met eene schoone bibliotheek, welke *ro.* de Kardinaal Fabroni in 't jaar 1726. daaraan geschonken heeft, voorzien. De kerk S. Francesco di Sala heeft goede schilderstukken van Andreas del Sarto.

Van Pistoja heeft men nog twintig Italiaansche mylen over Prato naar Florence. Men kan egter Prato aan de linker hand laten liggen, en een beteren weg over Poggio a Cajano neemen, om dit Groothertoglyk lustslot, dat Paus Leo X. uit het Mediceesche huis begonnen, en de Groothertog Franciscus voltooid heeft, met een te bezien. Het ligt zeer aangenaam, en het gebouw is met goede schilderyen versierd.

S I E N A.

Van Florence tot aan Siena zyn vyfendertig mylen, of *Siena*. vyf posten, naamlyk Florence, San Casciano, Tavernelle, Poggiobonfi, en Castilioncello. Voorheen liep de Via Cassia van Florence over Siena naar Rome, waarvan men

Siena.

nog hier en daar spooen vindt, of zy schoon niet meer in zulken staat zyn, als de Via Appia van Romen naar Napels. De landstreek is geduurende deezen weg, wegens de menigvuldige olyfboomen en wynbergen, zeer aangenaam, schoon niet in dien trap, als by Pisa. Men heeft het ongemak van bestendig den eenen heuvel op, en den anderen af te moeten ryden. By Poggibonsi is een berg, waarop veele turbinen, en andere versteende zaaken gevonden worden. By Stacchia zyn veele tufsteen, die vol pypjes zyn, en vermoedelyk tot inwooning van eenige insecten gediend hebben; insgelyks een soort van zwarte steenen, die 'er als een wespenest uitzien. By Sottoreul liggen onbebouwde bergen, geheel met zwarte steenen, naar eene lava gelykende, vervuld. Tavernelli ligt maar vier mylen ter zyde van Certaldo, het vaderland van Bocacius, waarvan wy reeds by de route van Pisa naar Siena gewag gemaakt hebben. Kort by Siena laat men ter linker hand de schoone landhoeve van den Markgraaf di Pefco liggen.

Siena, in 't Latyn *Sena Julia*, of enkel *Sena*, is de derde stad van Toskanen, en maakt ongeveer het middelpunt van het land uit. Men schryft aan hetzelfde omtrent zeventienduizend zielen toe. De lucht wordt 'er voor zeer gezond gehouden; de frische leevendige kleur der inwooneren wyft dit ook uit. Veele vreemdelingen houden zich hier een tydlang op, wyl men geloofst, dat te Siena het zuiverste Italiaansch gesproken wordt; wy hebben egter by andere gelegenheden reeds aangemerkt, dat men dit oogmerk alzo goed te Romen bereiken kan, waar men zyn overigen tyd te gelyk nuttiger kan besteeden.

De geschiedenis der stad.

Eenigen meenen, dat de Galliers, die, byna vier honderd jaaren voor Christus, onder Brennus, in Italien drongen, de stad hebben aangelegd. Augustus zond 'er

eene

eene volkplanting haen, en noemde ze ter eere van Ju-*Siena*lius Cæsar *Sena Julia*. Men ziet nog by de kerk St. Antonio di Padua overblyffelen van oude muuren, welke de Romeinen hebben opgetrokken. Tot gedagtenis van deezē Romeinſchen oorsprong, voert de ſtad de wolvin, die Romulus en Remus zoogt, in haar wapen.

Siena was in de middeleeuwen beroemd wegens de menigte van inwooneren, den koophandel, en de liefde tot de vryheid. Zy was eene dappere Republiek, die zich tegen de magt der Florentynen en Piſaanen wakker verdedigde, en gewigtige overwinningen over haare vyanden bevoegt. Onder anderen wonnen zy in den jaare 1260. tweemylen van de ſtad by den vloed Arbia, een merkwaardigen veldſlag van de Florentynen, en de gansche party der Guelfen. In volgende tyden zогten altoos eenige van de voornaamſten zich meester van de ſtad te maaken, waardoor onophoudelyke oneenigheden tuſſchen den adel en het volk reezen.

In 't jaar 1487. drong het volk door, dat de Raad van negen leden, die reeds voor twee honderd jaaren was ingevoerd, herſteld wierd. Maar naauwlyks hadden zy dit naar hun zin, of een van deeze negen Raadsheeren, Pandolfo Petrucci, een ſlim regeerzugtig man, wierp zich tot hoofd van de ſtad op. Machiavell ſtelt deezen Petrucci als een voorbeeld voor van een doorsleeper tyran, en zyn miniſter, Antonis Venaſro, als een inſgeelyks zoo volkomen man in zyn ſoort, of dienaar van een tyran. De nakomelingen van Petrucci bleeven nog eenigen tyd Heeren van Siena, maar kort daarop raakten de adel en het volk weder oneenig, en veroorzaakten, dat Siena dan den Spanjaard, dan den Franſchman, in handen kwam.

Eindelyk ſtond Philippus II. Koning van Spanjen, in 't

Siena.

jaar 1557. Siena aan den Groothertog Cosmus I. af, wegens de groote geldzommen, die hy hem geschooten had, op dat hy zich niet met de Franschen mogt vereenigen, en sedert dien tyd is de stad onveranderlyk onder de magt der Groothertogen gebleeven. Maar met het verlies der vryheid raakte zy ook alle haare heerlykheid kwyt. De handel en volkrykheid nam dermaate af, dat 'er naauwlyks eene schaduwe van haare voorige grootheid over is. In 't jaar 1326. telde men meer dan eenendertig duizend huisgezinnen, die omtrend honderdenvyftig duizend menschen uitmaakten, thans vindt men 'er omtrend het tiende deel. De geest der vryheid is verlooren, egter leeven de overige inwoners mogelyk even gelukkig. Zy kennen de waarde der vryheid niet, en brengen hun leeven in eene rust door, welke zy in de tyden van het gemeenebest niet genieten konden.

Behalven de bovengemelde overblyffelen van oude muuren, en eenige kelders en gewelven, tref men geene overblyffels van oude gebouwen aan. Zomwylen vindt men nog oude Etrurische graven met urnen en opschriften. (*)

Delegging. Siena heeft omtrend vyf mylen in den omtrek, en ligt zeer ongelyk, wyl het op den rug van een berg ligt, die uit tuffsteen bestaat, en vol uitgehouwe kelders is. De bestraating is van gebakke steenen, die op hun eind staan. De straaten zyn daardoor wel zuiver, maar ongemaklyk voor den voetganger, wyl de gebakke steenen raffer aan stuk getreden worden, dan de harde ciment, welke scherp is, en door de schoenen drukt. Van koetzen kan men zich wegens de ongelykheid van den grond niet bedienen.

Deeze

(*) Het grootste gedeelte van dezelve heeft Gori in het *Museum Etruscum & Romanum* uitgegeeven.

Deeze soort van bestraating heeft in den winter nogthans *Siena*. een groot voordeel, wyl men wegens de afloopende straat-ten, en het menigvuldig ys, anders niet zou kunnen voort-
komen. Veele huizen liggen derwyze aan den berg, dat de tuinen eene hoogte met de vensters hebben. 'Er zyn verscheide groote toorens in de stad, welke men in voo-
rige tyden, nevens de huizen van zulken, die zich aan het vaderland verdienstelyk hadden gemaakt, oprigte. De
voornaamste staan in de nabuurschap van S. Donato. Men ziet dezelve van verre, en lang te vooren eer men in de stad komt.

De bergagtige ligging der stad maakt dat alle straat-ten op en afloopen, uitgenomen de straat, die van de Florentyn-sche poort regt uit langs den berg naar de Roomsche poort loopt. De rigting der straat-ten is zonderling, want zy loopen alle byna in het middelpunt der stad te zamen. De meeste gebouwen zyn in den gothischen smaak, 'er zyn egter eenige schoone paleizen, die beneden zullen voort-
komen.

De Roomsche poort is een gebouw van een maje-stueus aanzien, dat in 't jaar 1321. van twee bouwmeesters uit Siena, Agostino en Agnolo, is voltrokken. Men treft nog verscheide andere gebouwen van hun aanleg in Siena aan. By den uitgang uit deeze poort is aan de linker hand een oud Romeinsch opschrift, waarvan de uitlegging 'er onder staat.

De Citadel is door Cosmus I. in 't jaar 1560. aangelegd, om de stad, onlangs eerst van Koning Philippus II. afge-
staan, des te beter in toom te houden. Zy is regelmaa-tig, en voor eene stad, als Siena, sterk genoeg. Philip-pus II. behield toen den zoogenaamden *Stato degli pre-*
lati, welke bestendig by Napels gebleeven is.

Het merkwaardigste in Siena is de Dom. Hy ligt op *De Dom.*
eene

Siena.

eene hoogte, welke men langs groote marmeren trappen moet beklimmen, die aan het gebouw, dat op zich zelf reeds prachtig is, een nog majestueuser aanzien geeven. De Kerk is een groot gebouw, in den gothischen smaak uitgevoerd, dat van buiten en van binnen met wit en zwart marmer door elkander, in eene zekere orde geplaatst, bekleed is. De grond daartoe werd in 1250. gelegd, en de voorgevel kwam 1333. door de bovengemelde beide architecten, Agnolo en Agostino, wien Vasari boven Johan van Pisa stelt, in order. Het portaal is in een gothischen smaak, en schoon in zyn soort. Het heeft drie deuren, is van wit en rood marmer, en met veele cieraaden, als een paar leeuwen, een grypvoegel en een paard, zinnebeelden van Siena, Perugia en Arezzo, voorzien.

De Kerk heeft eene lengte van driehonderdendertig voet. Zy is volgens een goed plan gebouwd, maar zou nog meer vertooning maaken, indien zy breeder was. Het wit en zwart marmer geeft aan dezelve van binnen een zeker staatig en treurig aanzien. De pilaaren zyn dun en smal, zy schynen de Romeinsche orde naby te komen. De vensters zien 'er, wegens de menigvuldige kleine zuilen, die voor elkander staan, als een theatralisch perspectief uit. Het blaauwe, en met gouden sterren bezette gewelf doet eene aartige werking. Het is jammer, dat men de fries met veele ellendige borstbeelden van Pauzen bedorven heeft. (*)

De

(*) Deeze recks behelst alle pauzen tot op Alexander III. Zy zyn van gebakke aarde in de vyftiende eeuw gemaakt, maar zeer slegt getroffen. Te vooren was ook het beeldenis van de Pauzin Johanna, met het byschift *Johannes foemina de Anglia*, daarby. De Groothertog liet het egter in 't jaar 1600, op verzoek van Paus Clemens VIII, wyl het de geschiedenis der Pauzen geen eer aandeed, wegneemen. Volgens Mabillon is 'er Paus Zacharias van gemaakt.

De koepel en het gewelf der kerk rusten op marmeren *Siena*, zuilen, waarop de standbeelden van de twaalf Apostelen, door Joseph Mazzuoli, uit Siena geboortig, van de Pausen Paulus V. Pius II. Pius III. Marcellus II. allen uit deeze stad afkomstig, en andere beeldtenissen staan. De pilaars van de middelkerk zyn van boven tot onder met lofwerk vercierd; in 't gemeen is alles zoo vol marmer en vercieringen, dat men in den beginne daarover verbaasd wordt. Kenners, die de edele eenvoudigheid der oude Grieken, en het majestueuse in de bouwkunst beminnen, zullen aan deeze buitenspoorige en gezogte cieraaden hunne goedkeuring niet geeven.

De vloer van den Dom is door geheel Italien beroemd, *De vloer*. en inderdaad eene zeldzaamheid, dergelyke men in zulk eenen trap van schoonheid niet ligt vindt. Hy *vertoont* verscheide geschiedenissen van het oude testament, die met wit, graauw en zwart marmer zeer kunstig, en volgens den trant van een schildery met schaduwen, ingelegd zyn. Om deeze nog beter uittedrukken, zyn door middel van een zwart ciment arceeringen in het marmer gemaakt. Een gedeelte van den vloer werd reeds in 't jaar 1424. en een ander gedeelte in 1531. vervaardigd. Men verwondert zich inzonderheid over Abrahams offerhande, en den doorgang door de Roodde Zee, welke by het koor en 't minst afgesleeten zyn. (*) Zy zyn uit voorzorg met planken bedekt, welke agter ten gevalle van vreemdelingen worden weggenomen. De geschiedenis van Moses
is

(*) Men kan deezen arbeid het best met die kunst, welke de Franschen *en Grisaille* noemen, vergelyken, bestaande in zwarte arceeringen op een witten muur. Alle deeze stukken zyn wydloopig beschreeven in de *Relazione delle cose piu notabili di Siena* van den Camerlier Pecci 1752.

Siena.

is van Beccafumi, bygenaamd Meccarino, en in de jaaren 1531. tot 1546. vervaardigd. De kartons daarvan worden nog in den huize Spanochi bewaard.

De afbeelding, in welke Josua de vyf Koningen der Amorieten laat ophangen, is van Duccio di Buoninsegna, een schilder van Siena, die, volgens het berigt van Vasari, omtrend het jaar 1350. hier het eerste ingelegde werk, met zwarte arceeringen op wit marmer, maakte. Cochin spreekt met veel lof van alle deeze stukken, en zegt, dat zy in eene grootfche manier getekend zyn, en dat de expressie in de koppen zoo schoon is, als of Raphael dezelve getekend had.

Voorts ziet men op den vloer de zinnebeelden van die steden, welke toen met de Republiek in een verbond stonden, b. v. den elefant van Rome, den leeuw van Florence en Massa, den draak van Pistoja, den eenhoorn van Viterbo, de gans van Orvietto, enz. De naam van elke stad staat 'er by. Dit werk schynt omtrend het jaar 1400. gemaakt te zyn.

De hoofdaltaar bestaat uit verscheide soorten van marmer uit het gebied van Siena. De tabernakel en de beide engelen van brons heeft een schilder uit deeze stad, die omtrend den jaare 1472. beroemd was, met naame Lorenzo Vechietta, vervaardigd.

Het schoonste in de kerk is de kapel van het geslacht Chigi, welke ook naar deszelfs stigter, Paus Alexander VII. uit deezen huize oorspronglyk, Alessandrina genaamd wordt. De ryke versiering van dezelve heeft Bernini in een goeden finaak geordineerd. De altaar is met lapis lazuli ingelegd, en met vergulde basreliefs van Berni voorzien. De voortreffelyke Romeinsche zuilen van zeegroen marmer doen egter in de nissen eene slegte werking. De koepel is geheel verguld. De beide marmeren standbeelden

den van den heiligen Hieronymus en van Magdalena zyn *Siena*. van deezen zelven meester. De eerste heeft eene goede kleeding, en een schoonen kop, ofschoon de baard, en de gansche houding wat styf en gedwongen is. In de Magdalena heerscht wel veel uitdrukking, maar ze heeft anders veel gebreken. Het hoofd is te groot, de eene arm te kort, het been te lang, en ook mistekend. Men ziet hier ook eene bezoeking van Maria, en de vlugt naar Egypten, van Karel Maratti. In het eerste stuk is het beeld van Maria goed, maar zonder expressie, en in het beeld van de heilige Anna veel te berispen; het andere verdient in aanzien der uitvoering den voorrang.

In de andere kapel van het kruis ter regter zyde hangt de prediking van den heiligen Bernhardinus uit Siena, van Calabrese, waarin de manier kragtig, maar de zamenstelling eenigzins zonderling is. Het valt een weinig in het zwarte, gelyk alle de werken van deezen meester. By den ingang van het koor ziet men vier schilderyen in fresco van Ventura Salimbeni uit Siena, welke de geschiedenis van Esther, den regen van het Manna, en de Heiligen der stad Siena, verbeelden. Zy zyn in aanzien der tekening en zamenstelling de schoonste in de kerk. Het snijwerk van hout op 't koor verdient wegens den arbeid, die het gekost heeft, gezien te worden.

In de kapel van den heiligen Johannes, waarin zyn arm ook bewaard word, staan verscheide schoone beelden van brons, inzonderheid een van Donatello, dat den heiligen Johannes verbeeldt. De tribune is agtkant, en rust op zuilen van granietsteen; de trap derwaards is met basrelieven versierd, en in 't jaar 1267. vervaardigd.

Tot de overige merkwaardigheden der kerke behoort de grafstede van Piccolomini, welke in 't jaar 1483. gemaakt is; het borstbeeld van den Ridder Peretti, een be-

Siena.

roemd dichter, die 1725. in 't kapitoel te Romen gekroond wierd, van Mazzuoli; het schoone kruccifix by de sacristie, dat zoo wel als de vyf beelden in de nissen van den altaar, hier geschonken van Pius III. voor zyne verheffing tot de Pauslyke waardigheid, uitgegeeven wordt voor het werk van Michael Angelo; en eindelyk een houten preekstoel, van welken volgens het opschrift, weleer *fulgurantes pro Jesu voces, quas admirante patria coelestis mist ex ore Bernhardinus*, klonken, of waarop weleer S. Berhardinus op eene uitmuntende wyze gepreekt heeft.

De kapel van het Battisterio is van marmer, agthoekig met beelden en basreliefs verciert. De meester van dezelve heet Giacomo della Quercia. De kapel is in den smaak van de doophuizen te Pisa en te Florence. Van dit Battisterio is de onderaardsche kerk van den heiligen Johannes te onderscheiden, in welke men door eene opening in den grond van het koor nedergaat. Zy heeft eigenlyk haaren ingang onder aan den berg, maar de ongelyke legging van de stad brengt te weeg, dat de eene kerk genoegzaam boven de andere gebouwd is.

Weleer trof men by den Dom van Siena eene voortreffelyke bibliotheek aan, die van Paus Pius II. met zeldzaame handschriften beschonken was, maar zy zyn ten tyde van Karel V. ten deele naar Spanjen, ten deele naar Florence verzonden. Thans ziet men niet meer, dan eenige oude koorboeken, welke wegens het kostbaar schilderwerk in miniatuur hoog geschat worden. De zaal, waaruit men in de kerk gaat, heet nog *Libreria vecchia*. In dezelve ziet men ook eene antieke groep der bevailigheden, welke van kenners gepreezen wordt. Zy zyn niet volkomen leevensgrootte, en aan de middelste ontbreekt het hoofd. Weleer stonden zy in de kerk, maar welstaanshalven zyn zy wegge-

nomen. Op de muuren der zaal heeft Pietro Perugino, *Siena*, naar de tekeningen van Raphael, de voornaamste gevallen uit de geschiedenissen van Paus Pius II. geschilderd. In eenige hoofden heerscht een goed karakter, maar het geheel doet geene zonderlinge werking.

In deeze kerk zyn verscheide Concilien gehouden, waaronder dat van 1060. een der merkwaardigste is, wyl Nicolaus II. op het zelve den kardinaalen het recht gaf, alleen Pauzen te mogen verkiezen.

Op de plaats voor de kathedraale kerk staat het Groot-hertoglyk paleis, dat groot, sierlyk, en wel gebouwd is. De Prins Matthias, stadhouder van Siena, heeft het in deezen staat gebragt.

Spedale di S. Maria della Scala. Een uitgestrekt, en *Hospitaal*, welgebouwd hospitaal, waarin zieken, pelgrims, en vondelingen worden opgenomen. Het opzigt over hetzelfde heeft altoos iemand uit den Adel van Siena, die nog vier medehelpers heeft. Men weet niets zekers van deszelfs stigting, (*) maar men geloofst, dat het door eenige domheeren van de tiende of elfde eeuw gebouwd is. In de schoone kerk, welke tot dit hospitaal behoort, ziet men het badwater te Bethesda, een groot schilderstuk in fresco, van Sebastiaan Conco, dat den geheelen muur van het koor beslaat, en een der schoonste stukken van deezen Meester is. In de zamenstelling zyn alleen te veel ledige vakken, en de beelden van den tweeden grond schynen te groot: maar de architectuur, die 'er in voorkomt, is heerlyk. De zuilen zyn van naby krom, maar van verre ver-
toonen

(*) Keyszler spreekt van een hospitaal in Siena, maar noemt het niet, veelligt verstaat hy dit 'er door. Hy meldt, dat een schoenmaaker, welke in de daarby behoorende kerk begraven ligt, het gestigt heeft, en dat men hem een standbeeld heeft opgerigt met het onderschrift, *Sutor ultra crepidam*.

Siena.

toon en zy zich recht. Veelen, wien het aan de kennis der doorzigtkunde ontbreekt, komt dit zonderling voor, maar de oorzaak is zeer natuurlyk, en in de rondheid van den muur te zoeken.

De groote plaats.

Op de plaats der kerk van Johannes de Dooper staat het paleis Savini, dat Pandolfo Petrucci, die zich tot Heer van Siena opwierp, weleer bewoonde. Men treft 'er schoone schilderyen in aan. De schilderstukken in fresco zyn van Hieronymus Genga en Lucas Signorelli. Het heeft van buiten goede cieraaden van brons, en kettingen, welke uit in elkander gedraaide slangen bestaan.

Piazza del Campo is de naam van de groote plaats voor het Raadhuis, die meer dan vyfhonderd schreeden in den omtrek, en de gedaante van een diepen schotel heeft. Volgens het voorgeeven der inwooneren kan 'er ingevalle van brand, of wanneer scheepsgevechten moeten gehouden worden, uit de fonteinen der stad water ingelaaten worden. Men moet egter eerst de deuren van het raadhuis, en twee straaten, welke laager liggen, toemuuren. De plaats is ovaal, en met gebakke steenen, op hun kant staande, bestraat, welke derwyze gevoegd zyn, dat het de gedaante van eene schelp vertoont. Zy ligt tusschen twee heuvelen, en twee laagten. Om dezelve die breedte te geeven, heeft men aan den eenen kant een hooge muur moeten ophaalen, en de tusschenruimte met aarde vullen. Paus Pius II. wilde de gantsche plaats met arkaden omringen, en men ziet aan den eenen hoek een onvolbouwden boog, die tot een bewys daarvan getoond wordt. Thans is zy met kraamen, en oude gebouwen, die met kleine gothische zuilen verciert zyn, omgeeuen. Jaarlyks wordt de paardeloop, en *la Festa de pugni*, op deeze plaats gehouden.

Fontein.

Het groote cieraad deezer plaats in de fontein, *Fonte di Gaja*,

Gaja, die uit verscheide nabuurige bronnen haar water *Siena*. ontvangt. De vercieringen zyn in 't jaar 1418. door *Giacomo della Quercia* met zulk eene toejuiching vervaardigd, dat zy van dien tyd af alleen *Giacomo della fonte* heer. Men ziet aan dezelve de Theologische deugden, de schepping van Adam en Eva, en hunne uitdryving uit het paradys. De fontein geeft eene groote meenigte water, dat de straaten zuiver houdt, en veel tot gezondheid der plaats toebrengt. Dit schynt des te zeldzaamer, wyl de stad op een berg ligt. Van wegens haare grootte vangt de oppervlakte een aanzienlyken voorraad van regenwater op, dat zich met de bron vereenigt.

Het Raadhuis, *Palazzo della Signoria*, is een groot alleenstaand gebouw, dat onder van gehouwe, en boven *Raadhuis*. van gebakke steenen opgemetzeld, en reeds in 't jaar 1287. begonnen is. Het heeft bedekte gangen, onder welke men kan gaan wandelen. Wanneer men van dien kant, waar de *Podesta* woont, ingaat, tref men in den muur verscheide Romeinsche oudheden aan; hier is te gelyk de ingang naar den schouwburg, waarvan wy hierna spreken zullen.

De hoofdtap is nieuw, en leidt tot de zoogenaamde wredezaal, wiens schilderyen de handelingen en voordeelen van den vrede vertoonen, en benevens de vaarzen, die 'er onder staan, van de veertiende eeuw zyn. Tegen over ziet men de nitwerkingen van den oorlog, door denzelfden meester, naamelyk *Ambrosius van Siena*. De raadzaal, waar de stadsraad vergaderd, is verciert met oude schilderyen, welke de daaden van de stad *Siena* verbeelden. In de daarby zich bevindende kapel zyn *Cicero*, *Cato*, *Scipio* en andere Romeinen met opschriften, in 't jaar 1407. van *Taddeo Bartolo* geschilderd. In de zaal van het Collegio di

Siena.

di Balia zyn de daaden van Paus Alexander III. die te Siena gebooren was, verbeeld.

Het schoonste in het gantsche gebouw is de Sala del Consistorio, wegens de schilderstukken van Domenico Beccafumi, die verscheide Romeinsche en Grieksche geschiedenissen verbeelden, welke door vrugten, dieren en arabesken van elkander gescheiden zyn. Luca Giordano heeft in deeze zaal Salomons gericht geschilderd; het koloriet is goed, en de vrouwenbeelden hebben veel bevalligheid; daarentegen deugt de zamenstelling niet, want de beut is de hoofdfiguur, en Salomon zit in een hoek; de brug in den agtergrond is ook verkeerd geplaatst.

In twee zaalen der andere verdieping ziet men anderwerf eenige daaden van het gemeenebest Siena, van verscheide meesters deezer stad, als Salimbeni, Vanni, Mëi, en anderen, geschilderd. Wanneer men van dien kant, waar de vierfchaaren zyn, in het paleis komt, treft men weder eenige vertrekken met de daaden der inwoners van Siena aan.

Het Theater.

Aan dien kant, waar de Podesta woont, was weleer de oude Raadzaal. Maar wanneer deeze vergaderingen na het verlies der vryheid ophielden, wierd dezelve in 't jaar 1560. in een theater verkeerd, waarop in dit zelfde jaar voor Cosmus I. het eerste blyspel, Ortenzio, werd uitgevoerd. In jaar 1742. brandde het af, en in 't jaar 1751. andermaal, wanneer de Keizer het, ten deele op zyn eige kosten, zeer hegt weder heeft laaten opbouwen. Het is ovaal van gedaante, zeer gemaklyk, en met vier ryen, elk van eenentwintig logies, voorzien.

In het zelfde gedeelte van het gebouw woont ook de Capitano di Giustizia. Voorts zyn hier drie rechtbanken, naamelyk: 1) de Consulta, welke de regeering der stad bezorgt, en uit drie perſoonen bestaat; 2) de Rota, of drie rich-

richters, welke de civiele zaaken beslissen, en vreemdelin *Siena*, gen moeten zyn; 3) de burgerlyke Magistraat van negen leden, *Priori della Città*.

Agter het paleis tegen de oude markt zyn de gebouwen, waar, geduurende den welstand van het gemeenebest, de munt, de geschutgieterij, en de werkplaats was voor die marmer bearbeidden.

Tegen het Raadhuis over ziet men op eene zuil van granietssteen eene wolvin, welke Romulus en Remus zoogt. De zuil zou, volgens het zeggen, uit een ouden tempel van Diana zyn. De wolvin van brons werd 'er in 't jaar 1429. op geplaatst. Aan deeze zuil wordt de prys by den jaarlykschen wedloop opgehangen, op den 15. van oogstmaand. Men treft hier en daar in de stad zuilen aan, waarop de wolvin, als het stadswapen, staat.

Aan de linker zyde van de plaats ziet men eene kapel *De tooren* van Maria, in de gedaante van eene gallery. Zy is ge-*Mangiana*. heel van marmer, en in 't jaar 1348. tot gedagtenis eener pestziekte opgericht. Het schilderwerk in dezelve is van Sodoma van den jaare 1538. De kapel ligt aan een tooren, die tweehonderd en zeventig voeten hoog is. Voorheen stond op dezelve een beeld van brons, dat diende om de uren te slaan, en van een kunstenaar, met naame Mangia, gemaakt was. Naar hem heet de tooren nog Mangiana, offchoon het beeld daar eenige jaaren afgenoemen, en een nieuw in de plaats gemaakt is. De tooren wierd reeds in 't jaar 1325. van de meergemelde bouwmeesters, Agnolo en Agostino, opgetrokken, om de klokken 'er in te hangen. De grootste derzelve weegt byna dertien duizend pond. Het konstig uurwerk wierd in 't jaar 1360. en voor de tweede reis 1425. gemaakt. Men heeft van deezen tooren een heerlyk uitzigt, niet alleen over de geheele stad, maar ook over de omliggende landstreek

Siena. streek tot aan het Apennynsche gebergte, dat zich van verre, als eene donkere wolk, vertoont.

Paleizen. Van de Piazza del Campo loopen elf straaten naar verschillende oorden der stad. Men ziet op hetzelfde inzonderheid het kruis der Belmonti, dat in 't jaar 1280. wegens eene rebelle afgebroken wierd, en het paleis van den Markgraaf Zondadari Chigi, dat nieuw gebouwd, en wegens de kostbaare vertrekken merkwaardig is. Het oude huis der Accarigi was langen tyd het Casino, of Assembleehuis van den Adel. Het behoort den Graaf Elci. Boven de deur ziet men een gewelf, dat in zeker opzigt byzonder is, van Guerrino del Borgo S. Sepolcro, hoewel door anderen ook aan Balthasar van Siena toegeschreeven. Op deeze plaats staan nog drie paleizen, welke met schoone schilderyen voorzien zyn, naamelyk: la Roccabruna, of het paleis der familie Sanfedoni, het paleis Gianelli, anders Martinozzi, en der Graaven Elci. Onder de overige zyn de paleizen Piccolomini, Chigi, Gori, Thomasi en Sergardi de voornaamste.

'Er is een tamelyk aantal merkwaardige kerken in Siena, maar de Dom heeft een zoo grooten voorrang voor de andere, dat wy maar eenige van dezelve willen melden.

S. Maria in Provenzano. S. Maria in Provenzano, eene schoone kerk, volgens de ordinantie van een karmhuifer, Schifardini, omtrend het jaar 1600. gebouwd. De voorgevel is van vierkante stukken, en de hoofdaltaar van een majestueus aanzien van marmer met korinthische zuilen, door Flaminio del Turco, uit Siena, ontworpen. De kerk heeft goede stukken van meesters uit deeze stad, als van Nassini, Mèi, Sorri, en anderen. Boven den biegtstoel by den ingang aan de linker hand ziet men eene heilige familie van Andreas del Sarto, een klein zeer wel geordineerd stuk. In de sacristie ziet men een schoon schildery van Casolani, die een der

der beste schilders van Siena is, en ook veel gewerkt *Siena*. heeft.

S. Agostino. De monniken hebben hunne kerk voor eenige jaaren naar de ontwerpen van Vanvitelli, koningly- *S. Agosti-*
ken bouwmeester te Napels, voortreffelyk laten bouwen. *no.*
De aanleg is deezen grooten meester waardig. De kerk heeft veel licht, en is volgens de korinthische orde. De tribune van het orgel schikt zich naar de overige architectuur. In de eerste kapel aan de linker hand hangt eene aanbidding der herderen, van Romanello, waarin de samenstelling, het koloriet, en de kleeding te pryzen zyn. Daarentegen heeft de kunstenaar het karakter van Maria niet wel getroffen. Op den anderen altaar zyn twee heiligen, welke Maria aanbidde, van Karel Maratti. Hier is het karakter van Maria des te edeler. Van Perugino heeft men in deeze kerk insgelyks een schoon schildery. De altaar is van marmer, en van bovengemelden Turco voortreffelyk gemaakt. De schoone bibliotheek van het klooster staat voor elk een ten gebruike open. Zy is van een Romeinsch bouwmeester, Sergardi, uitgevoerd, en het gewelf van Nasini op natten kalk geschilderd.

S. Martino Vescovo, eene der oudste kerken, heeft een *S. Marti-*
voorgevel van Fontana geordineerd. By den ingang aan *no.*
de regter hand is de overwinning der Siëners verbeeld, welke zy in 1526. over de Florentynen, die hun belegerden, bevochten. De besnyding, van Guido, is in eene grootsche manier, en vol vuur, maar valt wat te veel in het graauwe. De kerk is van agteren zeer schoon op natten kalk beschilderd. De Heiligen Bartholomeus van Guercino is door Franchini verbeterd. Een krucifix met beelden komt van de hand van Quercia. Onder de kapel treft men drie marmeren altaaren van eene goede bouw-
de aan, waarby de drie broeders Mazzuoli, uit Siena, zynde

Siens. twee beeldhouwers, en een schilder, zich om stryd be-
yverd hebben, om hun kunst te toonen. Aan den eenen
altaar is Maria met het kind Jesus, uit carrarisch marmer,
van Joseph Mazzuoli. Zy is in den trant van Bernini met
bevalligheid uitgevoerd, maar het kind Jesus heeft geen
edel karakter.

*S. Crespi-
no.* S. Crespino. Eene kleine kapel, die aan de plaats staat,
waar wel eer een gezelschap vrolyke broeders vergaderde,
die zoo lang op gemeene kosten liederlyk leefden, tot
dat zy niets meer te verteren hadden. Dante maakt 'er
in eene zekere plaats zyner gedichten melding van.

S. Lorenzo. S. Lorenzo behoort onder de oudste kerken deezer stad.
Men ziet by dezelve een Romeinsch opschrift; voorts een
bron, en op deszelfs grond een soort van fontein met zu-
ilen, die van een hoogen ouderdom schynt te zyn. Wan-
neer men van hier naar de plaats Paparoni gaat, ziet men
de overblyffelen van het oude paleis der Bandinelli, dat
Faccio degli Uberti in verzen beschryft, die aldus begin-
nen: *av al va . . .*

L'alto Palazzo, che in Toscana siede.

Paus Alexander III. die zich zoo stout en onbetaamelyk
tegen den Keizer Frederik I. betoonde, was uit dit ge-
slagt.

*S. Girola-
mo.* S. Girolamo in Campani is eene schoone kerk, die van
zeven agternigten van Paus Alexander VII. uit den huize
Chigi wierd gebouwd, welke zich alle als Franciskaaner
nonnen in het zich daarby bevindende klooster begaven.
Op den hoofdaltaar hangt eene voortreffelyke kopy van het
beroemde schildery van Domenichino, dat de communie
van den Heiligen Hieronymus verbeeld, en te Rome
met verwondering beschouwd wordt.

S. Fran-

S. Francesco heeft een schoone tabernakel, en merk *Siena*. waardige schilderyen van de beste meesters uit Siena. Op den eersten altaar aan de linker hand hangt een goed stuk van Calabrese, dat een Paus verbeeldt, die aan een Kardinaal den zegen uitdeelt. De uitdrukking is in hetzelfde voortreffelyk, en de manier grootfeh, maar de kleeding te eenvormig. Op den eersten altaar van het linker kruis ziet men den marteldood van de Heilige Martina, door Pieter van Cortona, waarin de ordinantie wel niet schoon, maar de uitdrukking in de hoofden des richters en der heilige des te gelukkiger getroffen is.

De Dominikaanerkerk van S. Spirito is wegens het groot *S. Spirito*. aantal schilderyen van meesters uit Siena, als Sodoma, Beccafumi, Vanni, Salimbeni, Franchini, Manetti, Nafini, Martelli, en meer anderen, merkwaardig. Men leeft in deeze kerk het volgende zonderlinge graffchrift van een dronkaard, wien de liefde tot de Italiaanfche wylen het leeven gekoft heeft.

Vina dabant vitam, mortem mihi vina dedere;

Sobrius auroram cernere non potui.

Offa merum feliunt, vino consperge sepulcrum;

Et calice epoto care viator abi.

Valete potatores.

By het dominikaanerklooster is eene schoone welgeboorde kerk, die wegens de overblyffelen der heilige Catharina van Siena beroemd is. Het schildery van deeze Heilige is het werk van Vanni, die gelyktydig met haar geleefd heeft. Manetti heeft den heiligen Antonio Abbate geschilderd, een stuk, dat de kenners hoog schatten.

In de kapel Venturini in deeze zelfde kerk is een stuk van Guido, uit Siena, geschilderd, verbeeldende Marta

Siena.

met het kind, dat men niet ongemerkt moet voorbygaan. Deeze kunstenaar leefde nog voor Cimabue en Giotto, die als de herstellere der schilderkunst worden aangezien. Men leeft onder het stuk deeze Leoninische verzen:

Me Guido de senis diebus depinxit amoenis,

Quem Christus lenis, nullis nolit agere penis.

Anno D. 1221.

Cimabue werd eerst in 't jaar 1240. gebooren. De stad Siena kan aldus een vroeger meester aanwyzende, en betwist daardoor den Florentynen de eer van de herstelling der schilderkunst. De twee marmeren engelen, die het gewelf van het koor draagen, worden gezegd het werk van Michael Angelo te zyn.

De Univer-
siteit.

S. Maria della Misericordia, of de kerk der Universiteit, heet ook la Sapienza. De universiteit te Siena is in 't jaar 1321. opgerigt. Keizer Karel V. heeft den alhier studeerenden Duitschers groote voorrechten gegeven. Welke was deeze hooge school in grooten bloei: maar thans is zy in elendige omstandigheden, of zy schoon, alle faculteiten zamen genomen, zestig hoogleeraars heeft. Hier van is het Collegio Tolomei te onderscheiden, waarin de Jesuïeten leeren; en 't welk in zulk een goed gerugt staat, dat veele voornaame Italiaanen hunne zoonen ter onderrigting derwaards zenden. De kerk der Jesuïeten is schoon, en met veele marmeren beelden versierd.

De Baden.

De openbaare baden der stad waren weleer in eene naby gelege straat, die ook daarna genoemd werd, maar thans *strada dell' arte di Lana* heet. Niet ver daar van daan is een oude kerk in een gerichtshof veranderd, dat Loggia degli Uffiziali heet, en waarin te gelyk het assembleehuis, of de Casino van den Adel is.

By

By de poort Camollia is eene zuil van marmer, tot ge- *Siena.*
dagtenis op de plaats opgericht, waar Keizer Frederik III.
in 't jaar 1451. zyne bruid, de Portugeesche Infante Leo-
nora, uit handen van den bisschop van Siena, naderhand
Paus Pius II. ontving.

Santa Catarina di Siena, of de kerk van een broeder- *S. Catbari-*
schap, die 1464. in dit huis, waarin de Heilige woonde, *na di Sie-*
is aangelegd geworden. Verscheide schilders van *na.*
Sienana hebben haar leeven op de muuren afgebeeld. Ter zyde is
een klein vertrek, waarin zy op den grond sliep; de stee-
nen, die haar tot hoofdkussens dienden zyn met zilveren
plaatn overtrokken: men toont ook het venster, door 't
welk Christus zomwylen is ingekomen, om een bezoek by
haar af te leggen. Aan den muur staat een lyst van de
wonderen, die zy hier gedaan heeft, of die haar weder-
vaaren zyn, waaronder haare verlooving met het kind Je-
sus, en haare gemeenzaame onderhandeling met hetzel-
ve niet vergeeten zyn. De trouwring, die Jesus haar
gaf, wordt by de Dominikaaenen vertoond. De bovenge-
melde broederschap vergadert alle jaaren op de octave van
van Catharinendag, om een zeker getal dogters van arme
handwerkslieden uit te huwelyken. Deeze woonen hier
op dien dag, in witte kleederen, en met een sluyer be-
dekt, de hooge mis by, en gaan vervolgens in processie
door de stad. De jongelingen, die haar tot vrouwen be-
geeren, staan onder weg, en elk biedt aan de geene, wel-
ke hy denkt te trouwen, een neusdoek aan. Is het meis-
je daarmee te vrede, zoo legt zy 'er een knoop in; maar
zoo niet, kust zy den doek, en geeft denzelven aan dien
te rug, van wien zy ze ontving. Zonderling is het, dat
de ouders van de meisjes met den bruidegom moeten te
vrede zyn, en zich tegen het huwelyk niet mogen verzet-
ten, wyl men gelooft, dat het meisje haaren man op in-

Siena.

geeven van de heilige Catharina verkooren heeft. In de processie gaan altoos twee misdaadigers mee, welke de broederschap het recht heeft los te vraagen, waarvan een ter dood, en de ander tot de galeyen moet verweezen zyn. Hierby laat de broederschap het niet berusten, maar zy houdt nog by den Groothertog om eenē verzorging van dezelve aan, die hun ookgegeeven wordt. Zy bevydt ook twee perſoonen, die van wegen hunne schulden gevangen zitten, maar deeze hoeven de processie niet by te woonen.

De kapel del S. S. Crocifisso is ook van de gemelde broederschap tot gedagtenis der wonden, die de heilige Catharina, in gelykformigheid met S. Franciscus van een wonderdoend Krucifix ontvangen heeft, gebouwd. Men vindt hier een schoon geschilderd gewelf van Nafini. Het schilderſtuk ter linke zyde van den grooten altaar is van Sebastiaan Conca, en dat aan de regter hand, waarin de heilige Catharina verbeeldt wordt, zoo als zy de wonden van het zich van den altaar nederwaards buigend krucifix ontvangt, van Manetti. De kunstenaar heeft daarin voortreffelyke karakters geplaatst, maar het kolotiet is wat graauw.

De winkel, waarin de vader van deeze Heilige, een verwer zynde, gewoond heeft, is insgelyks in eene kapel verkeerd. Het borstbeeld der heilige boven de deur, en haar beeld op den altaar, zyn van della Quercia. Men treft goede schilderſtukken in deeze kapel aan.

*Berigt om-
rent de
H. Catha-
rina.*

De heilige Catharina, waarop zich de stad Siena zoo veel laat voorſtaan, was in 't jaar 1347. gebooren, en begaf zich, noch jong zynde, in de orde der Dominikaanen. Zy heeft niet alleen als eene heilige, maar ook in de politieke waereld haare rol voortreffelyk gespeeld. Wegens haar fyn vernuft en welſprekendheid wierd zy naar Avignon

non gezonden, om den Paus Gregorius XI. met de Florentynen, die hy in den ban gedaan had, te verzoenen. Op haar aandrang besloot de Paus in 't jaar 1377. weder naar Romen te gaan, en den Pauslyken stoel derwaards te verplaatsen. Zy schreef en sprak zeer hevig tegen de groote scheuring, waarmee de Roomsche Kerk toen bedreigd wierd. Zy stierf in haar drieëndertigste jaar te Romen met een reuk van heiligheid, en werd in de kerke Alla Minerva begraven. Haar hoofd, dat een haarer landsluiden uit een godsdienstigen yver heimelyk zou atgehouden, en naar Siena gebragt hebben, wordt in de dominikaanerkerk van deeze stad bewaard, en alle jaaren maar tweemaal met groote plegtigheden vertoond. Paus Pius II. van Siena plaatste ze onder de Heiligen. (*)

In S. Quirico ziet men eene voorstelling van Christus, en eene begravenis, van Vanni, welke zeer schoon geschilderd zyn. In het eerste verdient de groep der vrouwen, wegens de schoonheid der hoofden, onze opmerking.

La Fonte Blanda is eene reeds in 't jaar 1193. gebouwde fontein, die een ryken voorraad gezond water opgeeft. Dante spreekt 'er van in het derde gezang der Helle;

*Se io vedessi qui l'anima trista
Di Guido d'Alessandro, & di lor frate
Per fonte blanda non darei la vista.*

(*) Haar biegtvader Raimundus a Capua heet haar leeven geschreeven. Hy wilde de verschyningen in den beginne niet gelooven, die zy hem verhaalde. Maar eens veranderde de H. Catharina zich plotslyk, en de biegtvader zagze in de gedaante van Christus. Van dien tyd af geloofte hy alles, en beschreef haar leeven met alle de verschyningen en wonderwerken, die ten haaren opzichte zonden geschied zyn.

Siena. 'Er zyn behalven deeze nog eenige schoone fonteinen in Siena, als de Fontana del Ponte, de Pispini, en di Pantanetto.

De Raad. De Raad te Siena bestaat uit een Capitano del Popolo en agt raadsheeren, welke *Priori della Citta* heeten. Hunne ceremonien zyn nog zeer plegtig; maar dit is het ook al, wat hun van de oude heerlijkheid is over gebleeven. Zy moeten in zaaken van eenig gewigt altoos eerst de toestemming van den Groothertog vragen.

*Karakter der inwoon-
ers.* De inwoners van Siena zyn zeer geestig, en daar door op plotslyke invallen afgerigt. Daardoor zyn 'er veele dichters, en improvisatori, van welken wy op eene andere plaats gesproken hebben, en waaronder de Ridder Perfetti, van wiens grafplaats wy boven gemeld hebben, voor eenige jaaren zeer beroemd was. Het beschaafde gedeelte der inwooneren is hoflyk en bevallig in den omgang; maar zeer gevoelig omtrend het stuk van eer, en daar door zeer ligt te beledigen. Inzonderheid geeft men de dames hier in eene buitenspoorige ligtgeraaktheid na. Men spreekt hier zeer zuiver, en met een aangenaamen tongval. De meeste mannen zyn welgemaakt, en de vrouwelyke sexe ziet 'er zeer wel uit, waartoe de heldere kleur, die van de zuivere lucht voorkomt, veel doet. Zy zyn niet minder dan gedwongen, en leeven in eene groote vryheid, vooral op het land, waarom zy zich een groot deel van het lente- en zomerfaizoen op hunne landgoederen, die rondom de stad liggen, ophouden.

Voor deezen zou het de gewoonte in den winter geweest zyn, dat de Heeren, wanneer de straaten met sneeuw bedekt waren, de Dames een compliment met sneeuwballen maakten, en dezelve in de vensters wierpen, waarop zy op denzelfden voet beantwoord wierden. In deeze sneeuwballen waren somtyds minnebrieven besloten.

flooten, waarvan daan het spreekwoord in Siena, *la neve Siena*, *e Ruffiana senza vergogna*, ontstaan is. Zonder dit spreekwoord zal men de gedagte van Turnus Pinocci niet wel verstaan, die naar den winter verlangt, om zyne meening aan zyn beminde te mogen te kennen geeven:

Languisco, e ver, e la mia pena è uscosa

Ada vezzosa mia cara Amarillide.

Ma per guarir il mal come bisogna,

La Ruffiana verra senza vergogna.

Siena heeft veele groote mannen voortgebracht, onder anderen zeven pausen, om van de menigvuldige heiligen ^{Toeſtand} van beide ſexen niet te ſpreken. Tot de geleerden behoo- ^{der wee-}ren Gratianus, Mattioli, en de drie Socinuffen, onder ^{pen.} welke Faustus de ſtigter van de Sociniaanſche ſecte was, die de Godheid van Chriſtus ontkende, en hem voor een bloot menſch hield. Tot bewys, dat de kunſten hier ge- bloeid hebben, ſtrekken de menigvuldige bekwaame ſchilders, wier naamen by de beſchryvingen der voornaamſte kerken gemeld zyn. Toen het de mode in Italië was, Akademiën op te rigten, ontſtonden 'er verſcheide te Siena.

De Akademie der *Intronati*, der onbezonnenen, was de eerſte, naar welke zich de andere vormden. Haare leden voerden alle een ſatyriſchen naam, als de traage, de ſnapper, enz. Zy hielden nu en dan nog geleerde byeenkomsten, en het toneel op het ſtadhuis hoort hun toe. De Akademie der *Rozzi*, der plompen, of boerſchen, heeft de toneelpoezy tot een onderwerp, en een eigen ſchouwburg, nevens eene groote vergaderzaal, die ook tot ſpeelen en dansen gebruikt wordt. De Akademie der onge- noemden, *Innominati*, vergadert in het Collegio Tolomei, en is voor de ſchoone wetenſchappen geſchikt. De Aka-

Siena mie der Filomati, die anderszins in een goed aanzien stond, is vernietigd. De Akademie der wetenschappen, *Accademia Fifico-critica*, heeft een grooten roem, en is door haare uitgegevee natuurkundige verhandelingen bekend geworden. Men heeft ook eene Akademie in de kruidkunde onder den naam van *degli Ardent* opgerigt.

Onder de thaus leevende geleerden te Siena zyn de volgende de bekendste en uitmuntendste: Baldassari, Leeraar in de natuurlyke historie, die een werk over de natuurlyke gesteldheid van den omtrek van Siena heeft uitgegeeven. Tabarani, Hoogleeraar in de anatomie. De Heer Bertolini, een stadsrichter, die eene grondige verhandeling over *L'Esprit des loix* van Montesquieu heeft geschreeven; de Jesuïet Arighetti, en de Abt Pistoi, Leeraars in de wiskunde, zyn beiden ver in die wetenschap. De Ridder, Jan Antonie Pecci heeft zich in de geschiedenissen, en andere deelen der geleerdheid, doen kennen. Tommasi en Malavolti, Leeraars in de rechtsgeleerdheid, zyn twee groote juristen.

De natuurlyke historie wordt in Siena met een gelukkigen uitslag geoeffend. Men vindt daarom hier verscheide aanzienlyke verzamelingen. Die van de universiteit staat in de kabinetten van de *Accademia-fifico-critica*. De Heer Baldassari verklaart in zyne lessen zyn eigen kabiner. In de verzameling van den Ridder Jan Venturi Gallerani trest men vooral veele versteeningen en gegravee schulpen uit het gebied van Siena aan.

De liefhebbers van oude munten zullen de verzamelingen van den Graaf Joseph de Vecchi, der Heeren Augustus Sani, Petrus Bandini, Vincenzo Passini, en van den overleden Uberto Benvoglienti, met genoeg bezien. In het huis Borghese wordt eene verzameling van allerlei oudheden bewaard.

De stad Siena dreef een aanzienlyken handel, zoo lang *Siena*.
 zy vry en wel bevolkt was. In aanzien van het klein
 getal inwooneren kan men ze eenigzins nog aanmerkelyk *De koop-*
 noemen. De wollen manufacturen brengen veel geld in *handel.*
 de stad. By S. Stefano is een groot gebouw tot een la-
 kenfabriek, en behalven dit zyn 'er nog verscheide an-
 dere. In de landstreek van Siena, die naar de zee toe-
 ligt, of in de zoogenaamde Maremmie di Siena wordt
 Manna verzameld.

De el, *Braccio*, te Siena is iets korter dan de Floren-
 tynsche, en houdt 1 voet, 10 duimen, 2 linien, Fransche
 maat. Een pond houdt 12 oncen; maar zy zyn ligter
 dan te Florence, want te Siena gaan 6468 grein, daarente-
 gen in Florence 6912 grein op een pond.

Merkewaardigheden van de landstreek om Siena.

Het land in den omtrek van Siena, *l'Agro Senese*, be-
 staat uit velden in eene aangenaame legging, die wel be-
 bouwd, en van bewooneren voorzien zyn, die van we-
 gens de zuiverheid der lucht een helder uitzigt en eene
 goede gedaante hebben. Een gezond klimaat onderhoud
 den moed en natuurlyke kragten, en deelt aan den mensch
 ook des zomers wakkerheid en leeven mede; daar de be-
 wooners der landstreek om Rome traag en kragteloos
 zyn, en wegens de verstikkende kwaade lucht 'er even
 zoo mat uitzien, als planten, die wegens de hitte half
 verstorven zyn op den grond. Siena wordt veel minder
 van inslekten geplaagd, dan het platte land om Rome.
 Met een woord, het verblyf is te Siena in alle opzigten
 aangenaam.

De vlakte om de stad brengt alles voort, en de bergen
 leveren mineraalen, steengroeven en baden. Behalven het
 reeds

Siena. ze onderzoekingen sedert het jaar 1765. bezig, wanneer de Groothertog de regeering aanvaarde. Targioni heeft reeds in 't jaar 1754. in 't zesde deel zyner reizen gehandeld van de oorzaaken, en middelen, om de kwaade lucht der Maremma te verbeteren. Het meer Castiglione en de vloed Ombrone zyn 'er de voornaamste oorzaaken van, wyl zy dikwils overloopen, het land onder water zetten, en wanneer dit geen afloop heeft, de lucht met ongezonde dampen vervullen. Men zoekt alzoo dit overloopen door nieuwe dyken en verhooging der oude voor te komen, en door eene menigte van kanaalen zuiver water en droog land te krygen. Men hoeft niet te twyffelen, of men zal daardoor, zoo wel als voorheen in den omtrek van Livorno, het gewenschte oogmerk bereiken, vooral wanneer men de streek behoorlyk met inwoners bezetten kan, om het nieuw uitgedroogde land te bebouwen.

Castiglione.

Castiglione ligt ongeveer veertig mylen van Siena aan den oever der zee, welke hier een boezem, of eene kleine zee uitmaakt, die meer dan vier mylen breed is. De plaats is wegens de zoutwerken merkwaardig.

De graften, waarin het water uitdampft, en de daartoe behorende gebouwen, zyn met sterke dyken omringd, op dat zy van de overstromingen, aan welke het vlakke land, gelyk wy zeiden, blootgesteld is, mogen bevryd zyn. In de zee is een gebouw voor de werktuigen, die tot deezen arbeid gevorderd worden, opgerigt, dat tegen het grootste geweld der branding bestand is. Tot vervoering van het zout is een vaarbaar kanaal gegraven, en de magazynen zyn, op dat het zout zich des te beter in dezelfde zou houden, van binnen met vierkante steenen bezet.

De groote graft, waarin het water uitdampft, is, met de shoer gemeeten, tienduizend voeten lang, en zestig breed.

Hy

Hy wordt derdehalf voet hoog met zeewater aangevuld, *Sienna* en kan gevolgelyk vyftienhonderd duizend teerling voeten water bevatten. Behalven deeze zyn 'er nog verscheide kleine grachten. In alle worden vier millioenen en 859000 teerlingvoeten water vergaderd. Men maakt hier vyftien millioenen Florentyner ponden zout, of volgens het Fransche gewigt elf millioenen. Het zoute water te Castiglione geeft na de uitdamping $\frac{3}{4}$ gedeelte zout, daar het in Frankryk volgens natuurkeurige natuurkundige uitrekeningen maar $\frac{1}{4}$ gedeelte levert, waaruit schynt te volgen, dat het zeewater naar het zuiden meer zoutdeelen in zich heeft, dan naar 't noorden. De vuurmachine by de zoutwerken is der moeite waardig om gezien te worden. Zy is op den voet van die te Londen en in Vlaanderen aangelegd. De Heer Digby heeft dezelve met eenige verbeteringen voor etlyke jaaren in stand gebragt, en de beschryving van dezelve 1766 te Parma laten drukken.

De weg van Sienna naar Rome.

De weg van Sienna naar Rome wordt op honderdentwintig mylen gerekend, en maakt agtien posten uit. Zy heeten: Sienna, Montarone, Buonconvento, Torrenieri anderhalve post, S. Quirico, Ricorsi anderhalve post, Radicofani anderhalve post, Aquapendente, S. Lorenzo, Bolsena, Montefiascone, Viterbo, Montagna, Ronciglione, Monterosi, Baccano, en la Storta. Omtrend halfweg moet men drie paarden voor de sedje neemen, wyl de wegen slegt, en bergagtig zyn. Zy worden eerst weder beren in de nabuurschap van Rome, wyl de opziener der wegen te Rome maar tot op veertig mylen ver daar voor zorgt, op andere plaatsen moeten de gemeenten dezelve onderhouden, die 'er zich doorgaans niet veel over bekommeren.

Van

Siena.

ze onderzoekingen sedert het jaar 1765. bezig, wanneer de Groothertog de regeering aanvaarde. Targioni heeft reeds in 't jaar 1754. in 't zesde deel zyner reizen gehandeld van de oorzaaken, en middelen, om de kwaade lucht der Maremma te verbeteren. Het meer Castiglione en de vloed Ombrone zyn 'er de voornaamste oorzaaken van, wyl zy dikwils overloopen, het land onder water zetten, en wanneer dit geen afloop heeft, de lucht met ongezonde dampen vervullen. Men zoekt alzoo dit overloopen door nieuwe dyken en verhooging der oude voor te komen, en door eene menigte van kanaalen zuiver water en droog land te krygen. Men hoeft niet te twyffelen, of men zal daardoor, zoo wel als voorheen in den omtrek van Livorno, het gewenschte oogmerk bereiken, vooral wanneer men de streek behoorlyk met inwoners bezetten kan, om het nieuw uitgedroogde land te bebouwen.

Castiglione.

Castiglione ligt ongeveer veertig mylen van Siena aan den oever der zee, welke hier een boezem, of eene kleine zee uitmaakt, die meer dan vier mylen breed is. De plaats is wegens de zoutwerken merkwaardig.

De graften, waarin het water uitdampft, en de daartoe behorende gebouwen, zyn met sterke dyken omringd, op dat zy van de overstromingen, aan welke het vlakke land, gelyk wy zeiden, blootgesteld is, mogen bevryd zyn. In de zee is een gebouw voor de werktuigen, die tot deezen arbeid gevorderd worden, opgerigt, dat tegen het grootste geweld der branding bestand is. Tot vervoering van het zout is een vaarbaar kanaal gegraven, en de magazynen zyn, op dat het zout zich des te beter in de zelve zou houden, van binnen met vierkante steenen bezet.

De groote graft, waarin het water uitdampft, is, mer de snoer gemeeten, tienduizend voeten lang, en zestig breed.

Hy

Hy wordt derdehalf voet hoog met zeewater aangevuld, *Siena* en kan gevolgelyk vyftienhonderd duizend teerling voeten water bevatten. Behalven deeze zyn 'er nog verscheide kleine grachten. In alle worden vier millioenen, ten 859000 teerlingvoeten water vergaderd. Men maakt hier vyftien millioenen Florentynse ponden zout, of volgens het Fransche gewigt elf millioenen.

Het zoute water te Castiglione geeft na de uitdamping $\frac{1}{2}$ gedeelte zout, daar het in Frankryk volgens nauwkeurige natuurkundige uitrekeningen maar $\frac{1}{4}$ gedeelte levert, waaruit schynt te volgen, dat het zeewater naar het zuiden meer zoutdeelen in zich heeft, dan naar 't noorden. De vuurmachine by de zoutwerken is der moeite waardig om gezien te worden. Zy is op den voet van die te Londen en in Vlaanderen aangelegd. De Heer Digby heeft dezelve met eenige verbeteringen voor etlyke jaaren in stand gebragt, en de beschryving van dezelve 1766 te Parma laten drukken.

De weg van Siena naar Romen.

De weg van Siena naar Romen wordt op honderdentwintig mylen gerekend, en maakt agtien posten uit. Zy heeten: Siena, Montarone, Buonconvento, Torrenieri anderhalve post, S. Quirico, Ricorsi anderhalve post, Radicofani anderhalve post, Aquapendente, S. Lorenzo, Bolsena, Montefiascone, Viterbo, Montagna, Ronciglione, Monterosi, Baccano, en la Storta. Omtrend halfweg moet men drie paarden voor de sedie neemen, wyl de wegen slegt, en bergagtig zyn. Zy worden eerst weder beter in de nabuurschap van Romen, wyl de opziener der wegen te Romen maar tot op veertig mylen ver daar voor zorgt, op andere plaatsen moeten de gemeenten dezelve onderhouden, die 'er zich doorgaans niet veel over bekommeren.

Siena. Van Siena tot aan Buonconvento is de weg wel onderhouden, en de landstreek is aangenaam. Van hier tot aan Torenieri wordt dezelve dor en onvrugbaar. Buonconvento heeft eene bevallige ligging, en is aartig gebouwd. De stad is door den dood van Keizer Hendrik VII. die hier eene vergiftigde hostie in het avondmaal ontving, in de historie bekend geworden. In de naabuurschap van Tornieti wast de voortreffelyke wyn Montalcino, in het gebied der stad van deezen naam. Tuschen Buonconvento en S. Quirico rydt men meest op den ouden Romeinschen weg, die egrer slegt bestraat is. In de laatste plaats heeft de Prins Chigi een goed paleis. Aan de linker hand, wanneer men naar Radicosani gaat, ligt Chiusi, of het oude Clusium, de residentiestad van den Koning Porsenna. De vloed la Chiana verdeelt zyn water, dat zich op het gebergte verzamelt, en loopt ten deele in den Arno, ten deele in den Tiber.

Verder naar het noorden ligt Montepulciano op een berg, een steedje, dat wegens een der beste soorten van Italiaansche wynen, die een aangenaamen zoeten smaak en veel vuur in zich heeft, beroemd is.

Radicosani. Radicosani, de grensplaats van Toskanen, ligt nevens het kasteel op een hoogen berg, maar de wisselplaats van de post is wat laager. In 't gemeen zyn op deeze roete de meeste postwisselplaatzen enkele huizen, in welke het met de slaappleatzen en de herbergiging niet te breed uitziet. De streek om Radicosani geeft een woeste verrooening, weinig geboomte, en byna louter rotsen. De berg is een der hoogste van het Apennynsche gebergte, en meest altoos met nevelen bedekt. Deeze gansche streek kon hier en elders veel meer bebouwd zyn, dan de bodem is op die plaatzen, waar geene rotsen zyn, vrugbaar, en brengt goed gras voort. De ligging van het steedje,

scherpelucht, de koude, alles heeft veel overeenkomst *Weg van*
met de Savoische alpen. *Siena naar*

Te Radicofani treft men duidelyke blyken aan van ber- *Romen.*
gen, die wel eer vuur gespogen hebben, eene waarnee-
ming, welke men verder naar beneden tegen het zuiden
nog meermaalen maaken kan. De bekende natuurkun-
dige Micheli heeft dit reeds in den jaare 1733. op de ber-
gen van Radicofani en S. Fiore opgemerkt. Hy vond
daar puimsteen, verglaasde stoffen, lava, en andere
merktekenen van vuurspouwende bergen, welke men in
de verzameling, die Targioni te Florence bezit, kan zien.
Deeze vulkaan heeft zich vermoedelyk veertien mylen naar
het zuiden tot aan Bolsena uitgestrekt, want gemelde Tar-
gioni brengt by, (*) dat daar een molensteen, die uit
de lava van een vulkaan bestond, gevonden is gewor-
den. (**)

Van Radicofani komt men door Pontecentino, de eer-
ste Pauslyke plaats, die in aanzien der steile hoogte, van
welke men afrydt, in een afgrond schynt te liggen. Hier
wordt eene kleine Pauslyke tol betaald. Kort voor de
stad Aquapendente hoort men het geruisch eener prachtige *Aquapen-*
cascade, welke van de rotzen, weer op deeze kleine bis- *dente.*
schoplyke stad der provincie Orvietto ligt, naar beneden

(*) Bl. 236. in het zesde deel zynrer reizen.

(**) De Abr Richard weet niet regt, wat hy van de onbeschoffe
steenklompen, die rondom Radicofani verstrooid liggen, maaken
zal. T. 3. p. 315. Maar zy zyn in der daad niets anders, dan een
overblyffel van de woede deezer vuurbraakende bergen. Hy heeft
by de inwooneren naar de oorzaak vernomen, waar dezelve van af
te leiden zyn, maar zy hebben niets uit de vertellingen hunner voor-
ouderen daaromtrent kunnen bepaalen; waaruit men besluiten moet,
dat deeze merkwaardige veranderingen reeds voor veele eeuwen zyn
voorgevallen.

Weg van Siena naar Romen. stort. Men heeft hier het genoeg aan alle zyden zeer schilderagtige gezigten voor zich te zien. De berg schynt te bestaan uit een soort van lossen steen, een soort van Puzzolana, of keyagtig zand, wier deelen zich niet vast verbinden. Men vindt in den omtrek van Aquapendente, Montefiascone en Viterbo, ook granietsteen.

S. Lorenzo delle Grotte heeft den naam naar de menigvuldige hollen, welke men langs de bergen aantreft, en werwaards de landluiden by slegt weer met hun vee hun toevlugt neemen. Het is in deezen oord koud, waarom de inwoners kielen met schaape vagten gevoerd draagen, die zy by warm weer omkeeren, wanneer de wol buiten komt. Het rundvee is hier voortreffelyk en meest van eene graauwe kleur, en met aanmerkelyke hoorns voorzien.

Kort daarna komt men aan het meer Bolsena, dat ongeveer dertig mylen in de rondte heeft. Het water is klaar en vischryk, maar by stormagtig weer, wegens de terugkaatzende winden van het omliggende gebergte, gevaarlyk. In het meer liggen drie bewoonde eilanden. Op het eene, dat hedendaags Martana heet, zat de ongelukkige Koningin Amalasunta, moeder van den Gothischen Koning Alaricus, lang gevangen, en wierd eindelyk van Theodaat, wien zy tot mederegent aangenomen had, in het bad vermoord. Het andere heet Bisentina, en het derde is alleen met eenige vischershutten bezet. (*)

Bolsena.

Bolsena is eene slegte plaats. Het bisdom heeft de Paus van hier naar Orvietto verplaatst, dat twaalf mylen verder ligt, en wegens den welsinaakenden wyn, *Vino d'Or-*

(*) Het meer heette van ouds *Lacus Vulsinus* en *Tarquiniensis*. Plinius spreekt in het tweede boek, in het 95. hoofdstuk, van twee dryvende eilanden, die daarin waaren, welke deeze moeten geweest zyn, zoo de zaak anders waar is.

d'Orvietto, den vreemdelingen te Romen zeer bekend is. *Weg van*
Op eene hoogte niet ver van de stad liggen de overblyf- *Siena naar*
fels van *Volsinium*, een der voornaamste steden van het *Romen*.
oude *Hetruriën*. *Bolsena* is wegens een wonderwerk in de
kerkelyke geschiedenissen bekend. Een priester, die in
deze stad de mis las, en aan de werklyke tegenwoordig-
heid van het bloed van Christus twyfelde, bevond, dat
zich de hostie in bloed veranderd had. Dit wonder gaf
gelegenheid, dat *Urbanus IV.* het seest van het heilige sa-
crament instelde.

Montefiascone zou zonder zynen schoonen witten wyn *Montefias-*
weinig bekend zyn. Aan de linker hand voor de stad staat *cone.*
in de kerk van *S. Flaviaan* het graf van een Duitscher, die van
deezen wyn zoo veel hield, dat hy 'er zich aan dood gedron-
ken heeft. Men vertelt, dat hy altoos een bediende voor-
uit zond, die aan de deuren der herbergen, waar de beste
wyn wierd aangetroffen, *Eft* moest schryven; deezen zou
de wyn te *Montefiascone* zoo goed gesmaakt hebben,
dat hy driemaal *Eft* aan de deur geschreeven had. Wan-
neer de Heer gestorven was, heeft zyn bediende hem het
volgende grafschrift laten stellen, dat men met monniks
schrift by het graf leest:

Eft. Eft. Eft.

Propter nimium Eft

Hic Johannes de Fugger Dominus meus
mortuus est.

De grafzerk vertoont een abt met eene mitra. Uit het
wapen blykt, dat hy niet tot het beroemde geslacht der
Augsburgsche *Fuggers* behoord heeft: het grafschrift zegt
ook niet, dat hy een Duitscher geweest is. (*) Het
best

(*) De Italiaanen beschuldigen de Duitschers, dat zy gaate drin-
ken

Weg van Siena naar Romen. best is, dat de overleedene aan de kerk zesduizend scudi heeft gemaakt, waarvan de intresten thans jaarlyks aan de arinen worden betaald, in plaats, dat te vooren, uit kragt der stigting, op dit graf twee vaten wyn, volgens de vertelling, moesten uitgestort worden. De Kardinaal Aldrovandi heeft de stadspoort, waardoor men naar Viterbo gaat, in eene goede architectuur laten ophaalen. Hem was van den Paus de verbetering van deezen weg opgedraagen, waarom men zyn naam hier en daar in de opschriften leeft.

Corneto.

Liefhebbers van oudheden kunnen van Montefiascone een omweg naar Viterbo over Corneto neemen, dat van beide plaatsen ongeveer tien mylen, en agt mylen van de zee af ligt. Men trest niet ver van daar fraaye overblyfselen van Etrurische oudheden aan. (*) Men gelooft, dat op een heuvel, die Civita Tarchino heet, de oude stad Tarquinium heeft gelegen, ten minsten heeft men hier somtyds opschriften en munten gevonden. Thans is het een vlakke, waarop men kleine hoogtens, *Monti Rossi* genaamd, aantrest. Men heeft wel een dozyn derzelve opgegraven, en 'er groote in rotzen uitgehouwe vertrekken, van tien tot vyftien ellen wyd, in gevonden, die met stuka-doorwerk en voortreffelyk Etrurisch schilderwerk versierd, en met vaazen van vershillende grootte, met graven en opschriften, vervuld waren. Een Engelschman, Jenkins, heeft dit onderzoek gedaan, en een gedeelte der gevonde zaken

ken. Een hunner maakte het volgende Distichon op dezelve:

*Germani possunt magnum tolerare laborem,
Ostinam possent & tolerare sitim!*

Waarop een Duitscher tot redding van de eer zyner natie dit byten-
de antwoord schreef:

*Ut nos atra sitis, sic vos Venus improba venat.
Lex data est Veneri Julia, nulla mera.*

ken in het 53. deel der *Philosophical Transactions* van Weg van den jaare 1765. in koper laten brengen. Het was te Siena naar wenschen, dat de overige niet uitgegraaue heuvels ins-Romen. gelyks van een liefhebber onderzocht wierden.

Viterbo ligt wel in eene vrugthaare streek, maar is slegt Viterbo. bewoond, nadien men 'er naauwlyks tienduizend zielen telt, maar het heeft des te meer geestelyke gebouwen. Behalven de kloosters zyn hier zesien parochiekerken. Voor 't overige is deeze stad wel gebouwd, heeft breede, schoon geplaveide straaten, en heerlyke fonteinen. Eenigen houden staande, dat zy op de oude plaats van de stad Etruria ligt. Anderen beroepen zich op de inscriptie op het Raadhuis, volgens dewelke zy eerst onder der Lombarden Koning Desiderius gestigt is. Het opschrift luidt aldus:

Desiderius ultimus Insubrium Rex Longulam, Vetulonium, atque Volturnam moenibus cinxit, & Etruria priori nomine induto Viterbium, multa capitis indida appellari jubet. An. sal. 773.

Het merkwaardigste in deeze stad is de kathedraalkerk, waarin de Pauzen Johannes XXI. Alexander IV. Adriaan V. en Clemens IV. begraaven liggen. De heilige Rosa van Viterbo heeft in de kerk der Franciscanernonnen haare begraafplaats. 'Er zyn te Viterbo eenige oude inscriptien, graven en Etrurische gedenkstukken.

De mineraale wateren by Viterbo hebben een grooten naam, en lokken uit gansch Italien veele menschen naar deeze plaats toe, om 'er zich van te bedienen. Zy zyn eene myl van de stad aan eene laage ongezonde plaats.

Het gebouw, dat 'er by staat, is zeer oud. Men gebruikt het water inwendig, en men baadt 'er zich in.

*Weg van
Siena naar
Rome.*

'Er zyn twee hoofdbronnen. Het eene water heeft een roodagtig, en het andere een wit grondzetzel. Het eerste is afdryvend, en versterkt de zwakke leden; het heeft een sterken vitriool smaak als inkt. Een myl daarvan af is nog een zuuragtige bron, welke zeer veel gebruikt wordt.

Voor de stad ligt een Dominikaaner klooster met eene schoone nieuwgebouwde kerk. Uit dit klooster was de berugte Annius Viterbiensis, die zich, niet alleen door oude nagemaakte gedenkstukken, maar ook door ondergestoke schriften van Manetho en Philo, waarvan de handschriften naar zyn voorgeeven te Mantua zouden gevonden zyn, eensins den besten naam in de geleerde wereld verworven heeft.

Bulicame.

Eene halve myl van dit bad ligt een klein vierkant meer Bulicame, dat te vooren met muuren omringd was. Het water schynt bestendig te kookken, en geeft een sterken zwavelagtigen reuk van zich. Wanneer men 'er een hond inwerpt, wordt het vleesch als gekookt, en egter kan men 'er geen ey in hard kookken. Dit komt mogelijk daar van, dat de corrosive deelen van het water niet sterk genoeg op de aardagtige substantie der eyerschaalen, maar wel op het vleesch werken kunnen; daarenboven heeft dit water ook den trap van hitte van gekookt water niet. Het mineraalwater schynt zomtyds te zieden, al heeft het schoon de hitte van gekookt water niet.

Bagnaja.

Het zal den reiziger niet berouwen van Viterbo een kleinen uitstap te doen, en twee merkwaardige landhuizen te bezien. Het eene heet Bagnaja, en ligt twee mylen van Viterbo; het heeft lang het geslacht Lanti toebehoort, dat veel geld 'er aan te koste gelegd heeft. De tegenwoordige bezitter is de Kardinaal Lanti. In het paleis
zyn

zyn goede schilderyen en antieke statuen, en de tuin is *Weg van*
wegens de menigvuldige veranderingen van allēen, grot- *Siena naar*
ten, vyvers, en kabinetten, zeer aangenaam. *Romen.*

Het andere is het beroemde lustslot Caprarola, dat tien *Caprarola.*
mylen van Viterbo een weinig buiten den postweg naar
Ronciglione ligt. De Kardinaal Alexander Farnese liet het
door den grooten bouwkundigen Barozzi de Vignola zet-
ten, en het behoort thans, gelyk alles wat van de Farnese-
sche nalatenschap in en buiten Romen afkomt, den Kon-
ing van Napels toe. Het paleis is een meesterstuk der
bouwkunde. (*) Van buiten heeft het de gedaante van
een regelmaatigen vyfhoek, of een citadel met vyf bol-
werken, de plaats van binnen is cirkelrond, en niettemin
zyn alle vertrekken regthoekige vierkanten, dat de archi-
tect, door de verschillende dikte der muuren, zo heeft
weeten te krygen. De pragtige ingang met eene heerlyke
trap geeft aan het Paleis een edel aanzien. Aan beide de
achterste zyden van den vyfhoek, is het met een voor-
treffelyken tuin voorzien. Op de bovenste verdieping
heeft men een aangenaam uitzigt naar Romen op een
afstand van dertig mylen, waartoe de hoogte, op welke
het gansche gebouw staat, veel bybrengt. De verzameling
van schilderstukken, die Taddeo Zuccheri heeft begon-
nen, en zyn broeder Frederik na zyn dood voleindigd,
is aanmerkelyk. Zy verbeelden de geschiedenissen van het
huis Farnese. De zamenkomst van Keizer Karel V. en
Fran.

(*) Men heeft 'er eene menigte afteekeningen van, als in *Daviler*
Conrs d'architecture de Vignola, in Sandrarts Akademiē der bouw en
schilderkunst in het tweede deel der nieuwe uitgaaf, en in de gal-
lery van dit paleis, onder den titel: *Galleria del Palazzo Caprarola*
dipinta da i fratelli Zuccheri, van Prenner in 45 platen in folio zeer
zuiver gesneden.

*Weg van
Siena naar
Romen.*

François I. wordt voor het schoonste van allen gehouden. Zy geeven elkander, in tegenwoordigheid van Paus Paulus III. uit het huis Farnese, de hand. De allegorie der schilderstukken is van de vinding van den geleerden Annibal Caro, (*) van wien de onkundigen Annibal Caracci gemaakt hebben. Een der zaalen is wegens eene zonderlinge echo merkwaardig, wyl men in den eenen hoek verstaat, wat de ander in den anderen hoek stil spreekt, zonder dat men in het midden van de zaal 'er iets van hoort.

*Het meer
Vico.*

Van Viterbo loopt de weg nederwaards langs den rand van eene groote ronde opening of bassin, waarin het meer Vico ligt. Boscovich merkt aan, (**) dat het meer 'er uitziet, als de opening van een vuurspuwend berg. De oever bestaat uit eene lava, die aan de Peperino, welke men te Romen tot bouwen gebruikt, zeer gelykt, en een weinig weeker dan de lava te Napels is. De berg Viterbo, die aan het meer ligt, is niets dan een hoop groote steenen, met stompe hoeken, die een uitwerpsel van den berg schynen te zyn. Het veld eenige mylen rondom ligt vol kleine steenen, die egter door het tegen elkander wryven rondagtig zyn geworden. Hoe meer men van den mond des voormaligen vulkaans zich verwyderd, hoe kleiner de steenen worden, en hun getal neemt af, tot dat men ze in 't geheel eindelyk niet meer vindt. Men treft hier ook laagten of streeken van eene

(*) Men zie deszelfs *Lettere familiari* Vol. II. p. 296.

(**) In zyn schoon werk *de litteraria expeditione per pontificiam ditionem ad dimetiendos duos meridiani gradus*. Rom. 1755. Het meer Vico is het Lacus Cimini by Virgilius Aen. VII. v. 697. daar hy van den Messapus spreekt:

Et Cimini cum monte lacum.

eene stof aan, die 'er uitziet, als asch met koolen vermengd, *Weg van*
desgelyks ook eene menigte van kleine steenen, die byna *Siena naar*
gecalcineerd, zyn. Volgens oude vertellingen zou op de *Romen*
plaats van dit meer eene stad gelegen hebben, die verzon-
ken is. (*)

Ronciglione is een groot vlek in eene aangename streek, *Ronciglione*
De kerk van S. Pietro is aartig gebouwd. Ter linker *ne.*
hand deezer plaats vloeit in het dal een snelle beek, die
veel smeederyen en papiermoolens aan den gang helpt. In
de rotsen zyn veel hollen uitgehouwen, waarin zich, vol-
gens het zeggen, eenigen der eerste Christenen zouden
verborgen gehouden hebben. Zy zyn ten deele nog be-
woond, of dienen ten minsten daartoe, dat zich de her-
ders met hun vee zouwylen daarin ophouden. Ronciglio-
ne is raamelyk volkryk. Voor de poort, die naar Romen
leidt, staat een triumphboog van eene zeer eenvoudige
architectuur, met den naam Odoardus Farnesius daar bo-
ven.

De posten Monterosi en Baccano hebben een onef-
senen weg, die ten deele nog de oude *Via Flaminia*
is. Te Baccano zyn zwavelwerken voor rekening van de
Pauslyke kamer. Uit het meer van Baccano vloeit eene
kleine beek Cremera of la Varca genaamd, die in de oude
geschiedenissen, wegens de nederlaag van het geslacht der
Fabii tegen de Veji, bekend is. Aan de regter hand van
Baccano ziet men van verre het meer Bracciano, *Lacus*
Sabbinus, liggen, wiens water in kostbaare waterleidin-
gen naar Romen gevoerd wordt. Eene myl agter Baccano
krygt

(*) In de *Dellez de l'Italie* T. 1 p. 331. wordt zelfs voorgegeeven,
dat men de overblyfsels by helder water op den bodem der zee kan
waarnemen.

Weg van Siena naar krygt men eerst de stad Romen met de koepel der St. Pie-
Romen. terskerk in het gezigt.

Hoe meer men de stad Romen nadert, hoe slegter de gansche streek, niet tegenstaande de vrugtbareheid van den grond, bebouwd is. Overal wast eene lange hey. Men onderhoudt 'er wel eenige schaapskudden, maar zy verteer-
 en al het gräs niet, het overige wordt niet genuttigd. Het veld om Romen, of de eigenlyke *Campagna di Roma*, is byna geheel onbewoond; ter naauwernood treft men voor de poort eenige enkele wooningen, van land- of huisluiden aan. Eenige strecken lands worden met koom bezaaid; het land is zoo vet, dat de osen, wanneer het regenagtig weer hen overvalt, met den ploeg niet kunnen voortkomen. Op veele plaatsen blyft het water staan, en veroorzaakt vuile dampen, die de lugt in Romen gedurende het heete jaargety zoo ongezond maaken. Niemand is bedagt om grasten te trekken, op dat het water zou kunnen afloopen, en het land beter droog raaken.

Overal ontbreekt het aan menschen en vlytige handen, die uit het heerlyke land nut zouden kunnen trekken. De weinige inwooners, uit wier gelaat men gebrek en ellende leeft, hebben geenen moed, wyl zy onder eene slegte regeering leeven en gedrukt worden. Een ieder zorgt en bouwt maar voor zich zelf, om een jaar lang zyn nooddrift te mogen hebben. De oorzaak ligt voornaamelyk daarin, dat de Pauslyke kamer den prys van het graan zet, en den landman daardoor de handen bindt. Dit is alleen genoeg, om in een luy volk, dat liever zelf gebrek lydt, dan dat het zich bekommeren zoude, om zich en anderen 'er uit te redden, de weinige drift tot werk ten vollen uit te doven. Even deeze dwang is oorzaak, dat veele landluiden den ploeg verlaaten, en zich als bedienden in Romen verhuuren, om een ledig en gemakkelyk leeven te lei-

leiden, waardoor egter het land meer en meer ontvolkt *Weg van* wordt. Veelen gaan liever bedelen, dan dat zy zich door *Siena naar* het bebouwen van een vrugtbaaren grond een rykelyk in *Romen.* komen zouden verschaffen. Alle deeze ongemakken konden door eene betere politie en aanmoedigingen opgeheeven, en de stad Romen daardoor voor hongersnood en duurte, die aanstonds by het geringste miswas ontstaat, bewaard worden.

Storta is de laatste post eer men te Romen komt. In deeze *Storta* streek zou wel eer, naar 't gevoelen van veele geleerden, de hoofdstad der Veji gelegen hebben. Op deezen weg ligt de berg *Saxa rubra*, waarop de begraafplaats der Nafonen was, en de oude tooren, *Tor di Quinto*. Deeze naam komt vermoedelyk daar van daan, wyl hy vyf mylen van de stad lag. Van hier gaat men over de Aqua Traversa, en dan door middel van de Ponte Molle, welke derdehalve myl van Romen ligt, over den Tiber.

De Ponte Molle heette, naar den stigter Aemilius Scaurus, *Ponte Mela* wel eer *Pons Aemilius*, daaruit ontstond vervolgens *Pon-le* te Milvio, en eindelyk Ponte Molle. Men ziet thans niets meer van de oude brug, na dat Paus Nicolaus V. dezelve van nieuws opgebouwd heeft. De brug is wegens de verschyning van het kruis, dat Constantin de groote in de lucht zag, beroemd, waaruit hy de overwinning over Maxentius voorzeide. In 't jaar 1500. ontdekte men niet ver van deeze brug de overblyffelen van eene oude kerk met drie gangen, die, zoo men voorgeeft, zou gestaan hebben ter plaatze waar aan Constantyn deeze verschyning gebeurde. Van de pragtige intree in de stad door de Porta del Popolo, waardoor een vreemdeling aanstonds een grootfeh denkbeeld van Romen krygt, zullen wy in 't volgende deel spreken.

leiden, waardoor er het land meer en meer onvrucht-
baar werd. Verspreid over bodden, die het ze zich door stroom-
en het behouden van een vandenzen grond een tijdelijk in
Romein. Romein konnen verhoeden. Alle deze ongemakken
Romein door een klein politiek en een onbedachtzaam op-
gehooren, en de stad Romein daardoor voor hongersnood
en dunnis, die aankonds by het gedragte nu was onaf-
brekend warden.

Sporen is de laatste maal het nieuwe Romein konin. In deze
tijden zou wel een, naar 't gevoelen van vele geleerden,
de hoedzaam der Velt gesien hebben. Op dezen weg
het de heer, deze veld, waarop de geschiedenis der Na-
tione was, en de oude moeten, het al Quere, Deze
naam konin verhoedelijk dat van den, wel by vrymalen
van de stad ing. Van hier naar over de oude Tivoli,
en dan door middel van de Romein Mille, welke dadelijk
voert van Romein naar, over den rivier.

De Romein Mille heide, naar de ingetijde van de Romein Mille
wel een Romein Mille, dan ook onafant verhoeden. Het is
Mille, en dadelijk Romein Mille. Men zice hier
meer naar van de oude brug, en de Romein Mille V. de
kies van nieuw opgebouwt heide. De brug is wegens de
verhoeding van het land, het Landgein de groote in de
tuchter, dan ook, waarin by de overwinning over Mille-
tine verhoeden. Het is een Romein Mille van hier van den
kies de overwinning van een Romein Mille naar hier koren,
die Romein Mille, konink en hebben het plukken was
een Romein Mille, konink en hebben. Van de brug
het land in de stad door de Romein Mille, was de
een verhoeding, dan ook een Romein Mille, was de
een Romein Mille, dan ook in 't volgende deel sprekten.

